

Mikes International

Magyar szellemi fórum

Hungarian Periodical for Art, Literature and Science

Alapítási év / Founded: 2001.

Internet: www.federatio.org/mikes_int.html

Email: mikes_int@federatio.org

P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

IX. évfolyam, 4. szám

Volume IX., Issue 4.

2009. október – december / October – December 2009

ISSN 1570-0070

Kiadó

'Stichting MIKES INTERNATIONAL' alapítvány, Hága, Hollandia.

Számlaszám: Postbank rek.nr. 7528240

Cégbejegyzés: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Terjesztés

A lap a következő Internet-címről tölthető le: **http://www.federatio.org/mikes_per.html**

Aki az email-levelezési listánkon kíván szerepelni, a következő címen iratkozhat fel:

mikes_int-subscribe@yahoogroups.com

A kiadó nem rendelkezik anyagi forrásokkal. Többek áldozatos munkájából és adományaiból tartja fenn magát. Adományokat szívesen fogadunk.

Cím

A szerkesztőség, illetve a kiadó elérhető a következő címeken:

Email: mikes_int@federatio.org

Levelezési cím: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Hollandia

Minden cikkért szerzője felel.

Publisher

Foundation 'Stichting MIKES INTERNATIONAL', established in The Hague, Holland.

Account: Postbank rek.nr. 7528240

Registered: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Distribution

The periodical can be downloaded from the following Internet-address: **http://www.federatio.org/mikes_per.html**

If you wish to subscribe to the email mailing list, you can do it by sending an email to the following address:

mikes_int-subscribe@yahoogroups.com

The publisher has no financial sources. It is supported by many in the form of voluntary work and gifts. We kindly appreciate your gifts.

Address

The Editors and the Publisher can be contacted at the following addresses:

Email: mikes_int@federatio.org

Postal address: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

Individual authors are responsible for facts included and views expressed in their articles.

ISSN 1570-0070

© Mikes International, 2001-2009, All Rights Reserved

TARTALOM

CONTENTS

Kedves Olvasó!	5
Dear Reader,.....	6
Szerzőink / Our authors.....	7
Szerkesztőség / Editors	13
IN MEMORIAM	14
Farkas Flórián : Sulyok Vincénél látogatóban	14
Széles Klára : Lászlóffy Aladár	17
Tóth Miklós : Lászlóffy Aladár és a Mikes: összeötvöződve	19
Tóth Miklós : Püski Sándor emlékezete (1911-2009).....	20
IN MEMORIAM.....	21
<i>Sulyok Vince : Versek</i>	22
PHILOSOPHIA PERENNIS	26
Böhm-Bartók Díj 2008.....	26
Bodó Pál : Anticipált reneszánsz.....	27
Mester Béla : Iskolai és „nyilvánosult” filozófia a XIX. és a XX. század Magyarországon	32
PHILOSOPHIA PERENNIS.....	38
ŐSTÖRTÉNET	39
Bérczi Szaniszló : Kelet-Ázsiai Művészet.....	39
Borbola János : Kikelet	44
Obrusánszky Borbála : Hunok és magyarok a Kaukázusban	74
PREHISTORY	82
NYELVÉSZET	83
Czakó Gábor : A hunfalvyzmus és a nyelvújítás.....	83
Czeglédi Katalin : Nyelvünk gyökrendszeréről.....	88
Molnár Zsolt és Molnárné Czeglédi Cecília : A teremtő magyar nyelv és tanítása	
— Első rész: A magyar nyelv lényege.....	96
LINGUISTICS	102
NÉPZENE KUTATÁS	103
Juhász Zoltán : A magyar népzene eurázsiai kapcsolatainak vizsgálata mesterséges	
intelligenciák segítségével	103
HUNGARIAN FOLK MUSIC AND ITS EURASIAN RELATIONSHIPS — ENQUIRY BASED ON	
ARTIFICIAL INTELLIGENCE	111
GEOSTRATÉGIAI ÉS VILÁGGAZDASÁGI KITEKINTŐ	112
Vincze Gábor : Kilencven éve történt	112
IT HAPPENED 90 YEARS AGO.....	128

KRÓNIKA.....	129
Deák Istvánné : Templomépítés Pethőhenyén.....	129
Frigyesy Ágnes : A szabadság minden előtt.....	133
Frigyesy Ágnes : A Kárpát-Haza Temploma a magyar nép erejéből és hitével épül.....	135
Frigyesy Ágnes : Egy hétre ismét leomlanak a határok.....	138
Frigyesy Ágnes : Negyedmillióan vettek részt a Magyarok Szövetsége Országos Gyűlésén Böszörményen	139
Frigyesy Ágnes : XI. Szent István-napi Néptánctalálkozó Erdélyben.....	140
Vigh Szabolcs : Egy „szürke egér” lavírozása a kommunista diktatúrában	141
CHRONICLE.....	147
KÖNYVAJÁNLÓ — BOOK REVIEW.....	148
Farkas Flórián : Kiszely István — Eleink lakomái.....	148
FEASTS OF OUR ANCESTORS.....	150
Frigyesy Ágnes : Hantó Zsuzsa — Kitiltott családok (2. rész).....	151
BANNED FAMILIES.....	154
AUSGEWIESENE FAMILIEN	155
Petrik István : Rejtélyek országa.....	157
COUNTRY OF MYSTERIES	157
KLASSZIKUS ÍRÁSOK EURÁZSIÁRÓL	159
Désy Ferencz : A magyar ősrész.....	159
THE ANCIENT HUNGARIAN WRITING SYSTEM.....	169
ÍGY ÍRTUNK MI — HIGHLIGHTS FROM THE 20TH CENTURY HUNGARIAN PRESS IN THE WEST.....	170
Andreánszky István : A szocialisták és a nemzeti érdek	170
Wágner Ferenc : „Átmeneti korszak” Magyarországon.....	175
Kardos Béla : A magyar szellemi élet „új szakasza” 1954-ben.....	179
HIGHLIGHTS FROM THE 20 th CENTURY HUNGARIAN PRESS IN THE WEST.....	181
Andor Klay : Riding Whip Diplomacy.....	182
LOVAGLÓOSTOR DIPLOMÁCIA.....	187

Kedves Olvasó!

Az elmúlt időszakban több kiváló, az egyetemes magyar szellemi élet kimagasló alakja hagyott el bennünket. Lászlóffy Aladár, Püski Sándor, és Sulyok Vince. E számunkat a róluk való megemlékezéssel kezdjük.

Ugyancsak az elmúlt időszakban befejeztük a Bérczi Szaniszló által készített Eurázsiai, illetve úrkutatási kifestő füzetek digitalizálását; az összes füzet a következő címről tölthető le: <http://www.federatio.org/tkte.html>

2009. augusztus 3-án kiosztásra került a 2008. évi Böhm-Bartók Díj, amelyet Mariska Zoltán, a Miskolci Egyetem docense nyert el 'Bartók György bölcséleti rendszerének kritikai elemzése' című pályamunkájával. A művet megjelentettük a Bibliotheca Mikes International keretében, s itt érhető el: http://www.federatio.org/mikes_bibl.html#140

Szeptember 15-én megjelent a Journal of Eurasian Studies 3. száma, amelynek a tartalomjegyzéke a következő:

- **FARKAS, Flórián:** Dear Reader
- **NEWS BRIEF** (compiled and edited by **ZOMBORI, Andor**)
- **HISTORY**
 - **BÉRCZI, Szaniszló:** Ancient Art of Central-Asia
 - **CSORNAI, Katalin:** Where Huns' Blood Drew
- **LINGUISTICS**
 - **ЦЕГЛЕДИ, Каталин:** Очерки археолога глазами языковеда [CZEGLÉDI, Katalin: "The Linguist's Essay about Archaeologist's Studies"] (in Russian)
 - **KARATAY, Osman:** Some Views on Looking for a New Home for Ancestors of Turks and Magyars
 - [UCHIRALTU: *Reconstruction of the Hunnic Word "Aojian"*] (in Mongolian)
- **LANGUAGE TEACHING METHODOLOGIES**
 - **MARÁCZ, László:** Preserving and Teaching the Treasures of the Pure Hungarian Language
 - **MOLNÁR, Zsolt & MOLNÁRNÉ CZEGLÉDI, Cecília:** The Creative Hungarian Language and Its Special Teaching Method — Part 1.: Substance of the Hungarian Language
- **ANCIENT WRITING SYSTEM RESEARCH**
 - **BORBOLA, János:** Introduction to the Hungarian Interpretation of the Egyptian Hieroglyphs
- **GEOSTRATEGY**
 - **MAHAPATRA, Debidatta Aurobinda:** Central Eurasia: The Concept and Dynamics
- **LITERATURE**
 - **BÜLENT, Ekuklu:** Masumiyet Müsesi [*The Museum of Innocence*] (in Turkish)
- **BOOK REVIEW**
 - **OBRUSÁNSZKY, Borbála:** Larisa Usmanova: The Türk-Tatar Diaspora in Northeast Asia
- **CLASSICAL WRITINGS ON EURASIA**
 - **OBRUSÁNSZKY, Borbála:** Gábor Bálint de Szentkatolna : Western-Mongolian (Kalmukian) Texts

A lap itt érhető el: <http://www.federatio.org/joes.html>

A Szerkesztőség

Hága, 2009. október 7.

Dear Reader,

During the last period several exceptional figures of the Hungarian spiritual life passed away. We begin this issue with a commemoration of Aladár Lászlóffy, Sándor Püski and Vince Sulyok.

During the past quarter we completed the digitization of the coloring booklets on Eurasia and Space Research, created by Szaniszló Bérczi. The booklets can be downloaded from the following address: <http://www.federatio.org/tkte.html>

On August 3, 2009 the Böhm-Bartók Prize of 2008 was awarded to Zoltán Mariska, lecturer of University of Miskolc. The title of his winning treatise is: '*Critical Analysis of the Philosophy of György Bartók*'. We published the work within the framework of Bibliotheca Mikes International; it can be downloaded from: http://www.federatio.org/mikes_bibl.html#140

On September 15 the 3rd issue of the Journal of Eurasian Studies has been released; its content is the following:

- **FARKAS, Flórián:** Dear Reader
- **NEWS BRIEF** (compiled and edited by **ZOMBORI, Andor**)
- **HISTORY**
 - **BÉRCZI, Szaniszló:** Ancient Art of Central-Asia
 - **CSORNAI, Katalin:** Where Huns' Blood Drew
- **LINGUISTICS**
 - **ЦЕГЛЕДИ, Каталин:** Очерки археолога глазами языковеда [CZEGLÉDI, Katalin: "*The Linguist's Essay about Archaeologist's Studies*"] (in Russian)
 - **KARATAY, Osman:** Some Views on Looking for a New Home for Ancestors of Turks and Magyars
 - [UCHIRALTU: *Reconstruction of the Hunnic Word "Aojian"*] (in Mongolian)
- **LANGUAGE TEACHING METHODOLOGIES**
 - **MARÁCZ, László:** Preserving and Teaching the Treasures of the Pure Hungarian Language
 - **MOLNÁR, Zsolt & MOLNÁRNÉ CZEGLÉDI, Cecília:** The Creative Hungarian Language and Its Special Teaching Method — Part 1.: Substance of the Hungarian Language
- **ANCIENT WRITING SYSTEM RESEARCH**
 - **BORBOLA, János:** Introduction to the Hungarian Interpretation of the Egyptian Hieroglyphs
- **GEOSTRATEGY**
 - **MAHAPATRA, Debidatta Aurobinda:** Central Eurasia: The Concept and Dynamics
- **LITERATURE**
 - **BÜLENT, Ekuklu:** Masumiyet Müsesi [*The Museum of Innocence*] (in Turkish)
- **BOOK REVIEW**
 - **OBRUSÁNSZKY, Borbála:** Larisa Usmanova: The Türk-Tatar Diaspora in Northeast Asia
- **CLASSICAL WRITINGS ON EURASIA**
 - **OBRUSÁNSZKY, Borbála:** Gábor Bálint de Szentkatolna : Western-Mongolian (Kalmukian) Texts

The periodical can be accessed at: <http://www.federatio.org/joes.html>

The Editors

The Hague, October 7, 2009

Szerzőink / Our authors**BÉRCZI, Szaniszló**

Fizikus, csillagász, planetológus. Az ELTE TTK-n szerzett fizikus-csillagász oklevelet (1975), doktorált matematikából (1987), majd a földtudomány (planetológia) kandidátusa (1995) címet szerezte meg. 33 éve tanít az ELTE TTK-n. Korábban a Csillagászati Tanszék (1975–1978), és a Közettani Tanszék tud. segédmunkatársa (1979), majd az Általános Technika Tanszék tanársegéde (1979–1988), adjunktusa (1988–1994), docense, jelenleg pedig a Fizikai Intézet docense az Anyagfizikai Tanszéken (2000-től). Planetológiával, kozmikus és földi anyagvizsgálattal, szimmetria kutatással foglalkozik. A Föld típusú bolygókat, az antarktiszi meteoritokat, a NASA holdközveteket és a marsi meteoritokat vizsgálja, szervezi a Hunveyor-Husar gyakorló űrszonda-modellek építését. Az MTA Csillagászati és Űrfizikai Bizottságának, valamint a Geonómiai Tud. Bizottságának a tagja, a Planetológiai Albizottságnak az elnöke (2003-tól), és a MANT alelnöke (2001-től).

Physicist-astronomer who made a new synthesis of evolution of matter according to the material hierarchy versus great structure building periods. This model is a part of his Lecture Note Series Book on the Eötvös University. He also organized a research group on evolution of matter in the Geonomy Scientific Committee of the Hungarian Academy of Science (with Béla Lukács). He wrote the first book in Hungary about planetary science From Crystals to Planetary Bodies (also he was the first candidate of earth sciences in topics planetology). He built with colleagues at the Eötvös university the Hungarian University Surveyor (Hunveyor) experimental space probe model for teaching and training purposes and development of new constructions in measuring technologies.

BODÓ, Pál

Sátoraljaújhelyen született 1951-ben. Mérnöki diplomát szerzett 1980-ban. Elvégezte az ELTE filozófia szakát s doktorátust szerzett filozófiából (1988). Társadalomfilozófiával, politikai filozófiával és etikával foglalkozik. Jelenleg a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Pedagógiai Szakmai és Szakszolgálati Intézet munkatársa.

Born in 1951 in Hungary. Received master degree in engineering in 1980 then a philosophy degree, which was then completed with a doctor degree (1988). His areas of interest are: social philosophy, political philosophy and ethics.

BORBOLA, János

Fogorvos, 1976 óta Hollandiában él.

Dentist, living since 1976 in the Netherlands.

CZAKÓ, Gábor

Decsen született 1942-ben. Egyetemi tanulmányait a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán fejezte be 1965-ben. Több lap szerkesztőségében dolgozik (Új Tükör, Mozgó Világ, Négy Évszak, Olvasó Nép). 1989 óta az Igen főszerkesztője. 1992-től a Magyar Szemle társszerkesztője. 1966 óta publikál országos lapokban. Somogyi Tóth Sándor, a Kortárs akkori prózaszerkesztője fedezi fel *Postáskisasszony* című novella közlésével. Fábrián Zoltán az induló Ifjúsági Magazinban jelenteti meg *Csomagok* című novelláját. Írásművészetének legszembeötlőbb vonása a stílusok tudatos váltogatása, ami abból az eltökéltségből ered, hogy mondanivalóit a nekik megfelelő formában jelenítse meg. Szellemisége egyértelműen katolikusságából ered. Innen a valamennyi műben kimutatható Krisztus-utalás és Nap-pont, amely a belső szerkezetet megadja azáltal, hogy a hősök feléje szeretnének közeledni, vagy éppen még arra nézni is félnek. A prózai műfajok mindegyikében dolgozik. Számos díj nyertese (Arany János Díj, Babits Mihály Díj, Sajtótisztesség Díj, Kortárs Díj, József Attila Díj, Nagy Gáspár Díj, Stephanus Díj, Árpád pajzs).

Was born in 1942 in Decs, Hungary. Completed his academic studies in 1965 at the University of Pécs, Faculty of Law. Then he was working at several periodicals; since 1989 he is editor-in-chief of the periodical Igen, and since 1992 co-editor of Magyar Szemle. Mr. Czako publishes in newspapers of national circulation since 1966. The most striking aspect of his writing skill is the conscious alteration of styles, which is based on his decision to express the message within the best form. His spirituality is fundamentally shaped by his Catholicism. He is using every genre of prose. Mr. Czako is winner of numerous prizes.

CZEGLÉDI, Katalin

A Szegedi József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar magyar-országi-altajisztika szakán folytatta tanulmányait, az altajisztikai tudományokból egyetemi doktori címet is Szegeden szerzett. Nyelveket valamennyi magyar állami iskolai típusban, nyelvészetet és idegen nyelveket főiskolán és egyetemen tanított. Kutatási területe az általános és alkalmazott nyelvészetben belül a nyelvészeti őstörténet. Jelenleg a Miskolci Nagy Lajos király Magánegyetemen és a Budapesti Kőrösi Csoma Magánegyetemen tanít nyelvészeti őstörténetet. Előadásaival rendszeresen vesz részt konferenciákon. Eddig mintegy 80 tanulmánya és két könyve (*'A szkíta-hun nyelvek története 1. Hangtan 2. Ősmondattan'*) jelent meg. Megjelenés alatt: *'3. Alaktan (1. Gyökrendszer 2. A toldalékok rendszere)'*. Feladatának a nyelvünk és népünk igaz történetének a minél jobb megismerését valamint a megszerzett tudás átadását tartja.

Studied Hungarian-Russian-Altaic languages and literatures at the University 'József Attila' in Szeged, Hungary. She was given the title 'dr. univ.' at the same University, too. As a teacher Ms. Czeglédi taught foreign languages at all type of state schools, and linguistics at state universities. Her major research topics cover linguistic prehistory in general and applied linguistics. Currently she teaches linguistic prehistory at Private Universities called 'Nagy Lajos király' in Miskolc, Hungary and 'Kőrösi Csoma' in Budapest, Hungary. She regularly delivers scientific lectures at conferences and meetings. Ms. Czeglédi published about 80 essays and two books: *'History of Scythian-Hunish languages 1. Phonetics 2. Presyntax'*. Currently she is working on the third volume of this series *'3. Accidence (1. System of roots of words 2. System of forming of words.)'*. Her major aim is to learn the history of our language and our people in the best possible way and to convey this knowledge to as many people as possible.

DEÁK, István

1988-ban Szombathelyen szerez matematika tanári és könyvtáros főiskolai diplomát, majd 2008-ban fizika tanárit. Éveken keresztül tanított, majd iskolai könyvtárat vezetett. Pethőhenyén 2 éve nyitottak meg egy könyvtárat, amit működtet. Itt szervez a gyerekeknek programokat, a falu ünnepeire műsorokat. A kistérségi újságban több írása megjelent, a faluban zajló eseményekről tudósított. Családjával, mint őstermelők, foglalkozik mezőgazdasággal: 100 hektáron gazdálkodnak és teheneket tartanak.

In 1988 she obtains a mathematics and librarian degree in Szombathely, this is complemented with one in physics in 2008. She taught for several years and led a school library. At Pethőhenye she opened a library 2 years ago, which she manages. Here she organizes programs for children and for community festivities. She published several articles in the regional newspaper, chronicling the events of the village. Together with her family she is engaged in agriculture: they farm on 100 hectares.

FARKAS, Flórián

Okleveles villamosmérnök; MBA. IT és menedzsment konzultáns. 1992. óta Hollandiában él.

Electric engineer; MBA. IT and management consultant. Living in the Netherlands since 1992.

FRIGYESY, Ágnes

Újságíró, 1963-ban Kecskeméten született. A Kodály Zoltán Ének-zenei Általános Iskolában és Gimnáziumban kezdte meg tanulmányait, majd a kaposvári Tanítóképző Főiskolán szerzett diplomát. Hét év tanítás után az újságírói pályát választotta. A tanítás mellett magyar szakon megszerezte második diplomáját a szegedi Tanárképző Főiskolán. Külső-, és belső munkatársa volt a Kecskeméti Lapoknak 1989-től, az Új Magyarországnak, a Film, Színház Muzsikának, a Honismeretnek, a Magyarok Világszövetsége lapjainak: a Világszövetségnek, a Magyarok Világlapjának és a Világlapnak. Megjelentek cikkei a Heti Nemzeti Újságban, a Münchenben megjelenő Nemzetörben, majd a magyarországi Magyar Nemzetörben, valamint az Ausztráliai Magyar Életben stb. Több száz interjút készített az elmúlt 15 év alatt. Jelenleg szabadújsós újságíró.

Journalist. She was born in 1963 in Kecskemét. After concluding her primary and secondary school education in her native town, she studied pedagogy in Kaposvár then she earned her second degree in Hungarian language in Szeged. After having spent seven years teaching she turned to journalism. Since the collapse of communism she worked for numerous newspapers and journals both in Hungary and abroad. At present she is freelance journalist.

JUHÁSZ, Zoltán

Budapesten született 1955-ben. A Budapesti Műszaki Egyetem Villamosmérnöki Karán végzett 1978-ban. 1982-ben doktorált anyagtudományból. Ezt követően a régi, fonográf-technikával rögzített népzenei felvételek zajcsökkentésének kutatásával foglalkozott. Az e téren kifejtett munkásságáért 1997-ben Ph.D.-fokozatot nyer. Jelenleg mesterséges intelligenciával segített népzene-kutatással foglalkozik, különös tekintettel az interetnikai kapcsolatokra. A KFKI főmunkatársa. 1977 óta gyűjti és tanulmányozza a hagyományos furulya, illetve duda zenét. Erre alapozva három tankönyvet írt a különböző hagyományos magyar furulya-technikákról, valamint két könyvet az utolsó dudás, illetve furulyázó palóc pásztorokról. Hagyományos furulyázást és dudát tanít a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen.

Was born in Budapest in 1955. He graduated at the Faculty of Electrical Engineering of the Technical University in Budapest in 1978. Mr. Juhász obtained the “Doctor univ.” degree in 1982, as a doctorand of the Central Research Institute of The Hungarian Academy of Sciences, in the field of single crystal growth. After that, he started to work in the field of adaptive learning systems, to elaborate a noise reduction system of early ethno-musical phonograph recordings, as well as an adaptive control system for crystal growth equipments. He obtained the Ph.D. degree in 1997 for this work. His current field of research is computer-aided study of folk music, including interethnic connections. At present, he is senior research fellow at the Research Institute for Technical Physics and Materials Science, in Budapest. Since 1977 he collects, studies and plays traditional flute and bagpipe music. Based on his collection, he wrote three school-books for traditional flute playing of different Hungarian musical dialects, and two books about the last bagpipe and flute player herds of the Palóc (North-Hungarian) ethnic group. Mr. Juhász teaches traditional flute and bagpipe playing at the Liszt Ferenc University of Musical Arts and at the School for Folk Music.

MESTER, Béla

Az MTA Filozófiai Kutatóintézetének főmunkatársa, doctor universitatis, irodalomtudományi Ph.D. (Kolozsvár BBTE 2003.), politikatudományi Ph.D. (Budapest ELTE 2005.). Kutatási területe a politikafilozófia története, különös tekintettel a kora újkorra és Locke-ra, valamint a magyar eszmetörténetre. Néhány fontosabb publikáció: *A politikai közösség koramodern fogalma. John Locke előfeltevései.* In: Kellék, 2001, 17. sz. *Az ételek szabadságától a polgári szabadságig. John Locke és a kora újkori protestáns diskurzus.* In: Dénes Iván Zoltán (szerk.): *A szabadság értelme — az értelem szabadsága. Filozófiai és eszmetörténeti tanulmányok.* Budapest: Argumentum Kiadó, 2004., *Közelítések a magyar filozófia történetéhez.* Szerk. Mester Béla — Percz László, Áron Kiadó, Budapest 2004. (Recepció és kreativitás — Nyitott magyar kultúra c. könyvsorozat), *Hatalom, ember, technia Szilágyi István prózájában.* Budapest, Kijarat 2004., *Magyar Philosophia.* Kolozsvár-Szeged Pro Philosophia 2006.

Senior research fellow of the Hungarian Academy of Sciences — Research Institute of Philosophy. Doctor universitatis, Ph.D.-degree in literature at the Babeş-Bolyai University, Kolozsvár (2003) and Ph.D.-degree in politology at the Eötvös Loránd University, Budapest (2005). His main area of research is history of the philosophical politology with a special focus on modern era, Locke and the history of Hungarian spirituality. Mr. Mester is author of numerous books and articles.

MOLNÁR, Zsolt

Egyetemi doktori fokozatot szerzett Vezetés-Szervezés szaktudományban, a Budapesti Műszaki Egyetem Társadalom és Természettudományi Karán, a „Szervezetek megismeréstani mintái” tárgykörben. Jelenleg jelentéseméleti kutatással foglalkozik a jelentéslétrehozás, különösen a magyar nyelv jelentésalapú vizsgálatának tárgykörében. Ezzel párhuzamosan kutatja az elméleti eredmények anyanyelvtanításban való alkalmazását is.

Received a doctor univ. degree in Management and Organization from the Budapest University of Technology, Faculty of Social and Natural Sciences in the field of “Cognitive Modeling of Organizations”. Currently he is working in the field of cognitive sciences focusing on the research of creation of meaning. His special interest is the investigation of the Hungarian language based on the meaning principle. In line with his research he is also working on new language teaching methods based on theoretical findings.

MOLNÁRNÉ CZEGLÉDI, Cecília

Tanító és tanításmódszertan fejlesztő. Általános iskolában dolgozik, tanításmódszertan fejlesztési területen alkalmazott kutatást és gyakorlati bevezetést végez. Jelenlegi fő tárgyköre a jelentésalapú kutatások elméleti eredményeire épülő új magyarnyelv-tanítási módszertan kidolgozása és bevezetése.

Ms. Molnárné Czeglédi is working as teacher and teaching methodology developer. Currently she is working in an elementary school, does applied research, practical adaptation and effective introductions in the field of teaching methodology development. At present her main area of interest is the development of a new Hungarian language teaching method, based on the theoretical findings of the meaning principle.

OBRUSÁNSZKY, Borbála

Történész-orientalista. 1992-1997 között az ELTE-n történelem-mongol szakon végzett, majd 1997 és 1999 között a Mongol Állami Egyetemen végzett posztgraduális képzést, és 1999 decemberében megvédte a doktori címét. 2000-2002 között a Pécsi Tudományegyetemen alakuló Ázsia Központ külső szakértője volt, majd a Shambala Tibet Központ mongol programjait szervezte. Közben több tanulmányutat tett Mongóliába és Kínába. 2005-től a Körösi Csoma Sándor Egyetem előadója. Ezen kívül több magyar tudományos egyesület (alapító) tagja: Magyar Őstörténeti Munkaközösség, Magyar Történelmi Társulat, László Gyula Történelmi és Kulturális Egyesület. Számos könyv és tanulmány szerzője; rendszeresen készít elemzéseket közép-ázsiai témakörben a szakajtó számára. Jelenleg egy oktatási lap főszerkesztője.

Historian, orientalist. She completed her studies at the University Eötvös Loránd in Budapest between 1992 and 1997 in history and Mongol civilization. This is followed by a postgradual study at the Mongol State University, where she is awarded a Ph.D. degree in 1999. Between 2000 and 2002 she worked as external consultant of the Asia Center at the University of Pécs, and organized the Mongol programs of the Shambala Tibet Center. During this period she participated in several expeditions in Mongolia and China. Ms. Obrusánszky is member and/or founder of several Hungarian scientific associations and she is author of numerous books and articles, and regularly provides analyses on Central Asia in the scientific press. Next to that she is the editor-in-chief of an educational journal.

PETRIK, István (ERDÉLYI, István)

Erdélyi István a Petrik István nevet az anyja leánykori családnevének felhasználásával használja. Nagyváradon született 1931-ben, 1944 őszén menekültek az anyaországba. Az ELTE Történettudományi Karán 1955-ben végzett, mint régész. Diplomadolgozatát avar témából írta, László Gyula vezetése mellett. 1955-től négy éven keresztül Leningrádban az Állami Egyetem Régészeti tanszékén dolgozik mint aspiráns, a szakvezetője M.I. Artamonov professzor volt, az Állami Ermitázs Múzeum főigazgatója. Kandidátusi munkáját „A magyarok Levédiában” címmel odakint védte meg 1959-ben. 1976-ban védte meg akadémiai doktori disszertációját „Az avarság és Kelet a régészeti források fényében” címmel. Eddig 21 könyve jelent meg. Tanított mint külső előadó az ELTE Régészeti Tanszékén, a Történelmi Segédtudományok Tanszékén, a Finnugor Tanszékén, a Belsőázsiai tanszéken, a Miskolci Bölcsész Egyesület nem akkreditált egyetemén 4 évig, a Református Egyetem Történettudományi Tanszékén, végül a Pécsi Egyetem Ázsia Központjában. 1961-től 1990-ig Mongóliában vezetett közös mongol-magyar régészeti kutatóexpedíciókat 12 alkalommal. 1995-ben hozta létre a Magyar Őstörténeti Munkaközösséget, amelyet hivatalosan Egyesületté szervezett át, jelenleg elnöke. Szerkeszti az egyesület *Eleink* — magyar őstörténet című folyóiratát és egyben a mellékletét, az *Őstörténeti Füzeteket* 2002-től kezdődően. Megkapta a magyar keletkutatók Körösi Csoma díját 1997-ben; a Mongol Tudományos Akadémia diplomával tüntette ki 2007-ben (csak 17-en kapták meg az egész világon). 7 éven keresztül vezette a magyar-bolgár-szovjet régészeti nemzetközi expedíciót társvezetőként, évente egy-egy hónapon át. Kétszer volt Moszkvában mint vendég főmunkatárs az akadémiai Régészeti Intézetben, 1968-70-ben és 1980-83 között. Az ELTE habilitálta 1996-ban mint történész doktort.

István Petrik is István Erdélyi's pseudonym based on his mother's family name. He was born in Nagyvárad in 1931; in 1944 they fled to Hungary. Graduated in 1955 at the Eötvös Loránd University, Budapest as archaeologist. The topic of his dissertation project concerned the avars and it was done under the supervision of Gyula László. Between 1955 and 1959 he worked in Leningrad under the supervision of professor M.I. Artamonov, the general director of the State Hermitage Museum. He was awarded an academic doctor degree there for his thesis entitled: 'The Hungarians in Lebed'. In 1976 he was awarded the doctor title from the Hungarian Academy of Sciences. Mr. Erdélyi taught on numerous Hungarian universities. Between 1961 and 1990 he led 12 Mongolian-Hungarian research expeditions in Mongolia. In 1995 he established the Hungarian Prehistorical Think-Tank, of which he is the president. He is the editor of the periodical 'Eleink' and its supplement 'Prehistorical Booklets'. In 1997 he was awarded the prize for Hungarian Orientalists, the Körösi Csoma Prize. The Mongolian Academy of Sciences awarded him in 2007 with a diploma (only 17 people received such an honor in the whole world). During 7 years he led the Hungarian-Bulgarian-Soviet international expedition. He was twice in Moscow as visiting senior fellow at the Archaeological Institute of the Academy (between 1968-70 and 1980-83). Received a habilitation as doctor of history at the Eötvös Loránd University, Budapest in 1996.

SULYOK, Vince (1932-2009)

1932-ben a Győr melletti Ménfőn született és egri főiskolai hallgatóként vett részt a 1956-os forradalomban, amiért utóbb el kellett hagynia Magyarországot. Norvégiában talált második otthonára, ahol egyetemi diplomát szerzett, majd az Oslo Egyetemi Könyvtárban évtizedeken át volt a közép- és kelet-európai részleg (s benne a bőséges Hungarica-gyűjtemény) szakértője és vezetője. 1958-ban Rómában jelent meg verseskönyve (*Rámdöntött világ*), 1961-ben Brüsszelben (*Céltalan ég alatt*). A norvég, a német, az orosz és a magyar irodalom jeles műfordítója. Sulyok Vince sok éves munkájának eredményeképp 1995-ben megjelent az *Ungarns Historie og Kultur* (*Magyarország története és művelődése*) című, 700 oldalas, enciklopédikus mű, mely hiteles és bőséges ismeretet közvetít a magyar kultúráról a skandináv világ számára. 2009. augusztus 9-én hunyt el oslo-i otthonában.

Born in 1932 in Ménfő, near Győr (Hungary). Took part in the 1956 Revolution as a college student in Eger and therefore he ought to leave his country. He found refuge in Norway, where he gained an academic degree and was for decades with the Oslo University Library as the expert and leader of the Central and Eastern-European section. In 1958 his volume of poems entitled '*A world knocked over on me*' was published in Rome and in 1961 another one, '*Under aimless sky*' in Brussels. Mr. Sulyok has an extensive literary translation record; he translates the Norwegian, German, Russian and Hungarian literature. In 1995 his 700 pages large encyclopaedic work written in Norwegian entitled *Ungarns Historie og Kultur* (*Hungary's History and Culture*) was published, which has already proved to be an invaluable source to the whole Scandinavian world interested in Hungarian history and culture. Passed away on 9 August 2009 in his home in Oslo.

SZÉLES, Klára

Az MTA doktora (D.Sc), a MTA Irodalomtudományi Intézetének főmunkatársa, egyetemi docensként a Szegedi Egyetem Klasszikus Magyar Irodalomtörténet Tanszékén, — előtte a budapesti ELTE Magyar Irodalomtörténeti Tanszékén dolgozott. Jelenleg irodalomtörténészként írja tanulmányait, könyveit. Elsősorban az irodalom- és művészettörténet elméletének néhány alapkérdése és a „XX.-XXI”, századi magyar irodalom foglalkoztatja, különös tekintettel a „határainkon túli”, (ezen belül, erdélyi), valamint a mellőzött, méltatlanul elfeledett magyar írókra, művekre. Számos kötet és tanulmány szerzője.

Doctor of the Hungarian Academy of Sciences, senior fellow of the Literary Institute of the Academy. She taught first at the Eötvös Loránd University, Budapest — Department of History of Hungarian Literature, then at the University of Szeged — Department of History of Classical Hungarian Literature. At present she is working on her books and essays. Ms. Széles' main area of interest is the 20th–21st century Hungarian literature with a special focus on the Hungarian writers outside the borders of present Hungary and on those writers who are undeservingly neglected. She is the author of numerous books and articles.

TÓTH, Miklós

Jogász, református teológus. 1949 óta Hollandiában él.

Studies: law and reformed theology. Living in the Netherlands since 1949.

VIGH, Szabolcs

Budapesten született, és a Budapesti R.K. Hittudományi Akadémián doktorált 1971-ben a születésszabályozás témájáról. Pappá szentelése (1958.) után 18 évig lekipásztorként működött, valamint ismeretterjesztő cikkeket publikált a születésszabályozás témájáról magyarországi katolikus folyóiratokban. 1974-ben püspöki bírálat ellenére következetesen kitartott a születésszabályozás erkölcsi megítéléséről kifejtett álláspontja mellett. Ennek következtében döntötte el, hogy véglegesen Hollandiába emigrál (1976.). Itt felmentést kért a papi rend alól és megnősült, fia 22 éves. Először a tilburgi egyetemen folytatott kutatást a családtervezés módszereinek erkölcsi megítéléséről a fejlődő országokban, majd a teológiai fakultás könyvtárában végezett dokumentációs munkát. Nyugdíjazása óta egy holland 'lelki elsősegély' telefonszolgálatnak önkéntes munkatársa.

Was born in Budapest. Was awarded a doctor degree at the Roman Catholic Theological Academy, Budapest in 1971 for a dissertation written in the topic of birth-control. After his ordination (1958) he served as pastor for 18 years. Next to that he wrote popularizing articles on birth-control in Hungarian catholic periodicals. In 1974 he was criticized by bishops for his views on birth-control, nevertheless, he maintained his ethical standpoint in this issue. Due to this he decided in 1976 to immigrate to the Netherlands. Here he was acquitted from his priestly duties and

got married, his son is 22 years old. First he did research at the University of Tilburg about the ethical aspects of family planning in the developing countries, later he performed documentation work in the library of the Faculty of Theology. Since his retirement he is working as volunteer for a 'spiritual first-aid' Dutch phone service.

VINCZE, Gábor

1962-ben született Békésen, 1991-ben szerez történetész diplomát a szegedi József Attila Tudományegyetemen. Az egyetem Társadalomelméleti és Kortörténeti Gyűjteményének volt a külső munkatársa, szakreferense 2006-ig. Addig a kutatási területe a romániai magyar kisebbség és a magyar-román kapcsolatok 20. századi történelme, a kelet-közép-európai kisebbségpolitika. 2006-tól a hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ részét alkotó Emlékpont Múzeum történetész-muzeológusaként a magyarországi református egyház 1945 utáni történetével foglalkozik. Eddig szerzőtársakkal vagy egyedül 12 könyve jelent meg és mintegy 120 cikke, tanulmánya látott napvilágot.

Was born in 1962 in Békés, Hungary. Graduated in 1991 as historian at the József Attila University, Szeged. He worked there as external consultant until 2006, focusing on the history of the Hungarian minority in Romania, the history of Hungarian-Romanian relationship in the 20th century, and the Eastern-European minority politics. Since 2006 he is with the Emlékpont Museum of the Tornyai János Museum and Cultural Center in Hódmezővásárhely, researching the history of the Hungarian Reformed Church after 1945. Mr. Vincze published (independently, or as co-author) 12 books and 120 articles.

Szerkesztőség / Editors

FARKAS, Flórián	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
KIBÉDI VARGA, Áron	Freiburg i.B., Németország	/	Freiburg i.B., Germany
TÓTH, Miklós	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland

Titkár / Secretary

CSANÁDY, Ágnes	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
-----------------------	-----------------	---	--------------------

~ ~ ~ ~ ~ ~

IN MEMORIAM

Farkas Flórián :

Sulyok Vincénél látogatóban

Az idén április 21-én kaptam egy email-t Sulyok Vincétől, amelyben a következőket írta:

„Kedves Flórián! Többrendbeli kellemes meglepetéssel várt a mai posta: A város metafizikája Jacobsentől a legszebb darabja a Mikes által tőlem kiadott életmű-sorozatnak — mind formailag, mind tartalmilag. Köszönöm a megjelentetésére áldozott rengeteg idődet! [...]

A másik kellemes meglepetés is Veled kapcsolatos: a Mikes International április-júniusi száma, illetve a benne közölt négy versem. Milyen rettenetesen sajnálatos, hogy csak a köszönöm szó ideírásával tudom ezt megköszönni Neked. S legfeljebb még azzal, hogy megküldöm Neked, Nektek, következő verseskötetemet, amikor ez várhatólag néhány hónap múlva megjelenik.

Gondolom már mindannyian nagyon várjátok a törökországi utat, nagyon kellemes szabadságolást kívánunk.

Mégegyszer köszönve mindent, Éva nevében is sok szeretettel üdvözlünk mind a négyeteket, Vince”

Akkor még nem sejtettem, hogy ez lesz Vince nekem szánt utolsó előtti üzenete, s ráadásul az említett kötetének megjelenését (*‘Vérezni kezd a tenger’*)¹ sem éri meg. Ekkor még teljesen abban a hiszemben voltam, hogy még hosszú éveken át tudunk együtt dolgozni, hogy vele és felesége, Éva segítségével elektronikusan kiadjuk egész életművét. Még az év elején átküldött nekem 12 verset, amelyet az elmúlt években írt, s amelyek még nem jelentek meg kötetben. Ezeket három 4-es csoportba bontva a folyóiratunk április-júniusi, július-szeptemberi, majd az október-decemberi számában terveztem megjelentetni, s így is jelentek/jelennek meg; s az sem fordult meg a fejemben, hogy ezeknek a megjelenését sem éri meg.

Nem sokkal ezen email után kaptam kézhez felesége, Éva üzenetét, amelyben a barátokat, munkatársakat értesíti, hogy Vincénél egy végzetes betegséget fedeztek fel az orvosok. Néhány ezt követő értesítés után sajnos az ember számára egyértelművé vált a felismerés, hogy ez gyógyíthatatlan és Vince számára már nagyon kevés idő van hátra. Augusztus 9-én egész nap egyedül vezettem Budapestről Hágába, és az egész úton sokat gondoltam Vincére. Mintha megéreztem volna, hogy ez az utolsó napja, amit a pár nappal később érkező értesítés meg is erősített.

Augusztus végén a következő üzenetben értesített bennünket Éva a temetési szertartásról:

„Kedves Flórián és Ági,

Az élet megy tovább, tegnap volt egy hete, hogy Vincét eltemettük. Szép és méltó szertartás volt. Nagyon megható volt a gyászmise, a norvég pap latinul énekelt, a kísérő orgonajáték gyönyörű volt és dán pap unokaöcsém olyan szépen beszélt, hogy mindenki könnyezett. Gondolom ca. 120-an lehetünk, a kis templom tömve volt. Rengeteg virág érkezett és volt elhelyezve a koporsó körül és középen a két padosor között a kijárat felé. Azt hiszem a legtöbb oslói és környéki magyar és sok norvég is ott volt.

Mellékletként elküldöm a kis füzetet, amit a templomban mindenki megkapott, a ‘műsorral’ és egy fényképet a koporsóról.

[...]

Ménfőcsanakról kaptam értesítést, hogy milyen szép megemlékezés volt augusztus 20-án a Bezerédj Kastély előtt, ahol zászlók meghajtásával tisztelegtek Vince emlékének és 21-én volt engesztelő szentmise Ménfőcsanakon. Amennyiben meglátogatod a <http://www.menfocsanak.hu> honlapot és rákattintasz a Vince fényképe mellett lévő szövegre, ott megtalálhatod, hogy a honlapon ők mit írtak róla. [...]

További szép nyárvégét kívánok Nektek.

Öleléssel,

Éva és családja”

¹ E kötet végül 2009. szeptemberében jelent meg az Argumentum Kiadó gondozásában, Kaiser Ottó illusztrációival. A kötetet a Mikes International következő számában mutatjuk majd be.

DEN UNGARSKKE NASJONALSANGEN
HIMNUSZ

Isten áldd meg a magyar jövedvel böllegget,
Nyújta felje vedőkart, ha küzd ellenséggel,
Bölcs, akit régen tipp, hozt név vig esztendőit,
Megbűnhötte már e nép a múltat a jövendőit.

MUSIKK VED UTBÆRING

Takk for at du kom
og var sammen med oss i dag.
Familien

JØKSTED

†
R. I. P.

Vince Sulyok
• 7 - 7 - 1932 • 19 - 8 - 2009

Mariakirken, Stabekk
Torsdag 20. august 2009

FELLESSANG

Deilig er jorden, prestig er Guds himmel,
skjenn er sjelenes pilgrimsang!
Gjennom de fagre riker på jorden
går vi til paradis med sang.

Tider skal komme, tider skal henfalle,
skikt skal følge skiktens gang;
aldri forstummer tonen fra himlen
i sjelenes glade pilgrimsang.

Englene sang den først for markens hynder;
sagnet fra øst til øst det lød:
Fred over jorden, menneske, tryd deg!
Oss er en evig Frelser fædt!

REQUIEMESSE

LESNING
Rom. 5, 1-5

EVANGELIET
Johannes 14, 1-6

PREKEN

FORBØNN

FORBEREDELSE TIL KOMMUNIONEN
Johann Sebastian Bach: Air

KOMMUNION
Edvard Grieg: Våren

AVSKJEDSRITUALE

Sulyok Vince nevével és munkásságával 2003 tájékan ismerkedtem meg, amikor az emigrációs nyugati magyar sajtót böngésztem, hogy anyagot válogassak az *ÍGY ÍRTUNK MI* rovatunk számára. Elolvassa élettörténetét, majd verseit, amelyek mindennél hívebben rögzítik élete folyását, arra a következtetésre jutottam, hogy ő azon tiszta magyar emberek közé tartozik, akik az abszolút mérce, hozzá mérhetővel csak kevés emberrel találkoztam. Sikertől címét megszereztem és felvettem vele a kapcsolatot. Azonnal, fél szavakból is megértettük egymást. Megbeszéltük, hogy életművét teljes egészében kiadjuk elektronikusan a Mikes International keretében, amelyhez a szükséges lépéseket elkezdtük megtenni. Végül arra a következtetésre jutottunk, hogy feltétlenül szükséges személyesen is találkozunk — amelyre oslói otthonukban került sor. Vincéék meghívtak, hogy töltsék egy hosszú hétvégét otthonukban, amely nagylelkű meghívásnak a legnagyobb örömmel tettem eleget. A látogatásra 2005 augusztusában került sor, s a velük eltöltött hosszú hétvége életem egyik legszebb élménye volt. Vince és Éva olyan meleg, közvetlen szeretettel vettek körül, hogy percekben belül úgy éreztem, mintha családtag lennék; a legtisztább magyar mentalitású emberek vendégszeretetét élvezhettem. Betekintést nyerhettem a hatalmas könyvtárba, a télikertbe, valamint a kertbe, amelyben Vince szavaival: *'nem hét szilvafa, hanem hét almafa van...'* Érdekes volt megfigyelní, hogy Vince számára milyen fontos volt a természettel való közvetlen kapcsolat, a kert, valamint a télikert ápolása. Ezek voltak az ő felségterületei; a ház többi része pedig Éváé. Természetesen megmutatták nekem Oslo-t, meg a gyönyörű fjordokat is; nekem ennek ellenére végig az volt az érzésem, hogy bár valami messzi északi tájékon vagyok, de valójában egy 16-17. századi magyar vidéki nemesi kúriában vendégeskedem. Skandináv építészet vett körül bennünket, norvég feliratok, északi tájak, de a ház belső melege, a házgazdák lelkesége a legtisztább magyar szellemiséget tükrözte.

Lelkileg feltöltődve és Vince könyveivel megrakodva érkeztem haza Hágába, ahol szinte azonnal neki is álltam, megállapodásunk értelmében, életműve elektronikus kiadásának. A személyes találkozás, a sok átbeszéltetett óra nagyban

elősegítette a további munkát. Olyan alap volt ez, amelyet a rákövetkező évek során tovább mélyítettünk. Mindig nagyon megörültem és élveztem, amikor emailt kaptam tőlük: Vince hihetetlenül precíz leveleit s Éva ugyancsak precíz, de nagy humorérzékkel megírt leveleit.

Az oslói vendégeskedésemet követően elkezdtuk az életmű elektronikus kiadását. Ami eddig megjelent, az megtalálható a Bibliotheca Mikes International honlapunkon. Bár még közel sem járunk az életmű elektronikus kiadásának felénél, már az eddig megjelent művek is világos képet nyújtanak Vince hihetetlenül széleskörű és önzetlen munkásságáról. Nem véletlenül adományozta a Hollandiai Mikes Kelemen Kör a 2007. évi Tanulmányi Napjain Sulyok Vincének a *Magyar Irodalmi Figyelő Díjat*, Arday Géza laudációja alapján². Ebből a méltatásból is egyértelműen kiderül, hogy Vince életműve miért olyan különleges: munkásságának gerincét azok az alkotások jelentik, amelyeket teljesen önzetlenül, mindenféle anyagi juttatás, vagy dicsőség elérése nélkül hozott létre. Gondoljuk például az Oslói Egyetemi Könyvtárban végzett munkásságára, amelynek eredményeképpen a könyvtár egyedülálló Hungarica gyűjteménnyel rendelkezik. Vagy a norvég akadémiai nagylexikonra, amelyben Vince jóvoltából közel 1000 magyar szócikk található! Vagy a rengeteg irodalmi műfordításra: magyar irodalom skandináv nyelvekre átvittetve, skandináv irodalom magyar nyelvre. Vagy a 700 oldalas *'Magyarország története és kultúrája'* című mű norvégul, amely az egész skandináv világ számára egy tisztességes (vagyis nem Habsburg és nem marxista) magyar történelemismeretet biztosít. E mellé jön még a saját költészete, publicisztikája. S mindezt a legnagyobb csendben, nagy szerénységgel hozta létre, a kommunista magyar hatalombitorlók irányába a legkisebb engedményt nem téve. Pedig ha valaki imádta a szülőföldjét, az ő volt; neki soha nem volt célja Magyarországon kívül élni, csak amikor Kádár és pribékei az '56-os tiszta magyar kiállása miatt kivégezték volna, ismerte fel, hogy kénytelen külföldre menekülnie.

Életműve elektronikus kiadását természetesen folytatjuk. Ezt Éva is megerősítette, hogy továbbra is segít az életmű kiadásának előkészítési munkálataiban. Sőt, az eddig nem publikált anyagokat is a Mikes International rendelkezésére bocsátja. Ez nemcsak kegyeleti kérdés. Szilárd meggyőződése ugyanis, hogy Sulyok Vince életműve, túl az ő személyes báján és varázsán, azért rendkívüli, mert toronymagasan emelkedik ki az '56 utáni nyugati magyar emigráció irodalmi tengeréből. Egyrészt következetes, meg nem alkuvó, a magyar kommunista terrorállam irányába a legkisebb engedményt nem tevő álláspontjával, másrészt az egyetemes magyar kultúra terjesztésének érdekében tett kiemelkedő, önzetlen munkásságával. Hozzá hasonló személyiség csak nagyon kevés akad ebből a generációból, Makkai Ádám, Thinsz Géza és Tollas Tibor említhetők például. Ők azok, akikről bátran elmondhatjuk, hogy nekik érdemes volt Nyugaton élniük, mert a legtisztább magyar szellemiséget és erkölcsöt mutatták meg a világnak. Ők azok a példaképek, akikről a következő magyar nemzedékek példát vehetnek magyarságból és emberségből.

Kedves Vince! Isten veled, nyugodj békében!

~ ~ ~ ~ ~

² Az írás itt található meg elektronikusán: Arday Géza: *Magyar Irodalmi Figyelő Díj — Laudáció Sulyok Vincének*, Mikes International, 2008. január-március, pp. 21-22.

Széles Klára :

Lászlóffy Aladár

(1937. május 16. – 2009. április 19.)

„... Köszöntöm a térben árnyékát-vesztve
Megszületett új végtelenség!”

Írta ő pályakezdő költőként korai remeklésében. (Szabó Lőrinc halálára, 1957.) Most, őt köszöntöm így. Nem siratom. *Nem most siratom.* Gyászom nincsen, „gyászom rég volt”, Vörösmartyt hívva segítségül a lelkiállapot érzékeltetéséhez. A gyászt, elvesztésének gyógyíthatatlan fájalmát a közelmúlt végtelen hosszú évein, nappalain, éjszakáin éltem meg. Tudtam, tudtuk, hogy betegséggel, betegségekkel küzd, küzdenek Gyöngyikével, (feleségével) együtt. Elemi gondot okoz a mindennapi életfeltételek megteremtése is. Ugyanakkor ellentmondást nem tűrően újra meg újra elutasított, elutasítottak minden segítségi szándékot. Aki csak szerette, szolidaritásának tehetetlenségével küszködött.

De hát mit szólhatok én, vagy bárki más, mindahhoz képest, amit — most látom igazán — a legközelebbi, a legnehezebb, a leggyötrelmesebb időkben mellette, vele élő, együtt szenvedő feleség: Gyöngyi élhetett, él át. Őbenne egész életének fájdalma gyűlhet fel. A virágzó fiatal nő, akiért versengtek, akit a „tipikus magyar szépség” ideáljának látott egy neves képzőművész barátunk, minden energiáját, élet-esélyét a nagy költőnek áldozta. Ő írta gépbe műveit, ő volt az a szellemi, lelki társ, aki attól sem riadt vissza, hogy hányatott életük keserves, gyakorlati feladatait vállalja. Ő, az „az egyvidejű gyöngyöm és göröngyöm”, akiért a költő sóhaja szól: „téged hozzon megint a Fennvaló”. „Előbb éltél, azután / általad is lett hazám.”

Hegyipatak vagy, égi jégből
engedett ki egy kikelet.
Milyen jó kábultan a fénytől
járni a sziklákat veled.

Igen. Sziklákat jártak kettesben. Majd, amint múlt az élet, s miközben a költő elszántan így nézett szembe sorsával: „én is kővé válok. / Várfal leszek, cella fala, földje.”, — aközben Kőműves Kelemenné gyanánt épült be ebbe a várfalba.

Jómagam az irodalomtörténész eszközeivel próbáltam szembeszállni az elmúlással. Minden más munkám elébe helyeztem a rég érlelődő feladatot: nagymonográfiájának megírását. Hiszen első verseinek olvasása, szíven ütő hatása óta készültem erre. Egyetemistákként a költészet, költészete jegyében leveleztünk. Hét éven át csak a lírikust ismertem, ez után, ennek alapján találkoztunk személyesen, s kezdődött, mélyült el 52 éven át tartó közvetlen barátságunk. Elfogadott, becsült művei értékéjéért, kezéből kaptam a friss kéziratokat. Hosszú, felejthetetlen beszélgetéseink során egyre gyarapodtak közös témáink. Előbb csak egymás között, tréfálkozva emlegettük ezt a monográfiát. Szokásos morbid élcelődéseink visszatérő témája volt az, hogy postaládát tétetünk majd sírjainkhoz, s aki tovább él, oda dobja be mindazokat az írásbeli munkákat, amelyek a magunk elé tűzött tervek, célok közül csak később valósulhattak meg, s amelyeknek elolvasására, megbeszélésére már nem lesz alkalmunk. Sokáig kérdéses volt, hogy ezen a megegyezésen belül mi lesz monográfiájának sorsa. Már rég nekifogtam megírásának, de egyre elmélyültebb, időigényesebb feladatnak bizonyult, egyre késett. Ezért és így írta 2001-ben megjelent verseskötete ajánlásaként, a rá és kapcsolatunkra jellemző humorral: „*Monográfiás Klárának a Dob-utcai kolostorba, Azbeszt Gergely Aladár lángoló monofizita szerzetes hamvaitól.* — Anno, 2001. hajnalán —” Még rajzot is mellékel a felirathoz. Mindent elkölvettem, hogy ne késsek el ezzel a kötettel. Fel akartam venni a versenyt rohamosan fogyatkozó életidőnkkel. Szerettem volna megelőlegezni az utókor megbecsülését. Hogy ne a szokásos módon, csak posztumusz életmű gyanánt derüljön fényre, bizonyítódjon igazán munkásságának kiemelkedő értékű, irodalomtörténeti helye. Önmagának szerettem volna felmutatni, hogy mennyire nem élt hiába, mennyire szükséges éppen az ő bölcsessége, minden felelősséget, etikus tartást, biztatást sugárzó sora. S legfőbb vágyam, reménykedésem az volt, — egy-egy álmomban megjelent—: csodát tehet az irodalom, a szeretet, a méltánylás. Visszahozhatja munkakedvét, élni-akarását. Azt is felelősségemnek tekintettem, hogy ne hagyjam kárba veszni a nálam lévő dokumentumokat: levelezésünk nálam összegyűlt részét, kéziratait, rajzokat, fényképeket. Megszületett a két könyv, a kolozsvári Polis, Dávid Gyula; illetve a Napkút Kiadó, Szondi György áldozatos vállalásának köszönhetően. Kétségbeejtő csalódás volt az, hogy mindez a szándék végletes kudarcot vallott, hiábavalónak bizonyult. A kötetek

megjelenésekor (2005.; 2007.) már nem örült a köteteknek. Már nem a régi, jókedélyéről híres, lelkes barát, hanem egy megkeseredett, elzárkózó ember kezébe kerültek. Elment a kedvem bármiféle könyvbemutatótól. Szármyszegetten, lankadtan figyeltem (figyelem ma is) a gyatra terjesztést. Csekély vigaszom az, hogy élete utolsó napján, utolsó telefonjaként, a régi hangon, közös hullámhosszunkon beszélhettünk egymással.

Utolsó éveiben, (s éppen, már a „rendszerelváltás” idején) a legsebezhetőbb oldalán vájtak belé az őt legmélyebben sebző ütések. Lászlóffy Aladár számára az emberi méltóság megőrzése volt a legelsőrendűbb tét. S ezen a téren vált legtehetetlenebbé, legkiszolgáltatottabbá. A fizikai, lelki fájdalomnak is többet szenvedett a szüntelen záporozó, vérlázító megalázásoktól. Életét, életüket folyamatosan mérgezte az ostoba akadékoskodás, a „hivatalok” átlagos „packázásait” felülmúló, egyértelműen hatalmi helyzetben lévő ostobaság. Az okvetetlenkedés, pitiánerség uralmának alávetettség. Azon a földön kellett ezt megélnie, amelyet hazájának hitt, remélt. Sem a Kossuth-díj, sem a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje nem óvta meg mindettől.

Nem, hiszen — saját kor-diagnózisát idézve, nem csupán országos viszonylatban olyan világba csöppent, ahol a „középszer” kezébe adatott az uralom „az egész emberiség sorsában”. Ahol, s amikor a döntési helyzetbe kerülők, többségükben, akár ’progresszívek’, akár ’liberálisok’, akár „trónok vagy demokráciák dűlnak”, azokat emelik vezetővé, akiket „ha végre koronájuk, kormányuk, mandátumuk, frakkjuk és funkciójuk van”, hidegen hagynak a történelmi analógiák, leintik a felelősségérzőket, az írástudók vészjelző félelmeit. Hatalmas alkalmakat kínálnak a karrierizmusra. S ezek, az ’elitlázsat’ emberei „már nem Napoleonok, Metternichek, Churchillek, még csak nem is De Gaulle-ok és Kissingerek, vagy legalább Miterrandok. Hogy a közelebbiekről ne is beszéljünk.”. „Még az aljas diktatúrák kontraszelektációja is legalább a nagystílű gazembereket és hóhérokat engedte kiválni valamilyen negatív csúcsteljesítmények ellenében; de itt csak a szürke patkányok tömege (...) szölongatta és marta egymást.”. „A sok középszerű makimajom okoskodása” nem csupán élre tör, hanem egyúttal ádáz ellensége a tehetségnek. Saját érdeke szerint, fontoskodva, „a köz, a haza, az érdek, a pénz vartyogó kórusába kényszeríti” a jó, a legjobb képességeket is. Mindenütt és mindenkor az „elmaradt számonkérésekről, rendteremtésről” van szó. Akár háborús bűnökre gondolunk, „melyeket itt, frissen annyi törvény, tapasztalat, s annyi állig felfegyverzett szolgálat, kommandó, testület, hadsereg, rendészet szeme láttára még mindig el lehet követni; akár a nagy hűhóval bejelentett, meghirdetett igazságtevésről”.

„Világ izzása” hőmérséklete. — Mint annyiszor: József Attila idézése kívánczik jellemzéséhez. Saját szavaival:

*...Már ne jöjjetek közelebb,
itt minden messziről a szebb,
az egész bösz történelem,
benne beletört életem,...*

Ez a veleszületett történelmi-társadalmi, humanista elkötelezettség, akárcsak a szociális érzékenység, nemcsak műveit határozta meg alapvetően, hanem létezését, életmódját, mindezek „különcségeit” is. A hozzá közelebb állók előtt közismert volt gyűjtőszenvédeye. Ez, az igen tág köröket felölelő megszállottság, amelynek alárendelt minden más igényt. Sokan ugratták vele, érthetetlennek látták, komikusnak. Igaz, ellent mondott minden észszerűségnek. Hiszen nemcsak (és nem főként) műértékeket halmozott fel kis padlásszobácskáiban, hanem rengeteg olyan tárgyat, papírt, rajzot, képet, fényképet stb. emléket, amely mellett az emberek többsége ásitozva megy el, ami lomnak számít, kupacoknak, amelyekről szabadulni kell. Lászlóffy Aladár írásainak, személyiségének fénykörében, éppen együttesükben jelenik meg többnyire pótolhatatlan művelődéstörténeti, történeti értékességük. Mindazok, akik rendszeresen, de akár csak egyszer is láthatták ezt a „padlást”, s érzékenyek voltak erre az élményre, vallhatnak erről. Ezt a — messziről valóban egzotikumnak is tekinthető — életteret, művész-műhelyt elveszíteni, szétszórni rendkívüli pazarlás lenne. Viszont megőrzése, (lehetőségeknek megfelelően, viszonylag) a maga eredetiségében, értékes forrásanyagot, kutatóhelyet, netalán múzeumként is látogatható nyereséget jelentene, magyar és román oldalról, — s az együttműködés jegyében — egyaránt. Hiszen Lászlóffy Aladár nemcsak a Magyar Művészeti Akadémiának, hanem a Román Tudományos Akadémiának is tagja; nemcsak a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztjének, hanem a Románia csillaga tiszti fokozatának is birtokosa. Hozzá kell tennünk: az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesülete különösen nagy becsben tartja.

Lászlóffy Aladár pazar örökségének pusztá körvonalazásához is szűknek bizonyulnak az adott keretek. Képtelenség ily hirtelen fölmérni, mivel gazdagította a magyar irodalmat: költőként, gondolkodóként. Azért is oly nehéz, mert merőben újszerű, öntörvényű kifejezőmódjának, magasságainak és mélységeinek átélése megköveteli a nem mindennapi szellemi igényességet. Aki életében ismerte, élvezte társaságát, vagy akár előadóként hallhatta, többségében személyisége varázskörébe került. Emberi kisugárzása, sokoldalú, hatalmas műveltsége nem az imponálás eszközeivel hatott, hanem megejtő közvetlenségével, sziporkázó humorával, káprázatos rögtönzéseivel, szeretetre méltóságával. Kincstárat hagyott ránk.

*...mint fogolyvonat mellett futva
falatkenyérrel tömve rést
adnál mindenkinek, ha jutna
magadból bár egy szívverést.*

Ma, tudtommal egy kötete sem kapható. Sem Budapesten, sem Kolozsváron. Néhol gyermekverseinek utánnnyomása bukkan fel, a legkevésbé jellemző, lényegéből szinte semmit fel nem mutató, melléktermék. Legutóbbi, művei javát őrző öt kötete, — *A repülés a zuhanásban-tól Gyarló és kalapács-ig, A Magyar Költészet Kincsháza* sorozatban megjelent válogatásig, — a Litera Nova, Kortárs, Unikornis Kiadó raktáraiban porosodik. (Ha még be nem zúzták.). 2004-es évszámot viseli utolsó könyve. Azóta sűrűn megjelenő versei, esszéi még kiadásra várnak.

„*nincs banálisabb szöveg, mint egy név, alatta két évszámmal*”, — mégis „*lélekbe markoló, életbe vágó közlemény*” — írja ő Házsongárd-albumában. Annak a kolozsvári temető-Pantheonnak a szokatlan műfajú: lírai-tudósi monográfiájában, ahol immár maga is ott nyugszik, végakarata szerint. Úgy érzem, tengernyi megpróbáltatása ért véget, s helyükön új ünnep születésének vagyunk tanúi. De még hátra van az, hogy Lászlóffy Aladár neve, két évszáma igazán és érdeme szerint „*lelkünkbe markoló*” legyen.

~ ~ ~ ~ ~

Tóth Miklós :

Lászlóffy Aladár és a Mikes: összeötvöződve

Túl sokat kell búcsúznunk az utóbbi időben: Péter László, Czigány Lóránt, Lászlóffy Aladár. Barátaink, bajtársaink kezdetől fogva, évtizedeken át. A Vasfüggöny bennünket megtisztított, összekötött, együtt tartott. Határtalanul. A magyar szellemvilág sziporkázó havasi fennsíkján hajtottunk és hajtunk együtt ragyogó napsütésben. Küldetéssel. Kolozsvárt, Londonban, Amszterdamban és másutt. Így volt és így is marad. A Mikes Treuga Dei-jében, a Mikes szellemi uszodájában, a Mikes közös szellemi otthonában. Aladárral beszélgetve Hollandiában gondolatban mindig a Házsongárdon sétáltam. Ha Budapestre mentem, a Ráday utcában végtelennek tűnő beszélgetéseket folytattunk egy kávéházban. Beszélgetések néha félszavakban, mert a másik úgyis érti, amit gondolunk. Közösen.

Ő számunkra Erdély volt. Ő és Illyés Kinga. Monumentumok, akik a szívünkben élő emlékoszlopok maradnak. Erdély, ahol a magyarság a maga igazi arcát mutatta és mutatja fel a történelem kegyetlenül keserves tragikus 'jóvoltából' ezer véráldozat és visszavonás közepette. Így volt, van és lesz. Az utrechti egyetem központi épületének a falán nagy dombormű ékeskedik: egy magyar peregrinus diák gyalogol azon, csizmásan, a debreceni Nagytemplomtól az utrechti dóm tornyáig. Rajta a szöveg: 'Sanguine Christi conglutinati sumus', azaz 'Krisztus vérében vagyunk összeötvöződve'. Ez így van. Ezt tudnunk kell. Anélkül nem peregrináltak volna magyar diákok a 16. század vége óta szüntelenül ide az Északi Tenger partjára, ahonnét visszamentek az ország minden sarkába, hogy ott adják tovább azt, amit itt tanultak török-dúlás és német/osztrák elnyomás stb. stb. ellenére s még vigyék magukkal az itt nyomtatott Bibliákat is. Ebből a kozmikus összeötvöződésből állt elő 2000 évvel ezelőtt a keresztyénség s az ezáltal elindult történelmi folyamatból álltak elő többek közt a peregrinus diákok s ezekből a peregrinus diákokból állt elő a Mikes is. Nem passzióból, hanem szellemi küldetéssel. Jó ezen újra és újra elgondolkodnunk, mert ez ad értelmet a mi emberi és magyar életünknek. Így ötvöződtünk mi össze Aladárral, — így vagyunk és maradunk együtt minden bajtársunkkal, a múltbeliekkel, a jelenlegiekkel s az eljövendőkkel a tiszta emberi magyar szellemvilág építésében, élve, halva: küldetésben összeötvöződve. Mert ez a feladatunk.

A Házsongárdon sírján ott voltak a Mikes virágai is. Lelkünkben ott is maradnak. Hervadhatatlanul.

~ ~ ~ ~ ~

Tóth Miklós :

Püski Sándor emlékezete (1911-2009)

Sok barátunk hagyott el bennünket az elmúlt évek során. Sok fegyvertársunk. Ilyen az élet rendje. Püski Sándor matuzsálemi életkort ért el. Egész életében a maga útján járt, egyszerűen, csendesen, két lábbal a földön, mindig nyugodtan, józanul, harmóniára törekedve, bölcsen, tisztességesen, ösztönös érzéssel felfogván ‘az idők jeleit’. Nélküle nem is tudom, milyen lett volna a magyar szellemi élet évtizedeken át.

1943-ban a Magyar Élet könyvesboltban Budapesten a Szerb-utcában, az egyetem bejáratával szemben találkoztam vele először személyesen. Egyedül állt a pult mögött. Első éves joghallgató voltam. Csodálkoztam, hogy nem egy nagy üzletben kell keresnem azt a kiadványt, amelynek a könyvei nálunk otthon, a székszárdi református parókián nagy számban voltak jelen apám könyvtárában. Ugyanez volt az eset sok más református lelkesítő könyvtárban és sok KIE- és Soli Deo Gloria-könyvtárban. A népi írók könyvei, elsősorban — bár nem kizárólag — Püski Sándor kiadásában egész Magyarországon sokak által gyakran habzsolva olvasott írásként voltak. A harmincas években szellemi és szociális forradalom játszódott le, amelynek a zászlóvivői különösképpen a Magyar Élet körül csoportosultak. A népi irodalomról Borbándi Gyula írt nagy, áttekintő művet, míg Püski Sándor életútját ő maga tárta elénk ‘*Könyves Sors — Magyar Sors*’ című önéletrajzában. Rá is illik — mint sok más jelentős magyar emberre a két világháború közötti időszakból — Horatius szava: ‘*Exegi monumentum aere perennius ... Non omnis moriar, multaque pars mei vitabit Libitinam*’. Ez feladat a mi számunkra, hogy emléküket és munkájuk eredményét őrizzuk és továbbvigyük.

Ismétlem, sok nagy személyiség fejfájára lehet ezeket a klasszikus szavakat felvésni az évek közül, midőn Püski Sándor elkezdte ‘könyves’ életútját. Nekünk kiváló embereink voltak a két háború közötti időben. Nem árt meggondolni — összehasonlításként az elért eredményeket illetően —, hogy ez évben 20 év telt el 1989, az úgynevezett ‘rendszerátalakítás’ óta. 1920, Trianon és 1939, a 2. világháború kitörése között 19 év telt el. Tizenkilenc év, amelyet még öt év követett 1944-ig, az ország német megszállásáig — tehát 24 év — amely idő alatt magyar Magyarországon élhettünk. Nem osztrák-magyar, hanem egyszerűen ‘magyar országon’. Ilyen ország a 16. század óta nem létezett. Rövid ‘kegyelemidő’ volt ez, de volt, tény volt, valóság volt, amelyet a zsigereinkben hordunk. Kifosztott, lerombolt, összezsugorított ország lett Magyarország Trianonban, de önálló és minden hibájával felvillanyozó ország, amelyben kezdeményezések tömege indult el, melyben a lakosságot az a nagy közös gondolat lelkesítette, hogy súlyosan megpróbált országát kéz-a-kézben felvirágoztatni. Jó ezt ma nyomatékosan kimondani. Az ország pedig talpraállt. Akinek megadatott, hogy azt a nehéz, de egyben izgalmas és hősi időszakot átélte — amelyben a gazdasági világválság még külön megterhelte az egyoldalúan mezőgazdasági forrásokra támaszkodó államot, s amelyben a társadalmi és politikai erők közel sem voltak egyértelműek —, az még jobban meg tudja ítélni Püski Sándor jelentőségét a magyar kultúrtörténelemben. Ő a jó időben és a jó helyen megjelent ember volt, senki által nem támogatva, de akire szükség volt mint a falat kenyérre, aki az isteni gondviselés által vezetve betöltötte küldetését akkor és azután is, élete utolsó percéig. Végezte azt a született vállalkozó magatartástól kockázatvállalásával és felesége, Zoltán Ilona odaadó támogatásával. Ideális egységet alkottak. Másképpen ez az egyedülálló munka nem is lehetett volna megvalósítható.

Nekünk mindig szembe kell úsznunk az árral mint a pisztrángoknak. Csak akkor tudjuk magunkat megvalósítani. Ez a sorsunk és ez a feladatunk. Mindenütt, mindig.

Nem kell senkinek azt gondolnia, hogy a népi írók akkoriban általános támogatásra számíthattak Magyarországon. Sokan nem is akartak hallani róluk. Miért? Mert ők a falvak tényszerű valóságát írták le mindenki számára, aki írni-olvasni tudott. Az ország lakossága jórésze. Ez azelőtt ilymódon nem történt meg. Itt nem l’art pour l’art-irodalomról volt szó. Viszont igazi politikai irodalomról sem. Itt a tények beszéltek konkrét emberi életek, emberi sorsok, gazdasági és társadalmi helyzetek formájában. Az embernek az volt az érzése, hogy ezek az írók szövegeiket nem tintával, hanem a szívük vérével írták. A népi írók könyvei következménye szükségképpen a magyar társadalom alapvető átrendeződése lett volna, ami, ha a történelem erre lehetőséget nyújtott volna, így vagy úgy, minden valószínűség szerint meg is történt volna. A mi történelmünk a ‘volna’ történelme. Itt egy belső társadalmi és szellemi megújulás szükségessége és lehetősége kezdett kirajzolódni úgy, ahogy ez azelőtt soha sem történt meg. Ezekben a könyvekben az egész magyarság önmagára ismert vagy ismerhetett, akár egyetértett valaki azokkal, akár nem. Csak néhány író említünk itt a Magyar Élet gárdájából: Németh László, Szabó Dezső, Szabó Pál, Veres Péter, Sinka István, Kodolányi János, Erdélyi József, Erdei Ferenc, Féja Géza, Darvas József, Tersánszky J. Jenő stb. stb. Nevek, akik nélkül a magyar szellemi élet a harmincas és negyvenes években el sem volt képzelhető s visszatekintve sosem lesz elképzelhető, és sosem szabad nélkül elképzelhetővé válnia. Ezt a kort, ezt az irodalmat ismerni és tanulmányozni kell elfogulatlanul és nagy beleérzéssel abba a külső és belső helyzetbe, abba az atmoszférába, amelyben előállt.

Jó itt talán feljegyeznünk, hogy ezek az írók és sokan mások gyakran aktív szerepet vállaltak a Népfőiskolai Mozgalomban is, amely az ország minden részében a paraszti és városi iparos ifjúságot érte el és szólította meg új hullámhosszon, új

hangnemben. A népfőiskolákon, melyek gyakran egy-két hónapig tartottak a téli hónapok folyamán egy-egy faluban vagy városban, egyházi vagy más szervezésben, az ott tanuló fiatalok a népi írókkal és országosan ismert tudósokkal létrejött személyes találkozásukon keresztül direct kapcsolatba kerültek az egyetemes kultúrvilág — s azon belül a magyar kultúrvilág — egészével, elsősorban annak azzal a részével, amely hozzájuk napi élettapasztalataik következtében közel állt. Így belekerültek a szellemi élet felvillanyozó pezsgésébe. Ezt nehéz leírni, ezt át kellett élni. A magyar vidék fiatalsága direct kapcsolatba került íróinkkal, gondolkodóinkkal, értelmiségi embereinkkel a legkülönbözőbb területeken, akikkel azelőtt ilyen kapcsolata nem volt. Itt nem irodalmi vagy kulturális elefántcsonttoronyból, valahol távolról, szóltak hozzájuk tőlük különböző módon gondolkodó emberek, hanem olyanok, akik az ő nyelvüket beszélték, az ő problémáikat osztották meg velük, mégpedig személyes élményeikből. Itt egy új, lelkesült, az élet erkölcsi alapjaiból újraépülni akaró Magyarország rajzolódott ki tele reménnyel, ideálokkal, lelkesedéssel. Gyönyörű idő volt!

Ebből és Püski Sándornak a Soli Deo Gloria-mozgalommal előállt kapcsolatából álltak elő a háború alatti balatonszárszói Magyar Élet-táborok — a Soli Deo Gloria-táborok sorozatában —, amelyeknek jelentősége már azidőtájt messze túlszárnyalta azt a kort, amelynek a keretében létrejöttek. Ott volt 'a másik Magyarország', azok, akik országukért és nemzetükért aggódva a háború után elkövetkezendő jövőre tekintettek s azt igyekeztek előkészíteni. Később, 1945-ben és azután ezen táborok szenvedélyesen vitázó résztvevőinek nevét különböző politikai előjelekkel láthattuk politikai pártok listáin, akik később egymás mellett vagy egymás ellen harcoltak annak minden — gyakran rettenetes — következményével. Ki teremtette meg ezeket a táborokat, ki hozta azokban össze — közös morális alapot keresvén mindenki számára — azokat a személyeket, akik egyébként gyakran külön úton jártak? Mindenekelőtt Püski Sándor, a reális, tisztességes, sorsunk belső igaz értelmének a fonálát követő, azt szorgalmasan és hűségesen tovább fonó ember, a tiszta szintézisek diplomáciai képességekkel megáldott keresője és létrehozója.

Vállalkozó volt, minden fellengzés nélkül, tárgyilagosan, reálisan, önmagát soha fel és el nem adva. Abból a fajtából, amely Magyarországon nem mindig magátólértető, de itt Nyugat-Európában — s nem utolsósorban Hollandiában, ahol e sorokat írjuk — igen. Gondolunk arra a 'kapitalizmusra', amelynek gyökerét Max Weber a kálvinizmusban keresi. Ő ezt nem programszerűen gyakorolta, hanem belső indításból. Mindig a lelkiismeret útját követni összeomló, újra felépülő, 'panta rhei'-világokban, szemünket egyedül az Északi Sarkcsillag biztos és örök, helyéről el nem mozduló, kozmikus tájékozódási pontjára szegezve, mert végülis a tisztesség, az önmagunk ideáljaihoz való hűség meghozza a gyümölcsét, mégha nekünk magyaroknak ehhez gyakran nagyobb türelemre is van szükségünk mint sok más népnek. Nem tehetünk másként. Ez az egyenes út. Ez a magyar út. Ez a mi útunk. Ez volt és maradt Püski Sándor útja nemcsak Magyarországon, hanem Amerikában is, ahova elment, hogy ugyanazokat az ideálokat szolgálhassa ott, mint hazájában. Utána, midőn erre lehetőség nyílt, visszatért Budapestre. Otthon maradt önmagában egész életében. Példaadó út ez s az is marad mindenki számára bárhol e földgolyón.

A Hollandiai Mikes Kelemen Kör indulásától kezdve a Magyar Élet-konferenciákat tekintette inspiráló példájának. Erről több kiadványunk tanúskodik. Miért? Mert ezek a konferenciák — éppúgy mint a 'Mikes' — teljes szellemi szabadságban mindenkit próbáltak egyesíteni vallásra, társadalmi háttérre és politikai felfogásra való tekintet nélkül, akit a tiszta, fennkölt emberi ideálok a magyar szellemvilág egészében lelkesítenek. A 'Mikes' így működik mindmáig 1951 óta. Ezért hívtuk meg Püski Sándort 1984-ben Tanulmányi Napjainkra, hogy ennek a közös elkötelezettségnek kifejezést adjunk. Nagy öröm volt számunkra, hogy együtt lehettünk. Egy későbbi meghívásunknak — bár először elfogadta azt — már egészségi állapota alakulása miatt nem tudott eleget tenni. A krisztina-körüti Püski-könyvesboltban találkoztunk időről-időre. Jó volt megérezni, hogy szellemi összecsendülésünk megmaradt az időbeli és térbeli távolság ellenére.

Így volt és így is marad ez síron innen és síron túl.

Együttérző gondolataink az egész családdal vannak s kívánunk mindazoknak, akik Püski Sándor szellemi és anyagi hagyatékát átvették, sok erőt és Isten segédelmét.

Hága, 2009. szeptember.

IN MEMORIAM

In this column we remember three outstanding Hungarian spiritual persons who passed away recently. Flórián Farkas takes a personal farewell from Vince Sulyok, Klára Széles and Miklós Tóth from Aladár Lászlóffy and Miklós Tóth from Sándor Püski.

Sulyok Vince :

Versek

A SZIÁMI-ÖBÖL BUDDHÁJA

Nézi Buddha az örök tengert,
százévek szállnak, nézi Buddha
– mozdulatlan maga – a partra szaladó
hullámok örök sodrát-rohanását,
ahogy mérik a megmérhetetlent,
a kezdet és vég nélküli időt,
az ismétlődésben is változatlant,
a változásban is örökkön ugyanazt;
nézi Buddha s a mosolya
aranyba fagyva, mosolya
beledermed valami túlvilágba,
valami érzékelhetelen léttelenbe,
szoborlétébe zárva maga, az aranyba,
az arany oltárból áradó ragyogásba,
és arca fölfoghatatlan derű
és arca fölfoghatatlan közöny:
nem érti örömünk és szenvedésünk,
nem érinti örömünk-szenvedésünk,
kis féreg-létünk tülekvő nyüzsgése,
ahogy sarutlanul ellépdelünk
előtte a hűs márványlapokon,
az arany Buddha előtt, akihez
nem ér, nem érhet ima szava se,
mert ima sincs miért,
mert az, amitől félnénk, futnánk:
végül is elkerülhetetlen,
végül is elkerülhetetlenül
elér egyszer mindannyiunkat,
s magunkra öltjük mi is (röpke pillanatra bár)
megmerevedett mosolyát –
mielőtt arcunk és testünk porrá omolna,
míg a pálmák közt tovább zúg a szél,
míg a parton tovább zuhog a tenger,
mint akkor is, mikor még nem volt ember,
mint akkor is, mikor már nem lesz ember.

Cha-Am, Thaiföld, 1997-04-07

A CSEND: A SÜKET LÉTTÉLENSÉG

Isten csupán a csendet engedi
megtartanom, s hogy magammal vigyem
a Léthén túli tájra, odaátra.
Csupán a csendet hagyja meg nekem.
A csend lesz az én Odaátom.
Mást mindent elvesz tőlem,
minden mást elveszíték.
Velem csupán a csend maradhat,
az abszolúttá kiteljesedett csend.
A csend. A norvég fennsíkok csendjénél
nagyobb és teljesebb csend.
A minden hang szépségét elveszített
süketítő csend.
A minden fájdalomnál fájóbb
s magamat önmagamba bezáró csend.
A csend, a belőlem minden mást kizáró.
A csend, amely engem is kizár mindenből.
Amelyik megfoszt a létezés minden
leírhatatlan szépségétől.
A csend, amelyik a Halál maga.
A csend, amelyik az Isten maga.
A csend: a süket léttelenség.

Torrevejia, 2005-10-05

FUTOTT VOLNA EL A HALÁL ELŐL

Apám kórtermi ágyszomszédai
mesélték: lázalmában, önkívületében
ágyából többször is kikelt
s indult volna kifelé a teremből,
s futott volna (magát alig vonszolva bár)
betegsége és lázai elől,
a halál elől, az elmúlás elől
az ajtón-ablakon túli boldog világba,
ki a tüdeje forróságát hűtő,
mellkasát átjáró öblös szelekbe;
szénaillattal hívta rétje vissza
s szántóföldje a rég megszűnt dülőkben,
ment volna hozzájuk, hogy meggyógyuljon
Anteusként érintve földjeit
s erőre kapni csordakút vizétől.
Futott volna gyilkos lázaitól,
a betegséggel tele kórteremből
ki a széljárta, napsütött mezőkre,
ahol valaha boldog volt és erős volt,
s barnapiros arca maga a nyár volt,
jókedve aranylott mint nyári égbolt.

De ápolói visszafogták – a halálnak.

Hova futok majd én, mikor elérnek
engemet is a végső, a gyilkos lázak?
Se szántóm nincs, se rétem nincs, se szőlőm.
S talán hazám sincs, vagy ha van, alig van.
Idegen fenyvesek, jégkék vizek
milyen vigaszt és milyen menedéket
nyújtanak majd, mikor hozzám lépve karon fog
fekete ruhás angyala a halálnak?

Oslo, 2008-01-28

ÁRTATLANOK KÖZT

Ártatlanok közt... *inter innocentes...*
lavabo inter innocentes manus meas...
ártatlanok közt mosom a kezem...
mossák a kezüket, noha fehér
(tisztá?) kezeket látunk már mindenütt
A keze tiszta már mindenkinek.
Akié nem az volt, megmosta az már,
vagy meghalt; vagy nyugdíjba ment. Ma már
fehér keze van mindenkinek;
A KEZE PATYOLATFEHÉR MINDENKINEK. Minek itt hát
további kézmosás („mossa, mossa...
Ágnes asszony, a patakban...” A beszennyezett kezűek
(ha ugyan voltak ilyenek, mit lehet
itt tudni biztosat ennyi sok év után?)
nincsenek itt már: habfehér
itt a keze már mindenkinek. De akkor
miért mégis ez az örökös kézmosás?
Inter innocentes... ártatlanok közt...
mossák a kezüket örületig, mintha nem látnák,
hogyan tiszta már itt mindenki,
mindenki keze, de mégis mossák
ártatlanul az ártatlanok közt, mert habfehéren
se érzik, hogy valóban s igazán tiszták.
Ezért mindenki csak tovább „mossa, mossa...
Ágnes asszony a patakban”. Kezüket
mossák, vagy mossák a múltat? Egyformán tiszta
itt mindenki már, és egyformán ártatlan. Egyként ünnepli
a mélybe (jó mélybe) beásott
HŐSÖKET. De Ágnes asszony
tovább mossa, még egyre mossa
véres lepedőjét a patakban,
vértől veres leplét egyre mossa.

Torrevieja, 2007-11-07

PHILOSOPHIA PERENNIS

Böhm-Bartók Díj 2008.

— Jelentés —

**MÁLNÁSI BARTÓK GYÖRGY BÖLCSELETI RENDSZERÉNEK
KRITIKAI ELEMZÉSE**

A Mikes International Alapítvány 2008. évre kiírt pályázata keretében egy pályamű érkezett be 'Pars Pro Toto' jelige alatt.

E tanulmányban egy mély ismerettel és empátikus képességgel rendelkező filozófiatörténész állít méltó emlékművet egy nagy bölcselőnek, akinek a jelentősége — többek közt ezen írás következtében is — a jövőben remélhetően jobban ki fog tűnni mint a múltban, hiszen „nem rejtethetik el a hegyen épített város”. A szerző az anatómus pontosságával bontja ki azokat a szájakat, amelyek Bartók életművét belső szükségszerűséggel rendszeres egészben tartják egyben. Bartókot a történelem és benne sorsának alakulása — továbbá egészségi állapotának váratlan megromlása — megakadályozta abban, hogy maga írja meg összefoglaló művét, amely tervében volt s amint azt mint feladatot 'Ember és Élet' című könyve végén jelzett. Ebben az értelemben tehát ez a dolgozat mulhatatlanul szükséges hézagpótló munka az ő megértéséhez. Bartók György életműve torso maradt, de mivel az — s annak minden része — belülről kifejlődő rendszeres egészet alkot, bölcslete kifejlődése és irányvonala írásaiból kimutatható. Azokból egy az emberi gondolkodás alapjait kutató, új, eredeti úton járó filozófus szellemi alakja tűnik fel úgy, ahogy ő tanítványai és ismerői számára mindig is megjelent. Ennek bemutatásához azonban szükséges egy olyan congenialis szerző mint e tanulmány írója, aki veszi magának a fáradságot és rendelkezik a kellő kitartással Bartók filozófiája Ariadné-fonalának türelmes, szakértő felgöngyölítéséhez mégpedig oly módon, hogy ott, ahol ez tudományosan véghezvihető, képes legyen a szükséges extrapolálásokra is.

A tanulmány történelmi és tartalmi összefüggésben tárgyalja Bartók György gondolkodásának alakulását. Böhm Károly szerepét abban a valóságnak megfelelően mutatja be. Ezt fontos kiemelni, mert divat (volt) némelyek számára őt Böhm-epigonként elkönyvelni. Ezen írás után ezt senki sem teheti meg. E mű világosan bizonyítja, hogy ő soha sem volt senkinek az epigonja, hanem szuverén, kizárólag a maga belső iránytűjét követő bölcselő, akinek minden megnyilvánulása egy egészbe tartozik. Ő az egyetemes filozófia egészében fontos szerepet tölt be. Bölcslete kezdetei ezen írás tanúsága szerint 1913-tól kimutathatók; tehát már jóval azelőtt kezdtek el csirázni lelkében. Előadásaiban többször is elmondta, hogy egy filozófus gondolkodása alakulása folyamán egy (másik) filozófustól vagy filozófiától indul el, legyen az Platon, Aquinói Tamás, Kant, Hegel vagy az indiai filozófia, de azután a maga saját útját járja. Nyilván erről volt/van szó az ő esetében is Böhmhöz való viszonyulásában.

E soroknak nem feladatuk e tanulmányt ismertetni. Arra az maga szolgál, mégpedig alapos ismételt tanulmányozás követelményével. Hozzá ismerni kell Bartók György írásait, történeti helyzetét és körülményeit s a filozófia egyetemes történetét. Ismerni kell azt, amit róla írtak és azt is, amit nem írtak. Ismerni kell a magyar történelmet, a magyar filozófia történetét a 19. és a 20. században: tragédiák és nagyszerű alkotások történetét. A miénket.

A Mikes International Alapítvány nagy örömmel koszorúzza meg e kiváló tanulmányt a Böhm-Bartók-Díj 2008 odaítélésével. Szerzője — a felbontott jelíges levél szerint — Mariska Zoltán, Miskolc.

Hága, 2009. augusztus 3-án, Bartók György születésének 127. évfordulóján.

A Mikes International Alapítvány:
Farkas Flórián és Tóth Miklós

~ ~ ~ ~ ~

Bodó Pál :

Anticipált reneszánsz

Mottó: „*És lészen csillagfordulás megint...*”

Wass Albert

1.

Hiány

Átvitt értelemben a reneszánsz egy metafizikai sejtés metaforája: eltölt bennünket egy szorongató, borzongató érzés, amely lehetségesnek láttatja velünk a hiányt, az adott racionalitás-kritériumok szerinti valóság ideális, eszmei teljességét illetően. Arra gondolunk, hogy ami most a „szomorú trópusok” elpusztulóban lévő adottságait jellemzi az nem végleges, van egy „szébb” valósága, valóságának van egy ésszerűbb kontextusa, amit ki kell bontanunk, ki kell harcolnunk, meg kell valósítanunk. Ahány ember, annyi reneszánsz. Ki-képeségei szerint, hite szerint és meglévő ismeretei révén végzi el azt az „időtlenítést”, a korlátozott formáktól való elvonatkoztatást egy új teljesség igényével.

Ilyen értelemben sajátos reneszánsz-felfogás jellemezte Platón, Huizinga és Lukács gondolkodását, s így beszélhetünk Hanák Tibornak a fenti értelemben vett metaforikus újjászületés lehetőségét érintő elképzeléséről. Maga a történeti értelemben vett korszak így – szükségszerűen – in statu nascendi individualizmus volt, amely aztán a reneszánsz humanizmus filozófiai elméletévé szélesedett ki, általános életérzés lett hirtelen, áttételessé, öngerjesztővé vált: filozófiai elmélet keletkezett belőle.

Mint elmélet a kor példátlan gazdagságú interakcióiból nőtt ki magát letisztult világfelfogássá, amelyet az adott korszak géniusza csiszoltak életművük révén hagyománnyá. A gondolatmenetem szerint figyelmen kívül hagyható, hogy ama bizonyos történelmi reneszánsz riasztóan kaotikus, elasztikus fogalom: reneszánsz németalföldi festészet; reneszánsz németalföldi-német matematika; hadtudomány; irodalom; építészet; diplomatika; reneszánsz csillagászat stb. kezelhetetlen időtávlatokat teremtve feszíti szét magát a fogalmat. Van reneszánsz, mert – az adott területen – testet öltött, ontológiai realitássá vált a hiány, a korábbi formájában még pusztán magánvaló.

A reneszánsz fogalma első közelítésben, prima facie a jövő, mint pozitív értékvilág, de – mint azt már felvettem – pusztán metaforikus értelemben.

Az, hogy e fogalmat egy konkrét történelmi korszak megjelölésére használjuk, figyelmeztető jel. A fogalom ugyanis rendelkezik egy újabb jelentéstartománnyal: újjászületést is jelent, egy olyan pozitív értékrend „feltámadását”, amely már megadatott a múltban: volt, de feledésbe merült, s hirtelen megfogalmazódik a hiánya, újra átélhetővé válik, mint életérzés, ihlet, korszellem, olyan rend, amely a szabadság rendje, amely a szuverén ember önként vállalt eszmei iránytűje, életének, mindennapjainak kontextuális adottsága.

E mozzanatot gyakorta figyelmen kívül hagyjuk: a reneszánsz fogalma sokszor – manipulatív tendenciaként akár – olyan szituációk leírására szolgál, amely szituáció egyfelől múltját tekintve nem hordoz egyértelmű pozitív értékrendet, másrészt újjászületése eleve reménytelen, értékracionális aktus. Persze – tekinthetjük ezt az „ész cselének” – sokszor e reménytelenség nem ismerhető meg közvetlenül, sőt paroktikus lelkesedéssel övezett proklamációk kapcsolódhatnak össze vele, s a disszonancia csak egy későbbi tanulsága lesz az utókornak, post festum „értjük” meg. Ez a történelem gyakran kimutatható élménye, a „színház idoluma”. Megéljük a hétköznapi tényeket, de az „egész” értelme csak akkor tárul fel, mikor már a tények nincsenek, hiszen múltbeliek.

2.

Tükör által homályosan

Hanák Tibor lenyűgöző gazdaságú életműve sokunk bibliája volt a nyolcvanas években. Az akkor alig-alig létező filozófiatörténeti művek a marxi filozófiát és annak interpretációit oly nyomasztó kizárólagossággal, sulykolták belénk, hogy ki voltunk éhezve más koncepcionális megoldásokra. Ilyenekből azonban nagyon kevés akadt, így nem csoda, ha a „pult alól” előkerült tiltott gyümölcs zamata ma is nosztalgiát okoz – ennek példája volt a Miskolci Egyetemen tartott konferencia, amely

előadásaival adózott Hanák Tibor széles spektrumú, szinte az egész XX. századi magyar nyelvű filozófiát felidéző munkái iránt. Az elfelejtett századelő filozófiai virágzásáról és a II. világháború utáni elmaradt prosperitásról írt művei információs gazdagságukkal, az utalások végtelen sokaságával nyűgözik le az olvasót.

Hanák művei címében a reneszánsz kifejezést használja, utalva arra, hogy a marxista filozófiát illetően a fogalmat Lukács György használta a forradalom előtti Petőfi Kör egyik vitája során, felvetve azt, hogy el kell jönnie a marxizmus reneszánszának. A fogalmon túl kétségtelen az is, hogy az úgynevezett magyarországi marxizmus fő alakja, a filozófiai tendenciák mértékadó génusza maga Lukács György volt,- ahogyan akkoriban büszkén mondták- az egyetlen valóban világhírű magyar filozófus. Ilyen értelemben természetes Hanák Tibor vonzódása a kétségtelenül hatalmas terjedelmű lukácsi életműhöz.

Hogy érthetővé tegyem az alcímben szereplő bibliai utalást- „tükör által homályosan látunk”-, javaslom, akceptáljuk Karl Popper megállapításait a nyitott és a zárt társadalom megkülönböztetéséről.¹ Ha így teszünk, azonnal átrendeződik a táj, 1948-tól hazánkban kiépül, szinte az élet minden eresztékét átítatja a terror. A politikai filozófia közegéből szemlélve – Popper szavaival élve – hazánk zárt társadalommá válik, a filozófia ideológiai jelleget ölt. Ahogy Hanák Tibor szellemesen megfogalmazza: „A magyarországi marxizmus: filozófia filozófusok nélkül.”² A zárt társadalom egyik alapsajátossága a kritika kiküszöbölése, ami szinte az első lépések között a hatalmi szempontoknak nem megfelelő művek és alkotók szellemi „lemészárlásával” jár együtt. Sematizálódik az elmélet, apologetákra szűkül annak közege. Hanák Tibor jól jellemzi a filozófiai közélet teljes bekebelezésének folyamatát a Rákosi rezsim hatalomra kerülésével.³

Számunkra jelenleg inkább az az aspektus fontos, hogy a reneszánsz – hangsúlyozom – metaforikus fogalma egy zárt társadalomban a meglévő struktúrák, hatalmi funkciók, működések, az egész intézményes rendszer kritikáját implikálja, már csak azért is, mert olyasmi visszatértét jelenti, ami volt, mint pozitív értékvilág és ma hiányzik. Lukács Györgynek –, akinek a folyamatokban jelentős kultúrpolitikai szerepe is volt – tisztában kellett lennie azzal, hogy az úgynevezett magyarországi marxizmus már csak részben tekinthető Marx filozófiájával kapcsolatos demokratikus interpretációk versenyének (Althusser, Gramsci stb. életműve nálunk vagy formalizált séma, vagy tilalmas olvasmány volt.) Lukács Györgynek továbbá tisztában kellett lennie – tisztában is volt – azzal, hogy a szocializmus egész kísérlete alapvetően elhibázott, valamikor, valahol újra kell kezdeni az egész folyamatot. A magyarországi marxizmus egyet jelent az „elnémult filozófiával”,⁴ minden tőle eltérő felfogás kiküszöbölésével, tehát önmagának, mint filozófiának a felszámolásával.

A magyar marxista filozófia reneszánsza a nyilvánosság, a demokratikus intézmények, a filozófiai megközelítések, egy szóval a politika teljesen új formájának kritikai átértelmezése révén lett volna csupán elképzelhető.

E folyamat 1956 után, szinte közvetlen deklarációja pillanatában ellehetetlenült, s 1968 bizonyította be illuzórikus voltát. Sajnos „minden hiába” (Illyés Gyula), ma már nem tudjuk lelkesen vitatni a „Történelem és Osztálytudat” viszonyát az „Ontológiához”, lassan feledésbe merül Lukács életműve, elsüllyed maga a kor is, amelynek gyakori önkritikájával maga is közvetlen szereplője volt. Pedig sok tanulságot hordoznak a filozófiai szempontból is szörnyű 50-es évek: egyrészt – még ilyen politikai közegben is – számos jelentős mű született, maga Lukács említi, hogy komoly műveket is meg lehetett írni, ha a mű elejére és végére néhány Sztálin-idézet került, másrészt számos olyan mű is – igaz tiltott csatornákon – el-elkerült az olvasóhoz, amely a korszak igazi, Patyomkin-falak mögött elrejtett véres arcát mutatta be.

A „tükör által homályosan látunk” gondolat másik értelme, - ahogyan maga Hanák Tibor is említi – hogy a korszak filozófiai értékelését a hazai könyvtárak, kiadói apparátusok, közéleti kapcsolatok hiányában kellett megalkotnia, s ez óhatatlanul is korlátozta a lehetőségeket. Ez a zárt társadalom másik bűne: itthon üldözött, bebörtönzött, kitelepített, szellemileg megsemmisített szerzők, filozófiai kompilációk romjain „épült” a Rákosi és a Kádár rezsim a hatalom szovjet külpolitikai elvárásaitól és az esetleges szuverenitás visszanyerése utáni népharagtól való rettegés fojtogató légkörében, külföldön pedig a hazai közélet gyökereitől elszakítva, mindent újrakezdve kellett „talpon maradniuk” az emigráció szellemi nagyságainak.⁵

3.

A Bibó-pradoxon

Ma már széles szakmai körökben elismert tény, hogy Bibó István a magyar politikai filozófia klasszikusa, aki elsőként, s a legkritikusabb időkben, 1945-1948 között kiemelkedő jogelméleti felkészültségét, kiváló történeti, logikai és filozófiai képességét a magyar sorskérdések kritikus értelmezésére használta fel.

Amit a fenti alcímben Bibó-paradoxonnal nevezek, az részben természetes, — éppen Hanák Tibor szempontjából — és mégis egyik legjellemzőbb példája a kádári rendszer politikai barbarizmusának.

Hanák Tibor ugyanis Bibó Istvánt –, aki ma a demokratikus hagyományok mindegyikének, minden magát demokratának nevező pártnak büszkén vállalt szellemi kiindulópontja –, tulajdonképpen meg sem említi, s bár ellenzéki voltát nagyra értékeli – életművének belső közegét, kérdésfeltevéseinek dinamikáját érdemben nem tárgyalja. E tény nem Hanák Tibor felületessége, ő ugyan is precízen dolgozza fel a rendelkezésére álló anyagot. Egy kissé humoros példával élve, megemlíti Horkai Schiller Pált, aki pszichológiai vizsgálódásában „az idegességet, a mozgási kényszert (babrálást, körömpiszkálást stb.) vizsgálta”, s arról is szól, hogy a „jog-és államfilozófiának van talán a legnagyobb hagyománya a magyar filozófiai irodalomban”,⁶ de nyilvánvalóan nincs információja a magyar jogelmélet és politikai filozófia fiatal zsenijéről, Bibó Istvánról, Horváth Barna professzor kiemelkedő tanítványáról, s Bibó meghatározó jelentőségét csupán a 90-es években ismeri fel. Ezt neveztem én az imént a kádári rezsim barbarizmusának. Bibó, aki példátlan élességgel tárta fel a magyar demokráciát fenyegető veszélyeket; köztük a proletárdiktatúra, a kommunista taktika vészjósló hatásait, leleplezte a készülő diktatúra reális lehetőségének titkait, tudósi attitűdjének magasrendűségével és morális tartásával elviselhetetlenné vált a kommunista hatalom számára. A paradoxonnak ez a másik oldala. A hatalomátvétel titkait feszegető szerzőt oly hermetikusan elzárták, művei kiadását, külföldre utazását, konferenciákon való részvételét, nemzetközi szervezetekben való tevékenységét oly mértékben tették lehetetlenné, hogy Bibó Istvánt nem is tudta megismerni a közvélemény. A hatalom áthatolhatatlan falakkal vette körül, „minden módon számontartotta”, így végül eltűnt, elhomályosult alakja a korszak említett bibliai „tükrében”. Persze Bibóval „együtt” a kommunista rezsim hatalomátvétele után eltűnt minden kritikai elmélet, eltűnt a kritikai szociológia, a politikai filozófia, s 40 évre eltűntek e tudományok intézményei a társasági és a tudományos közéletből. Rendkívül hatékonyan bizonyult „emlékeztetlenségről” volt szó, a politikai tudományok „brutális manipulációk” keresztüztüzebe kerültek.

Amikor Lukács és Bibó életművének jelenünkig nyúló konzekvenciáit keressük, figyelembe kell vennünk a fenti politikai, politikai-filozófiai határokat. Nem adatott meg az utókor számára – az ismert okok miatt – hogy kettejük filozófiájának négy évtizeden át gyümölcsöző konfrontációját, annak minden inspiratív örömét átélhessük. Csupán egy vitában találkoztak.

E vita jegyzőkönyvét olvasva képet alkothatunk arról, miként gondolhatta 10 évvel később Lukács „a marxizmus reneszánszát” szükségszerűnek. Az alapkérdés, melyet Bibó felvet, a magyar demokrácia távlatait érinti, kritikájának tárgya a koalíciós reformpolitika, s ebben a kommunista elképzelések hátterét és a reakció esélyeit vizsgálja, s kimutatja, hogy a közvéleményben uralkodó félelmek a proletárdiktatúrától illetve a reakció újjáéledésétől egymást erősítő hatásuk révén eszkalálódhatnak.

Az eszkalálódást jelentősen segíti a kommunista párt hibás taktikája, éspedig azáltal, hogy koalíciós partnerként olyan lépéseket tesz, amelyek a koalíciós kormányzást követő diktatórikus tervekre utalnak, mint például a rendőrségi pozíciók kommunista megszerzése, a rendőrség átpolitizált értelmezése, a Bibó szerint kívánatos szakmai-igazgatási szerepkör normái szerinti reformok helyett.

Lukács válasza – e miatt említettem a példát – valósággal brutális. Lehet-e „demokráciánkat” nyíltan kritizálni? Lehet, szabad, kell, de minden kritika kritikát idéz fel. „Azonban különbséget kell tenni baloldali és jobboldali kritika között, olyan kritika között, amely fejleszti és olyan között, ami hátráltatja a magyar demokrácia fejlődését”. Itt máris keletkezik egy csúsztatás: a baloldali demokrácia-kritika éppúgy lehet előre, vagy hátramutató, mint a jobboldali, így Lukács a mellett, hogy Bibó kritikáját jobboldalinak minősíti, érdemben semmitmondó, pusztán címkézi a vitapartnert. A nélkül, hogy a vita gondolatmenetét tovább követnénk, érthető Lukács szélsőbalos orientációjú érvrendszere, melyet – például a rendőrség és az ügyészség viszonyát illetően – napjainkban is tetten érhetünk. A kommunisták bekebelezik a szerintük politikai fegyverként használható rendőrségi pozíciókat, vélhetően egy későbbi hatalomátvétel forgatókönyve szerint, majd jobboldalinak minősítik azt, aki követeli a rendőrség politikamentes, professzionális, szakigazgatási jellegének kialakítását. Eközben azonban Lukács számos rendőrségi feladatkört nevez meg, amely állásfoglalást érint, s ugyanakkor a rendőrséget politikai szervezetként definiálja, amely a reakció térnyerését kell, hogy megakadályozza. Vajon illeik-e – pusztán logikailag – ez az érvelés egy „világhírű” filozófushoz, nem lehet-e, hogy a marxizmus reneszánsza, vagy a „rebelle szociológia” megalapozása sem egyéb, mint ad hoc érvelés egy megváltozott szituációban. Vagy fogadjunk el minden Lukácsi gondolatot – sokszor önkritikáinak keresztüztüzeiben – például a Hanák Tibor által idézett baljós gondolatot: a legáltalánosabb filozófiai viták is az éles osztályharc jegyében értelmezendők? Hangsúlyozom: Bibó álláspontja is egy szocialista fordulatot anticipál, amely azonban demokratikus technikákra, azok kidolgozott alkotmányjogi rendszerére épít. Ráadásul – a vitában – Lukács is a szocializmus diktatúra nélküli megvalósítását hirdeti. Mély gondolat, hogy Lukács Györgyöt Bibónak a kommunista taktika lényegét érintő bírálata rádöbentette arra, hogy e kritika súlyosan károsítja „a kommunista pár elméleti pozícióit a kormánykoalícióban”. Ez a „felfüggesztett tudás” a rövidzárlat oka.⁹

4.

A tudatosság

Mottó: „A népet nem lehet leváltani”

A magyar társadalom politikai érettségét két egymástól eltérő aspektusban szokták tárgyalni. Gyakorta hallunk filozófiai tirádákat polgáraink – főként választó polgáraink – érett, megfontolt, döntés-képességéről, arról hogy politikai értelemben megbízhatunk bennük, mert jó érzéssel képesek meghatározni a politika demokratikus erővonalait. Az ezzel szemben álló radikális álláspont talán abban a szellemes megjegyzésben foglalható össze, hogy Magyarországon sokkal jobb volna a politikai rendszer, ha egymillió választót – a politikailag teljes tudatlanságban szenvedőket – egymillió óvodással helyettesítenénk, akik még az oktatás révén nem „megrontott” naiv természetes érzékükkel jobb döntéseket tudnának hozni az urnák előtt. Bibó e téren bámulatosan korszerű álláspontot fogalmazott meg, s gondolatai napjainkban valósággal döbbenetes határozottsággal, a releváció erejével hatnak.

Ma, amikor alkotmányos rendünk közegében hatalmas joghézagok tátongnak a múlt rendszer politikai folytonosságát; a kádárizmus hálózati személyeinek elszámoltatását; az állami vagyon privatizációját, egyáltalában az összeomlott kommunista korszak történelmi ítélszék elé állítását illetően, különösen fontos a közvélemény általánosan vett politikai érettsége. Egyetlen példával élve: Németország nagy átalakulása, a német egyesítés szintén tömegmozgalommal indult. A Neue Forum azonban nem azzal kezdte – mondják német barátaim a magyarországi eseményekkel példálózva – hogy lelkesítő szavakat és beszédekert hallgassanak a tömegdemonstrációkon megjelent százazrek. Náluk első lépés volt a titkosszolgálati központok és irattárak lefoglalása. Félmillió ember vette körül e központokat, megakadályozva az összeomlott rendszert kompromittáló dokumentációk megsemmisítését.

Bibó felismerte tehát a politikai érettség fontosságát a politikai folyamatokban. Felismerte – például az „Értelmiség és Szakszerűség” című cikkében – hogy széles tömegeket mozgató, stabil, politikaiav transzformálható mozgalom feltételezi egy európai mércével is mérhető tudatosság és magas fokú morális tartás meglétét az emberekben. Bibó István arra is súlyt helyezett, hogy a politikai szereplők kiválasztása minden demokrácia kulcsfontosságú eleme, s hogy milyen példátlanul veszélyes folyamatokat indukál, ha a parlamentbe politikai analfabéták sokasága kerül be a politikai érzék és tudás elemeit alapjaiban nélkülöző választók döntése révén. Ez azonban már alkotmányos garanciák kérdése.

A fő kérdés – Bibó szerint – az értelmiség minősége. E minőség maga is függvénye a politikai-történelmi hagyományoknak, egyrészt, mert megtestesíti e hagyományokat, másrészt, mert maga is befolyásolja az általánosan vett (politikai) kultúrát. Egy demokratikus államban a „mindenoldalú” nyilvánosság „szabad versenye”, s nem a tekintélyek és hagyományok jelentette előjogok állnak középpontban. Mindezekhez az oktatási rendszer megújulására van szükség. Bibó az úri Magyarország hagyományait bírálva keresi a kiutat. Az előjogok világában a „kegyelem érettségi” és a „mezei jogász” dzsentroid bornírságában van az elmaradottság kiinduló pontja, s a korlátoltság kiteljesedésének titka. A „diplomás dilettánsok” és a „jogvégzett tudatlanok” világának súlyos következményei támadnak a politikai tudatosság szempontjából. Bár illúzió várni a demokrácia közegében „átkeresztelkedett” értelmiség „megtérését”, s ilyen értelemben Hanák Tibornak adhatunk igazat: „Bizonyos értelemben a Marxizmus a sorsunk”, mégis elfogadom Bibó hitét a „sub speciae aeternitatis” szemléletet és a politikai távlatok közvélemény-formáló hatásait illetően.

A jövő társadalmában – javasolja Bibó – a politikai tudás és a szaktudás új távlatok előtt áll. Először is el kell kerülni, hogy a szakmai értelmiség megfelelő politikai műveltség nélkül kapjon politikai szerepet, hiszen ez egészségtelen hatalom-koncentrációhoz vezet, s a „kontárság” politikai általánosságát jelenti. Másrészt ki kell emelkednie a valóban politikai értelmiségnek, a politikai képzettséggel, széles körű nyelvtudással, alkotmányjogi és parlamenti gyakorlattal rendelkező, a demokratikus társadalmat ténylegesen reprezentálni, alakítani képes megfellebbezhetetlen moralitású politikai rétegnek.

Ez a bibói „új felvilágosodás”, s egyben eme felvilágosító program meghirdetése és képviselése, az ez iránt érzett elhivatottság, nagyszerű alkotói kapocs Hanák Tibor és Bibó István között.

Összegzés

A II. világháborút követően végbe ment egy reneszánsz, s ezt – véleményem szerint – Bibó István valósította meg. Oly módon tette ezt, hogy alkotmányjogi, politika elméleti, szociológiai módszerekkel, s persze az ő zsenialitásának közegében fokozatosan felbontotta a háborúból kábultan ébredő magyar nemzet társadalmi problematikájának szövedékét. Absztrakt kiindulópontjai voltak: egyfelől az általános jogelméleti racionalitás, a jog Kelsen által kidolgozott platonikus színezetű

modellje, amely Bibó számára a valóságos állapotok nyomorúságának a jogelméleti racionalitás révén az ideális modellekhez való automatikus közeledését sugallta, másrészt az a meggyőződés hogy a kelet-európai kis népek a félelmek, társadalmi hisztériák közegeiben élnek, ebből kell kilábalniuk a politikai és jogi szuverenitás révén. A társadalmi hisztériák önmegvalósító félelmeit egy Ferrero által kidolgozott általános történelmi modell, keretei között a francia forradalom teremtette alkotmányos rend megteremtésével tompíthatjuk, küszöbölhetjük ki. Bibó hitt abban, hogy ezeket a célokat parlamentáris, demokratikus intézmények együtthatalai révén lehet megalapozni, önmérséklet által vezérelt „határolt forradalom”, „megszorított többpártrendszer”, „feltételes szuverenitás” alkotmányos közegeiben. A fenti absztrakt kiindulópontok jelentik Bibó István „harmadik utas” felfogásának alapjait, azt a sajátos szocializmus-képet, melyet a magyar társadalom jövőképeként kell célul kitűznünk. Bibó azonban ennél sokkal többet tett. Konkrét kritikai vizsgálatok sorozatával, hatalmas tény-apparátussal feltárta Magyarország állapotait a kultúra, az államiság, a politikai rendszer, a zsidókérdés, s a történelmi hagyományok terén, és ami a legfontosabb, részletesen kimunkálta a parlamentáris demokrácia kialakulásának feltételeit, továbbá mindazokat a lehetséges akadályokat, amelyek az alkotmányos rend kialakulása során felléphetnek. Tette ezt Bibó olyan elméleti alaposággal, hogy megállapításai a fenti kérdésekben ma is megfontolásra érdemesek, sőt az alkotmányos rend határait feszegető politikai erők számára a lelepleződés, tehát a politikai megsemmisülés veszélyét hordozzák. Így Bibó István nem pusztán a demokratikus Magyarország apostola, hanem sokak számára ma is félelmetes ellenfél, aki előre nyúlva a múltból, lefoghatja az antidemokratikus terveket kovácsolók kezét.

Hiszünk a magyar újjászületésben, de legyünk óvatosak ne mindig Lukács intenciói alapján keressük a reneszánsz távlatokat! A magyar demokrácia reneszánsza még bizonyára sokáig várat magára, de az odáig vezető - sokszor járhatatlannak tűnő - útvonalat Bibó István térképezte fel.

Jegyzetek

1. Ld. Karl Popper: *A nyitott társadalom és ellenségei* Balassi Kiadó-Budapest
2. Hanák Tibor: *Az elmaradt reneszánsz* 6. o.
3. Felfogásomban a Rákosi Mátyás és Kádár János által fémjelzett politikai rendszer nem tekinthető demokratikusan megválasztott törvényes és legitim államhatalomnak
4. A fogalmat Bihari Mihály és Pokol Béla használja *Politológia* című könyvében Budapest 1991 12. o.
5. Ez a fő oka annak, hogy Hanák Tibor csak késve, *Az elmaradt reneszánsz* című könyvének német nyelvű változatában vesz egyáltalában tudomást Bibó István életművéről.
6. Hanák Tibor: *Az elmaradt reneszánsz* 18. o.
7. In. Bibó István: *Válogatott tanulmányok* II. k. *A magyar demokrácia válsága* 13-79.o. és *A magyar demokrácia válsága cikk vitája* 81-118.o.
8. Ld. Lukács György: *Az ész trónfosztása* Magvető Kiadó-Budapest
9. In *Bibó Emlékkönyv* Eörsi István: *Tűnődések egy régi vitáról* 301.o.

~ ~ ~ ~ ~

Mester Béla :

Iskolai és „nyilvánosult” filozófia a XIX. és a XX. század Magyarországon

Előadásom előzetes összefoglalójában annak a folyamatnak a megragadására tettem ígéretet, amelynek során a magyar – kezdetben teljes egészében intézményfüggő, „iskolai” – filozófia a reformkor új típusú nyilvánosságában rövid időre az intézményektől egzisztenciálisan kevésbé függő „nyilvánosult” filozofálássá válik; majd a század második felétől a 20. század első évtizedéig ismét intézményesül, főként a kiépülő modernizálódó egyetemi rendszer révén. Gondolatmenetem kifejtése során elsősorban három jellemző modern filozófiai toposz változásait terveztem vizsgálni a XIX. és a XX. század nézőpontjait összevetve. (1) A filozófiai rendszerrel szembeni beállítódások váltakozását, amely mindennemű „systemnek” az egyezményesektől, vagy talán már korábbiakból, egészen Rozgonyi Józseftől kiinduló elutasításától a rendszeralkotási igény megkésett, XIX. század végi és XX. század elei bálványozásáig vezet Böhm Károly és az őt követő nemzedék gondolkodásában. (2) A politikafilozófia eltérő súlyát a két korszak teoretikus gondolkodásában. Már a XVIII. század végi Kant-recepciótól kezdve, de a reformkortól mindenképpen komoly súlya van a magyar bölcséletben a politikafilozófiának, ez a vonás azonban szinte varázsütésre eltűnik a XX. században; az nemzetkarakterológia és „állambölcsélet” pedig, amit helyette művelnek, sem színvonalában, sem a nemzetközi tudományossággal való kompatibilitásában nem mérhető össze a XIX. század teljesítményével. (3) Végezetül a *nemzeti filozófia* fogalmának radikális megváltozását is fölfedezni véltem e korszakváltásban. A reformkori és általában a XIX. századi magyar filozófiai életnek később – jogosan – fölrótt minden romantikus nacionalizmusa ellenére sem volt elképzelhető az a XX. századi szerzőknél egyre gyakoribbá váló vélekedés, hogy magyarul író, Magyarországon élő és a magyar intézményrendszerben dolgozó szerzők és műveik *nem a magyar filozófia részei* azért, mert valamilyen meghatározatlan szempontból „nem magyarnak” minősülő filozófiai álláspontot képviselnek.

Mindezeknek a problémáknak a vizsgálatával – a konferencia többi résztvevőjéhez hasonlóan – Hanák Tiborra és filozófiatörténet-írói munkásságára kívántam emlékezni. Az előadásomban vizsgálandó kérdések kétféle módon is összefüggenek Hanák Tibor munkásságával; érintik műveinek szemléletét és az azokban megfogalmazott egyes konkrét állításokat is. Hanák Tibor ugyanis filozófiatörténészként mindig kellő fontosságot tulajdonított a bölcséleti gondolatok történeti és eszmetörténeti környezetének, azaz saját témáján belül a magyar történelem, a magyar kultúra és a magyar filozófia kölcsönhatásának; de sohasem tekintette a filozófiát e körülményekből levezethetőnek; mindeközben a filozófiának – nálunk még mindig szokatlan módon – igyekezett a méltó helyét megadni a magyar művelődéstörténetben. Hanák Tibor magyar filozófiatörténeti művei emellett igen fontos helyeken karakteres, a XX. századi és az azt megelőző korok magyar filozófiáját összehasonlító, értékelő kijelentéseket tartalmaznak: elég, itt arra utalni, hogy legismertebb művének, *Az elfelejtett reneszánsznak* már a címe is a könyv témájának, a két világháború közötti magyar filozófiának a régebbi korok filozófiájához való viszonyára utal.¹

Közelekvén a konferencia időpontja, az imént sorolt ötletek fölvázolása után immár meg is kellett írnom előadásomat. Ennek során természetesen előbb újra elolvastam a már elküldött összefoglalót és rájöttem: első pillantásra úgy tűnhet, mintha az elmúlt kétszáz évben már számtalanszor elhangzott „katedrafilozófia” elleni, udvariasabban szólva az iskolafilozófiát kritizáló hozzászólásra, netán kirohanásra készülnék, némileg újrarendezve csupán e műfaj jól ismert toposzait. Megnyugtatom az egybegyűlt kollégákat és érdeklődőket: nem erre gondoltam, már csak azért sem, mert önmaga ellensége lenne az a magyar filozófia történetével foglalkozó kutató, aki a vizsgálódás köréből ki akarná zárni az iskolafilozófiát. Jómagam nem sokkal járultam ugyan hozzá e terület műveléséhez, pozitív véleményemet azonban több ízben is elmondtam már a tudományos nyilvánosság előtt e kutatások jelentőségéről. Leghatározottabban talán éppen legutóbbi írásomban fogalmaztam, az „iskolai filozófia – *in sensu cosmopolitico*” fordulatot alkalmazva.² A magyar filozófiatörténet-írás mibenlétéről alkotott véleményem sokadszor történő körülírása és a személyes kutatói jó szándék ismételt kinyilvánítása azonban a mai alkalommal alighanem kevés. Témánkkal kapcsolatban ugyanis, éppen a rendszerekhez való viszonytal, a nemzeti filozófia gondolatával és a

¹ Közismert, hogy a mű címe utalás Lukács Györgynek a *marxizmus reneszánszájáról* szóló jóslatára. A kifejezés azonban némiképp ellentmond a szerző szándékának, Hanák véleménye szerint ugyanis valójában a magyar filozófia *születéséről* van szó. Az ellentmondásra már felhívta a figyelmet a kötet magyarországi kiadásának – Göncöl Kiadó, Budapest, 1993 – alkalmából írott recenziójában Somos Róbert is: „A könyv címe, *Az elfelejtett reneszánsz*, nem túlságosan szerencsés választás eredménye. [...] »Reneszánszon« [...] újjászületést szoktunk érteni, márpedig a magyar filozófia ezen korszakára inkább a »születés« kifejezés lenne találó, hisz nem létezett olyan korábbi magyar filozófiai tradíció, amelyből inspiráló erőt nyerhetett volna a bölcsélet” (Somos Róbert: Kis magyar filozófiatörténet, in: *Jelenkor*, Pécs, 37. évf. 1994/1, 94-96. o.) A későbbiekben látjuk majd, hogy maga Hanák is egyetértett ezzel a megállapítással, én viszont több tekintetben pontosítani igyekszem ezt a képet.

² Lásd: Mester Béla: Iskolai filozófia – *in sensu cosmopolitico*, in: *Kalligram*, Pozsony, 12. évf. 2004/11, 114-118. o. (Recenzió Mészáros András: A felső-magyarországi iskolai filozófia lexikona című könyvéről. Kalligram, Pozsony, 2003.)

politikafilozófia változó helyzetével összefüggésében, a tudomány és általában a kultúra nyilvánosságának a szerkezetét illetően merülnek föl alapvető kérdések; e kérdéseknek és a rájuk adott válaszoknak a megfogalmazásai pedig rendre beleütköznek az iskolai filozófia fogalmába.

Konferenciánk témájához illeszkedve kezdjük a probléma kifejtését Hanák Tibor egész korszakra vonatkozó értékelésének a felidézésével. A múlt [XX.] század magyar filozófiájának tárgyalását bevezetendő így ír

„A múlt [XIX.] század végéig a magyar filozófia elszigetelt magánvállalkozásokból, egy-egy kitűnő tanárember működéséből, néhány jó ismeretterjesztő könyvből és a papneveldek skolasztikus filozófiatanításából állt.”³

A leírt helyzetet nem a magyar filozófiának a magyar kultúrán belüli sajátosan mostoha sorsával magyarázza, hanem a kulturális szerveződés, a kulturális kommunikáció általános problémájának gondolja. Később hozzá is teszi:

„Ez azonban nemcsak a filozófiának, de minden tudománynak, az egész magyar szellemi életnek kijáró sors volt, melytől az irodalom is sokat szenvedett egészen a reformkorig.”⁴

Hanák művének e rövid bevezető soraiban – ne feledjük: a könyv témája nem a XIX. század, és a bevezető szándéka pusztán az volt, hogy a voltaképpeni tárgy, a századfordulóval induló magyar szellemi pezsgés kontrasztját adja és kiemelve annak jelentőségét az előző század képének fölvázolásával – és az ezzel kapcsolatos közvélekedésben mindmáig legalább három különböző dolog bogozódik össze:

(A) Az iskolafilozófia fogalmának leszűkítése és egyben a fölötte mondott burkolt értékítélet: szép dolog ezeknek a „tanárembereknek” a működése, amint vidéki magányukban megpróbálnak visszaemlékezni a külföldi egyetemi tanulmányaik során elsajátítottakra, azonban működésük az „igazi” filozofálásnak csak előtörténete lehet, amely valójában érdektelen számunkra, a magyar filozófia igazi történetében élő filozófusok számára. Ezzel az állítással kapcsolatban fölmerül az a kérdés, hogy miért kell ennyire másképpen megítélni ezen „elszigetelt tanárembereket”, mint későbbi pályatársaikat, elvi különbséget tételezve föl a két történelmi korszak szerzői között?⁵ E szerzők ugyanúgy könyveket írtak, jobbára külföldi minták alapján, ugyanúgy voltak tanítványaik, akiket azonban saját pályájuk során gyakran erős külső hatások értek más irányzatok részéről is. Miért lenne annyira fundamentális a különbség a Magyarországon schellingiánussá lett, majd esetleg magát (a fiatal) Schellinget is hallgató reformkori és az itthon neokantiánussá iskolázódott, majd a német neokantiánus központokban is tanuló XIX. század végi, XX. század eleji magyar filozófusok között? Az valóban különbség, hogy itthoni működésük során némileg más szerkezetű felsőoktatási intézményekben tanulnak és tanítanak; de miért lenne tudásával, filozófiai nézeteivel a magyar kulturális közegben magányosabb egyikük a másikkal.

(B) A tudományos nyilvánosság szükségességének a megfogalmazása, amelyet Hanák Tibor itt közvetlen összefüggésbe hoz a városiasodással és a polgárosodással a magyar nyelvű társadalomtudományi értekező prózában a reformkor óta gyakran használt, ám annál ritkábban definiált fogalmával. Jómagam saját, a XIX. századi magyar filozófiára vonatkozó közelmúltbeli kutatásaim alapján a magyar filozófusok Hanák által is említett, a katedrafilozófia fogalmával összefüggésbe hozott elszigeteltségének a végét sokkal korábbra teszem, nem sokkal a szépirodalmi szerzők magányosságának megszűnése utánra, és a felsőoktatási hálózattól független intézménytípusok megszületésével hozom kapcsolatba.⁶ Ilyen az Akadémia a maga pályadíjaival, könyvtámogatásaival, felolvasásaival; illetve, ezzel összefüggésben a kialakuló magyar kulturális és tudományos sajtó. Ezen belül is a bölcséleti műbírálat műfajának a megjelenését tartom fordulópontnak a reformkori lapokban, és különösen a *Figyelmezőnek*, mint kizárólag könyvszemlével foglalkozó lapnak a megalapítását. A műfaj és a lap pusztán létükkel jelzik, hogy a magyar olvasóközönség már ekkor elbírja és igényli is a rendszeres műbírálatot, beleértve a filozófiai művek bírálatát. Van tehát fordulópont a magyar filozófiának a nyilvánossághoz való viszonyában, és a fordulópontot megelőző és követő állapotok akár Hanák szóhasználatával is jól leírhatók; e fordulópont azonban csaknem egy évszázaddal korábban bekövetkezett már, ennél fogva nem magyarázhatjuk vele a XX. század elejének fejleményeit. A filozófiai nyilvánosság természetesen jóval kiterjedtebbé válik e szűk évszázad alatt az iskolázottság növekedésével, a kiadott könyvek példányszámának emelkedésével és – nem utolsósorban – a sajtó nagyobb szabadságával. A tudományos nyilvánosság *szerkezete* azonban keveset változik, amennyiben pedig változik, nem föltétlenül a Hanák könyvéből sejtethető irányban.

³ Hanák Tibor: Az elfelejtett reneszánsz. A magyar filozófiai gondolkodás századunk első felében, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern, 1981, 20. o.

⁴ Uo., 20–21. o.

⁵ Hanák Tibor itt ugyan általában beszél a könyvében tárgyalt intervallumnál régebbi magyar filozófiáról, a szövegösszefüggésből azonban egyértelműen kiderül, hogy az összevetés alapja a XIX. század, azon belül is jobbára a század második felének filozófiai élete.

⁶ Lásd bővebben e kötetben a Szontagh Gusztáv magyar filozófiája, illetve a Nemzeti filozófia – in sensu cosmopolitico című írásokat.

A reformkortól létrejövő nyilvánosságnak a szerkezetére a következő két szempontból fontos utalni: (a) gyakorlatilag senki sem e nyilvánosság működtetéséből él elsősorban, mindenki megmarad filozófiatanárnak a maga katedráján, illetve működve magánembernek. Az új nyilvánosság ezek között a régebben is meglévő pozíciók között közvetít, az ezeknek a körülményei között létrejövő filozófiai teljesítményeket viszonyítja egymáshoz. Ez az első alkalom a magyar bölcsélet történetében, amikor magánemberek és hivatásos filozófusok, katolikusok és protestánsok (később materialisták és izraeliták is – ebben a kronológiai rendben), vagyis különböző intézményekben szocializálódott, egymást esetleg személyesen nem is ismerő gondolkodók vélekedéseiket szabadon egymás mellé és az azt megítélő művelt közvélemény elé tárják. Újszerű, néha nehezen kezelhető konfliktusokkal terhes az új helyzet: a hierarchikus viszonyokban felnőtt magyar filozófusok, akik addigi életükben először professzoraik tanítványaiként, később az iskolát fenntartó testületek alkalmazottaiként, majd a saját tanítványaik fölé rendelt vezetőkként működtek, ifjúkoruk diákkörei óta először kerültek – immár érett fővel – az egyenrangú felek között folytatott vita helyzetébe. A reformkori kulturális és tudományos sajtó recenzióiban egyre kevésbé számított, hogy a szerzőnek milyen pozíciója van állomáshelyén, mondjuk valamely vidéki kollégium filozófiai katedráján, a nyilvánosság elé szánt munkája bírálatot kaphatott onnan is, ahová azelőtt a szava sem hallatszott el és ahová nem értek el sem az ő, sem pedig intézménye kapcsolatai. A tudományos nyilvánosságnak ez a szerkezetváltása, ha nem is európai, de legalább nemzeti szintre emelkedése az egyes intézmények régebbi, szűk keretei közül valóságos társadalmi és lelki sokkot válthatott ki az érzékenyebb kortársakból, amint ez a gyakori személyes sértődésekből és ezek kezeléséből utólag is sejthető. Ezt valóban nehéz lehetett legyőzni a reformkori kollégáknak, de az őket követő nemzedékek a század végére már mindenképpen ismerték és elismerték a tudományos nyilvánosság új normáit, még akkor is, ha gyakran megszegték azokat. (b) E nyilvánosság valóban nyílt, ugyanakkor színvonalas is volt. Létrejött még a szakdiszciplínának 19. század utolsó harmadában kezdődő elburjánzása előtti időkre esik és kevés, belátható számú, ugyanazon ember számára is végigolvasható terjedelmű folyóiratban anyagiasult. Az e nyilvánossághoz forduló magyar filozófus joggal feltételezhette azt, sőt, számíthatott is arra, hogy a szűkebb kollegiális és a személyes tanítványi körön túl található hallgatóságnak beszél, sőt, némi optimizmussal föltételezhette, hogy írása mindazon magyarul értő emberekhez eljut, akik iskoláztak annyira, hogy egyáltalán képesek az megérteni. Az így elérhető hallgatóság adott esetben kisebb is lehetett némely német egyetem előadótermeinek a befogadóképességénél,⁷ újszerűsége nem nagyságában, hanem szerkezetében, a szerzőhöz való viszonyában és elvárásaiban mutatkozott meg.⁸

(C) Éppen a XIX. századi nyilvánosság fönt leírt jellemzői miatt nem szabadna az elemzésben összezsúsnia a nyilvánosság két fajtájának; a XIX. századból ránk maradtak és annak a professzionális nyilvánosságnak, aminek a létrejöttét Hanák Tibor idézett könyve és a későbbi filozófiatörténeti összefoglalások is ünnepelnek a XX. század elejéről szólván. Az új típusú tudományos nyilvánosság következményeit úgy szokás megfogalmazni, hogy a tárgyidőszak elején végre létrejött a magyar filozófia intézményrendszere. Ezen leggyakrabban – az Akadémia azelőtt is létező tevékenységén túl – a szakfolyóiratokat, a Magyar Filozófiai Társaságot, de legfőképpen a modernizált, illetve újonnan létrehozott egyetemek álláshelyeit és oktatási programjait értik. Ennél a pontnál viszont észrevételül annak a kimondásáig jutunk: a változás lényege voltaképpen az, hogy a történet elején szereplő XIX. századi „elszigetelt tanárember” végre olyan egyetemi professzorrá válik, aki természetesen folyóiratot is szerkeszt és könyveket is ír. (Ezeket persze leginkább kollégák, diákok és esetleg a már végzett, középiskolai tanárrá vagy tisztviselővé vált öregdiákok olvassák). Azonban kisebb méretekben, szegényesebben, a század nagyobb részében cenzurális körülmények között és külön szakfolyóirat nélkül ugyan, de nagyjából ez volt a dolgok rendje a magyar filozófiában a XIX. században is. Annyiban állna az egész intézményrendszeri változás, hogy a magyar filozófusokat egyházi alapítványok helyett ezután jobbra az állam fizeti, állami fizetésükért pedig nagyobb, modernebb és egyetemi rangú iskolákban több hallgatót tanítanak, e hallgatóknak pedig nagyobb példányszámban adják el műveiket, mint régebben? Lehetséges, hogy némely tekintetben tényleg erről van szó, és a filozófia intézményrendszerének fejlődése hosszabb távon azonosítható a filozófiával főállásban foglalkozók számának növekedésével és intézményhálózatával.⁹ A filozófiai nyilvánosság szerkezetének ez a fajta modernizált visszastrukturálódása a reformkori nyilvánosság előttihez hasonló szerkezetű, „iskolafilozófiai” állapotokba akkor is fölvet néhány problémát, ha az intézményesülés és a szakfilozófiai színvonal között – alaptalanul – közvetlen kapcsolatot tételezünk fel.

A magyar filozófia intézményesedése és professzionizálódása azt is jelenti ugyanis, hogy a filozófiai nyilvánosság – bár a régebbinél terjedelmét tekintve összehasonlíthatatlanul nagyobb lett – a nem szakmabeliek, a társtudományok képviselői előtt zártabbá is vált. Ez persze a kor jelensége az európai műveltség egész területén, amit segít a szaktudományok számának

⁷ Az első, könyvsikernek számító magyar nyelvű filozófiai mű, Szontagh Gusztáv *első Propylaeuma* valószínűleg kevesebb példányban fogyott el, mint ahányan húsz évvel azelőtt egyszerre beültek Hegel népszerűbb előadásaira.

⁸ A filozófiai nyilvánosság szerkezetváltozása természetesen nem speciális magyar jelenség. A filozófia *közönsége, publikuma* mint probléma már Herdernél fölvetődik a *Humanitás-levelekben*. Beszédes kultúrtörténeti adalék, hogy reformkori folyóirataink Herder írásából elsősorban a nyilvánosság szerkezetére vonatkozó részleteket közöltek magyar fordításban.

⁹ A történeti tapasztalat alapján úgy tűnik ugyanis, hogy az egyetemi és akadémiai szférától többé-kevésbé független folyóiratokat és társaságokat ez az új, professzionális és javarészt állami intézményhálózat előbb-utóbb bekebelezi, vagy legalábbis beintegrálja a maga nyilvánosságába a XIX. század végére.

szaporodása és többségük szinte azonnali intézményesülése is. Ha provokatívan kívánom megfogalmazni tételemet, mondhatom: lehet, hogy XIX. századi eleink nem voltak a XX. századiakhoz fogható szakfilozófusok és nem is rendelkeztek az ehhez szükséges intézményrendszerrel, átlagban talán mégis több mondanivalójuk volt a szakmán kívüliek számára és ennek következtében talán nagyobb hatásuk is volt rájuk; ezen kívül mindenképpen kevésbé voltak inkompetensek a mindenkori társadalmi valóság és az új természettudományos fejlemények megítélésében. A kiépülő professzionális intézményrendszer jelentőségét elismerve ideje lenne elgondolkodnunk annak okain, hogy a századforduló magyar társadalomtudományi pezsgésének túlnyomó része ezen az intézményrendszeren kívül zajlott, és többnyire később sem talált ide utat. A következő, XX. században élt magyar filozófusok közül is jobbra azokat olvassák a világon még ma is, akik vagy be sem kerültek ebbe az intézményrendszerbe, vagy hamar kiszorultak onnan.

A magyar filozófiai nyilvánosság szerkezetének alakulása és e filozófia tartalma között föltételezhető összefüggésekről egyelőre csupán pontatlanul megfogalmazható benyomásaim vannak. Körülírásukra, egyben támpontként az ezután elvégzendő kutatások számára a továbbiakban filozófiatörténetünk három jól ismert, állandó toposzának az értelmezésében a XIX-XX. század fordulóján bekövetkezett változásokat vizsgálom, folyamatosan reflektálva Hanák Tibornak *Az elfelejtett reneszánszban* ezekkel kapcsolatban megfogalmazott vélekedéseire.

(1) Első problémánk a filozófiai rendszerépítéssel szembeni beállítódások váltakozása. Úgy tűnik, a magyar filozófiai gondolkodás nagyjából két végletet ismert a „systemekkel” kapcsolatban: a teljes, elvi elutasítást és a rendszerépítés mindenek fölé helyezését. A további kutatásban érdemes lenne a magyar kultúrának a „rendszerekhez” való viszonyát általános kulturális toposzként vizsgálni, amelynek a politikafilozófiai megfontolásoktól a nemzetkarakterológián át egészen a szépirodalomig vannak jelei.¹⁰ A magyar antispekulatív argumentációnak, néha csupán érzületnek megszakítás nélküli története van Szontaghtól, vagy még korábbi gondolkodóktól kezdve a hazai materialistákon – például Mentovich Ferencen – és a pozitivistákon át egészen Karácsony Sándorig és kortársaiig. E kontinuumban természetesen sok minden föllelhető a gyanús gyökerű és szándékú nemzetkarakterológiáktól kezdve a szükségből – a jelentősebb hazai spekulatív teljesítmény hiányából – erényt faragó stratégián keresztül az őszinte antispekulatív filozófiai meggyőződésig.

Azonban e vegyes kínálat mindegyik darabjáról elmondható legalább, hogy mentes az ellenkező irányú állandó toposztól, a *rendszergyártó dühtől*. Ez utóbbi jelenséget is érdemes lenne általános művelődéstörténeti toposzként értékelni. Megfelelőit, analógiáit leginkább az irodalmi életben és az irodalomtudományban láthatjuk. Elég itt csupán a nemzeti eposzról, majd a magyar regényről szóló különféle vitákra utalni. A kiinduló tétel szerint minden nagykorú irodalomnak rendelkeznie kell nemzeti eposzsal, illetve, – későbbi korok elvárásai szerint – reprezentatív nagyregénnyel, a műfaj XIX. századi értelmében. A magyar irodalmi élet jelentős része arról szólt, hogy részint búsultunk a magyar nemzeti eposz, illetve nagyregény hiányán, részint figyeltük, hogy hátha lesz már ilyenünk belátható időn belül, majd pedig megpróbáltuk eldönteni, hogy a legújabb pályázó alkotása vajon kielégíti-e az előre megfogalmazott követelményeket.¹¹

Ami az irodalmi önreflexió számára az eposz vagy a nagyregény, az a filozófus számára az önálló rendszer. Miként a regény esetében is csak annyi volt az elvárás kezdetben, hogy végre *legyen*, a magyar filozófiai rendszerigény is inkább a kívánt rendszer pusztá létével, mint minőségével, tartalmával, állításainak igazságával és konzisztenciájával függött össze.¹²

Ezzel kapcsolatban Hanák Tibor így ír a magyar filozófia 1920 utáni szakaszát jellemezve:

„Megerősödött és jellemzővé vált a tudósi visszahúzó magatartása is, a tudatos lemondás a filozófia és a politika összeházasítási kísérleteiről. A század első két évtizedének analitikus, szétszedő, lebontó, leleplező és relativizáló törekvéseire visszahatásként a szintétizáló [sic!], megőrző, a változatlant, az elveket, az abszolútumot kereső irányzatok erősödtek meg.”¹³

¹⁰ Olvastam már *System* című verset Világos után elítélt kufsteini fogolytól, melyben e németül a versbe szúrt szó az egész „régí rendnek” a várbörtön konkrét szabályzatával összeolvadó metaforájává válik; éles ellentétben az individuális szabadságnak és a természetnek a tudományokból megtanulható – a versben ordítóan *nem* német, vagyis *magyar* – igazságával.

¹¹ A hatvanas, hetvenes évek műfajelméleti vitáiban is szinte töretlenül megfigyelhető még ez a szál, a magyar kisebbségi irodalmak önreflexiója pedig a maga körén belül továbbörökíti a magyar kultúra önértelmezésének ezt a karakteres elemét. Elég itt utalni az erdélyi magyar kulturális sajtóban folytatott különböző prózavitákra, melyek egyik fő témája a „romániai magyar nagyregény” léte vagy nem léte; vagy arra, hogy a nyolcvanas évek végén még szinte egyedül Grendel Lajos élcelődik a „csehszlovákiai magyar regény” helyzetéről, fejlődéséről szóló, akkoriban szokványosnak számító kérdés értelmetlenségén. Lásd: Grendel Lajos: „... a semmi szakadéka fölé fölépíthető a híd”? in: Uő: *Elszigeteltség vagy egyetemesség. Esszék, cikkek, interjúk*, Széphalom Könyvműhely, Budapest, 1991, 63-76. o. (Első megjelenés 1987-ben.)

¹² Elég itt a fiatal Böhmre utalni, aki nem azért akart filozófiai rendszert teremteni, mert baja volt a meglévőkkel, hanem pusztán azért, hogy – *legyen*; amint ezt többek között Böhm monográfusa, Ungvári Zrínyi Imre plasztikusan be is mutatja a kolozsvári professzor rendszerépítő elkötelezettségének gyökereit kutatva. Lásd: Ungvári Zrínyi Imre: *Öntételezés és értéktudat. Böhm Károly filozófiája*, Pro Philosophia, Kolozsvár—Szeged, 2002.

Ezzel a korhangulattal és a filozófiai intézményrendszer megerősödésével köti össze a korszak magyar filozófiájára jellemző szisztematikus összefoglaló művek, a többkötetes, terjedelmes munkákban testet öltő magyar filozófiai rendszerek megszületését. Egész előadásom során sehol sem bocsátkozom bele a korszak egyéni teljesítményeinek értékelésébe.¹⁴ Most sem az a szándék vezet, hogy bárkire is célozgassak, csupán a korabeli filozófiai kommunikáció általánosan vett természetének, stílusának a változására utalok, amikor fölvetem: nem biztos, hogy egyértelműen csak nyertünk a professzionizálódott szakfilozófiai rendszerek huszadik századi térhódításával és ugyanakkor a filozófiai érvelésnek a közbeszédből való relatív kiszorulásával a XIX. század vitakultúrájához és nyílt, bár talán nem annyira professzionális, kevésbé szakfilozófiai jellegű vitáihoz képest. Azzal a kérdéssel is számot kell vetnünk majd, hogy ez a fajta boldog rendszerépítés nem volt-e már anakronisztikus némely vonásában a XX. század Európájában. Erősen leegyszerűsítve azt lehetne mondani, hogy eleink a nagy európai, főleg német rendszerépítő düh idején voltak a leginkább ellenségei a rendszereknek, és akkorra szerették meg azokat, amikor már jószerivel egyedül maradtak furcsává vált, rendszereket kívánó ízlésükkel.

(2) A másik megvizsgálandó jelenség a politikafilozófia feltűnően megváltozott súlya, szerepe. Legkésőbb a XVIII. század végi honi Kant-recepciótól, de a legalábbis a reformkortól kezdve számíthatjuk azt a korszakot, amiktől a magyar bölcseleten belül komoly súlya van a politikafilozófiának. Úgy tűnik, ez a sajátosság szinte varázsütésre eltűnik a XX. században, illetve az a nemzetkarakterológia és államtan, ami lesz helyette, reménytelenül irrelevánsnak és használhatatlannak tűnik a XIX. század magyar átlagteljesítményéhez képest. Lehet persze azzal érvelni, hogy e sajátosságokat pusztán a politikai fordulat okozta. Hanák Tibor így is gondolja:

„az 1920-1945 közötti szakasz [e]gyik jellemzője, hogy a szociálfilozófia kompromittálódott, sőt diszkriminálódott. Az a benyomás keletkezett, mint sokszor a történelemben, hogy az előző kor filozófiája *okozta* a bekövetkezett tragédiát vagy katasztrófát,¹⁵

Később majd érintem azt a problémát, hogy Hanák itt mást ért politikafilozófián, mint azt mai szóhasználatunkban, negyedszázad után megszoktuk, és éppen ezért tekinti azt új, századfordulós jelenségnek. Magyarázata, ha maitól eltérő szóhasználatát tekintetbe vesszük, helyes, de nem teljes. Rekonstrukciója szerint a nyugodt és politikafilozófia-mentes rendszerépítkezésre ugyanis részben éppen a politikafilozófia napi politikai ellehetetlenülése következtében, mintegy helyette került sor. A két világháború közötti magyar rendszerépítési kísérletek példái többnyire azt mutatják, hogy a rendszer részeként csak az etika marad meg, a politikafilozófia pedig kiszorul.¹⁶ Hanák Tibor szerint a századforduló pezsgésére éppen a politikafilozófiai érdeklődés, mint addig háttérbe szorult irány előretörése volt jellemző, ami ígéretes kezdetek után 1920-ban megállt. E koncepció vitatható, vitatták is már többen, legkorábban talán Somos Róbert.¹⁷ Újraolvasva a szöveget, úgy tűnik,

¹³ Hanák Tibor i. m. 30. o.

¹⁴ Konferenciánkon a vita során ezzel kapcsolatban többször is fölvetődött, hogy Hanák Tibor esetleg túlértékelte Brandenstein Béla teljesítményét. Úgy vélem, hogy Brandenstein hatása, Hanák Brandenstein-értékelése és mindezek befolyása a korszak filozófiájáról alkotott későbbi közvélekedésre nagyobb téma annál, hogysem annak kifejtését most, mintegy lábjegyzetként elvégezhetném.

¹⁵ Hanák Tibor i. m. 31. o.

¹⁶ Arra is van példa, hogy a változás bekövetkezett már jóval az első világháború előtt. Böhm Károly axiológiai fordulata például akkori tisztázott cikkeinek tanúsága szerint egyet jelentett a szociológia teljes mellőzésével, ezek után viszont, talán éppen ennek következtében nem lesz kidolgozott társadalomfilozófiája, sőt, tanítványait sem inspirálja különösebben ennek megírására. A tanítványok a két világháború között láthatóan erősen küzdenek majd ezzel a hiánnyal, amikor egyetemi pályafutás helyett a közösségi vezető szerepében találják magukat. A fontosabb tanítványok közül talán az egyetlen, akinek ezzel kapcsolatban nincsenek különösebb problémái, az a Tankó Béla, aki debreceni professzorként maradéktalanul beilleszkedik annak az intézményrendszernek a kereteibe, amely az egyetemi szakfilozófus szerepkörét kínálja föl neki. A másik, hagyományos professzori pályát befutó Böhm-tanítványról, Bartók Györgyről itt nem kívánok szólni. Életművének kutatója, Mariska Zoltán több ízben, egymást követő publikációiban egyre határozottabban érvelt Bartók önállósága mellett, mintegy emancipálva az életművet és a szerzőt a Böhm-tanítványság megszokott besorolásából. Álláspontjából – melynek elfogadására magam is hajlok – az következik, hogy az előadásomban vizsgált jellegzetességeket Bartókban mint a kor önálló szerzőjében és nem mint Böhm-tanítványban lesz érdemes egyszer megvizsgálni. A Böhm-tanítványok nemzedékéről lásd még: Tonk Márton: Idealizmus és egzisztenciafilozófia Tavaszy Sándor gondolkodásában, Pro Philosophia, Kolozsvár—Szeged, 2002.

¹⁷ „Igen problematikusnak érzem a századelő korszakának általános jellemzését. Hanák szerint »Ebből a sokszínűségből azonban kiemelhető egy olyan közös, a frontokon és irányzatokon áttörő sajátosság, melyet jellemzőnek tekinthetünk erre a két évtizedre: a társadalmi és társadalomfilozófiai problémák előtérbe kerülése, a filozófia szociálfilozófiai felfogása, mely 1918–19-ben a filozófia és a politika találkozásához, a politikai filozófiához és egyúttal a filozófia kompromittálásához vezetett.« Elég végigfutni az *Athenaeum*-nak, az Akadémia filozófiai és államtudományi folyóiratának a címlistáját ahhoz, hogy belássuk, épp ellenkezőleg, a politikumtól emancipálódik a filozófia, egyre inkább szakjellegűvé válik, a korabeli, a tudományosság igényével fellépő irányzatok, kantianizmus, fenomenológia, a klasszikus ismeretelméleti kérdések előtérbe állása a jellemző. [...] Az 1918-19-es események visszavetítése az egész századelőre egy olyan szemléletnek a maradványa, ami ellen épp Hanák Tibor lép fel határozottan.» Lásd: Somos Róbert i. m. 94-95. o.

hogyanak itt az egész korszak teljes társadalomtudományi pezségére gondol, nem csupán a filozófiára; azon belül pedig elsősorban a szociológia, mint új tudomány diadalmenetére. Könyvének Somos által is idézett részében így fogalmaz:

„Ebből a sokszínűségből [...] kiemelhető egy olyan közös, a frontokon és irányzatokon áttörő sajátosság, melyet jellemzőnek tekinthetünk erre a két évtizedre: a társadalmi és társadalomfilozófiai problémák előtérbe kerülése, a filozófia szociálfilozófiai felfogása, mely 1918-19-ben a filozófia és a politika találkozásához, a politikai filozófiához és egyúttal a filozófia kompromittálásához vezetett.”¹⁸

A főntebb kifejtett értelmezésben ma is tartható Hanák kijelentése, egy jelentős kiegészítéssel. Somos recenziójában azt kifogásolta Hanák Tibor koncepciójában, hogy a társadalomfilozófiát állítja középpontba, holott szerinte abban a korszakban nem az volt a lényeges. Somos a szűkebben vett szakfilozófiára érti ezt, és igaza van, míg Hanák az egész társadalomtudományi élet pezségéről beszél, és így neki is igaza van. Én viszont éppen azt vitatom, hogy az említett orientáció annyira új lett volna a századfordulón. Régebbi teoretikus gondolkodásunk hagyománya, némileg karikírozva, alig ismer mást, mint közjogot, etikát és retorikát, a magyar szociológia története pedig némely történeti kézikönyvünkben és némely egyetemünk kurzusain – helyesen – Szontagh-gal és Eötvössel kezdődik. A szociológia által használt statisztikai törvényszerűségeket elméletileg is nagyon komolyan végiggondoló érveléssel sűrűn találkozunk már a XIX. század közepének politikai háttérű vitáiban is,¹⁹ ugyanebben az időben például komoly választójogi vitából nem hiányozhat a reprezentáció természetének filozófiai igényű értelmezése,²⁰ és még sorolhatnánk a példákat. A XIX. században, különösen 1867 után, a század végéig, fölülte korabeli folyóiratokat, viszonylag könnyen elmagyarázhatnánk a világ távoli részéről érkezett, a modern politikafilozófia alapfogalmaival tisztában lévő vendégünknek az ott olvasható viták lényegét. A magyarázat során észrevennénk például, hogy a viták a politikai közösség és a képviselő értelmezéséről folynak, az érvelésben megkülönböztetnénk utilitarista és deontológiai álláspontokat. Lehet, hogy egyetlen állásponttal sem értenénk már egyet, az is meglehet, hogy színvonalatlannak tartanánk a kifejtést, de *mindent értenénk* és szinte mindent *úgy is értenénk*, mint a mai politikafilozófiában. E régi magyar politikai diskurzus nagyjából a mai politikafilozófia fogalmainak megfeleltethető módon folyik tehát, amiről viszont Hanák beszél, az ugyan színvonalas empirikus társadalomtudomány, de nem filozófia.

A két világháború közötti gondolkodásban nem folytatódik e racionális magyar politikafilozófiai gondolkodás XIX. századi hagyománya, és a századforduló társadalomtudományi hagyománya sem őrződik meg töretlenül. Gyöngén argumentált nemzetkarakterológiák és gyanús ideológiák lépnek föl helyettük, a magyar közéleti gondolkodás a szó legrosszabb értelmében átpolitizálódik és filozófiátlanává válik. Feltűnő, hogy a magyar politikai gondolkodás kevés XX. századi maradandó teljesítményének megfogalmazói között alig bukkanunk filozófusokra.²¹ A szűkebb értelemben vett magyar politikafilozófusoktól vagy évszázadnyi idő választ el bennünket, vagy még ma is kortársaink. Mai politikafilozófiánknak, ha van némi hazai hagyománya, az csakis XIX. századi lehet, a XX. századnak filozófiatörténet-írásunk által ünnepeelt filozófiája e tekintetben a legjobb esetben is néma csönd – ha nem az eszmék elmegyógyintézetének múzeuma.

(3) A „nemzeti filozófiáról” szóló elképzelések radikális megváltozását is fölfedezni vélem e két korszak határán. Hanák Tibor ezt a kérdést, helyesen, a szociális kérdés tárgyalásának XX. századi színeváltozása kapcsán említi:

„A szociálfilozófiai és szociológiai érdeklődés, mindenekelőtt azonban maga a szociális kérdés főképp a 20-as években visszaszorult. A társadalmi problémák átkerültek a nemzeti síkra, és a filozófiában is téma lett a nemzeteszme, a nemzeti sajátosságok, a »magyar lelkiség«, a magyar jellem és szellem, a magyar történelemszemlélet vizsgálata, majd megkísérelték a misztifikációra hajló »magyar világnézet« és más jobboldali ideológiák felállítását.”²²

Hanáknak igaza van: ez nem filozófia, hanem pusztán ideológia. Sajnos, a kettő összemosása úgy tűnik, nem a kommunizmusban kezdődött, mint azt kollektív emlékezetünk számon szokta tartani, hanem – ezek szerint – már a húszas években. Ezért is nehéz kikászálódni belőle. Ez a kikászálódás a politikai eszmetörténet iránt is érdeklődő magyar

¹⁸ Hanák Tibor i. m. 27. o.

¹⁹ Kállay Béni már 1867-es, Mill szabadság-felfogását értelmező és bíráló esszéjében a gabonaárak és a házasságkötési hajlandóság statisztikai összefüggésével érvel a házasságkötések állami kontrolljával szemben. Bővebben lásd a Mill magyarországi recepciója és a XIX. század magyar politikai gondolkodása című írásomban, e kötetben.

²⁰ Lásd Schiller Lajos bírálatát Mill választójogi reformtervezetéről, ugyanebben a tanulmányban.

²¹ Gondoljunk csak a jogász végzettségű, a filozófiai spekulációval szembeni beállítódás régi magyar hagyományát inkább csak ösztönösen, mint elméleti megfontolásból követő Bibó Istvánra, szemben a spekuláció-ellenességet is többnyire filozófiai tételként megfogalmazni igyekvő XIX. századi gondolkodóinkkal.

²² Hanák Tibor i. m. 34. o.

filozófiatörténész számára lesz a leghosszabb és a legnehezebb. A Hanák által említett XX. századi gondolkodók nemzeteszméi és a nemzeti filozófiáról alkotott elgondolásai sokféle indítékból születtek, sokféle elemet, meggondolást, néha még jó gondolatot is tartalmaznak. A kor nemzeti filozófiára irányuló törekvéseit két fő mozzanat különíti el a filozófiatörténet-írásban hasonló nevet kapott XIX. századi törekvésektől. (a) Végletesen korszerűtlenné vált: míg a reformkori magyar bölcselő joggal hivatkozhatott Herdertől Fichtéig sok szerzőre a nemzeti filozófia gondolatának alátámasztására, a XX. századiak már csak harmadrendű tekintélyeket citálhattak. (b) A XX. század „magyar bölcselése” mindig tartalmi kritériumot keresett a magyar filozófia ismérveinek meghatározásában, míg a XIX. században ez a vonás csak az egyik – kései és kétségesbeesett – opciója a nemzeti bölcsélet gondolatának. Eleink minden – joggal bíralt – romantikus nacionalizmusa ellenére sem képzelhető el az a kijelentés, ami Karácsony Sándortól a két világháború között szinte már föl sem tűnik: nincs magyar filozófiai rendszer – mert Böhm Károly rendszere nem magyar.²³

Előadásomat egy képzeletbeli történettel zárom, amely sűrítve érzékelteti mindazt, amit a két kor magyar bölcséletének a különbségéről gondolok. A történet könnyen megeshetett volna a harmincas évek debreceni egyetemén – ki tudja, talán meg is esett. Képzeljük el, amint a Nagyerdő tavaszi zsongásától is inspirált, modern Karácsony Sándor, a magyar XX. század gyermeke éppen azt fejtegeti tanítványainak az ebéd utáni szemináriumon, hogy miért is nem magyar annak a Böhm Károlynak a filozófiája, akinek a rendszere és szemlélete egyébként domináns az egyetemen, és helyette mi lenne az igazi magyar gondolkodás. Csak magyar hallgatók veszik körül, hiszen Karácsony gondolatait mások meg sem értenék, vagy talán nem is érdekelné őket. Karácsony szemináriumi terméhez közel, a következő folyosón található azonban egy professzori szoba is. A hűséges Böhm-tanítványnak, a XIX. század fantáziátlan rekvizitumának, Tankó Bélának a neve van rá kiírva, akit nem győz szégyellni az utókor, hiszen nem ismerte föl időben a fiatal Heidegger nagyságát, és ennek egy recenzióban még hangot is adott. A professzori szobában éppen németül folyik a szó, a fiatal vendég kissé zárt szájú artikulációjából a gyakorlott fül azonban kihallhatja a bolgár akcentust. A fiatalember ugyanis Tankó tanár úr bolgár doktorandusa, elkötelezett neokantiánus, aki éppen Böhm és német kortársai terminológiáját veti össze professzora segítségével. Disszertációjának a tárgya ugyanis Böhm rendszere, éppen emiatt jött Debrecenbe tanulni.

A XX. század örvendetesen kiépített és intézményesült magyar filozófiai életének jeles szerzői azóta is várják azon bolgár doktorandusok jelentkezését, akiknek valamely európai filozófiai irányzatról az ő nevük jut eszükbe, valamint az, hogy ideje lenne megpályázni végre egy magyar egyetem ösztöndíját.

[A Miskolci Egyetem Filozófiatörténeti Tanszéke és a Miskolci Akadémiai Bizottság Történelemtudományi és Néprajzi Szakbizottsága által Megidézett reneszánsz címmel, Hanák Tibor születésének 75. évfordulója tiszteletére rendezett nemzetközi tudományos konferencián, Miskolcon, 2004. szeptember 9-én elhangzott előadásom átdolgozott szövege. Megjelent: in: Mester Béla: *Magyar filozófia. A szenvedelmes dinnyésztől a lázadó Ikaroszig*. Kolozsvár—Szeged, 2006. 224-245. o. Első változatát lásd: Mester Béla: Iskolai filozófia, „nyilvánosult filozófia” és politikafilozófia a 19. és a 20. század Magyarországon, in: Veres Ildikó (szerk.): *Megidézett reneszánsz: Hanák Tibor emlékkötet (Magyar Filozófiatörténeti Könyvtár, IX.)*, Miskolc, 2006. 119-133. o.]

PHILOSOPHIA PERENNIS

In this column we present three writings. The first one is the official award report of the 2008. Böhm-Bartók Prize, whose winner is Zoltán Mariska from Miskolc, Hungary. The other two writings are papers presented at the international conference organized to commemorate the 75th birthday of Tibor Hanák, held at Miskolc on 9 September, 2004.

Pál Bodó: *Anticipated renaissance.*

Béla Mester: *Scholarly and 'open' philosophy in the 19th and 20th century Hungary.*

²³ „Akkor nyáron kezdett egyébként derengeni előttem, hogy van magyar filozófia, ha nincs is magyar filozófiai rendszer (mert a Böhm Károlyét nem tartom magyar filozófiai rendszernek).” Karácsony Sándor: *A magyar észjárás*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1985, 415. o.

ŐSTÖRTÉNET

Bérczi Szaniszló :

Kelet-Ázsiai Művészet¹

Az Eurázsiai művészetek füzet sorozat új tagja Kelet-Ázsia művészetéből mutat be válogatást. Mint a korábbi füzetek esetén is, most is az ókori időkből a felszínre bukkanó rétegekre összpontosítottuk figyelmünket. Japán, Kína, Korea, Mandzsúria és Mongólia a mostani ország- és tájmegnevezése azoknak a területeknek, ahol most járunk. Az ősi andronovói, hun-szkíta, (később türk és mongol kori) sztyepei alaprétegek, valamint a Shang, Csou, Cs'in, Han kínai dinasztiák műveltségei, illetve a Yayoi és Kofun japán régészeti korszakok formái és színei váltakoznak és épülnek egymásra ezeken a távoli, de művészetekben gazdag tájakon.

A három főszereplő ország füzetünkben Japán, Kína és Korea. A két korábban említett ország művészetét már bemutattuk sorozatunkban, de kimeríthetetlen gazdagságuk ismét megszólal. Az egykori életdarabok ötvözötten jelennek meg művészetükben. Jól fölismerhető a hódító katonanépek és a letelepült mezőgazdasági, illetve az iparszervező kultúrájú népcsoportok művészeti hozzájárulása is.

1. ábra. A füzet elülső borítóképe. A bal oldalon álló koreai lovas csaknem 2000 éves kerámia kancsó a Szöuli Nemzeti Múzeumból, a jobb oldalon álló sztyepei lovas fejedelem alakja Az Ősi Izumó Shimanei Múzeumából való, Észak-Japánból.

A katonanépek oldalát gyakran képviselik a hun-szkíta törzsek. Életdarabjaik máig fölismerhetők ezeken a kultúrtájakon is: a lovas élet magas műszaki színvonalában, a bronz, majd vasművességben, de leginkább a művészetekben. A hódító és a helyi katonák küzdelmét, az államszervezés folyamatának szakaszait a korabeli történetírás is részletesen megörököltette. Ezért mostani füzetünkben főleg Korea ősi művészeti alkotásai jelentenek újdonságokat.

¹ EURÁZSIAI MŰVÉSZETEK SOROZAT 23. Kiadja: a Természet- és Környezetvédő Tanárok Egyesülete, Budapest. <http://www.federatio.org/tkte.html>

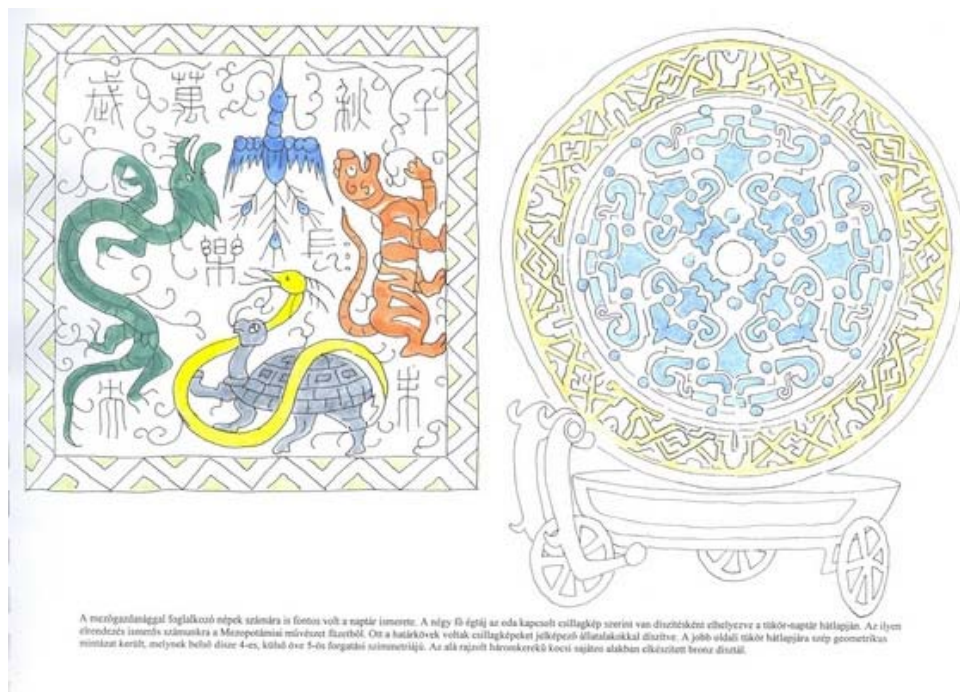
A kerek, könnyű, ló vontatta kocsi tette lehetővé az eurázsiai sztyeppe beutazását, benépesítését. A lovas népek e pompás találmányát régtől fogva fejlesztették, ábrázolták. A könnyen mozgó lovasok, a pásztornépek kiváló katonái, számos kelet-ázsiai fejedelemséget és királyságot szerveztek. Erről tanúskodnak a gazdag fejedelmi sírokban föllet fejedelmi ékszerek, a koronák Kínában, Koreában és Japánban is, főleg a Kr. előtti és a Kr. utáni évszázadokból. Azt, hogy e katonák honnan jöttek, elárulja a díszítőművészetük, a korai hun-szkíta művészettől fogva oly gyakran szereplő állatábrázolások és állatküzdelmi jelenetek. De a meghódított és megszervezett, a mezőgazdasággal foglalkozó népek műveltsége is jelen van a művészetben. Ilyen például a naptár ismerete, a földművelésre használt állatok fogatolása, a szállításra is használt kocsik. S ilyenek a hétköznapi élet tárgyai is, például korsók, cések, edények.

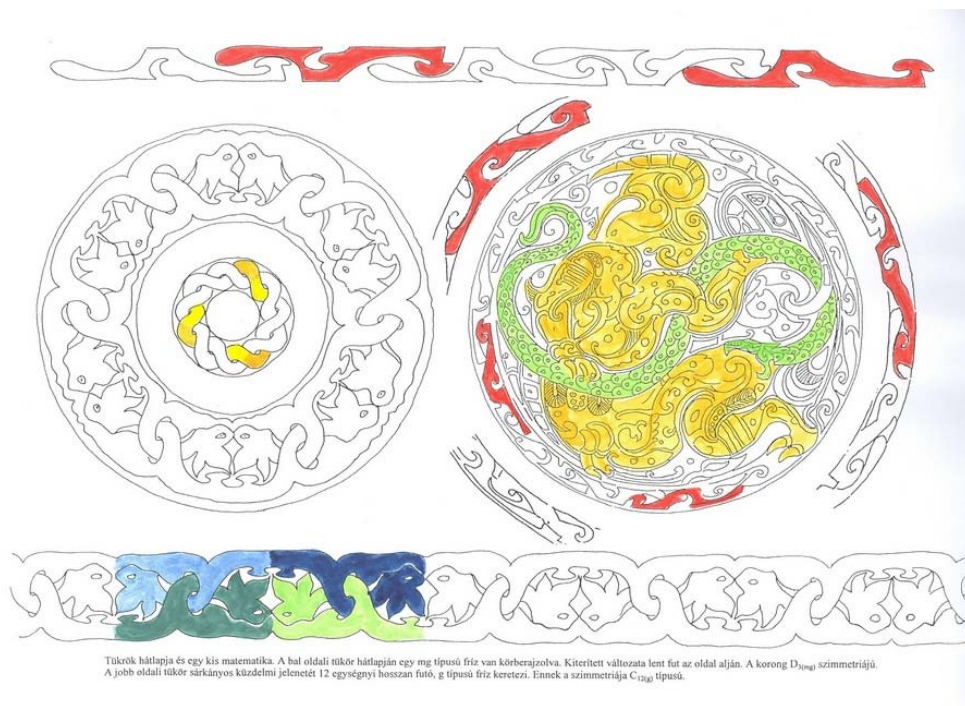
2. ábra. A kocsizó népek belakták a sztyeppét. Sziklarajz és csontfaragás Ordoszból és a sztyeppéről.

A főszereplők, az élet mozgalmasságát adó nyughatatlan harcosok. A lovasjelenetek és a vadászjelenetek a Pekingi Nemzeti Múzeum és a Pekingi Kínai Hadtörténeti Múzeum, a Hsziani Történeti Múzeum, a Hohhoti Hun Múzeum, az Ōsi Izumo Shimanei Múzeuma, a Tokiói Nemzeti Múzeum és a Narai Nemzeti Múzeum kiállításain rajzolt jelenetek között is a legérdekesebbek. A lovasjelenetek, ahogy ez Nyugat-Euráziában is ismert (például a Magyar Nemzeti Múzeum kiállításán, Budapesten is) edényekre és evőeszközökre, sőt ivókürtökre is fölkerültek. Ilyen ivókürtre emlékeztető korsó lovas alakját találjuk Koreában is, a Szöuli Nemzeti Múzeum kiállításán, de vannak a vizes életet bemutató békás és halas díszítésű korsók is a koreai anyagban a Tokiói Nemzeti Múzeumban.

Mint korábbi füzetekben, most is bemutatjuk néhány oldalon az eurázsiai népek gazdag díszítőművészeti matematikáját. Tükör hátlapját díszítő frízek, övdíszek, lószerszám díszek azok, amik itt is hordozzák a díszítőmintákat. A Kínából származó egyik kettősfríz t-mg mintázattal igazi „zsákmány” a kutató számára, aki a különleges díszítő szerkezeteket keresi. Bemutatjuk a „négyes mintázatokat”, a legegyszerűbb „kettősfrízeket” is, amelyeket kvaternióknak nevezhetünk (7. ábra.)

3. ábra. Naptárképlet az égtájakat kijelölő állatfigurákkal és négyszer ötös tükrőhátlapi díszítés, mindkettő Kínából.

4. ábra. Érdekes matematikájú tükrőhátlapi díszítések: balra $D_{3(mg)}$, jobbra $C_{12(g)}$ peremmel.

Kelet-Ázsia művészete is gazdag rétegzettséget mutat. A fő vonulatot az állatküzdelmi jelenet átalakulásán érzékelhetjük: az állatküzdelmi jelenet fokozatosan veszít drámai erejéből, ahogy a beolvadó katonák is egyre inkább honosulnak a befogadó állam népéhez. A narai bronzedény díszítésén a vadászból, vagy az állatok küzdelméből már csak a császári vadaskert egymást tipró állatainak rajzása maradt meg. A vele szemköztí kínai rajzon pedig már uralkodóvá válik a sárkány, a központi hatalom jelképe és a vele együtt ábrázolt madár, hal és tigris már csak alattvalóvá vált állatfigurák.

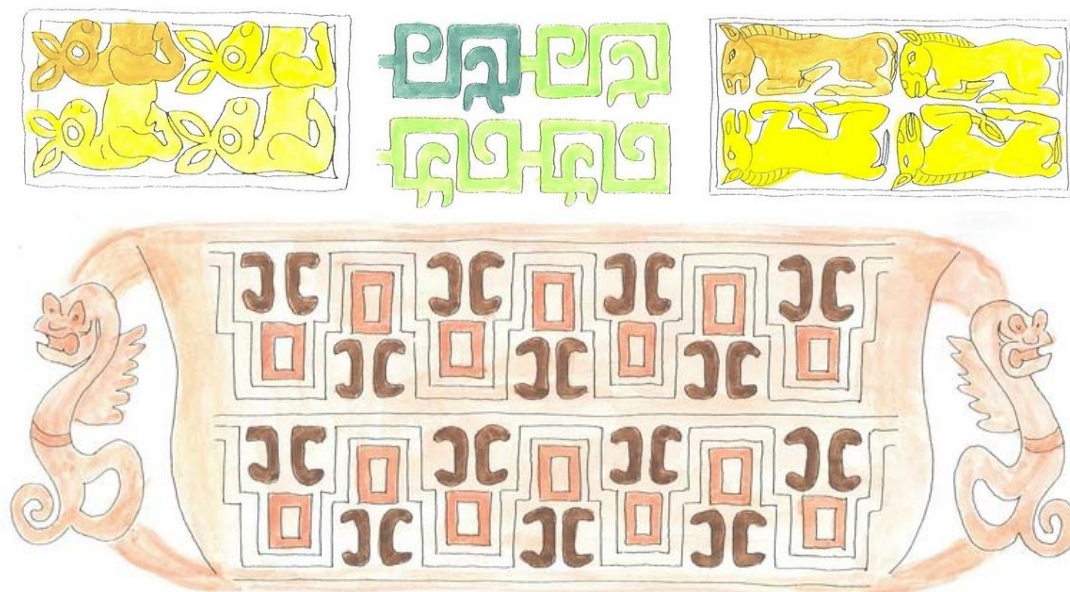
5. ábra. A narai bronzedényen kavargó állatok még a vadászjelenetekre emlékeztetnek.

Ezt a munkámat a tokiói Szekikutató Intézet Antarktisi Meteorit Központja vezetőjének, Hideyasu Kojima professzornak ajánlom.
I dedicate this work to Professor Hideyasu Kojima, director of the Antarctic Meteorite Research Center, at National Institute of Polar Research, Tokyo.

6. ábra. Alul ordoszi hun bronz szíjvégpár, állatküzdelemmel.
Fölül már uralkodik a sárkány és a tigris, a hal és a madár csak „alattvalók”. A füzet hátsó borítóképe.

Persze a császársággá vált államok, Kína, Japán és Korea is, kifinomult és gazdag művészeti alkotásokkal gazdagította a művészeteket. De ez már egy másik kor, amikor fokozatosan létrejön a modern civilizáció.

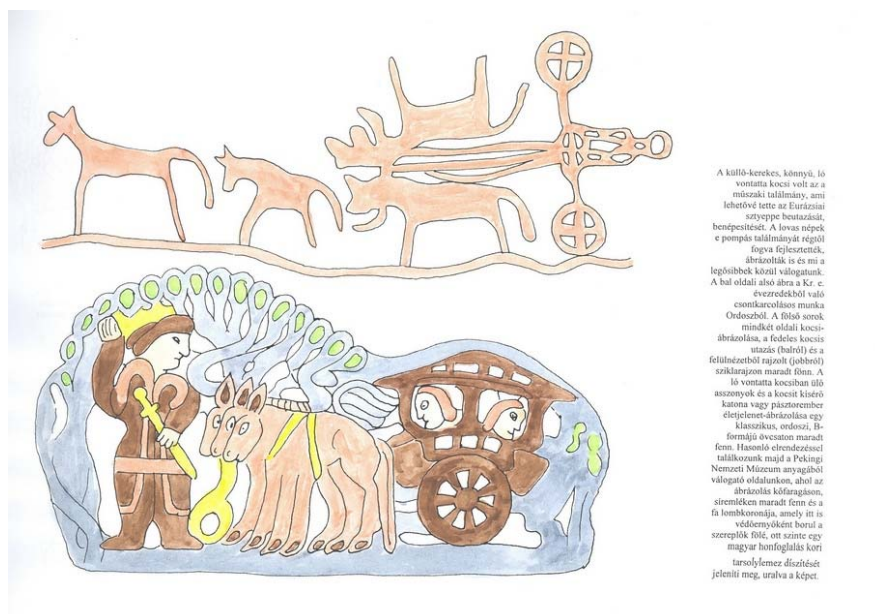

7. ábra. Matematika a kelet-ázsiai művészetekben.

A felső sorban hun bronz veretet látunk a két szélén és egy kínai váza mintáját középen, rendre t-t, t-g és m-t kettősfríz mintával. Az alsó sorban szintén egy kínai váza mintáját láthatjuk, itt t-mg mintázattal.

Mégis, az élő hagyományok segítségével sikerül megőrizni ezt a színes ősi világot és ebben lehet segítségünkre az Eurázsiai művészetek tanulmányozása, kincseinek összegyűjtése. Reméljük, hogy új füzetünkkel sikerül ismét örömet szerezni a távoli múltat s mégis talán a szívünkhöz közeli világokat kedvelő, rajzolni és festeni szerető olvasóknak.

Budapest, 2009, július 26.

8. ábra. Eurázsiai lovasnépek kocsizása 3000 évvel és 2000 évvel ezelőtt.

~ ~ ~ ~ ~

Borbola János :

Kikelet

Cím: KIKELET — A feltámadás hieroglifás jelei Meidúmtól a Szent Koronáig

Szerző: Borbola János

Kiadó: HUN-Idea (<http://www.hun-idea.com/>)

Kiadás éve: 2008.

Nyelv: magyar

Oldalszám: 172

ISBN: 978-963-7014-33-8

BEVEZETÉS

A kutatás, és a felismerés útján nincs megállás, hiszen bármely kérdésre adott válasz menet közben újabb kérdések özönét szüli. Ezzel a jelenséggel kell most is megküzdenünk.

Kezdetben minden a szokásos mederben folyt, a szakirodalom által mindmáig díszítésnek tartott egyik ősi hieroglifa útját követtük az írás kezdetétől a Ptolemaioszok koráig, ill. a Nílus Deltától Abu Szimbel-ig. A nem várt méretekre duzzadt ismeretanyag viszont messze túllépte a jelzett hieroglifa értelmi és hangtani megfejtésére irányuló terveinket.

Kiderült, hogy az alapkérdésre adható egyetlen lehetséges válasz csak az ős-magyar nyelven hangzósítva állítja helyre a kép látványa és hangértéke közötti eredendő egységet.¹ Meglepő jelentése további kutatások sorát vont magával, melynek eredményeként megállapíthattuk, hogy ez a jel a Nílus-parti hitvilág alapelemeit örökíti át a kereszténység tantételeibe. S bár ez az állítás már önmagában is elgondolkodtató, eddig csak az egyiptológia közismert útján haladtunk.

A nem várt fordulatot a Szent Korona aprólékos vizsgálata okozta, nevezetesen ez az ősi hieroglifa — további társai kíséretében — négyezer éves történetének folytatásaként a Szent Korona kupoláján is tömegesen szerepel!

Kutatásunk inntől kezdve másik síkon folytatódott. Gerincét továbbra is a feltámadás Nílus-parti ősi jelei képezték, másrészt a keresztpántok ún. díszítéseinek tüzetesebb vizsgálata, illetve az apostolképek és oldaldíszek, valamint a Pantokrátor képek alkotóelemeinek részletekbe menő elemzése további hieroglifák azonosítását eredményezte.

Az itt közölt rész a szóban forgó kötet bevezetése és első fejezete. Köszönetünket fejezzük ki a HUN-idea kiadó vezetőjének, Kárpáti Gábor Csabának a közlés engedélyezéséért. — Mikes International Szerk.

¹ Ez a hieroglifás írás alapja. Bemutatásával Botos László, *Magyarságtudományi tanulmányok* (HUN-idea, 2008), 93-121. oldalain bővebben foglalkoztunk.

Következésképpen a Szent Korona kupolájának eddig vélt mondanivalója újabb megvilágításba került, s vele számos, mindmáig általánosan elfogadott feltevés dőlt meg.

Gondolataink bemutatását rendre a felismerés kézzel fogható, tehát tárgyi jeleivel, közöttük a több ezer éves hieroglifákkal kísérjük, melyek a felvételek birodalmából visszavezetnek a valóság — gyakran nehezen elfogadható — talajára.

Így nemcsak a feltámadás egyiptomi koronáival ismerkedhetnek meg, hanem folytatásaként bemutatjuk a Szent Korona keresztpántjainak eredeti képrendszerét, az apostolok kezében tartott tárgyak valódi értelmét, a Pantokrátor képeken látható több ezer éves uralkodói jelvényeket, és nem utolsó sorban a Szent Korona népeit! A jelzett népek jelképei a Kárpát medence archeológiai leletei között mindmáig megtalálhatók.

Ezek a tények! Innen nincs visszaút, még akkor sem, ha számos kérdésre ma még nem ismerjük a pontos választ.

Viszont... a már eddig szerzett ismereteink birtokában elmondhatjuk, hogy a Szent Korona a legmagyarabb, legszentebb ereklénk, mely magyarságát nem a kétes eredetű Geobitz-as zománcképnek köszönheti. Korábbi munkáink folytatásaként megállapíthatjuk, hogy nemcsak a Szent Korona abüdoszi szent (alap)mérete, egyiptomi számrendszere, és az ősi mértékegységeket hieroglifákkal a pártára írt zománcképei, hanem a bemutatásra kerülő *ősi* és *új-keresztény* hit jelképei hordozzák a joggal hozzá fűzött *magyar*, és egyúttal *sacra* ismertetőjegyeket.²

* * *

Nem ígérünk könnyű sikert, olvasmányos ismeretterjesztést. Viszonzásul gondolataink könnyebb követéséhez könyvünket színes képek és ábrák „beszélő” sokaságával egészítettük ki.³ Hivatkozásainkat a gyakran száraznak nevezhető — viszont sokak számára nehezen elérhető — idézetekkel, és természetesen a hieroglifák ősi jeleivel igazoljuk. Következésképpen Gardiner és követői gyűjtésének megismerése, majd elemzése nélkül lehetetlen a Nílus-parti ősi hitvilágot, és az abból kifejlődött *új-kereszténység* párhuzamait feltárni.⁴ Mi több, a Szent Korona kupoláján látható apostolképek, valamint a két Pantokrátor kép nagyított felvételeinek tárgyilagos, módszeres vizsgálata, mondanivalójuk felismeréséhez, valamint megdöbbentő azonosításukhoz vezet.⁵ A tények önmagukért beszélnek.

Könyvünkkel első sorban a feltámadás ősi emberi vágyának alaposabb megismeréséhez igyekeztünk hozzájárulni, melynek egyiptomi hieroglifás jelei a bemutatásra kerülő kutatóutunk, azaz mondanivalónk teljes egészének vezérfonalát képezik.

Nem könnyű szembenézni a valósággal. Különösen akkor, ha megrögzött évszázados tévedések sorozatát szándékozunk helyesbíteni. Sokaknak bizonyára terhes lesz a Szent Koronáról körvonalozódó új szemlélet befogadása, hiszen messze vezetnek szálaí. Oda, ahol még nincsenek keresztény tantételek, tehát nincs Szent Háromság, és nincsenek könyvek. Helyette a papirusztekercsek, a hatalmas kövekből épített szentélyek hieroglif feliratai, csodálatos piramisok, a Kilencek, és az ősi hitvilág két körével összekötött értékrendszer uralkodik. Pedig a *kereszt jelét* már ötezer évvel ezelőtt bevésték a falakba, s vele együtt a *kikelet*, a feltámadás ősi jele mind időben, mind térben kitörölhetetlenül követhető az *örök élet*, a *maradók/madjarok/magyarok* útjára indulók sírboltjaiban.

De nemcsak ott, hanem a Szent Korona kupoláján is!

A következőkben ezzel szembesülünk.

² A Szent Korona vázrendszeréről kialakult gondolatainkat korábbi munkáinkban részletesebben is kifejtettük: Borbola, *Királykörök* (Budapest, 2001), 213-237, és Borbola, *Magyarok Isten* (Budapest, 2005), 44-83. oldalain.

³ A jobb és baloldal megítélést már most érdemes tisztázni. Mindig az ábrázolt alak határozza meg az irányokat.

⁴ Gardiner Alan H., *Egyptian Grammar*, Third Edition (Griffith Institute, Ashmolean Museum, (Oxford, 1994)

⁵ Ezúton mondunk köszönetet ragyogó felvételeinek rendelkezésünkre bocsátásáért Szelényi Károlynak.

A FELTÁMADÁS NÍLUS-PARTI HIEROGLIFÁI

A. A KIKELET JELE

Nem mindenki juthat el a Nílus völgyébe, így sokaknak nincs lehetősége az ősi templomok, sírok lenyűgöző kőtömbjeit, egyre fakuló feliratait a valóságban is megcsodálni. Még kevesebben ismerkedhetnek meg a meidúmi masztabákból kidobált, ebek harmincadjára hagyott kőszarkofágokkal, antropomorf kőkoporsókkal (1. és 2. kép).

1. kép. A háttérben Huni fáraó piramisa

2. kép. Meidúmi masztabákból származó kőszarkofágok

Az érdeklődők nagy többsége egyszerűen tudomásul veszi, hogy Meidúmban tornyosodik Huni fáraó piramisának maradványa, s kárpótlásul a Kairói Egyiptomi Művészetek Múzeumában megcsodálja a masztabákból elszállított mélydomborműveket, ill. a stukkóra festett híres „meidúmi ludak”-at. Képtár XXII. képe.

Pedig az omladozó piramis (a szakirodalom szerint a 3. dinasztia 6. királyának, Huni   fáraónak nyughelye) árnyékában felállított, még a gízai nagy piramisok előtti időből származó gránit szarkofág az ősi hitvilág egyik alapvető, és mindmáig felderítetlen eleméről tanúskodik.⁶ Gondolunk itt a Gardiner csoportosítása szerint Aa₃₀-as számmal jelölt

hieroglifára, s természetesen jelentésére is: (3. és 4. kép).

⁶ Újabb feltételezések szerint Huni fáraó már nem érte meg piramisának befejezését – eredetileg ez is lépcsősre készült –, így utóda, Snofru idejében fejezték be a szabályos gúla képését. Huni fáraó nevét ezért többen kerülik, helyette a *Meidúmi piramis* elnevezést használják.

3. kép. Részlet a szarkofág tetejéről

4. kép. Nagyítás a hieroglifákról

Ezt a jelet egyébként nemcsak itt, hanem a Nílus mindkét partján, az első írásos emlékektől kezdve a Ptolemaioszok koráig, az ősi Deltától kiindulva egészen Kalabsáig változatlan formában vésték kövekre, festették sírboltok, szentélyek falaira.

Érdeemes lesz útját követni!

Az alábbiakban bemutatunk közülük néhány mai is megcsodálható hasonmását:

1.) Beni Haszánban feltárt, a XII. dinasztia hercegeinek sziklasírjaiban körbefutó fríz a Középbirodalom és az ősi hitvilág folytonosságára utal (5. kép).

5. kép. Részlet Amenemhat sírjából

2.) Abüdoszban, I. Seti és II. Ramszesz templomcsoport híres királylistájának záró elemei között a következő reliefekkel találkozunk (6. és 7. kép):

6. kép. Részlet az abüdoszi királylistáról

7. kép. Abüdosz. A felső sor nagyítása.

3.) De ugyanez a jel látható Medinet Habu-ban is, ahol az első dinasztia ősi szentélye helyén III. Ramszesz építtetett áldozati templomot. Második oszlopcsarnokában sajnos, erősen megrongált állapotban a mellékelt relieffel találkozunk (8. kép). Még így is pontosan kivehetők, ill. gondolatban kiegészíthetők a felső frízek, az Aa₃₀-as hieroglifa hiányzó, eredeti alakja.

8. kép. Medinet Habu. III. Ramszesz áldozati temploma, töredékes részlet

9. kép Medinet Habu, 3. oszlopcsarnok, részlet

A harmadik oszlopcsarnokban a fenti hieroglifa két részes változata látható. Gardiner az Aa₃₁-es sorszámmal látta el, jelentése viszont azonos az Aa₃₀-cal: . Az oszlopok lábazatát „díszítették” vele. A képen bemutatott jel az Aa₃₀-as hieroglifának csak a felső részét ábrázolja, de itt méteres nagyságban (9. kép).

4.) A philaei Izis templom is hasonló jelekkel dicsekedhet (10. kép).

10. kép. Philae, részlet az Ízis templom szentélyéből

5.) Vagy tekintsék meg a kalabsai Mandulis templom frizeit (11. kép):

11. kép. Kalabsa, részlet a Ptolemaiosz kori templomból

A kép érdekessége, hogy nemcsak a frízként szereplő sérült sor támasztja alá állításunkat, hanem az ún. hármas *atef* korona – *hemhemet* is ugyanennek a jelnek egyik változata. Erre még később visszatérünk.

6.) A Luxor-templomegyüttes sem képez kivételt, csak itt a frízek függőlegesen futnak:

12. kép. Részlet III. Amenhotep kápolnájából. Luxor

S mindez csupán szerény gyűjtemény. A valóságban a fényképezőgéppel nem látogatható, gazdagon dekorált sírboltok, tombák sokasága tanúskodik a jelzett hieroglifa több ezer éves útjáról, változatlan szerepéről. Aki teheti, tekintse meg a *Királynők völgyében* Nefertari ún. *Arany Szoba* „díszítéseit”. A körbefutó fríz mellett mind a négy oszlopon félreérthetetlenül követhető az Aa₃₀-as hieroglifa csodálatos színekben pompázó sora.

Kérdés: mit ábrázol ez a hieroglifa? Valóban csak díszítés lenne?

A válasz bonyolultabb mintsem gondolnánk. Alakját boncolgatva három részből álló jelet látunk (a kétrészes változatára

még visszatérünk): . Középen a *kör*, alatta az *alapzat*, felette a *lángnyelv*? Valóban ezt látjuk?

Ha körülnézünk a hieroglifák gyűjteményében, hamar rábukkanunk a jel alsó kétharmadára, az N₇-es sorszámú változatára. Ez a jel a „T₂₈-as butcher's block („Semi-ideo (?) in var. xr 'under'.”⁷, és az N₅-ös sun („Ideo. or det. in var. ra 'sun', 'day'; hrw 'day';”⁸ összetétele. Az N₅-ös jel esetében meg kell jegyezzük, hogy a 'sun' és a 'day' magyarul – és csakis magyarul, na meg persze 'egyiptomiul' – ugyanazzal a szóval, a NAP=nap-pal azonos.

Nos, visszatérve az eredeti fejtegetésünkhöz az N₇-es jelről a következőket olvashatjuk:

„N₇ combination of N₅ and T₂₈ – Abbrev. for   Xrt-hrw 'day-time', 'course (of day)', lit. 'what belongs to the day'.”⁹

Magyarul... rövidítés, azaz látszólag az első és az utolsó jelet megtartva a középén lévőket elfelejthetjük. Az a létszámon felüli „t” jel persze senkit sem zavar, hiszen ekkora 'tömegben' (ugye hangtani alátámasztók) ez is elfér. Menet közben a T₂₈-as jel mindkét eredeti jelentése – a *mészáros tőke*, illetve *alul* – ugyancsak átváltozott *út/pálya* értelművé...

De van itt más is!

„N₈ sunshine – Det.(or ideo.) sunshine, exx.   var.   Axw (Pyr. iAxw) 'sunshine'.”¹⁰

⁷ Gardiner, *op. cit.*, 515.

⁸ Gardiner, *op. cit.*, 485. 'Hentes tőke'.

⁹ Gardiner, *op. cit.*, 486.

¹⁰ Gardiner, *op. cit.*, 486. 'Napsütés'.

Valójában ez a jel is azonosítható a keresett jel alsó+középső részével.¹¹

Mint látni fogjuk, mindez zsákutca!

Adósak maradtunk az Aa₃₀-as jel felső részének azonosításával.

Leginkább az M₁-es jelre hasonlít . A szakirodalom szerint ez a *fa* jele, s mint *phon.* hangértéke *iAm*, *im* lehetne. *Imá*-ra tett két kezünket ábrázolja?

Vagy...a növények között tallózva hasonlítható a *lótus-bimbó*-hoz is: „M₁₀ lotus bud – Det. in   nHbt 'lotus bud'. ”¹² Csakhát a szára és kelyhe esetünkben felesleges.

Mielőtt a megoldást bemutatnánk érdemes a szakirodalom véleményével is megismerkedni:

Budge már felvette rendszerébe, viszont hangértékét még nem ismerte:

“XIV. *Buildings and parts of buildings*: 56, ; – (Phonetic Value); decorate, adorn. (Signification as Determinative or Ideograph.)”¹³ Jelentése szerinte: dekorál, díszít.

Gardiner tovább lépett:

„A₃₀ ornamental *shevaux de frise* on tops of walls (sometimes written horizontally – Ideo. or det. in   Xkr 'be adorned';   Xkrw 'ornament', 'adornment' and the related words.

Aa₃₁ – O.K. form of last. Use as last. ”¹⁴

Gardiner a falak tetejét lezáró – néha vízszintesen írt – frízek díszítő *lovainak* nevezte ezeket a jeleket. Szerepük szerinte ideogramma vagy determinatívum. Nála már megismerkedhetünk hangértékével is: Xkr, jelentése továbbra is 'feldíszítve lenni'. A második jelcsoport ismertetésére a következő oldalakon még visszatérünk, de annak jelentése is szerinte 'ornament', azaz feldíszítés, és az ezzel kapcsolatos szavak.

Az Aa₃₁-es jel használatát/jelentését is ugyanezzel a jellel azonosítja.

Hannig bővebben tárgyalja változatait:

      Xkr geschmückt sein (m mit *Krone*).   Xkrt f l. „Schmuck“ nTr-nfr „Schmuck“ des Guten Gottes; 2. ≈-nsw a. Könings-schmuck b. Chekeret-nesu (*Titel von Hofdamen*) ≈nsw watt Einziger Königsschmuck.

       Xkr Schmuck (*Schmückendes, Kronen, Waffen, Kleider*).   Xkryt f „Schmuck“ (Bez. der mnjt-Halskette) ≈ nt nbt-pt „Schmuck der Herrin des Himmels“ (Bez. der mnjt-Halskette)¹⁵

Szerinte hangértéke azonos a Gardiner által már megállapított Xkr-rel, jelentése ugyan árnyaltabb: *feldíszítve lenni; a Jó Istenek díszei; királyi dísz; 'Schmuck', mint nyaklánc; a mennyország úrnőjének dísz.*

Összefoglalva:

Az Aa₃₀-as (és vele együtt az Aa₃₁-es) jelet a szaktudomány a hieroglifás írás „megfejtésétől” mindmáig egyszerűen *dísznek* véli, ugyanakkor hangértékét a Xkr(t) és a Xkryt alakban határozta meg.¹⁶

¹¹ Budge is ismeri ezt a jelet, csakhogy nála a három láb helyett az F₃₁-es jel látható a napkorong alatt: E. A. Wallis Budge, *An Egyptian Hieroglyphic Dictionary* Vol.1 (New York, 1978), CXXV./14

¹² Gardiner, *op. cit.*, 480.

¹³ Budge *op. cit.*, CXXIX.

¹⁴ Gardiner, *op. cit.*, 543.

¹⁵ Hannig Rainer, *Großes Handwörterbuch Ägyptisch-Deutsch* Verlag Philipp von Zabern (Mainz 1995), 645.

Eddig az adatok.

Kimerítő bemutatása után most már jó lenne tudni, hogy mit is jelent valójában ez a hieroglifa?

Pontos válasszal a szakirodalom eddig adós maradt, hiszen az ősi nyelv ismeretének hiányában a Xkr transliteráció senkinek sem mond semmit!

Lássuk csak... ha feltételesen elfogadjuk Gardiner meghatározásában bemutatott mássalhangzós vázat, milyen magánhangzók állhattak közöttük? Tegyük fel, hogy a nemzetközi megállapodás szerinti „e” hangot erőltetjük közéjük, akkor valószínűleg a mindenki számára érthetetlen KeKeR szóhoz jutunk. Csak hát a jel mást jelöl, mint a hieroglifa, következésképpen hangértékük sem lehet azonos „k”. Sőt, a hieroglifa rögtön magánhangzót is vonz magával, nevezetesen az „ü”-t (lásd a következő oldalakon bemutatásra kerülő →KÚ-T fejtegetésünket), míg a kosár alakú társa az önálló „k” hangot (is) jelöli. Így a három jelből feltehetően a kettős képez önálló szót (esetleg szótagot), hiszen ID jel hiányában itt csak egymást kiegészítve létezhetnek. Bonyolítja fejtegetésünket az is, hogy a hieroglifa ősi hangja nem „r”, hanem mint láttuk „l” volt.¹⁷ Így az általunk helyreállított mássalhangzós váz az Őbirodalomban valószínűleg Kú-Kx-L hangértékű volt.

Ezen az úton viszont eddig senki sem jutott tovább.

A visszatérő mérce/etalon a jel kép~ és hangértékének összhangja. Ami látok, azt mondom ki!

A feladat tehát a jel látványa és hangértéke közötti összhang helyreállítása, nevezetesen = Kú-Kx-L (t) egyenlet megoldása.¹⁸

Először is érdemes megcsodálnunk az ősi írásjelek kifejezőképességét. Nevezetesen az Aa₃₀-as jel meghatározásakor leírt   ősi jelcsoport tagjai minden további magyarázat nélkül már önmagukban is az (újja)születést jelölik. Gardiner

F₃₂ animal's belly showing teats and tail – Ideo. in xt 'belly', 'body'. Hence phon. X.”¹⁹

Függetlenül attól, hogy a természetű rajzairól híres egyiptomiak itt a szakirodalom szerinti állati *alhas+csöcs+farok* végződést gondolták-e megjeleníteni, vagy a férfi hímvessző párjaként a női szemérem és hüvely látható a képen, a szülőcsatorna, a *szülés/kilépés* helye elsőként áll a jel hieroglifás meghatározásban. Mint már fentebb említettük a jel hangértéke valóban „l”, de mint önálló ideogramma az éL, éLö, éLet jelentésű. A „k” hang a (füles)kosárból származik, így a két utolsó jel a Kosár+éL→K-éL/K-eL az újszülöttre vonatkozik (gondoljunk csak a *mózeskosár*-ra).

A félreértések elkerülésére a *kél* ige pontos helyét is megjelölték, a KuT-ból→Kú-ból származik.²⁰

De lapozzunk csak vissza az abüdoszi képekhez. Ott egyértelműen látható a hieroglifa természetből vett alapja, melyeket most már nevükön nevezhetünk: a *mag+bimbó+gyökér*.

S ezzel megérkeztünk a kérdés lényegéhez, mert a = Kú-K-L (t) nem más, mint Ki-Ke-L-(eT). Más szóval az új élet megjelenése, a magból kihajtó bimbó, és a hozzá tartozó gyökér is ezt jelképezi! Tehát nem valamilyen lángnyelvet, és nem is mészáros-tőkét ábrázol ez a jel. III. Ramszesz templomában az oszlopok csomkjainak alján hatalmas bimbó látható, a mag – kissé lapult formában – maga az oszlopok talapzata. A gyökérzet ábrázolása itt értelmetlen lenne, hiszen azt már a Földgolyó

¹⁶ Egyébként erről a jelről az egyiptológusok már többször is vitakoztak: Discussions, *Ancient Egypt* 1920, III; *Deutsche Literatur Zeitung* 1926, 1879; Scharff 22.

¹⁷ Borbola, *Csillagszoba* Írástörténeti Kutató Intézet (Budapest, 2004), 64.

¹⁸ Nem árt megismernünk görög változatát: κύκλος→kör.

¹⁹ Gardiner, *op. cit.*, 465

²⁰ A kételkedőknek ajánljuk az etimológiai szótárak forgatását. Íme a holland változat: Van Dale *Etymologisch Woordenboek* (Utrecht/Antwerpen, 1989), 487: **kut** [vrouwelik schaamdeel] ·1574· vgl. **nd kutte**, **zweeds kutta**; wordt, hoewel hiervoor geen zekerheid bestaat, veelal verbonden met **gotisch qibus** [moederschoot], **oudeng. cwið(a)**.” Tehát a kut=női szemérem, melyet a (nederduits)alnémet, a svéd, s minden bizonnyal a gót és az óangol változatok követnek.

befogadta. A mag a termékeny földre hullott. Ez tekinthető az Aa₃₀-as jel kétrészes változatának: Aa₃₁ . Mindkét hieroglifa a kikelet, a megújulás, mondjuk ki, a feltámadás jele.

Itt térünk vissza Gardiner másodikként bemutatott meghatározására, melynek idejekorán történő magyar hangzósítása mondandók sorrendjét borította volna fel. A hieroglif változatnak transliterációja   Xkrw 'ornament', 'adornment' valójában csak a Xkrw → KI-Ke-L-Ö olvasatra jogosít, a   jelek mDA-k azaz → Ma-Gy-AR-oK olvasatot (ugye fogalom-meghatározó többes számban) szépen elhallgatták.

Ne felejtsük, *a nemzetközi transliteráció csak magyarul hangzósítva azonosul a hieroglifa nyújtotta látvánnyal!*

Nos, mit szól mindehhez a szakirodalom?

„KIKELET, (ki-kelet) ősz. fn. ...kikelet'-nek pedig csak a tavasz kezdetét vagy elejét, mely közvetlenül a telet követi, midőn a hó olvadván lágyabb időjárás kezdődik, s a fű és egyéb növények mintegy életre kelnek;

'Kikelet' származásához képest szabatosan véve jelenti a tavasznak mindjárt a tél után következő azon időpontját, melyben minden kikel, életre kel, s a növényezés általán megindul, mi éghajlatunk alatt néha előbb, néha később történik. Baranyai tájszólás szerint van bekelet is, mely őszet jelent.

KIKÉL, KIKEL, (ki-kel) ősz. önh. 1) Tulajd. ért. kimegy, kiszáll valahonnan. Kikelni az ágyból, a fürdőkádból.

„Majdan ha lelkem záraiból kikél.”

Berzsenyi.

2) Átv. ért. mondják tojások, ikrák ivadékaikról, midőn burkaikból kibújnak. Kikelnek a csibék, libák, verebek. Kikelnek a halak, békák. 3) Mondják növénymagokról, midőn kicsiráznak. Kikel a búza, rozs, árpa. Kikel a répa, hajma, ibolya.”²¹

„kikelet 1575. Származékszó: a *kikel* igéből keletkezett -et képzővel. Az igekötős alapszó jelentései a 'kinő, kizöldül', illetőleg 'kimegy, kikerekedik' jelentéscsoportba sorolhatók. Ennek megfelelően a kikelet származék eredeti jelentése 'kizöldülés kinövés, és kimenés egyaránt lehetett.’”²²

„kel[1193tn., 1372 u.] 'felemelkedik' Ősi ugor vagy talán finnugor kori szó/.../Napjainkban elsősorban igekötőkkel használatos, vö. felkel [1372 u]. A szó mai köznyelvi jelentései közül a legtöbb már az ősmagyar korban ismert volt.”²³

De lépünk tovább.

B. AZ ARATÓ FIA

A magvetés eredményeként tehát a növények kihajtanak, majd annak rendje-módja szerint megérkezik a termés is. A képeken, reliefeken a mag megjelenik a bimbó tetején, s ez már az aratás ideje. Ezt látjuk a denderai Hathor templom „faldíszein” relief (13. és 14. képen), és falfestmény formájában (15. kép).

²¹ Czuczor-Fogarasi 3., *op. cit.*, 768.

²² TESZ II, *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* Akadémiai Kiadó (Budapest, 1995), 487.

²³ Zaicz, *Etimológiai szótár*, Budapest, 2006), 393.

13. kép. Részlet a Hathor templom előcsarnokának reliefjeiből, Dendera

14. kép. Részlet a Hathor templom tetőterasz reliefjeiből

15. kép. Részlet Hathor templom szentélyének faláról, Dendera

A denderai „díszek” érdekessége a csúcsában szétnyílt bimbó, és a fölötté látható új termés, az újabb mag.

Sőt! Ugyanez a jel látható az ún. *atef* koronán is: ! Az igazakat megillető (két) Maát tollal közrefogott középső jel a kos szarvain nyugvó kör, és a kihajtott, feltámadást jelző kinyílt végű bimbó.

A másképpen *nővény szár koronának* nevezett *atef*-koronát rendre a kinyílt bimbó tetején a termés, egy újabb mag kíséri.

Az egyiptomi koronák sokszínűségének részletes ismertetése itt nem lehet feladatunk, ebben a tanulmányban csak röviden jelezzük, hogy

❖ az alsó-egyiptomi királyi korona, az ún. *vörös korona* *dSrt* vagy *mH-s* → *Dicséret/Dicső-élet* néven vált ismerté előttünk. Jellegzetes formája, és másik transliterációja alapján *Méhész-koronának* is nevezték.

❖ A felső-egyiptomi párjának neve az ún. *fehér korona* *Hdt* *Kegyet/Kegyes*, alakja alapján a *Hegyes* korona lehetett.

Gardiner 'great crown'-nak is nevezte. Hieroglif meghatározása *wrrt* a *fehér korona* jelzőjét támasztja alá, egyúttal a *Virulót* olvasathoz vezet.²⁴

❖ Valószínűleg a két birodalom egyesítésével egyidőben a két koronát is egyesítették. Íme az eredmény: . A

szakirodalom *sxmty* 'the double crown' néven emlegeti, transliterációját az *S₄₂*-es hieroglifa *abA* scepter másik nevéből, a *sekhem*-sceptre-ből vezették le. Valójában a korona hangalakjának meghatározását csak a

 hieroglifák szabják meg! Ha Gardiner rendszere szerint az *abA* szkepter első transliterációját vesszük

alapul, akkor a helyes hangértéket a a *b-bA x-t 2* → *aD-BÍRÁK 2 KÖR-ÉT* átírás, és hangzósítás hordozza. Egyébként Gardiner megemlíti a Rosetta kövön látható változatát is, ahol a *pa-sxmty*

átírásban a ** = *y* helyett már a *kettő* *P-AR* → *pár* meghatározás szerepel.²⁵ Mi a *Két kör* (esetleg *páros kör*) *bírái* nevű

koronának tartjuk: .

❖ A királyokat megillető koronák között külön helyet foglal el a *kék korona* . Transzliterációja *xprs* → alakja után *KuPoLáS*, jelentését tekintve *KaP-éLeS* hangzósításnak felel meg. Ez volt a harci korona, a királyi sisak.

❖ A királyi fejviseletek között gyakori *nemes-kendőt* sajnos nem tudjuk megjeleníteni. Legismertebb viselőjét viszont mindenki ismeri, ő a nagy Szfinx.²⁶

Eddigi ismereteink szerint a *kék koronát* és a *nemes-kendőt* csak a királyok viselték, a többi az ún. istenek díszeként is láthatjuk.

Ennyi ismerettel tarsolyunkban bemutatjuk gyűjtésünk néhány képét, közötté bizonyára sokak számára már ismerteket is. A szakirodalom hozzáfűzött elemzéseit, s azok bírálatát most mellőzzük, mert mondanivalónk megítéléséhez nem a személyek felismerése, hanem a fejdíszük azonosítása a lényeges.

Kezdjük ismerkedésünket Ozirisz koronájával:

²⁴ Bővebben tárgyaltuk ezt a levezetést a Borbola, *Csillagszoba*, *op. cit.*, 144 oldalán.

²⁵ Gardiner egyébként a *sxm-ty* változatban 'elfelejti' az egyik legfontosabb hieroglifát, a (2) kört jelentő *Aa1* hangzósítani. Minderről bővebben olvashatnak Gardiner, *op. cit.*, 504. és 509. oldalakon.

²⁶ Érdeklődőknek ajánljuk Hannig gyűjteményének 414. oldalán írottakat: „ 1./ Leinenbinde (für Götterbilder) 2./ Nemes-Kopftuch 3./ Tuch”

Legismertebb reliefjei/képei Denderah és Abüdosz templomaiból származnak. Ez utóbbi képei a feltámadás fázisait jelenítik meg. Ozirist rendre a múmiákra jellemző halotti lepel azonosítja, általában múmia alakban, kezében az uralkodói szimbólumokkal, trónusán ülve ábrázolják. Koronájának alakja a *fehér koronára* emlékeztet, de mind a homlokán lévő, mind a csúcán látható mag/kör, valamint a növény szárak erezei fejdíszét az *atef*-koronával azonosítják (16. és 17. képek).

16. kép. Abüdosz, Oziris a trónján

17. kép. I. Seti koronája

Egyébként a feltámadó Oziris hat különböző koronája látható a denderai szentély egyik képsorán. Ebben a jelenetben Izis jelenlétében emelkedik fel Oziris az oroszlán alakú ravataláról. A koronák a ravatal – az oroszlán hasa – alatt láthatók. Sajnos erről a jelenetről jó minőségű színes képek nem állnak rendelkezésünkre (18. kép).²⁷

18. kép. Ozirisz feltámadásának egyik jelenete. Denderah

²⁷ Dr. Muata Abhaya Ashby, *The Ausarian Reurrection* (Miami Florida, 1996), 65. A rajz a „Scenes of the resurrection of Osiris from the Temple of Denderah” származik.

De III. Ramszesz is ezt a koronát viseli (két oldalán az *ureusok* is láthatók). A már fentebb említett Medinet Habu-i sok sérülést szenvedett halotti templom 3. oszlop csarnokában látható relief is erről tanúskodik (19. kép).

19. kép. III. Ramszesz, Medinet Habu

20. kép. Kalabsai templom reliefje

A következő 20. kép a Ptolemaiosz-kori – Kalabsa, 1300 évvel később épült – Mandulisz-templomból származik. A nagy időkülönbség ellenére mindkét király a feltámadás szarvakon nyugvó *atef*-koronáját viseli.

Az alábbi képeket (21., 22., és 23. képek) a denderai Hathor-templom képregény-szerű *égbolt* jelenetéből válogattuk:

21. kép. Az álló alak a Tudó, a király a trónusán ül

22. kép. A nemez – koronás király

23. kép. Álló Hórusz az atefkoronával

Felhívjuk figyelmüket a bemutatott képeken szereplő koronákra. Mind a négy esetben ugyanazt az *atef-koronát* látjuk: nevezetesen az *ibisz-fejű Tudó*, és az ítélszéken ülő *hajózó király* fején, valamint a *sólyomfejű* alak (ha napkoronggal a fején ábrázolják, akkor ő az ún. Ré-Harakhti), és a *nemes-fejű* álló király is ezt a koronát viseli (az öltözködésük más). Vö. 21. és 22. 23. képekkel. A történet részletes elemzésére, valamint a *Csillagszoba*-ban leírtakkal történő összevetésére/egyeztetésére, a későbbiekben külön dolgozatot szentelünk.²⁸

²⁸ Borbola, *Csillagszoba* (Budapest, 2004) X. fejezet, *A Nilus-völgyi hitvilág*.

24. kép. Dendera, Hathor templom oszlopcsarnoka

A két szárnyas kígyó – az ún. hegyi vipera (Horned Viper of the Mountain), fején az *atef*-koronával már nem hordja az emberi alakokra jellemző kos szarvakat (24. kép). Másrészt a királygyűrű mindkét oldalon kör alakú, megszólalásig hasonlít a Nagy Folyók közén Samas (Számos) isten kezében látható jelekhez.²⁹ Ugyanez a kör alakú gyűrű látható a Karnak-i templomváros (Théba) nagy oszlopcsarnokban I. Széthi kartusa előtt.

25. kép. A kör alakú királygyűrűk. Karnaki nagy oszlopcsarnok, részlet

Végezetül bemutatjuk a Hatsepszut királynő által felállítatott obeliszen jól követhető *atef*-koronát (26-es kép, Karnak), és az edfui templom kosfejű alakjának csodálatosan megformált *növényszár* koronáját (27. kép):

²⁹ László Gyula, *Adatok a koronázási jogar régészeti megvilágításához*. (Budapest 1938), 533: „Az óperzsa művészet és az óperzsa udvari szertartások a mezopotámiai műveltségben gyökereznek. Ez a kapcsolat erős és tudatos. Átvesszik a fejedelmi jelvényeket, köztük a jogart és az aranykarikát, sőt rövidített jelölésüket is /kép/. Majd az 5. lábjegyzetben: „Hivatkoztunk már a Samas ábrázolásokra, továbbá az Assuri téglafestésekre, amelyeken a jogart és a karikát ugyanígy jelölik. Ugyanez a jelvény jelenik meg a szaszanida pénzekben. Hogy a karika tulajdonképpen napjelvény, azt az is bizonyítja, hogy később az V. században a tűzoltár körüli jelenetekben a nap képe helyére kerül.”

26. kép. Karnak, obelisztk

27. kép. Edfui templom részlete

Kérdésünk, mit jelentett, illetve mindmáig mit jelent az *atef*-korona?

Mint azt az előzőekben már láttuk, a feltámadás jele a magból kikelő bimbó volt. Ennek erezett változatai egyértelműen a növényi eredetre, a kikelő új életre mutatnak. Jele az Aa₃₀-as és Aa₃₁-es hieroglifa.

Ezt a jelet követték az *atef*-koronán is, azzal a különbséggel, hogy itt megjelent a korona csúcsán a termés, az új mag, nevezhetjük a felső magnak is. Gyakran a két kobra kíséretében.³⁰

Lásd Gardiner: „S₈ the *atef*-crown – Ideo. or det. in   var. Atf 'the *atef*-kron'.”³¹

Az *a-t-f* transliteráció a közismert - és a hieroglifákból származik. Tekintve, hogy ez a korona első megjelenése már az V. dinasztia idejére tehető³², a hieroglifa ősi hangértéke nem lehetett az egyébként tévesen feltételezett középbirodalmi *alef*, hiszen akkor még a szakirodalom szerint is hangalakja az archaikus *aR* volt. Lásd Kammerzell táblázatát.³³ A helyes hangalakok tehát az (a)R + T + F mássalhangzókból állnak.

³⁰ Hannig, *op. cit.*, Extended Library, S₆₀-as jel, 1159.

³¹ Gardiner, *op. cit.*, 504

³² Lásd Gardiner hivatkozását: Sah. L. Borchardt, *Das Grabdenkmal des Königs SaAHu-rea*. Leipzig, 1913.

³³ Hannig, *op. cit.*, XLVII.

Számunkra egyértelmű a hangzósítása: A magvetés és *kikelés* után következik az *aratás*:   = (a)R + T + F →

aRaT(ó) Fia.³⁴ Ezt ábrázolja ez a korona is, beérett, aratásra kész. A viselője feltámadt: . A feltámadás jelét tehát mindenki, aki arra érdemes volt, viselhette. Első, és egyben legismertebb viselője természetesen Oziris lehetett.

A fentiek alapján ezt a koronát az *arató*-koronának, azaz a *feltámadás koronájának* nevezzük.

A magvetőről a Szent Evangéliumban a következőket olvashatjuk:

Máté evangéliuma szerint:

13 „Kiment a megvető vetni. Amint vetett, némely szem az útszélre esett. Jöttek az égi madarak és felcsipegették. Más mag köves talajba hullott, ahol nem volt neki elég föld. Gyorsan kikelt, mert nem volt mélyen a földben. Amikor azonban forrón tűzött a nap, elszáradt, mert nem volt gyökere. Ismét más szűrés bogáncsok közé esett. Amikor a bogáncsok felnőttek elfojtották. A többi jó földbe hullott s termést hozott, az egyik százszorosat, a másik hatvanszorosat, a harmadik meg harmincszorosat. Akinek füle van hallja meg!”³⁵

Az ismert sorok megítélésünk szerint nem szorulnak további magyarázatra. Mégis a számokkal érdemes ’megbirkózni’. Érdekes módon ezek eddig senkinek sem tűntek fel. Miért nem ezer, vagy huszonegy vagy, akár egy tucat áll a példabeszédben? A mai felfogás szerint mind a három szám a *sokat* jelenti. Valóban!

Viszont a harminc $\approx 31,6$ cm, a hatvan $\approx 63,5$ cm az ún. Északi Láb és a Kettős Láb egyiptomi értékei. A száz pedig a számolási rendszerük, egyúttal a méter, azaz a $\pi \cdot \text{Láb} = 3,16 \cdot 31,6 \approx 100$ cm alapja. Ezek tehát az egyiptomi mérték/számrendszer alapszámai.³⁶

Az egyiptomi hieroglifás jelrendszerben a *három* a *sokat*, a többes-számot jelölte. Ősi alapja a jel megháromszorozása volt.

Ezt váltotta fel a hieroglifa után tett hármas jel: | | |, —, ° ° °.

A sokszorozás követhető az *arató*- alias *atef*-koronákon:

A legismertebb ábrázolását Tutankhamon trónusán találjuk. A fiatal király fejét a királykobraikkal övezett hármas *arató*-korona díszíti. Aki teheti, tekintse meg személyesen is Kairo Múzeumban, illetve lapozza fel számos forgalomban lévő nyomtatott változatát.

A következő képen látható kos-fejű alak a *hemhemet* koronát viseli (Edfu, Horus templom 28. kép), csakúgy, mint a philaei szentély bejárati falán látható király (29. kép). Mindkét fejdísz három termést hozó növényből, közöttük az új hajtásokból és a hozzá tartozó igazmondó jelzéséből – kettős tollból – áll. Mindez, mint minden emberi alak esetében, a *kos/kus* szarvain nyugszik, emlékeztetve az ősi eredetükre.

28. kép. Hórusz templom, Edfu — részlet

29. kép. A philaei szentély bejárata részlet

³⁴ Felmerült a magas hangzós változata is: eReDó Fi. Jelentését tekintve csak árnyalati különbségről lenne szó, mégis elvetettük, mert az *ered* szóra másik hieroglifát használtak.

³⁵ *Biblia Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás*, Szent István Társulat (Budapest, 1979), 1109.

³⁶ Bővebben írtunk erről a *Királykörök* című munkánkban a 198-200. oldalakon.

A sokat, a háromszorost találjuk a kalabsai reliefen is, ahol a „száz” új hajtás között ismét a hármas *arató*-, alias *atef*-koronával találkozunk. Viselőjeként a szakirodalom a meghatározhatatlan *Ba* lélekről beszél, mely madár formájában közlekedik.

30. kép. Kalabsa templom, részlet

Számunkra a *már-madar/madár/magyar/már-igazmondó*³⁷ jelképébe öltözött arccal, parókával ábrázolt túlvilági utazó, aki a fején hordja a feltámadás immár hármas koronáját (az ún. istenek, a túlvilágiak közismerten mind szárnyakkal rendelkeztek, madarak, Mezopotámiában is). Vö. 30. képpel.

Ezt a koronát a szakirodalom a *hemhemet*-koronának nevezi. Hangzósítását valószínűleg a hármas szám vélt hieroglif változatából eredeztetik.

☉ —
 „☉ — xmt 1/ verdreifachen m ≈ dreifach, dreimal. 2/ zum dritten Mal tun.”³⁸ A xmt tehát a szakirodalom szerint hármat
 | | | jelent. Mindezt a meghatározhatatlan csoport első helyén álló Aa₁☉ jel x hangja indítja (a szakirodalom szerint a
 placentát jelöl), majd a héber *férfi* szó analógiájára a mt hangtani toldalékot kapta: „D₅₂ ☉ phallus – Phon. mt (cf. Hebrew
 'men'); ☉ | | xmt 'three'.”³⁹

Tehát innen a három.

Magyarul a xmt→KR-M-(t)→KÖR-öM→KaR-oM→HÁR-oM alakban hangzósíthatjuk.

³⁷ Borbola, *Olvassuk együtt magyarul!* Budapest, 2000), 25-28.

³⁸ Hannig, *op. cit.*, 601

³⁹ Gardiner, *op. cit.*, 456.

C. A FELTÁMADÁS

Az eddigiekben gyakorlatilag körbejártuk a Nílus völgy lakóinak örök emberi vágyát, a halál utáni új élet, a feltámadás igényét, ill. annak évezredekken keresztül követhető képi megjelenítését. Bemutattuk, hogy ugyanazt a jelet használták a megújulás, a kihajtás, a kikelet kifejezésére az írás kezdetétől a hieroglifás írás befejezéséig. Hittek a feltámadásban, és minden bizonnyal mindvégig ugyanazt a túlvilági sorsot hirdették, mint a piramispítő őseik. A szakirodalom vélekedésétől eltérően az egyiptomiak *egyistenhívők* voltak. Az érzékelhető világot a Teremtő/Temető AN, az őstanok hirdetője teremtette. Ő jön el majd értük, a feltámadottakért, akik az ég tengerén hajózva viszontagságos útjuk után elérték a *csillagszobájukat*. Az ehhez segítséget nyújtókat, a Kilenceket (Enneade), szintén az isten teremtette (lásd a tereméstörténetet⁴⁰). Hozzájuk fordultak segítségért a túlvilági útjukra indulók. A megméretés és igaznak minősítés után megkapták a *magyarok/madarak/igazmondók* jelzéseit, a tekercset, a virulót/szemfedeleket, az utolsó kenetet, a keresztutat. Sőt, a segítők jóvoltából megifjodva állhatnak majd a Nagy Bíró elé, mert testük is feltámadt. Addig is, a földi élethez hasonlóan, ellátásra, gyógyulásra van szükségük, ezért hordták tele a sírkamrák erre kijelölt helyét (serdab) a földi javakkal.⁴¹ Ma is virágot teszünk szereteteink sírhalmára.

A feltámadás nem volt mindenki osztályrésze. Ozirisz legendája képezte a feltámadásban vetett hitük alapját. Ő volt az első isten-ember, aki az évezredes templomokban látható reliefek/festmények tanúsága szerint feltámadott.⁴² A legenda egyik változata Abüdoszt jelöli meg temetkezési helyeként (állítólag ott temették el a fejét). Az első dinasztiai királyai már szent helyként tisztelték Abüdoszt, ők is oda temetkeztek.⁴³ Később I. Seti, majd fia II. Ramszesz templomot emeltetett Ozirisz tiszteletére, illetve a mögöttes földalatti, ősi templomban megismételték az évezredes hagyomány, a teremtés történetének misztériumát. A szertartást Ozirisz feltámadása zárta le. Ez az ünnepség a Nílus évenkénti áradásával esett egybe, így nemcsak az újrakezdet, de egyúttal a vigalom, és a termékenység ünnepe volt. A tehetősebbek későbbi korokban is oda temetkeztek, illetve álsírokat, szentélyeket állítottak fel, így kívántak részese lenni Ozirisz feltámadásának (hitük szerint a király magával viszi a népet). A titkos földalatti szentély hatalmas gránit tömbjei ma sajnos siralmas képet nyújtanak (31. kép).

31. kép: Abüdosz — a föld alatti szentély mai állapota

A keresztény hittételek szerint egy másik Isten-ember, Isten fia, kereszthalálával megváltotta a világot, és harmadnapra feltámadott. Tanításait, példabeszédeit az Evangéliumok hirdetik.

⁴⁰ Egyik változatát a *Bremner-Rhind-Papyrus* fordításából ismerjük, bővebben a *Magyarok Istene* című munkánk 21. oldalán olvashatnak róla.

⁴¹ Borbola, *Csillagszoba*, op. cit., 119-125

⁴² Kiterjedt ábrázolását Abüdosz és Dendera templomaiban követhetjük.

⁴³ Horus Djer fáraó vélt sírját tárták fel Abüdoszban.

„János Evangyéloma

5.)²² Mert az Atya nem ítél senkit, hanem az ítéletet egészen a Fiúnak adta;

²³ Hogy mindenki úgy tisztelje a Fiút, miként tisztelik az Atyát. Ki nem tiszteli a Fiút, nem tiszteli az Atyát, aki elküldte őt.

²⁷ És hatalmat ada néki az ítéletre is, mivelhogy embernek fia.

²⁸ Ne csodálkozzatok ezen: mert eljő az óra, a melyben mindazok, a kik a koporsókban vannak, meghallják az ő szavát.

²⁹ És kijőnek; a kik a jót cselekedték, az élet feltámadására; a kik pedig a gonoszokat művelték, a kárhozat feltámadására.

11.)²⁵ Monda néki Jézus: Én vagyok a feltámadás és az élet: aki hisz én bennem, ha meghal is él;

²⁶ És aki csak él és hisz bennem soha meg nem hal. Hiszed-e ezt?”

14.)⁶ Monda neki Jézus: Én vagyok az út az igazság és az élet; senki sem mehet az Atyához, hanemha én általam.”⁴⁴

A niceai zsinat (325) apostoli hitvallása szerint:

„Érettünk keresztre feszítették,

Pontius Pilátus alatt szenvedett és eltemették.

Harmadnapon feltámadott az Írás szerint.

És felment a mennybe: ül az Atya jobbján.

És ismét eljön dicsőséggel ítélni eleveneket és holtakat, és országának nem lesz vége.”⁴⁵

Két, csaknem azonos hittétel. Halálunk után tehát megítéltetünk. A keresztény vallás szerint az ítéletet a Fiúisten mondja ki: „eljön az óra, amikor akik a koporsókban vannak, kijönnek, és a jók feltámadnak az örök életre, a gonoszok pedig a kárhozatra”. Az ősi egyiptomiak hite szerint is a halott megméretik. Maát, az igazság istennője áll mellette, Tudó írja az ítéletet, melyet Oziris, ugyancsak az Isten fia, mond ki. Ha életében nem tartotta be a szabályokat, akkor a krokodilfejű szörny rögtön felfalja, ha pedig jó ember volt, akkor felavatják igazmondóvá, magyarrá. Lásd Képtár XVI. képét. Lehet, hogy Tamási Áron is ismerte ezt az ősi történetet? Sokszor elhangzott mondata ide illeszkedik: „Aki embernek hitvány, magyarnak alkalmatlan.”

Ezután útra kelhetett, és a mennyország csillagos tengerén a számára kijelölt csillaghoz hajózhatott.

„S választottunk magunknak csillagot.

Az országúton végig a szekérrel

A négy ökör lassacskán ballagott.”

Ott, a csillagszobában várakozott a teremtőjére, aki az „utolsó ítélet” napján majd eljön érte.⁴⁶

Két megváltó, s mindkettő feltámadott. Sőt, megdöbbenő, hogy egyazon jel, egyazon hieroglifa jelzi Ozíristől Jézus Krisztusig a *kikelet*, a *feltámadás* ősi, emberi vágyát!

A hűledezőket megnyugtathatjuk. Mindez nem anakronizmus vagy valamilyen túlzott fantázia terméke, hiszen a feltámadás ősi jele Jézus Krisztus jelrendszeréhez is szervesen hozzátartozik.

Tetszik vagy nem, elfogadják vagy elutasítják, ez ma már a tényeken nem változtat. A Szent Korona kupoláján ti. tömegesen láthatók a kikelet, a feltámadás ősi egyiptomi hieroglifái!

De először térjünk csak vissza Meidumba. A bemutatott antropomorf koporsó nyitott állapotban azonos képet nyújt a keresztpántok apostolképeinek eddig *kulcslyukként* nevezett keretével. Vö. a 32-34. képek koporsóit a 37. kép apostolábrázolásával:

⁴⁴ *Szent Biblia* Károli Gáspár, Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet Rt., (Budapest 1939), 102, 110-111, 114.

⁴⁵ Dr. Werner Alajos, *Hozsanna!* (Budapest, 1948), 21.

⁴⁶ Az Unas piramis falfeliratainak ide vonatkozó magyar olvasatát a *Csillagszoba* munkánkban dolgoztuk fel.

32. kép: Meidúmi kőkoporsók

33. kép: Meidúmi kőkoporsók

33. kép: Meidúmi kőkoporsók

Az apostolképekről hiányzik a fedél, ők már föltámadtak, 'kikeltek'. Lábfejük is kilóg a keretből, pont úgy, mint a bemutatott medumi kőkoporsó fedelének eltávolítása után az ötezer évvel ezelőtt eltemetett lába is kilógna (32. és 35. képek):

35. kép. Részlet Pál apostol zománcképéről

Egyébként sem kell különösebb magyarázat a kőkoporsók belső kiképzése és az apostolképek keretének összevetéséhez. Az azonosságról a képek önmagukért beszélnek (33., 34., 37. kép)

Sőt! Itt az ideje abbahagyni a „kulcslyukazást”, és végre a nevéen nevezni az apostolokat övező ősi emberszabású koporsót. Ugye még nem felejtették el Jézus szavait:

„Ne csodálkozzatok ezen: mert eljő az óra, a melyben mindazok, a kik a koporsókban vannak, meghallják az ő szavát. És kijőnek; a kik a jót cselekedték, az élet feltámadására; a kik pedig a gonoszt művelték, a kárhozat feltámadására.”

D. A SZENT KORONA KERESZTPÁNTJAINAK ÉS FEDŐLEMEZÉNEK HIEROGLIF JELEI

Nézzünk csak jobban szét az apostolok környezetében, a Szent Korona kupolájának díszei között:

A *kikelet*, a feltámadás hieroglif jelének – képünkön vízszintes helyzetben – a magja a kifűrt gyöngy, a bimbó pedig a csepp alakú almandin kő (36. kép):

36. kép. Részlet a Szent Koronáról

Mindegyik pánton, sőt a fedőlemezen is visszatérő motívum (37. kép). A vörös cseppeket a hasonlóság alapján Jézus vérének is nevezték (ez mindmáig az általános nézet), de megkérdezzük, hogy akkor a gyöngyöknek a díszítésen kívül milyen szerep jutott?

Már korábban megtanultuk, hogy semmi sincs hiába, vagy véletlenül a Szent Koronán. Mindennek (akár többszörös) jelentése van.

Ezek a kövek a teljes kupolarendszeren a feltámadás ősi jelét írják.

Egyébként a kettős Aa₃₁-es jel – a gyöngy+almandin – összetevői a kupolapántokon egymással nem érintkeznek, külön foglalatban vannak. Közöttük, de inkább körülöttük az arany filigránok egymásba forgatott „kilences alakú” rendszere osztja ketté az ősi jeleket.

A filigránok – csakúgy, mint a kikelet jelei – mindmáig díszítőelemnek számítanak, általános nézet szerint további szerepük a vékony aranypántok merevítése.

37. kép. Pál apostol és környezete

Sajnos mindez csak tudatlanságunk terméke. Ha valamit nem ismerünk, vagy nem illeszkedik az eddig kialakult képbe, akkor *számmisztikáról* beszélünk, esetleg a tárgyak alakjáról (*kulcslyuk*) nyilatkozunk, illetve *díszítőelemeknek* nevezzük a megmagyarázhatatlan jelenségeket (vö. a pártá halpikkelyeivel, ill. a filigránokkal).

Csakhogy ezek a hajlított arany „kunkorok” nem (csak) merevítésre szolgálnak. A Szent Korona építésének idején még nem okozhatott gondot vastagabb/erősebb aranylemez választása sem. Ez tehát nem lehet a „filigránok titka”. Megítélésünk szerint egészen más szerepük volt. Az aranyból hajlított merevítő díszeknek szintén jelentése van, hiszen ezek is hieroglifák!

Gardiner besorolásában: „V₁ ∞ coil of rope – Another possibly related word is ∞ St (Snt?) 'hundred'.⁴⁷ Tehát százat (is) jelenti. Transzliterációja szerint a már többször tárgyalt SzeNT/SzáNT sőt a SüT hangzósítással is azonosítható.⁴⁸ Százával hemzsegnék a pántok és a fedőlemez szélén, körbefolyva a feltámadás jeleit, illetve az apostolok és a felső Pantokrátor képeit (38. kép).

38. kép. Az ún. „filigránok” a Szent Korona keresztpántján

Ők a feltámadás résztvevői, jelenként száz-száz lelket számlálnak.

S ez egyáltalán nem meglepő! Az oromzati Pantokrátor feje mellett a két körben az IC XC Jézus Krisztus felirat látható. Már korábbi munkánkban megállapítottuk, hogy ezek nem csak betűk, hanem római számok is, a 99-et, és a 90-et írják.⁴⁹ Ő a Számos, hiszen két oldalán a pártára írva láthatók a tudás számai. Ő egyúttal az Egyetlenegy, aki megváltotta a világot, s kiegészítette a 99-eket százszá.⁵⁰ Következésképpen fölötté, a keresztpántokon már csak százaz csoportok szerepelnek → hieroglifákkal írva!

⁴⁷ Gardiner, *op. cit.*, 521-522. A jel transzliterációjának alapja a V₇ ∞, ill. a V₆ ∞ jel. Ez utóbbi sS hangzósítása azonosítható a SZÁZ szavunkkal. További egyeztetést igényel.

⁴⁸ A Nap is SZÁZ ágra SüT.

⁴⁹ A kilenc az egyik legérdekesebb számunk. Elméletileg számsorunk bármelyik tízes csoportja összetömröríthető egy újabb számba, mely minden esetben a kilenc többszöröse: $10x + y - (x+y) = 9 \cdot x$. Például ha $x=8$; $y=1$, akkor $10 \cdot 8 + 1 - (8+1) = 81-9 = 72$, ami egyébként azonos a $9 \cdot x$ -el, azaz $9 \cdot 8 = 72$. Gyakorlatilag a tízes csoportok jelölésére elegendő a 9 többszöröseit ismerni. Hódi Endre *Matematikai mozaik* (Budapest, 1999), 12. oldalán, Varga Tamás tollából a következőket olvassuk: „Ha egy természetes számot elosztunk 9-cel, akkor ugyanazt a maradékot kapjuk, mintha a szám jegyeinek összegét elosztottuk volna el 9-cel.” Különös módon az oromzati Pantokrátor feliratai az IC = 99 és az XC = 90 is ebbe a rendszerbe tartoznak. Nevezetesen a 90 a száz alatti utolsó tíz kezdőszáma, a 99 pedig ennek a tíznek az utolsó eleme. Mindkettő (és természetesen az összes többi kilencvenes szám is) a 81-gyel fejezhető ki. A 99 pedig azért is nevezetes, mert ez egyúttal a 100-nak 9-cel kifejezett megfelelője: $1 \cdot 100 + 10 \cdot 0 + 0 - (1+0+0) = 99$. Ugyanez a helyzet a 10 mindegyik többszörösénél is. Az *egyetlenegy* fogalom így kap értelmet. A fenti képlet a százaz nagyságrendben a következőképpen alakult: $100 \cdot x + 10 \cdot y + z - (x+y+z) = 99 \cdot x + 9 \cdot y$ (Varga Tamás i.m 12. oldalán). Az egyes szám értéke tehát eltűnik az egyenletből. A tízes számrendszer meghatározását *A Magyar Nyelv Értelmező Szótára* VI, (Budapest, 1992) 707. és 708. oldaláról idézzük: „I.10. tízes számrendszer: az a számrendszer, amelynek alapszáma tíz, s melyben a számjegyek helyi értéke balra haladva, helyenként tízszeresére nő.” Tehát ismerni kell hozzá a helyi értékek rendszerét, vele együtt a tízedesvessző fogalmkörét. Másrészt „II.1. Tíz egységet tartalmazó, az egyet tízszer magában foglaló szám.” Ez tehát csak egy számcsoport. A tízes számrendszer ezirányú értelmezése a következő paradoxonhoz vezet: a tízes számrendszer ősi alapja a fenti egyenletek értelmében nem a tíz, hanem *kezdetben a kilenc volt*. A kilences csomagokról, és az azt jelölő zászlókról a *Csillagszoba, Egytől a körig című* fejezetében részletesen is beszámoltunk. Tekintve, hogy a Szent Korona a kilences dominanciát hirdeti, nagyon valószínű, hogy építése idején a nulla értéke még nem volt ismeretes. „Valójában az indiaiaknak köszönhetjük a *tízes helyiértékrendszer* alapululó számrendszer bevezetését, a mely egyike a legnagyobb kultúrtörténeti felfedezéseknek. A *helyiértékrendszerű* írásmód, egyelőre még a nulla jele nélkül a fennmaradt írásos dokumentumokban a 6. sz.-ig nyúlik vissza. A nulla jelét tartalmazó legrégebbi emlék a Gualiori falfelirat az i.sz. 870. évből származik.” *Természettudományi kis-enciklopédia*, (Gondolat Könyvkiadó, 1975), 719.

⁵⁰ Borbola, *A Magyarok Istene*, 79.

Sőt, az apostolokból is csak nyolc jutott a keresztpántokra. A kilencedik Jézus, az Isten fia, aki az Evangélium szerint az Atya helyett mond ítéletet. Ide kívánczik Hunn Íjász, azaz Unász fáraó piramisában olvasható szövegrészlet: a 248-as Fohász/Spruch 18-34-es jelei szerint „Él a Keresztút, arra van a Kilencek menete”.⁵¹ Az ősi szöveg párhuzamaként tehát Jézus és nyolc tanítványa mutatják a feltámadás útját a hieroglifák sokaságával jelzett százaknak az Atyához. Vö. a Pantokrátor fejének bal oldalán látható körben (ún. Hold) a 9 köröcskével.⁵² Más szóval soha sem volt több apostolkép a Szent Koronán.

S végezetül...az ún. felső Pantokrátor képen is láthatók a feltámadás, a *kikelet* ősi Nílus-parti jelei, melyek a gyökérzet nélkül, de változatlan formában a feje mellett láthatók (39. és 40. képek). Ezek alkotják a „Nap kerék küllőit”!

Szabad szemmel alig követhető, de a jel félreérthetetlen. Megdöbbentő azonosság:

39. kép. A fedőlemezen látható Pantokrátor, az Atya

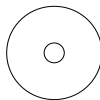
⁵¹ Borbola, *Csillagszoba*, 167.

⁵² Elemzését *A Magyarok Istene* című munkánk 80.-83. terjedő oldalain olvashatják.

40. kép. Nagyítás a 39. képről

Pontosítsuk csak ismereteinket:

Az N₅-ös hieroglifa képezi az ún. Nap keretét:

Aa₃₀-as hieroglifákból állnak a kerék küllői, ha úgy tetszik a Nap sugarai: . A gyökérzet ebben az esetben a Nap belsejében van, hasonlóan az Aa₃₁-es hieroglifa Medinet Habui megjelenítéséhez, ahol a gyökérzetet a Föld fogadta be. Vö. a 9. képpel.

41. kép: A Napkorong a kikelet sugaraival

Az ún. Napkorong valójában egy kerék, az agya a fénylő Nap (felfoghatjuk az oromzati Pantokrátor, a Fiúisten ujjai között látható, „gyöngyszem” égi párjaként is)⁵³, és belőle nyolc ággal sugárzik a *kikelet* (41/a és 41/b ábrák). Egyébként a Hórusz számot jelzi (8×8= 64).

A Nap, azaz kerék, és a küllők nagyítását, s azok sematikus ábrázolását (valójában nem más, mint a gyöngy+kövekkel) a 42. a 43. és a 44. ábrákon követhetik.

42.-44. kép: A Napkerék és a küllők

A rekeszománc égetésének ez az egyik csúcsteljesítménye, hiszen a felső Pantokrátor zománc képe (keret nélkül) mindössze csak öt × öt centiméter. A Nap-ot alkotó kör átmérője pedig kisebb az egy centiméternél! Ebbe kerültek a rekeszek, a „Nap szeme”, és a kétrészes hieroglifák. Mindez könnyen követhető, hiszen elemeit három különböző színű porcelánnal égették ki.

A Pantokrátor feje mellett lévő két kör közül egyik sem nevezhető keresztény jelképnek!

⁵³ Erről bővebben a Gyöngy Himnusz apokrif változatában olvashatnak. A *Gyöngy-himnusz* az *Ókeresztény Írók* második kötetében (Szent István Társulat, Budapest, 1980) Ladocsi Gáspár fordításában látott napvilágot.

E. ÖSSZEFOGLALÁS

A fenti tanulmányban a feltámadás/kikelet ősi egyiptomi jelét, és annak megjelenési formáit kutattuk. Domborművekről, falfestményekről, kőkoporsókról, sőt, a Szent Koronáról készült képek sorával mutattuk be változatait, és évezredes útját a korai dinasztiáktól kezdve a görög római koron keresztül a Szent Koronáig. A közölt adatok eredetije a Nílus völgyében ma is létező helyszínek, sírok, templomok falain, oszlopain látható, tehát a valóság letagadhatatlan, ellenőrizhető elemei. Gardiner rendszerében az Aa₃₀, és Aa₃₁-es számmal jelölte őket. A mindmáig díszítésnek vélt jelekről kiderült, hogy ezek is önálló, az ősi hitvilág szempontjából döntő fontosságú jelentést hordoznak. Nevezetesen... nemzetközi transliterációját (Xkr - t) most már magyarul hangzósítva a KiKeL(eT) folyamatát jelenítik meg.

Változatos ábrázolása egyértelműen igazolja a természet egyik mindennapos csodáját, a kicsírázó, kikelő, bimbóba szökkenő mag jelenségét, az életre-kelés, a feltámadás folyamatát. Sőt! Bemutattuk a folyamat további fázisát, a bimbóból kihajtó növény termését, az új magot is.

Nem kis meglepetésünkre ugyanez a hieroglifa az egyik ősi korona, az ún. *atef*- vagy *nővényyszár*-korona központi jele. Így, összetett formájában, ez is önálló hieroglifa, Gardiner beosztása szerint sorszáma S₈. Nemzetközi transliterációját újfént magyarul hangzósítva az Atf – az aRaT(ó)-Fia értelemez jutunk.

Magyar hangzósításunk ellenőrzéseként csak a képekre kell néznünk, s ismételten megállapíthatjuk, hogy a kép látványa, és az ősi (együttal) nemzetközi hangértéke – de csakis magyarul – egybeesik.

Ezt a koronát a túlvilági útján hajózó királyi alakon kívül, az „antropomorf” segítőtársak, sőt, még az edfui kígyók fején is megtaláljuk. Az alapjelet mindenhol az igazság istennőjének tolla övezi, mi több, utalva ősi eredetükre, ez a „fejdísz” az emberalakok homlokára illesztett kos szarvain nyugszik.

Tekintve, hogy ez a hieroglifa mindhárom alakjában több ezer éven keresztül változatlan formában követhető, kézenfekvő, hogy hangalakja megtartása mellett értelme/jelentése is változatlan maradt.

Következésképpen megállapíthatjuk, hogy az ősi hitvilág ezzel kapcsolatos tanításai, beleértve Ozirisz feltámadásáról hirdetett ősi hittételeket is, a késő görög-római korig alapjaiban változatlan formában éltek tovább. Ellenkező esetben nem ezt a jelet használták volna megváltozott elképzeléseik rögzítésére.

Gondolataink kifejtésének ebben a fázisában párhuzamot vontunk a feltámadás ősi egyiptomi folyamata és az ugyancsak a feltámadásról szóló keresztény hittételek között. A hasonlóság megdöbbentő! Ezt a felismerést a meglévő ismeretek (elsősorban képek, domborművek) birtokában, bár más alapokról indulva, előttünk már többen feldolgozták.⁵⁴ Megítélésünk szerint a jövőben az egyiptológia terén is járatos hittudósok, történészek, nyelvészek feladata a nyilvánvaló párhuzamuk/azonosságok hiteles felderítése. Jelen munkánkban csak az egyik – nevezhetjük a legfontosabb – jellemzőjének, a feltámadást jelző hieroglifának követésére szorítkoztunk.

A végére hagytuk a Szent Korona kutatása terén felmerülő újabb gondolatainkat.

Ismételten beigazolódott, hogy a Szent Korona üzenetét nem lehet az egyiptomi hieroglifák valós jelentésének megismerése nélkül feltárni. A kupola – minden kétséget kizáróan – nemcsak fizikai méreteiben, hanem az ún. díszeiben is a feltámadás ősi motívumait viseli. Sőt! Innen azonnal tovább léphetünk, és megállapíthatjuk, hogy a Szent Koronán *nincs* öncélú díszítés, mindennek jelentése van. Gondolunk itt a többi között a filigránokra és az eddig díszítésnek vélt gyöngyökre, almandin kövekre. Joggal nevezhetjük a *feltámadás kupolájának*.

Összegezve újabb ismereteinket, az eddigieket három ponton egészítettük ki:

- ✚ A Szent Koronán eredetileg sem volt több apostol kép! A nyolc apostol és a felső Pantokrátor kép alkotják az ősi Kilenceket (Enneade). Ők mutatják a feltámadás útját Teremtőnkhez. (Az antropomorf koporsókról már korábban írtunk.)
- ✚ A feltámadás jele két részes változatban (gyöngy és almandin kövekből kirakva) az ősi hieroglifa hasonmása.
- ✚ A filigránok nem díszítések, nem is a vékony lemezek merevítésére szolgálnak, hanem egyenként százakat jelentenek. A feltámadás tömeges résztvevőit jelképezik.

⁵⁴ Dr. Muata Abhaya Ashby, *The Ausaian Resurrection* (Miami, 1996). S bár a szerző távolról sem a „szájunk íze” szerint ír, Ozirisz feltámadása és a keresztény vallás közötti párhuzamot kimerítően taglalja. Részlet gondolataiból: „Having fascinated scholars ever since their discovery in 1945, the 52 Gnostic texts found at Nag Hammadi, Egypt, which date back to the time of the biblical Jesus have redefined the manner in which the social climate during the time of Jesus is being viewed. /.../ The Nag Hammadi texts contain many teachings or sayings attributed to Jesus in the Bible. Therefore, the Nag Hammadi texts clearly show that early Christianity developed in Ancient Egypt prior to its spread to Asia Minor, Greece and Rome. Thus, the Nag Hammadi texts are perhaps even more important than the Dead Sea Scrolls because they contain detailed expositions of the philosophy of Christian Gnosticism and display a link to Ancient Egyptian Myticism.” 159.

Ugyanakkor lassan beigazolódik korábbi sejtésünk is, nevezetesen a fenti állítás fordítva is igaz. A Szent Korona üzenetének kutatása nélkül az ősi Nílus-parti hitvilágot és természetesen annak írott, hiteles változatát sem lehet teljességében megismerni. A kettő egymással szervesen összefügg.

* * *

A Szent Korona mindmáig ismeretlen építője nemcsak a Nílus-parti tudásanyagot, a hieroglif írásrendszert, az abüdoszi szent méreteket, és a számolási módszereket örökölte tovább a Szent Korona építéskor, hanem az ugyancsak a Nílus partjáról származó oziriszi hitvilágot jelenítette meg, és ötvözte azt az *új-keresztény* hittételekkel.

Folytatásként nézzük meg közelebbről a Szent Korona kupoláján szereplő kilenc rekeszzománc képet.

Az eredmény – mint látni fogjuk – minden várakozást felülmúl.

45. kép: A Szent Korona felülnézete

~ ~ ~ ~ ~

Obrusánszky Borbála :

Hunok és magyarok a Kaukázusban

A magyarok korai története szorosan összefonódik a hunok történetével, és ahogyan Mahmudov Jagub akadémikus a 2007-es budapesti konferencián elmondta, az azeriek és a magyarok etnogenezisében egyik jelentős elem a hun lehetett.¹ A magyar tudományos életben még nem történt meg a hun kutatás legújabb eredményeinek feldolgozása és értékelése: nem elemezték újra a magyar krónikák hunokra és magyarokra vonatkozó adatait, de a hun népek továbbélésének kérdését sem vették még górcső alá.² Ennek talán a legfőbb oka az lehet, hogy nagyon kevés történész látogat el a tőlünk keletre lévő országokba, így az ottani új tudományos eredmények nem jutottak el hozzánk. Magam több éves kutatómunkával előbb a belső-ázsiai hun államok történetét és államszervezetét vizsgáltam meg, majd a Kaukázus előterének kérdésével kezdtem el foglalkozni.

A hun kutatás új eredményei

A hunokkal kapcsolatban az elmúlt évtized egyik legjelentősebb történettudományi eredményének az számít, hogy az 1990-es évek elejére a történészek és orientalisták többsége elfogadta azt a tényt, mely szerint a belső-ázsiai térségben az első, pusztai államot létrehozó nép a hun volt.³ Sőt elismerték a Shi Ji krónika azon állítását, mely szerint a Kr.e. 3. században már egységes hun állam létezett.⁴ Abban azonban még vita van a történészek között, hogy a hunok mikor és milyen néven jelenhettek meg először a kínai történetírásban, illetve államuk mikor alakulhatott ki.⁵ Deguignes szerint Kr.e. 1200 körül bukkannak fel az írott forrásokban a mai Észak- és Közép-Kína területén. Gumiljov szerint a Kr.e. 7. században jelennek meg a hunok ősei. A belső-mongol Manszag viszont azt állítja, hogy a hun társadalom és állam hosszú idő alatt alakult ki, a Kr.e. 5000-400 között.⁶ A kínai történészek az írásos források⁷ alapján azt állítják, hogy első dinasztiájuk, a Xia, valójában hun volt, ezért ők már a Kr.e. 3. évezredtől hun népekről írnak, azokat pre-, vagy korai-hunnak nevezik.⁸

A hatalmas belső-ázsiai birodalom, a hun állam szerkezetével és társadalmával egyre több kutatócsoport foglalkozik a világ tudományos intézményeiben, és azok eredményei alapján igazolt, hogy a hun állam egységesen a Kr.e. 1. század közepéig, a széttagoltak pedig egészen a Kr.u. 7. századig fennmaradtak az eurázsiai kontinens több részén, Észak-Kínától, Észak-Indián át a Kaukázusig, sőt továbbélésükkel számolhatunk a Krím-félszigeten és a Kárpát-medencében. Batszajhan kutatásából kiderül, hogy a mai Mongólia vidékén sem tűntek el a hunok a Kr.u. 1. században, ahogyan azt korábban a történészek gondolták, hanem egészen a zsuanszuánok támadásig, egészen 410-ig önálló államuk volt.⁹ Az új mongol régészeti eredmény ellentmond annak a régi tudományos álláspontnak, mely szerint az 5. század elején xianbei népek uralkodtak volna a vidéken, hiszen nem találtak egyetlenegy erre utaló sírt, vagy település nyomot, annál több került elő viszont a mai Belső-Mongólia keleti felén, valószínű tehát, hogy a fenti törzsek azt vették birtokukba.

A kínai kutatók legújabb eredményei azt bizonyítják, hogy a déli hunok is egészen a 8. századig törzsi-törzsszövetségi rendszerben éltek a mai Észak-Kína területén, a történelmi Ordosban, vagyis a Sárga-folyó keleti és nyugati partján. A korabeli kínai forrásokból¹⁰ igazolható, hogy a Kr.u. 5. század közepéig, vagyis Attila európai birodalmával egy időben még hun államok határozták meg a Sárga-folyó környékének politikáját, sőt uralták a régi kínai fővárost, Changan-t is.¹¹ A hunok kutatásánál régen nem fordítottak figyelmet Közép-Ázsia és Észak-India emlékeinek feltárására és annak értékelésére, pedig azok a helyi történeti források, valamint numizmatikai leletek segítségével rendkívül pontosan datálhatók. Azokból tudjuk,

¹ Jagub, 2007. 126.

² A magyar krónikák elemzéséhez Györffy György óta nem nyúlt magyar kutató.

³ Obrusánszky, 2008.

⁴ Shi Ji. 110 alapján Barfield álláspontja. Barfield, 1981.

⁵ Mág többféle álláspont van a kutatók között. Az elméletekről: Obrusánszky, 2006. b

⁶ Manszag, 2005. 55.

⁷ Shi Ji 110. fejezete így kezdődik: „A xiongnu-k (hunok). Ősatyjuk a Xia fejedelmi család leszármazottja volt és Chun-wei-nek hívták.” DeGroot, 2006. 23. A Suo-yin kommentárban ez a feljegyzés található: „a Xia-dinasztia uralkodójának, Jie-nek nem volt tao-ja, ezért Tang száműzte őt Mingtiao-ba. A rákövetkező harmadik esztendőben azonban meghalt. Fia, Xun-yun feleségül vette Jie mellékfeleségeit, majd elmenekült és az északi tartományokban telepedett le és barom csordáival vándorolt.” DeGroot, 2006. 24. A Kr. u. 5. századi Jin-shu forrás szerint Helian Bobo hun uralkodó a Xia dinasztiából eredeztette magát. Jin shu. 130.In: Wen. 2004. 296.

⁸ Wu, 2005. 9.

⁹ A mongol kutató régészeti leletekkel, valamint kínai történeti forrásokkal igazolja állítását. Batszajhan, 2006.

¹⁰ Jin-shu, Bei-shu, Wei-shu, stb. kínai krónikák adatai.

¹¹ Ma Xi'an. Helian Bobo hun uralkodó fiát küldte Chang an-ba kormányzónak, ő maga Tongwancheng városban élt.

hogy a hunok az Aral-tó vidékén, Horaszánban, valamint Kasmírban egészen a 7. századig önálló államisággal rendelkeztek.¹² Ez utóbbi azt jelenti, hogy a hunok a késő ókortól a korai középkorig összefüggő területen éltek és erős államuk volt, némelyek még a 6. század közepén bekövetkezett türk hódítást is túléltek. A hunokkal kapcsolatos új tudományos eredmények alapján kíváncsi voltam, hogy vajon a Kaukázus előterében, illetve a térségben Attila halála után meddig maradtak meg. A kései hunok történeti szerepét ugyanis több egykorú — bizánci, örmény és perzsa krónika — kiemeli.

Hun népek a Kaukázusban

A magyar szakirodalomban máig elfogadott elmélet az, hogy Attila 453-as halála után a hunokat Nedao-nál legyőzték a gót népek, majd elfoglalták az egész egykori uraik területét, a birodalmat vezető hunok pedig nyom nélkül eltűntek a Kárpát-medencéből. A nagykirály örökségéért fiai harcra szálltak, akik vereséget szenvedtek a testvéháborúban, ezért visszatértek őseik földjére, Szkítiába: Dengizik a Duna torkolatvidékére, a mai Dobrudzsa területére, melyet Kis-Szkítiának neveztek, Hernak, a magyar történelmi hagyomány Csabája pedig a másik Kis-Szkítiába, a mai Dagesztán területére.¹³ A forrásokból ismert az, hogy a hun lakosságból sokan helyben, a Kárpát-medencében maradtak, csak más népek fennhatósága alá kerültek.¹⁴ Sőt, legújabban orosz és román régészek elemzik a hun nyomokat a történeti Magyarország területén. A román kutatók elfogadják azt, hogy a székelyek a hunok közvetlen utódai, akik a Kárpátok keleti felében maradtak.¹⁵ A Meroving-kori források pedig a magyarok (Hungari) jelenlétéről tesznek tanúságot 561-562 között, ami teljesen új megvilágításba helyezi a magyar őstörténet hun előzményeit.¹⁶ Wolfram a gótokról írt monográfiájában leírta, hogy a gótok előbb még a kelet-európai síkságon átvették a szkíta öltözetet és szokásokat, majd a Kárpátokban, a hun divatot követték. Ez megmaradt Attila halála után is. Sőt, az osztrák kutató felhívja a figyelmet arra, hogy a gepidák nem uralták a Kárpátok teljes területét, a 6. századtól kimutathatóan szállásterületük a mai Vajdaságra koncentrálódott.¹⁷ A hunok még legalább egy évszázadig nyomot hagytak egykori birodalmi székhelyükön: anyagi műveltségük hatása világosan kimutatható a későbbiekben is, különösen a gepidának tartott tárgyakon.¹⁸ Nagyon valószínű, hogy a Kárpát-medencében független hun törzsek, törzsszövetségek élhettek, ahogyan arra nyugati és keleti források is utalnak.¹⁹ Másik, a hunok utóéletével szorosan összefüggő, ezért vizsgálendő téma a hunok továbbélése a Kaukázus északi peremén, ahová Hernak visszatért. A történészek számára a hunok utóéletének egyik sarkalatos pontja a 463-as „népvándorlási hullám a Kaukázus előterében”. Onnantól számítják ugyanis a hunok eltűnését a térségből, és ehhez kötik egy új nép, az ogur-törökök megjelenését. A történeti eseménynél azt kell megvizsgálni, hogy vajon valóban érkeztek-e új népek Közép-Ázsiából, akik felváltották-e az ott élt hunokat, és hoztak-e új nyelvi és kulturális elemeket a térségbe.

Hunok és ogurok

A mai nemzetközi szakirodalomban eltérő vélemények vannak a hunok továbbéléséről és az ogurokról. Az már legtöbb helyen elfogadott tény, hogy a hunok az 5. század második felétől egészen a 7. századig még fontos szerepet játszanak a Kaukázus északi részén, pont azon a helyen, ahonnan a magyar történeti tudat megemlékezett őseink egykori szállásairól. Szerencsére a korszakról nagyon sok jól értékelhető írásos forrás áll rendelkezésre. A korabeli események tükrében felmerülhet a kérdés, ha az egész eurázsiai kontinensen a hun szövetségi rendszerek jól működtek, sőt Közép-Ázsiában erős hun állam állt fent, akkor hogyan érkezhettek volna rajtuk keresztül a Kaukázus előterébe az ogurok 463. körül? Arról ugyanis egyetlen forrás sem szól, hogy azok áttörtek volna az erős heftalitákon. Kihez tartoztak az ogurok és keletről jöttek-e, esetleg a hunok

¹² Nezak Hun királyság 680-ig állt fent.

¹³ Már Strabon leírja, hogy két Szkítia létezik, amikor a szkíták elvándoroltak a Duna-delta alá, akkor magukkal vitték földrajzi neveiket is. Strabon VII. III. 5.

A magyar történeti hagyományban szereplő Csaba és az antik irodalomban lévő Hernak név nem ellentétes egymással, Csaba valószínűleg a csobán méltóságnév változata, míg Hernak személynév lehetett.

¹⁴ Christian, 1998. 232. A szerző szerint Attila fiai visszatértek a Ponti-sztyeppére, Dengizik Kis-Szkítiába, a hunok nagy része pedig a Fekete-tenger vidékén élt.

¹⁵ Szergej Botalov orosz régész nemrég kezdte el feltárni a hun emlékeket a Kárpát-medencében, a román kutatók a 2007-es a németországi speyeri hun konferencián számoltak be új eredményeikről.

¹⁶ Király, 2006. 146.

¹⁷ 568-ban Baján avar kagán Sirmiumnál ütközött meg a gepida erővel, vagyis korábban, Erdélyben vagy az Al-Dunánál nem állították meg őket gepida erők. Wolfram, 1980. 25.

¹⁸ A gepidák a Kárpátok egy részének urai voltak, elsősorban a Délvidéken, valamint a Tiszántúlon és a Mezőségekben találhatók szétszórtan gepida sírok. Régészetileg nem önálló anyagi kultúrával rendelkeztek, hanem a hun műveltség élt tovább közöttük. Az bizonyos, hogy nem hagytak maradandó nyomot a térségben se nyelvi, sem művészetileg.

¹⁹ Megemlítik többek között, hogy az Alföldön szarmaták királysága volt, de tudnak hun törzsfőkről, akikkel az Itáliába költöző keleti-gótok kötöttek szövetséget a gepidák ellen. Wolfram, 1980. 322.

fennhatósága alatt éltek a térségben? A korabeli bizánci adatok tanúsága szerint a hunokhoz tartoztak, csupán a kései, nem egykorú perzsa források szerint azonosították őket a türkökkel, mint hun néppel.²⁰

Az ogur kérdésnél a történészek Priszkosz rhetor azon tudósítására építették elméletüket, hogy 463. körül új népek — szaragurok, ugorok és onogurok — jelentek meg Bizáncban, és azt állították, hogy azért vándoroltak el lakóhelyükről, mert harcba bocsátkoztak velük a szabírok, akiket az avarok üztek el.²¹ Ezt a tudósítást a történészek új népvándorlási hullámnak vélték, és a türk nyelvű „ogur” népek megjelenésének tulajdonították az eseményeket. Az ogurokat azonosították a kínai forrásokban szereplő tie-le törzsekkel, akik a mai Mongólia területén és a Bajkál-tó vidékén tűntek fel. Úgy vélték, hogy az ogurok 350. körül már a Kazak-sztyeppén éltek, és onnan indultak nyugatra 460. után.²²

Először is azt kell megvizsgálni, hogy az ogurok azonosak-e a tie-le néppel. Még a 19. század végén azonosították a két népet, és azóta a szakirodalom zömében a két nép azonossága elfogadott, pedig a korabeli források adatai ellentmondanak a fenti elméletnek. Pseudo-Zacharias rhetor 6. századi művében a következőt olvashatjuk: „A hunok közé tartoznak és a kapukon belül vannak: ungur, ugar, saber, abar, eftalit...”²³ A forrás szerint a szabírok, az ungurok és az ogurok vagy ugarok ugyanúgy hun népek, mint a heftaliták, vagyis a fehér hunok. A forrás a hunokhoz sorolja az akkoriban feltűnt avarokat is, mint a bizánci források. Theophylactus Simocates 582-602 között írt művében leírja, hogy a türkök által legyőzött ógor nép két legrégebbi fejedelmei Uar és Huni voltak, és azok után az ogorok törzsei is felvették a két nevet. Ebből világosan kiderül, hogy az ogorok hun törzsek voltak, akik rokonságban álltak a heftalitákkal és az avarokkal.²⁴ A forrás egyben utal arra, hogy az uarhun elnevezés személyi eredetű. Ha az ogurok hunok, akkor kik lehettek, és hol élhettek a tie-le-k?

Türk eredet

A kínai kutatók szerint a tie-le nép őse a dingling volt, mely a Bajkál-tó környékén élt, és a donghu szövetséghez tartozott. Elképzelhető, hogy a későbbi xianbei-ek egyik törzse lehetett.²⁵ A tie-le szövetségi rendszer csak az 5. században tűnik fel az írásos forrásokban, amikor a Bajkál-tó vidékén éltek. Egyik részük délre vándorolt, és őket nevezték gao-che, vagyis magas kocsiú népek, amely valószínűleg a magyar kocsi szó rokona. Az nem kizárt, hogy a dinglingek és a tie-le-k között szoros kapcsolat volt — már csak lakóhelyük azonossága miatt — azt azonban nem tudni, hogy ugyanarról a népről volt-e szó. Számunkra most a tie-le-k a fontosak, ezért nézzünk meg még néhány forrásadatot róluk. A Wei shu azt írja róluk, hogy anyai ágon hunok voltak. A korabeli kínai források szerint hun nyelven beszéltek, csak kis eltérés mutatható ki közöttük.²⁶ A Tang-shu szerint a tie-le -k 15 törzsszövetségből álltak össze, ezek közé tartozhattak a türkök és az ujugurok ősei.²⁷ A tie-le és a gao-che nép az 5. század közepéig biztosan Belső-Ázsia keleti vidékén élt, tehát a fenti népek nem lehettek azonosak a Kaukázus északi felén feltűnt ogurokkal. A türkök korai történetéről egyébként a kínai források szintén részletesen beszámolnak. Onnan tudjuk, hogy eredetileg a mai Gansu-tartományban élhettek, és uralkodóházuk, az Asina, hun eredetű volt, akik az Északi-Liang dinasztiahoz tartoztak. Ez a déli hun dinasztia azonban nem a hun főkirályi családból, csupán a csugu méltóságtól eredeztette magát. Uralkodóik ezért nem viselhették a főkirályi, vagyis a danhu (shan-yu) címet, hanem csak a wang²⁸ méltóságot. A Sui-shu szerint a türkök őse kevert hunokból állt. Az Asina pedig a hunok egyik törzse volt.²⁹ A Wei-shu pedig a gao che népről azt mondja, hogy elődjük a vörös di, és a dingling, nyelvük pedig a hunokéhoz hasonló, csak kicsit tér el tőle, hiszen őseik a hunok leányági rokonai voltak.³⁰ Az Északi-Liang dinasztia tagjai az 5. század közepén a zsuanszuankok támadása elől az Altaj-hegységbe húzódtak, és egy évszázad múlva, 552-ben vették át a hatalmat a sztyeppén. A történeti forrásokból azonban tény az, hogy a türkök az 5. század közepén még éppen átköltöztek Gansu-tartományból az Altaj-hegységbe, és a Kaukázus közelében sem voltak.

Az ogur népvándorlással kapcsolatban másik érdekesség, hogy Priszkoszon kívül más, korabeli forrás nem ír új nép érkezéséről, sőt az is feltűnő, hogy az ogurok, az onogurok is csak a 6. századtól szerepelnek gyakran a forrásokban. Új régészeti kultúra sem jelent meg a térségben az 5. század második felétől, ami szintén a népvándorlási elmélet ellen szól. Priszkosz rhetor ránk maradt szövege, amely az ogur népvándorlási elmélet alapja, nem eredeti formában, vagyis nem az

²⁰ Firdauszi krónikájában láthatunk erre példát. Idézi: Aradi, 2005. 45.

²¹ Györffy, 1986. 53.

²² Czeglédy, 1969.

²³ Kmoskó, 2004. 99.

²⁴ Bálint, 1901. 73.

²⁵ Erdemü, 2007. 125.

²⁶ Erdemü, 2007. 470. A szerző Siratori japán kutatóra hivatkozik.

²⁷ Erdemü, 2007. 127.

²⁸ A wang (király) méltóság eredetileg hun méltóság volt, a kínaiiban ismeretlen eredetű. Rokonságban áll többek között a perzsa bannal, a magyar bánnal. Obrusánszky, 2007. 130-131.

²⁹ Sui-shu, 84. Idézi: Erdemü, 2007. 467.

³⁰ Erdemü, 2007. 470. Idézi a japán Siratori hun nyelvi kutatásait.

5. századból maradt ránk, hanem másolatban, a 10. századi Szuda-lexikon „Abarisz” címszavában.³¹ Látható, hogy az avarok történetéhez illesztették a régi feljegyzést, de azt nem tudjuk, hogy a tudósítás megmaradt-e eredeti formában, vagy a kornak megfelelően változtattak rajta. Valószínűleg történt benne valami elírás, hiszen az avarok csak 558-ban jelennek meg a Kaukázus előterében, és nem 463 körül. A történészek közül már régebben is felfigyeltek a népek és az évszámok eltérésére, melyet úgy próbáltak magyarázni, hogy Priszkosz egy 350-ben történt eseményt örökített meg.³² Az viszont szintén hibás, hogy akkoriban nem valami ismeretlen nép, hanem köztudottan a hunok uralkodtak az egész közép-ázsiai részen,³³ hiszen a hionita nép, más néven a kidarita, vagy vörös hunok már a 2. században megjelentek a térségben, és a 4. század elejétől terjeszkedtek a közép-ázsiai területen, valamint a Kaukázus környékén is. Az ind és a perzsa források 350 körül a hunok támadásait örökítették meg, akik akkor terjesztették ki fennhatóságukat a toharisztáni és a baktriai területre. Ha nem érkeztek új népek, akkor csak egy lehetőség maradt, amelyet többek között az azeri történész Dzsafarov is támogat, vagyis a felbomló hun birodalom helyén már korábban is ott élő hunok és hun fennhatóság alatt álló szkíta, szarmata, alán törzsek alakítottak saját „rész” államokat, amelyek új törzsszövetségi néven szerepeltek.³⁴ Ha viszont nem érkeztek új népek, akkor az ogur népek csakis a hun birodalomhoz tartozó szövetségesek, vagy alattvalók lehettek, akik a nagy birodalmi keretből kiválva, önállósították magukat, ezért új, kis törzsi neveken jelentek meg a bizánci, perzsa és örmény forrásokban. Azonban a népnevek nem voltak annyira különválaszthatók, mint ahogyan korábban a nyugati kutatók azt vélték. Íme néhány példa erre. Szentkatolnai Bálint Gábor megemlíti, hogy Menander ugurjai és Priskos urogja (ugur) azonosak a hunuguri néppel.³⁵ Szerinte az ogur/ogor név az idegen források által használt jelző vagy kifejezés volt a hunuguri népre.³⁶ Szentkatolnai adatához illeszkedik Ionnes Skylitzes történeti munkája, aki a turkokat ogurnak (ougroi) mondja.³⁷ A keleti források ismeretében tisztázható, hogy az ogurok nem voltak birodalomalkotó népek, hanem csupán „törzs, nemzetség” alakban lehetett használatban, ahogyan erre már Györffy is utalt.³⁸ Még hangzásban legközelebb az uar állna hozzá, de azokról ismert, hogy hun törzs volt. A bolgár Dobrev például az onogurok szó elemzésénél nem fogadja el a tíz ogur megoldást,³⁹ így az ogur, mint önálló törzsszövetségi fogalom valószínűleg nem létezett úgy, ahogyan korábban a történészek gondolták. Az ogur szóról már a turkológus Thúry József is azt állította, hogy az a hunokat jelenti: „az unugroi, onoguroi, stb. nevek mind 'a hunok közül való' jelentésűek”.⁴⁰ Ezt erősíti meg az örmény krónikák honk (hung) formái is. Dobrev szerint a magyarokra használt hungar elnevezés egy hung alakra vezethető vissza.⁴¹ Moses Dashuranci krónikájában azt olvashatjuk, hogy Honagur, az onogurok őse a hunok közül való volt, ami arra utal, hogy az onogur előbb a törzset irányító személy neve lehetett, és csak ezután használták az általa vezetett törzsre. Arra, hogy a törzsi vezetőről nevezték el az általa vezetett szövetséget, arról a történeti források is utalnak. Hérodotosz a szkítákról leírja, hogy vezetőjük, Szkolotosz neve után hívták őket szkítáknak.⁴² A bizánci krónikák az avarokról is leírják, hogy azok korábban „ugni”-k (hunok) voltak, csak vezetőjük nevére neveztek magukat avarnak.⁴³ De ugyanúgy a kazárok nevét Kazarig vezértől eredeztetik. Az ogur kérdéshez szorosan kapcsolódik az „ugor” név kérdése is, amely jó száz év óta megzavarja a külföldi és hazai kutatókat. Magam csak nagyon röviden érinteném a kérdést. A legfontosabb kimondani azt, hogy a valóságban nem léteztek „ugor” törzsek, a kifejezés nem más, mint a 19. században keletkezett tudományos műszó.⁴⁴ Az eurázsiai térség társadalomszerveződésének ismeretében köztudott az, hogy ugor törzsek már csak azért sem létezhetek, mert az oda besorolt szibériai erdőlakó népek, mint a hantik és mansik nem jutottak el a politikai, vagyis törzsi szerveződésig, csupán nagycsaládokban és nemzetségekben szétszórta éltek és élnek a mai napig.⁴⁵ A hiba onnan származhat, hogy a szláv források magyarokra vonatkozó „ugri” szóból képezték egy fiktív törzsnevet, és azt olyan népekre is alkalmazták, akik korábban sohasem viselték azt. Vagyis, az ogur/ugri név a magyarokra vonatthat.⁴⁶

³¹ Györffy, 1986. 53.

³² Czeglédi, 1969.

³³ Tolszov, 1947. 217.

³⁴ Dzsafarov, 1985. Haussigra hivatkozva írja le. Christian, 1998. 277. is azt állítja, hogy az ogurok már a hunokkal érkeztek a Kaukázushoz.

³⁵ Bálint, 1901. 62.

³⁶ Bálint, 1901. 124.

³⁷ Tourkoi tous kai Ouggrous. In: Moravcsik, 1988. 83.

³⁸ Györffy, 1986. 7.

³⁹ Dobrev, 2005. 219.

⁴⁰ Thúry, 1896.

⁴¹ Dobrev, 2005. 204.

⁴² Hérodotosz, IV. 71.

⁴³ Isidorus Hispalensis, Etymologiae sive origenes, IX. 2.66

⁴⁴ „Obi-ugorokról lévén szó, még érdemes megemlíteni, hogy a három nyelvet, azaz a magyart, vogult és osztjákot közösen jelölő *ugor* elnevezés sem kapcsolódik a magyarok külső megnevezéséhez – ez egy fiktív név, tudományos műszó, ami az uráli család egy ágát jelöli.” In: <http://fu.nytud.hu/kn/nepek/nepfan.htm#nev>

⁴⁵ Vlagyimircov, 1934. 11.

⁴⁶ Király, 2006. 158.

Történeti folyamatok

A történeti források nem tudnak népvándorlási hullámról az 5. század közepén. Vizsgáljuk meg, hogy milyen történéseket jegyeztek fel a korabeli krónikák. Közép-Ázsiában a yue-chi-k (szkiták) a Kr.e. 2. század elején a hunok nyomására jutottak el Közép-Ázsiába, ahol erős birodalmat hoztak létre. Ezután a Kr.u. 3. század első felében volt jelentős politikai átrendeződés, amikor a pártus birodalmat a perzsa eredetű Szaszanida-dinasztia foglalta el. Ezzel szinte egy időben a kusánok hatalma is kezdett hanyatlani a térségben.⁴⁷ A következő változás a 4. század közepén történt, amikor az Aral-tó mente a hunok uralma alá került, és az uralkodók pénzérméiken a hion, vagy a kidarita néven szerepelnek. Viszont nincs semmilyen adat arra vonatkozóan, hogy 450 után új népek mentek volna nyugatra, vagy érkeztek volna Közép-Ázsiába. Egyedül a fehér hunok, Heftal vezetésével benyomultak az Indus-völgybe, és ott birodalmat hoztak létre. Kronológiai adatok szerint nehezen képzelhető el az, hogy egy teljesen új népcsoport jelent volna meg a térségben. Attila halála után (453) hatalmas, a Kárpáttól Közép-Ázsiáig kiterjedt birodalma részeire bomlott, de a hunok nem tűntek el, csak a régi nagy egység helyén kis rész-államok alakultak, önálló fejedelmekkel az élükön, akik már sokszor nem(csak) a birodalmat összefogó hun, hanem saját törzsi-törzsszövetségi nevükön is szerepeltek (szabír, bolgár, stb.). 453 után a Kaukázus vidékén két jelentős eseményt jegyeztek fel a források. Az egyik 463-ban egy albániai felkelés volt, amikor is egy új hun népcsoport, a szabír emelkedett fel.⁴⁸ A másik pedig a hunok támadása a Krim-félszigeten, ahol addig többnyire szkiták, szarmaták, alánok és gótok éltek. A történeti vélemények szerint a Bahcsiszeráj környéki híres barlangvárosok is a hun támadások miatt jöttek létre, ahol a korábban megtelepedett népek akár még évszázadokig is megmaradhattak.⁴⁹

Az 5. század második felében más birodalomra is hasonló sors várt. Formálisan 476-ban megszűnt a nyugat-római birodalom is, és annak a területén kis gót és alán fejedelemségek alakultak. A Kelet-Római Birodalom egyben maradt, de meggyengült. A nagy, egységes birodalmak helyén tehát kis közösségek jöttek létre. A Mediterrán-vidéken, a Balkánon, sőt a Kaukázusban csak I. Jusztiniánusz (527-565) bizánci császár uralma jelentett változást, ő volt az, aki visszaszerezte az uralmat a korábbi római területek jelentős része felett, és többek között kiterjesztette fennhatóságát a sztyeppei övezet népeire, így a Krímben, valamint a Kaukázus előterében élő hunokra is. A bizánci uralkodó külpolitikájában a perzsák ellen a hunokat használta fel szövetségeseül. Ezzel ellentétes folyamat ment végbe keleten, ahol Közép-Ázsiában továbbra nagy birodalmak — Szaszanidák és Heftaliták — uralkodtak, melyek az 5. század második felétől egy évszázadon keresztül egymás ellen küzdöttek. Ott csak a türkök megjelenése okozott némi változást, majd amikor az új hódítók átvették a korábbi hun állam szerepét, az arab hódításig nem történt jelentős politikai és kulturális változás.

Hunok és magyarok

A korai antik forrásokból és a régészeti leletekből ismert, hogy a hunok már a Kr.u. 2. századtól megjelennek a kelet-európai térségben, előbb a Kaszpi-tengernél, majd fokozatosan nyugatra vonultak a Kaukázus előterébe.⁵⁰ Uralkodói központjuk a Meotisz-mocsaroknál volt, amely korábban a királyi szkiták rezidenciája volt, rövid ideig a szkitizált gótok, majd a hunok vették birtokukba, később, pedig a magyar történeti hagyomány őrizte meg az őshazának az emlékét. Talán nem véletlen, hogy éppen ezen a vidéken — Kercs városában — tűnt fel a 6. század első felében Muagerisz⁵¹ hun király neve, melyben néhány magyar történész a magyar név első megjelenését vélte felfedezni. Már Thury József a történeti krónikák adatai alapján leírta, hogy a magyarok már a 6. századtól jelen vannak a Kaukázus előterében, de a magyar turkológus által ismertetett adatokat és érveket a későbbi történészek nem vették figyelembe, pedig a korabeli történeti krónikákban találunk ungur, kuda-magyar népet, mely a magyarokat jelenthette a korabeli forrásokban.⁵² Valószínű, hogy a vidék már régóta uralkodói központként, vagyis orduként működött az ott élő szkíta és hun népeknél. Amikor a hunok a 4. századtól nagy számban megindultak nyugatra, elfoglalták a Kárpát-medencét, majd elérték a Rajnát, akkor a birodalom központja áttolódott a Kaukázus előteréből a Kárpátokba, ami nem jelentette azt, hogy a régi helyüket kiürítették volna.

A magyar őstörténet kutatás álláspontja szerint a magyarokat szoros szálak fűzték az onogurokhoz, de nem volt közülük a hunokhoz.⁵³ Ennek az állításnak ellentmondanak a korabeli források, ahol egyértelműen leírták, hogy a hun és a (h)onogur kérdés elválaszthatatlan, hiszen a (h)onogurok a hunokhoz tartoztak. A bolgárok, akik szintén az onogurtól származtatják magukat, ma már elismerik, hogy azok Attila örökségét vitték tovább.⁵⁴ A magyar történészek, turkológusok máig vitatják azt, hogy a magyarság a 9. század előtt önálló politikai erőt jelentett volna a térségben. A korabeli források erre ugyancsak

⁴⁷ Tolsztoy, 1948. 164.

⁴⁸ Dzsfarov, 1985. 46.

⁴⁹ A gótok például egészen a 15. századig éltek Mangup-kale várban.

⁵⁰ Obrusánszky, 2008. 29.

⁵¹ Theophanesz és Malalasz krónikájában, idézi: Moravcsik, 1927.

⁵² Kmoskó, 2004. 99.

⁵³ Györffy, 1993.

⁵⁴ Dobrev, 2005. 56.

rácáfolnak, hiszen a magyar név korai, 6. századi előfordulását több keleti forrás is igazolja, sőt régészeti leletek is azt erősítik meg, hogy a magyarságnak erős gyökerei voltak a Kaukázus előterében. A magyar név korai, 6. századi előfordulása egyébként azt bizonyítja, hogy őseink már a Kárpát-medencei bejövetel előtt is fejlett törzsszövetségi rendszerben éltek, amely élén a későbbi Magyar törzs állt. A történeti hagyomány szerint azért rájuk esett a választás, mert Álmos és nemzetsége Attila király közvetlen leszármazottja volt, és ezért a pusztai hagyomány szerint előjoguk lehetett az uralkodásra,⁵⁵ ahogyan az a sztyeppe trónöröklési rendben bevett szokás volt. Azt források híján nem lehet biztosan tudni, hogy a magyar törzsek mikor alapítottak először önálló államot, hiszen arra nincs pontos történeti adatunk, egyedül Bíborbanszületett Konstantin műve említi meg, hogy a türkök (magyarok) vajdák között voltak felosztva, ahol Levedi/Lebedi volt az első vajda.⁵⁶ Annak idejéről megoszlanak a történeti vélemények, de ha a bizánci forrás adatait vesszük figyelembe, akkor mindez már a „besenyő” támadás előtti korban lehetett, amikor is a szavárd magyarok elszakadtak a többségtől és „Perzsia” vidékén telepedtek le, mely területen valójában Azerbajdzsán területét kell érteni, ott ugyanis mai napig szóhagyomány kering a magyarokról, illetve a Kura (Kür) folyó vidékén Madzsar nevű települések is voltak.⁵⁷ A magyar történeti krónika annyit említ meg, hogy a magyarok ősei, Hunor és Magor „Perzsiában, Evliat tartományban” éltek, és onnan vadászat útján érték el a Meotisz-mocsarakat,⁵⁸ ahová átköltöztek népükkel. Elképzelhető, hogy Evliat azonos Havila tartománnyal, amely Tebriz alatt van.⁵⁹ A magyar humanista irodalom a forrást úgy értelmezte, hogy a magyarok az ázsiai Szkítiából költöztek át az európai Szkítiába. Néhány magyar kutató Lebedia/Levédia helyét a Meotisz-vidékre helyezi,⁶⁰ amely kiterjedt még a Krím-félsziget keleti részére, a mai Kercs város környékére. A 6. században éppen abban a tengerparti városban hallunk először Muagerisz királyról, aki testvére, Gorda helyét vette át a hunok között. Majd a bizánciak leírják, hogy Jusztiniánusz elkergette őket a városból, így valószínűleg a Meotisz-vidékre húzódtak vissza.⁶¹ Erdélyi István szerint arról a környékről előkerültek olyan 7-8. századi leletek, amelyek kapcsolódhatnak a magyarokhoz.⁶² Bíborbanszületett Konstantin azt is lejegyezte, hogy a „besenyő” támadás miatt a kazárok elfoglalták a türkök (magyarok) lakóhelyét.⁶³ Valószínűleg az események a mai Dagesztán területén történhettek, amely az 5. századtól a kaukázusi hunok, majd a szabírok lakóhelye volt, utóbbiakat egyébként hun népek közé sorolták a korabeli források.⁶⁴ A bizánci császár egyébként — Bulcsu és Tormacsu elmondása alapján — a magyarok régi neveként jelölte meg a szabírt (szabartoi aszfali), akik a 6. század eleje óta uralták a Kaukázus északi térségét. A szabírok eredete sem tisztázott, van, aki a távol-keleti xianbei törzsszövetséggel hozza összefüggése őket, míg mások Nyugat-Szibériából eredeztetik őket. Puskás szerint a heftaliták törzse között is lehet keresni nyomaikat.⁶⁵ Van, aki azt mondja, hogy már a hunok idején is a térségben éltek. Dobrev szerint a szabartoi aszfali kifejezés szabír-eftalitát is jelenthet, ami hun eredetükre utal.⁶⁶ Prokopiosz mindenesetre hun népnek tartja őket. A magyarok régi története egybefonódik a szabírokkal, és valószínűleg egyik őshazánk a Dagesztáni területen keresendő, ezt a Derbentnámban szereplő Madzsar helynevek is alátámasztják. A bizánci forrásból ismert az, hogy a szavárd néven szereplő magyarokat a „besenyők” támadás mozdította ki, és a krónikás leírása szerint azok helyére kazárok költöztek. Ezt az időpontot — a besenyők miatt — a 9. századra helyezték. Ha azonban alaposan utánanézzünk a korabeli eseményeknek, és népmozgásoknak, akkor láthatjuk azt, hogy a kérdéses helyen mikor éltek a kazárok. A kazár főváros eredetileg Szamandar volt, a mai Dagesztán területén. A források alapján a történelem, vagyis a „besenyő” támadás jóval a 9. század előtt, valószínűleg a 6-7. században történhetett, és nem besenyők, hanem az arabok támadhatták meg a magyarokat és a kazárokat, és akkor a kazárok elfoglalták a magyarok lakóhelyét, így azok nyugatra költöztek. Ekkor szakadhattak el a szavárd magyarok.⁶⁷ Az arabok egyébként a 650-es években, illetve 711 után sorra foglalták el a Közel-Kelet államait, lerohanták Perzsiát és elfoglalták egész Közép-Ázsiát. A Kaukázusban a kazárokkal hadakoztak a térség uralmáért. A második arab-kazár háborúban (737 körül) magát a kazár kagánt is elfogták és az iszlám felvételére kényszerítették. A sztyeppe mozgásokban az arab hódítás és az iszlám rohamos hódítása egy nagy civilizációs átalakulás kezdetét jelentette, ahol eddig ismeretlen népelemek és kulturális hatások érthették a pusztai népeket és a városlakókat. Botalov, orosz régész magyarországi előadásában régészeti kultúrák elemzése révén kimutatta, hogy a kelet-európai térségben a 8. században

⁵⁵ A hun uralkodóház öröklési módjáról jó áttekintést adnak a kínai források, de jó analógiát találunk más sztyeppe népeknél, így például a mongoloknál, ahol mindig az első nagykan közvetlen leszármazottjából kellett utódot választani.

⁵⁶ DAI. 38. In: Pauler-Szilágyi, 1900.

⁵⁷ 2008 tavaszán Bakuban többször is emlegették, hogy a Kura-folyó partján madzsar nevű települések vannak.

⁵⁸ A Meotisz-mocsarnál az egyik legkedveltebb vad a szarvas volt, talán nem véletlen, hogy az antik krónikák az ott élő sztyeppe népekről éppen ezt a foglalatosságot említik meg.

⁵⁹ Helilov-Nyitrai, 2008. 163.

⁶⁰ Néhány kutató, akik erre a következtetésre jutottak: Thury József, Szentkatolnai Bálint Gábor.

⁶¹ Moravcsik, 1942.

⁶² Erdélyi, 2008. 22.

⁶³ DAI. 38.

⁶⁴ Moravcsik, 1942.

⁶⁵ Puskás-Kolozsvári Frederic, 2009. kézirat

⁶⁶ Dobrev, 2005. 229.

⁶⁷ Helilov-Nyitrai, 2008. 197.

mutathatók ki jelentős változások.⁶⁸ Elképzelhető, hogy a magyarok az arabok inváziója miatt mozdultak ki a Kaukázus vidékéről és vándoroltak nyugatra, és fokozatosan megközelítették a Kárpát-medencét, Attila hun király egykori központját. A magyarok egy része azonban már az avarok előtt is a Kárpát-medencében élt, oda csak a hunokkal együtt kerülhettek.⁶⁹ Korábban Nagy Géza és Zichy István szintén úgy vélték, hogy a magyarok már az avarok idejében a Kárpát-medencében voltak. Ezt az elméletet László Gyula kettős honfoglalásnak nevezte. A 830-as években a nyugati végeken lévő vangár népnév is rejthet magyarokat, ahogyan erre Oborni Teréz utalt.⁷⁰

Összegzés

Rövid előadásomban csak felvillantottam néhány olyan kérdést, amely a Kaukázus előterének kutatásához érdekes adalék lehet. Mindenképpen át kell értékelní a korábban kialakított képet, mely szerint a hunok nem éltek tovább egykori országukban, ehelyett el kell fogadnunk, hogy még legalább a 7. századig jelentős szereplők voltak a Kaukázus környékén. Az „ogur” kérdést pedig érdemes ismételtén megvizsgálni, hiszen azok nem lehettek türk népek, hanem a hunokhoz tartoztak. Magyar őstörténeti szempontból a legfontosabb tény az, hogy szoros kapcsolat volt a hunok és a magyarok között, ahogyan azt a magyar történeti hagyomány is megőrizte számunkra.

IRODALOM

ARADI, Éva

2005. A hunok Indiában. Hun-Idea, Budapest

2008. Egy szkíta nép: a kusánok. Hun-Idea, Budapest

BARFIELD, T. J.

1981. The Hsiung-nu imperial confederacy: organisation and foreign policy. In: JAS 41. 41-61.

BATSZAJHAN, Zagd

2006. A hun népek története. Fordította: Obrusánszky Borbála. Farkas Lőrinc Imre, Budapest

BELLUS, Ibolya (ford.)

1986. Képes Krónika. Európa Könyvkiadó, Budapest

BOODBERG, Peter

1979. Selected paper of Peter A. Boodberg. University of California Press, Berkeley and Los Angeles.

BURNHAM, Philip

1979. Spatial Mobility and Political Centralization in Pastoral Societies. In: Pastoral Production and society. L'Equipe écologie et anthropologie des societies pastorals. Cambridge University Press, New York-Cambridge

CHRISTIAN, David

1998. A History of Russia, Central Asia and Mongolia. Vol. I. Inner Eurasia from Prehistory to the Mongol empire. Blackwell, Massachusetts

CSORNAI, Katalin

2007. Négy égtájon barbár csillag ragyog. Az ázsiai hunok a kínai forrásokban. László Gyula Egyesület, Budapest

DeGROOT J. J. M. 2006.

Hunok és kínaiak. A hunok története a Kr. sz. előtti évszázadokban – kínai források alapján. Közzéteszi: Bakay Kornél-Csornai Katalin. Raspenna, Budapest.

DOBREV, Ivan

2005. Zlatnoto Szirovise na Bilgarstkite Hanove ot Attila do Szimeon. Riva, Szofia

DZSAFAROV, Jusuf

1985. Gunni v Azerbajdzsane. Elm, Baku.

ERDÉLYI, István

1988. Régészeti kutatóúton a Góbi sivatagban. In: Keletkutatás. ősz. 74-78.

⁶⁸ Botalov Szergej előadása 2008. augusztus 18. Magyarság és Kelet II. konferencia, Budapest.

⁶⁹ Király, 2006-ban összegyűjtötte a magyarokra vonatkozó nyugati forrásadatokat, amelyek 561-től kezdve folyamatosan emlegetik a magyarokat (Hungari) a Kárpát-medencében.

⁷⁰ Oborni Teréz latin forrásadatokra hivatkozva a vangár névvel már a 9. század elején találkozott, Hunfalvy 836-ban datálta az első magyarokra vonatkozó adatot.

2000. Archaeological expeditions in Mongolia. Mundus Press, Budapest
2008. Scythia Hungarica. A honfoglalás előtti magyarság régészeti emlékei. Mundus Kiadó, Budapest
- ERDEMTÜ (főszerk.)
2007. Donghucsuudin tuuh ba szojo. Belső-Mongol Kulturális Kiadó, Höhhot.
- GOLDEN, PETER B.
1994. The peoples of the South Russian steppes. In: SINOR, Denis (ed) The Cambridge History of Early Inner Asia. Cambridge University Press, London
- GHIRSHMAN, Roman
1985. Az ókori Irán. Médek, perzsák, pártusok. Gondolat, Budapest.
- FÖLDY, József (ford.)
- 1977 Strabon: Geographica. Gondolat, Budapest.
- GROUSSET, René
1979. The Empire of the Steppes. A History of Central Asia. Translated from the French by Naomi Walford. Rutgers University Press, New Jersey.
- GYÖRFFY, György (szerk.)
1986. A magyarok elődeiről és a honfoglalásáról. Gondolat, Budapest.
1993. Krónikáink és magyar őstörténet. Régi kérdések-új válaszok. Balassi, Budapest.
- HELILOV, Mubariz – NYITRAI, Szabolcs
2008. Ósmagyarok Azerbajdzsánban. Hun-Idea, Budapest.
- JAGUB, Mahmudov
2007. Az azerbajdzsánok és a magyarok: közös visszatekintés az etnogenetikai kapcsolatok történetére. In: Magyarország és Azerbajdzsán: A kultúrák párbeszéde. II. Nemzetközi Tudományos konferencia. Azerbajdzsáni Nagykövetség, Budapest. 125-128.
- KHAZANOV, A. M.
1984. Nomads and the outside world. Translated by Julia Crookenden. Cambridge University Press. Cambridge.
- KIRÁLY, Péter
2006. A honalapítás vitás eseményei. Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Tanszéke, Nyíregyháza.
- KMOSKÓ, Mihály
2004. Szír írók a steppe népeiről. Szerkesztette: Felföldi Szabolcs. Balassi Kiadó, Budapest
- MA, Li Qin
2004. Yuan xiong-nu, xiong nu. Nei Meng guo Da Xue, Huhehaote.
- MAENCHEN-HELFEN, Otto
1973. The world of Huns. University of California Press, Berkeley, Los Angeles and London.
- MANSZAG,
2005. Ertniy mongolchuudin övög. Mongol Ardin Hevlelt. Höhhot.
- MORAVCSIK, Gyula
1927. Muagerisz király. In: Magyar Nyelv XXIII. 258-271.
1942. Byzantinoturcica I-II. die Byzantinischen quellen der Geschichte Der Türkvölker. Pázmány Péter Tudományegyetemi Görög Filozófiai Intézet, Budapest.
1988. Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- MURAKÖZI Gyula (ford.)
2002. Hérodotosz: Görög-perzsa háborúk. Budapest, Osiris Kiadó
- NÉMETH, Gyula
1986. Attila és hunjai. Budapest, Akadémiai Kiadó. 2.kiadás
- OBRUSÁNSZKY, Borbála
2007. Four Assumable Hunnic-Chinese Names of Dignitaries in the Hungarian and Slavic Medieval Tradition in Central Europe. In: Eurasian Studies Yearbook. 79. 130-138.
2008. Hunok a Selyemúton. Masszi, Budapest.

PAULER, Gyula — SZILÁGYI, Sándor

1900. A magyar honfoglalás kútfoi. Magyar Tudományos akadémia, Budapest

PETRIK, István

2008. Rejtélyek országa. Napkút, Budapest.

PRITSAK, Omeljan

1954. Kultur und Sprache der Hunnen. In: Festschrift Dmytro Chyzyhewskiy zum 60. Geburtstag. Berlin, Harrasowitz, 239-249.

PRUSEK, Jaroslav

1971. Chinese Stateless and the Northern Barbarian in the period 1400-300 BC. Dordrecht, Reidel.

SINOR, Denis (ed)

1994 The Cambridge History of Early Inner Asia. Cambridge University Press, London

SZENTKATOLNAI, Bálint Gábor

1901. A honfoglalás revíziója. Gombos Ferencz Könyvnyomdája, Kolozsvár.

THURY, József

1896. A magyarok eredete, őshazája és vándorlása. Athenaeum, Budapest.

TOLSZTOV, SZ. P.

1948. Drevnije Horezm. Moszkva. Nauk.

VÁSÁRY, István

1993. A régi Belső-Ázsia története. Szeged.

VLAGYIMIRCOV, B. J.

1934 Obszesztvennij sztroj mongolov. Nauka, Leningrád. (Formálisan megjelent)

WATSON, Burton 1961.

Records of the Grand historian of China. Translated from the Shih-chi of Ssu-ma-Chien. New York- London, I-II.

YAMADA, Nobuo

1989. The formation of the Hsiung-nu nomadic state. The case of Hsiung-nu. In: Historical studies of nomadic peoples in North-Asia. Tokyo University Press, Tokyo. 295-304.

WITTFOGEL K. — FENG Ch.

1946 Liao-shi. History of Liao dynasty. Philadelphia.

WOLFRAM, Herwig

1980. History of the Goths. Translated by Thomas J. Dunlap. University of California Press. Berkeley-Los Angeles-London.

WU, Mu Zhu

2005. Xiong nu shi yan ju. Key Research Institute in University. Lanzhou University, Lanzhou

PREHISTORY

In this column we present three papers.

- Szaniszló Bérczi: *Far-Eastern Art*. In August 2009 the latest coloring booklet on Eurasia was released (electronically all coloring booklets can be accessed at: <http://www.federatio.org/tkte.html>). In this writing the author provides an overview of this booklet.
- János Borbóla: *Springtime*. The writing presented here is the first chapter of the latest book of the author with the same name. In this work he researched an Egyptian hieroglyph that considered up until now by the scientific community as a decorative sign. Mr. Borbóla proved in this book that this sign was far from being a decorative element; on the contrary, it is a crucial sign. Starting from this he further investigated the links of the Egyptian religion, ancient Christian tradition and the symbolism of the Hungarian Holy Crown.
- Borbóla Obrusánszky: *Huns and Hungarians in Caucasus*. This is the Hungarian version of the paper published in the Journal of Eurasian Studies (April-June 2009, pp. 24-36; <http://www.federatio.org/joes.html>), *Late Huns in Caucasus*.

NYELVÉSZET

Czakó Gábor :

A hunfalvyzmus és a nyelvújítás

Az ép magyar nyelvérzékű nyelvtársaink sokasága utasítja el a „finnugor” nyelvészkedést, úgy ahogy van, de leginkább szótörténeti elemzéseit. Jogtalanul és pontatlanul. Nyelvédésanyánknak, mint minden hozzá hasonló korú hölgynek vannak szülei, déd, ük, és szépanyái-apái, ugyanígy gyermekei, unokái, megszámlálhatatlan sokaságban és fokokon. Ezek között kétségtelenül ott szerepelnek az ugorok és a finnugori népek is. Hogy esetleg kik még, arról az ugor-török háború óta sunnyog a tudomány. A XIX. század második felében ugyanis az említett háború látszólag ugor győzelemmel végződött, valójában két szűklátókörű kultúrpolitikus — Hunfalvy Pál és a később Józseffé lett Budenz — diktatúráját hozta, valamint a józan ész bukását — mint minden zsarnokság. Az erőltetett és egyoldalú szóhasonlításokat, származtatásokat, az ugor ősnyelv kitalálásba fektetett tömérdek sarkifény-kergetést mellőzve elég egyetlen példa, a Hunfalvy nevéhez fűződő „szabály”: csak az a szavunk tekinthető magyarnak, amely a rokon nyelvekben megtalálható. Eszerint az évezrede adatolt magyar szavakat, a milliós nagyságrendű szókincsünket a finn és az észt kivételével egy-két száz éve följegyzett töredék nyelvek szavaiból szabad csak magyarázni. Azaz hunfalvyzni. A többi szó vagy jövevény, vagy ’ismeretlen eredetű.’ Hunfalvysta szótárainkban ezekből van a legtöbb. Mókás, nem? Ideje szétválasztani nyelvünk őstörténetét — benne a finnugor rokonsággal — a hunfalvyzmustól, vagyis a ráarakódott hatalmi szempontoktól és a belőle eredő téveszméktől, pl. a szétszerkesztéstől. Ég szavunkat így vették ketté, mert az ’égbolt’ értelemnek van a miénkénél fél évezrednél is későbbi! följegyzésű és távoli zürjén ’synad’ = levegő, és finn ’sää’ = időjárás, kapcsolata, az igei értelemnek pedig ugyancsak kései cseremis, zürjén és osztják. Ha a sokkal korábban följegyzett magyarból indultak volna ki, akkor azt mondanák, ami ésszerű: az ég mindkét jelentése kiveszett több rokon nyelvből, viszont egyik-másikban megváltozva ugyan, de fennmaradt. Miután a magyarban megőrződtek őskori világszemléleti és bölcséleti elemek,¹ melyek még a középkorban is éltek,² nálunk a két ég jelentés egy maradt. Okkal.

Akár az *egy* számnév, mely „mindeneket magába foglal” és az *egy/id*=szent, mely azt jelenti, hogy az Egyház mindenkit magába fogad.

Ősi finnugor szavaknak tekinti a TESz a *nyal*, *nyel*, *nyál*, *nyelv*, *nyel* sort, és külön-külön származtatva veti össze őket a rokon nyelvek hasonló jelentésű alakzataival. Lényegében négy külön szónak tekinti őket, mert szórtan fordulnak elő: az egyik itt igen, ott nem.³ A rokonság kétségtelen, ámde fordított. A mi nyelvérzékünk e négy szót azonos gyökből eredetnek tekinti: alakjuk, szerepük, jelentésük hasonlósága miatt. Természetesen ezen a véleményen van a CzF is: „*nyelv* azon számos szók közé tartozik, melyekben a v képző átalakult igeneves ó v. ő, tehát eredetileg nyelvő, melyből lett: nyelvü, végre: nyelv, mint ölv, ölvü, ölv, oló, olu, olv, homó (omó), homu, homv (hamv). Így képződtek elavult gyökökből: enyvü, enyv; könyü (gönyü) könyv; nedü, nedv; kedü, kedv; fenyü, fenyv stb. Legtökéletesebben összevett e származtatással a csagataj jalin = nyelv, jala-mak igétől mely am. nyal-ni (Vámbéry); hogy pedig nyal és nyelv teljesen rokonok, nem hiszszük, hogy valaki kétségbe vonná. Több régi nyelvemlékben eredeti alakjában találjuk. „Menden nép, nemzet és nyelvő (azaz nyelv) valamely káromlatot beszélend.” (Bécsi codex. Daniel profétában). „És ő szájokbun álnok nyelvő nem lelettetik.” (Sophonias profétában). Sőt néhutt csak nyelv. „Szólásnak vagy nyelvnek ő büne.” (Nádor-codex). „Ez átkozott harmad nyelvnek gonoszsága.” (Góry-codex). Rokonok a vogul nelma, nilm, osztják nälím, nälém. Egyébiránt V. ő. NYEL, (1). A finn kiel szót némelyek más eredetűnek tartják, s ezért a magyar ’nyelv’-nek ’nyelvő’ eredetét is kétségbe vonják. De a magyar régiség minden kétséget eloszlat, s többet bizonyít bármely rokon nyelvnél, különben pedig a csagataj nyelv is mellettünk szól. A mongolban is k-val áll: kelen.”

Vajon annak van nagyobb valószínűsége, hogy a „finnugor ősnyelvben” négy, a nyelv két értelmét figyelembe véve öt külön szó keletkezett a hasonló képű, szerepű jelenségekre, majd ezek a szavak szétszéledtek, változtak a szétszóródó rokonok közt, ámde a magyarban az említett négy alak és jelentés valamely okból egységes alakot s jelentést öltött? Vagy ennél ésszerűbb, hogy ősgyökük a magyarban született, s onnan került a tőlünk elszakadt rokonokhoz, s formálódott tovább?

¹ Cz. G.: Beavatás a magyar észjárásba, CzSimon Bt. Bp. 2008

² „...tűznek (...) a természetes helye legfelül van, magasabb rétegben és rendben, amit a mélység színének nevez, az éghez ő van a legközelebb az elemek egész világában, mert őalatta van a levegő és a levegő alatt a víz.” Eckhart Mester: A teremtés könyvének magyarázata, Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, 1997.

³ A TESz szerint a *nyel* tizenkettő, a *nyal* tizenhárom, a *nyál* öt rokon nyelvben található, de inkább takony értelemben. A *nyelvet* négy rokon nyelvben mutatja ki, de csak a cseremisben jelent beszélt nyelvet is, a lappban viszont száj értelemben használatos a megfelelőített hangalak, a *najl’bme*.

A józan ész ilyesféle megcsúfoltatása aligha nevezhető finnugrizmusnak, még kevésbé tudománynak, legföljebb hunfalvyzálásnak. Hunfalvy tettestársa, Budenz szerint pl. a *rá* (első említése: Tihanyi alapítólevél, 1055 – reá) a nyolc évszázaddal később (!) följegyzett vogul *raŋ* – kb. rang – ’kívül’, esetleg a *raŋka* – kb. rangka – ’félre, oldalt’ szavakból magyaróztatik, s véletlenül sem fordítva. Mi sem természetesebb, hogy a „kikövetkeztetett ugor alapalak” a vogulból elrugaszkodva a *raŋe* lehetett. Még jelentéssel is föltarisznyázták: ’felszint’ érthettek rajta az őszukorok, akiknek ki-és hollétéről amúgy semmi adat sincs.

A TESz – Történeti Etimológiai Szótár – és a szintén hunfalvysta csapáson járó Etimológiai Szótár (Esz) szótár szerint *mozog* igénk bizonytalan eredetű, mert nem könnyű levezetni bizonyos jurák és szelkup szavakból. Hogy belső fejlemény lehetne a *moz* gyökből, ami *mocoroggal* is összefüggésben áll, meg az *izeggel* is, s általuk gazdag családdal, az a szótár szerkesztői számára vállalhatatlan, noha a kapcsolatról tudnak, mert *tényleg* tudósok, csak éppen nem merik lerázni láncukat.

A hunfalvyzmus egyik – nyilvános – kiindulópontja annak a hiedelemnek az abszolutizálása, miszerint az elmaradt, esetleg írásbeliség nélküli népek többet őriznek meg hagyományaikból, mint a szerencsésebb anyagi és művelődési sorsot élvezők. Ebben akad némi igazság, de hogy a teljes hiányzik belőle, az erősen valószínű. Nehezen állítható, hogy pl. a dél-baranyai beás cigányok nyelve közelebb áll *Ciceró* beszédéhez, mint IX. Piusz enciklikáéi.⁴ Az sem zavarja a szekta tanait, hogy az uráli rokonok valaha hantira és manysi váltak szét, majd az alig nyolc ezres vogul/manysi nép már a XIX. századra négy, egymást nem értő tájszólásra szakadt, szavainak eredeti alakja így a ködbe vész. Ezzel szemben a magyar nyelv egyik rendkívüli tulajdonsága az állékonyasága: európai nyelvtársaihoz képest roppant keveset változott az elmúlt, s nagyjából adatolt hét-nyolcszáz év során. Vajon mi lehet ennek az oka? Csak nem a gyökrend, ami nálunk nagyjából épen maradt? Varga Csaba hívta a föl a figyelmet arra, hogy a gyökrend óv a gyors változástól! Az egy gyökből sarjadt, hasonló szemléletességű, több tucatnyi, vagy olykor több száz szónak egyszerre kéne módosulnia!⁵

Nem csak szavaink és nyelvünk szerkezete tart ki erősen az időben, hanem szemlélete is. Nevezetesen azok az *őskori*⁶ eszmék, amelyek eddig föltárt részéről *Beavatás a magyar észjárásba* c. nyelvrégészeti könyvemben⁷ számoltam be. Például arról, hogy Nyelvédésanyánk emlékszik a több mint két és fél ezer évnek előtte virágzott minőségi matematikára,⁸ amelyet leginkább püthagoreusként ismerünk, ám ez a számszemlélet hatotta át a korabeli magaskultúrák számfölfogását Egyiptomtól Mezopotámián és Iránon át Indiáig. Sőt, emlékezete oly eleven, hogy Nyelvédésanyánk máig ebben a jegyben képi az új szavakat, l. pl.: *egyenlet*.

E számbölcselet az alapja a szintén őskori analógiás és szemléletes gondolkodásunknak, a holisztikus világ- és nyelv szemléletünknek. Vegyük pl. ikerszavaink ezreit (!), köztük *süt-főz*, *esik-kel*, sőt: *él-hal*, melyek ellentéteket oldanak egybe. Soroljuk még ide az olyan szavainkat, mint *magyaráz*, *egészség*, *köz*, *gondolkodik*, stb.⁹ Vagy éppen magát nyelvünk gyökrendjét, és ősrégi összefüggését zenénkkel.¹⁰ Az említettek, s az itt föl nem sorolt további nyelvrégészeti leletek egyelőre meghatározatlan korú ősepítványokként magasodnak ki a hunfalvyzmus barakktáborából. Ráadásul egyáltalán nem romok, ma is eleven, önépítő képződmények, bennük laknak a nyelvükben élő magyarok. Szegény, párbeszédképtelen¹¹ hunfalvysták hogyan is vehetnének tudomást róluk?

A hunfalvyzmus valójában hazugságszisztéma, zárt rendszer, melyből kilépni tilos. Aki megpróbálja, eretneknek minősül, azonnal kiesik a „tudományból”¹² és a szcientifista¹³ közéletből.

⁴ Az említett népcsoport a román nyelvújítás előtti nyelvet használja.

⁵ Varga Csaba: A kőkor élő nyelve, Fríg Kiadó 2003.

⁶ Hamvas Béla kifejezése, Buddha, Zarathusztira, Püthagorasz idejével lezáruló korszakot nevezte így, mely nagyjából Krisztus előtt 600 évvel ért véget.

⁷ Czakó

⁸ „A dolgok ősképe a szám”, megelőzi az ideát. Isten a világot, szám súly és mérték szerint teremtette, a szám tehát ontológiai fogalom. E számfölfogás szerint a szám nem pusztán mennyiség, hanem „mennyiségyszerű minőség.” A legnagyobb szám az egy, mely mindeneket egyesít, meghasonlása a kettő, a tökéletesség száma a három, a teljessége a négy. A többi ezek társításából keletkezik. Végtelen nincs, a számok, akár a természet, körbe járnak, teljességük egytől-egyig tart – bővebben: Cz. G. 2008. 104. old. skk.

⁹ Bővebben: Cz. G. 2008. 131. old. skk.

¹⁰ Cz. G.: 2008. 55. old. skk.

¹¹ ***Hamvas Béla gondolkodásának egy kulcsfogalma a Hazugság: általa az ember a realitásból kiesik, párbeszédképtelenné válik, rögösméi foglya lesz; a zenei hazugság a legelvetemültebb; ontológiai korrupció, a hazugság és az elhazudott élet nem választható el; ahol az ember hazudik, ott egyedül marad, lezárul, a közösségből, kiesik, valótlán és párbeszédképtelen lesz → hazugságszisztéma.***

¹² ***Hazugságszisztéma amit mondtam, igaz volt, de nekem ilyesmit mondanom nem volt szabad. (Hamvas Szótár)***

¹³ ***Szcientifizmus*** dogmatikus világnézet, politikai fogalom ; válságtermék; ideológiáktól fertőzött tudomány, a tudomány eredményeit kizsákmányolja valamely hataloméhes csoport érdekében, s a túlvilágot elárulja a földi életnek; tudós csalás; átöltözött klerikalizmus; a reneszánsz, reformáció, felvilágosodás, pozitívizmus, humanizmus, haladás, stb. megnevezések nem kutatási eredmények, hanem világszemléleti önigazolások; a középszer védekezése a teremtő géniusszal szemben; „Az ember a gondolatban, hogy a földbolygó a sok közül egy, és forog, mint a többi, nem *Galileivel* áll szemben, hanem a **szcientifizmussal**, amely a gondolatot nem, mint igazságot adja

*

Az ép magyar nyelvérzék máig a *belső* nyelvértelmezés alpművére, a Czuczor Gergely és Fogarasi János által készített *A magyar nyelv szótárára* – CzF – támaszkodik. Jómagam Mészöly Miklós állandó hivatkozásai nyomán kezdtem érdeklődni e csodálatos mű iránt. Mint ismeretes, a CzF szerint a magyar gyöknyelv.¹⁴ Szavaink rendszert alkotnak, s a mintegy 2400 gyök toldalékolásából keletkeztek és keletkeznek.

Ezt a magyarok mindenkor tudták. Íme „*A nagy magyar szótár belső elrendelésének s miképeni kidolgoztatásának terve. Utasításul a magyar Tudóstársaság tagjainak*” című, 1840-ben kelt irat néhány mondata.¹⁵ „*Előszó. E terv első része, gróf Teleki József akadémiai elnöknek, alapul elfogadott, koszorús munkája (Egy tökéletes magyar szótár elrendeltetése, készítése módja. Pest, 1821) után készítve, előleges tudomásul a tagok számára, 1834. kinyomatott.*”

Azóta annyira haladván az előkészületek, hogy maga a kidolgozás is már munkába vétethetnék; e terv, 1839-dik évben, a kis gyűlésekben még egyszer átnézetett, nagyobb világosság okáért helyenként példákkal toldatott meg, itt-ott a kifejezések határozottabban ejtettek; a VII-d. nagy gyűlés határozata a szótár miképeni dolgoztatásáról, valamint a Vörösmarty Mihály nyelvtudományosztályi megbízott rendes tag példány-cikkelyei, miképen azok, a kis gyűlésekbeni szoros vizsgálat után, elölnek fogadva, hozzá kapcsolattak: s mind ezek együtt, utasításul a tagok számára, a X-d. nagy gyűlés rendeletéből, ezennel kibocsátatnak. Pesten, a kis gyűlésből junius 30. 1840. D. SCHEDEL FERENCZ titoknok.”

Így kezdődik A magyar nyelv szótárának körvonalazása Akadémiánk nagy és kisgyűlései által, többszöri, tehát a lehető legalaposabb megvitatás után. Lentebb, rögtön az első fejezetben, roppant érdekes megállapítást olvashatunk nyelvünk természetéről. Előre bocsátandó, hogy ekkoriban egy ügyvédbojtárnak, kollégiumi tanárocskának, falusi lelkésznek is kellett tudnia legalább latinul és németül, hisz ezek voltak a hivatalos nyelvek, a régi határozatok, törvények, iratok és ítéletek e nyelveken fogalmazódtak. Ezen kívül tót, rác, oláh, vagy egyéb nemzetiségi vidékeken az ügyfeleik-híveik nyelvében is alapos jártassággal kellett bírniok. Akadémiánk ráadásul a kor legnagyobb nyelvművészeit is körébe vonta, akik nyelvünket művelve belülről értették azt. Például Vörösmartyt, később Aranyt. Az akadémikus urak tehát sok más nyelv ismerete, s anyanyelvünk benső, költői ihlete alapján juthattak arra meggyőződésre, hogy: „*A magyar szótár alkotásának, nyelvünk természete szerint, némely főbb szabályokat kivéve, különbözőnek kell lenni minden egyéb nyelvek szótárainak alkatától, valamint az eddig készült magyar szókönyvekétől is.*” Tehát a magyar nyelv természete eltér az indoeurópaiakétól. A körvonalazók bizonyára tanulmányozták a nyelvész gróf Teleki József akadémiai elnök iránymutató tanulmányától kezdve, azaz majd hús esztendőn át a korabeli és korábbi külföldi szakirodalmat is, ezért vetették el. A magyar nyelvtudomány pedig ekkoriban bontakozott ki. Megjegyzendő, hogy e korai művek egyike, Kresznerics Ferenc Magyar szótára (1831) szintén a magyar nyelv belső gyöktermészetét vizsgálta, bár nem használta még a CzF szakkifejezéseit.

Hogy milyennek gondolták a legműveltebb magyarok anyanyelvük belső természetét, arról világosan rendelkezik a szószármaztatásról szóló V. szakasz második bekezdése,¹⁶ melyben meghatározzák szavaink alapelemét, gyökerét, „atomját”: „*A szók vagy gyökök, mint péld. rom, vagy származékok, mint romladék, vagy összetételek, mint vár-rom, le-romt.*”

Gyökszónak hivatik az, mely nincsen szóképző által alkotva. Az ily gyökszók vagy eredetiek vagy kölcsönzöttek. Ezek eredetéről, a természeti hang után képzeteket kivéve, alig mondhatni valamit, mert az ős régiség homályában vész el. Már az ily gyökszókról, akár azok a finn, zsidó, arab, akár a perzsa, mongol, török, tatár, akár tót, német, deák, görög nyelvvél legyenek közösek, legtanácsosabb ezen szabályt követni, hogy: hol a kölcsönözés akár nyelvünkbe, akár nyelvünkől világos, ott az kijelentessék; hol pedig eléggé ki nem mutatható, ott kétesnek maradjon a szótárban is, egyszerűen az jegyeztetvén meg, hogy ez vagy amaz magyar gyökszó, ez vagy amaz idegen nyelvvel közös.”

Ez volt tehát a XIX. sz. első felében a Magyar Tudományos Akadémia tagjainak általános véleménye, mely nyilván nyelvérzékükből fakadott, mivel akkor eme adottság a maga természetességében létezhetett és működhetett.

*

A gyökrend meglepően csodálatos bizonyítéka az említett korszakba átívelő nyelvújítás.

A nemzeti ébredés évtizedeiben vívott nyelvi harc Mondolatostul a magyar nyelvtörténet remek fejezete. Természetesen sokan támadták az újítókat, némelyek labancozzák őket mindmáig, de a mozgalom többet javított, mint ártott. Először is azért, mert tényleg népi volt, vagyis a magyarul beszélők véleményét fejezte ki, s ezért nem torkollott hunfalvyzmusba, azaz tudománytalan diktatúrába. Másodszor azért, mert az erőszakosok ellenében Nyelvédessanyánkra bízott a döntés, ő pedig jó királynőként az észjárása szerinti leleményeket tartotta meg. A magyar észjárás alapja a gyökrend, ebből fakad az

tovább, hanem – kihegyezett célzattal – mint a vallás ellen bevethető harci eszközt;” belőle a vallásba átjárás nincs; nem ismeri a szerelmet, csak a szexust, a mézes-vajas kenyeret, csak a kalóriát és a vitamint. (Mindhárom idézet közvetlen forrása Cz. G. Szótárkönyv, Hamvas Szótár, Boldog Salamon Kör, Bp. 2001.)

¹⁴ Állékonysága is ennek következménye.

¹⁵ Olvashatók a CzF első kötetének elején.

¹⁶ CzF. I. köt. 6. old.

egységlogika, a gyökhangsúly, a hálószerűség, az egyszerűség, a lényeglátó-levezető/deduktív gondolatmenet, a rokonítás/analógia, a mellérendelés, a képiség és a kétféltékés gondolkodás. Ezekre épül nyelvünk máig eleven önépítő rendszere.

Könnyedén elhajtotta pl.: a *gyökérhiszem*-et, s vele szemben megtartotta az *alapelv*-et. Kidobta a *hadroncot*, s megmaradt az *újonc*, az *átkupidolni* sem ejtett szerelembe senkit, viszont a *bökkenő* hódított. Az ősi *elme* annakidején is *elmélkedett*, de *elméletet* csak az újkor divatjával kezdett alkotni 1813-ban.

A nyelvújítók maradandó alkotásaikban – józan magyar ésszel és ép nyelvérzéssel – a gyökrendből indultak ki. Jóval a CzF előtt! Legsikeresebb alkotásaikban a fölfrissített régi- és tájszavak mellett rendre ódon gyökszavakat vettek elő, és toldalékoltak az új igények számára. Nem feledkeztek meg a gyökök jó részében még eleven képiségről sem! Az észjárásunk szerint alkotott szavak azért terjedtek el oly gyorsan, mert nyelvtársaink rögtön, mindenütt értették őket. Ez a magyarság egyik különös adottsága. Nálunk nincsenek nyelvükben szegények, s a néprajzosok a megmondható, hogy iskolázatlan pásztorok, parasztok mennyivel választékosabban finomabban és magyarosabban fejezik ki magukat számos akadémikusnál.

Lássunk példákat! *Ő* személynévünk már a középkorban családot nevelt: *önnön*, *ön maga*, stb. Ebből lett *Széchenyi* javaslatára az *ön* megszólítás, s származott belőle a nyelvújítás során: *önző*, *önzetlen*, *önérzet*, *önálló*, *öngyilkos* és vagy száz más szavunk, egészen mostanáig: *öngól*, *öngyújtó*, stb. Ősrégi *al* gyökszavunk ezernyi szót virágoztat a nyelvújítástól folyamatosan az *alkonytól* az *alagúton* át az *alapítványig*, s mind a lentiség, az alsóság képére támaszkodik. *Év* szavunk kétszáz esztendeje jobbra már csak toldalékaiban élt. Ezekből bontották vissza a gyököt – a műveletet pontatlan hunfalvyzmussal szóelvonásnak szokás nevezni – s toldalékolták új szavakká: *évkönyv*, *évszak*, *évlő*. Szakkönyveink szerint hasonló esett meg a szintén bámulatosan termékeny gyökünkkel, a *körrel* is. Vizsgálendő csoda, hogy ezek az aludni látszó gyökök szunyókálva is folyamatosan sarjastottak új töveket és törzseket – a *kör* és alakváltozatai – *ker*, *kar*, *gur* stb. – vagy ötszázat! Maga a *gyök* is ekkor elevenedett meg a *gyökér*, *gyökeres* szavakból.

Így megy ez a mai napig, lásd: *önkakaó*, *önadózó*, *alvószámla*, *alapszerződés*, *körbetartozás*, *környezetszennyezés*. Vagy a *számítógép* világában: *merevlemez*, *tárhely*, *villámlevél*, *háló*...

Szókeletkeztetésünk ékes bizonyítéka annak, hogy *nyelvünk* – ellentétben a szétszerkesztő hunfalvyzmus elképzeléseivel – *önszervező rendszer*.

*

Igen érdekes volna elgondolkodni azon, hogy az áltudományos nyelvtudományi diktatúrában milyen lett volna a nyelvújítás? Ha megnézzük pl. a románt, akkor láthatjuk, hogy nyelvújítása roppant természetes módon vett át nyelvcsaládi szavakat, kifejezéseket, s azok könnyedén illeszkedtek a megújított román nyelvbe. Hanem a „visszakövetkeztetett ugor összavakból” kik teremtettek volna *műszót* a *kórházra*, a *mozdonyra*? E kérdés nem *mi lett volna ha?* – csacsukaság, mert biz a hunfalvysta álság ötnegyed évszázad alatt nem termelt *egyetlen szógyümölcsöt sem!*

*

Szójátékaink alapja szintén a gyökrend, helyesebben az, hogy toldalékolandó gyöknek tekintjük a szókezdeteket. Így képződik a *szenialis*, a *pirhonya*, a *türedelmes*, *Romhányi a rímhányó* és a többi egy adott pillanatban és helyzetben kiviruló, majd elhervadó szóötlet. Ide kívánczik Karinthy pompás Babits karikatúrája, melynek humora abban áll, hogy az erőltetett alliteráció hatását gyökcserevel fokozza: „*Nyersei nyőleg a Nyugatban nyelentek nyeg.*”¹⁷ A gyermekek szóteremtő kedve sem az „ugor összavakból” indul ki, hanem a gyökök gyakran még eleven őselemből, képből. Ők mintha előlről kezdenék... Sebestyén fiam négy évesként sem jött zavarba soha, ha valaminek a nevét nem ismerte. Honnan is tudhatta volna óvodásként a bérlétszelvény nevét? Habozás nélkül nevezte *bérleti beteszőnek*, leírva a jelenséget, ugyanígy *lemegyőnek* a lépcsőt, *féllátónak* a monoklit, *ebédi főzőkének* a lábast.

*

Becézésünk is a gyökrendet követi. A kicsi Erzsébet nálunk leginkább Erzsí, az angolban Betty: ők a szó végével gyöngédkednek. A keresztnevek nemzetközisége persze befolyásolja a becenevek alakulását, de a magyar keresztnevek közt nem találtam kivételt: Szabi, Piri, Csabi, Boti, Ali, stb. A szombathelyiek kedvenc csapatukat, a Haladást Halinak becézik, a ferencvárosiak – régen franzstadtiak – a magukét Fradinak, a debreceniek a Lokomotívjukat Lokinak, viszont az FC. Liverpool rajongói Pool-t kiabálnak a mérkőzésen.

A Fradi példa arra is, hogy a magyar nyelvérzék az idegen szavakat is próbálja gyökösíteni.

*

A hunfalvyzmus a gyökrendet úgy vetette el, hogy soha meg nem cáfolta: egyszerűen azért, mert ez lehetetlen. Éppen ezért a kirekesztést, a sértegetést és a cenzúrát választotta harci módszerül. Elsőül kicenzúrázta a tudományos szaknyelvből a

¹⁷ Így írtok ti.

gyökrend alapfogalmát, a gyök szót – melynek eszméje a nemzetközi nyelvészetben az alapfogalmak közé tartozik –, és a módszertanilag hibás szótóvel helyettesítette. *Látjuk*, hogy a gyök a jelentés alapja, alapképe, növényteni hasonlalt a gyökér, amelyből kihajt a törzs, azaz a szótó. A tö, a törzs a szó molekulája, a szó az atomja. Az atomnak is vannak részecskéi, a gyökelemek. *Lapályos* szavunk töve a *lapály*, gyöke a *lap*, *lep*. Ebből sarjad a család: *lapos*, *lapít*, *lappang*, *lapát*, *lepedő*, *lepény* stb. Az *l* hang gyökelem, rendszeres alkotója a *lapos*, *lenti*, *alul*, *le* stb., tehát hasonló jelentésű szavaknak.¹⁸ Ám a TESz szétszerkeszti a szócsaládot. Szerinte és Budenz szerint a *lapát* szláv eredetű, mert előfordul hasonló alakokban és jelentésekben szláv nyelvekben. Ezért hiába a népes honi rokonság, a kiterjedt, egyalakú és értelmi közösséget alkotó szócsalád, szegény árva *lapát* „finnugor egyeztetése, valamint a *lapos* rokonságába valós sorolása téves.”

Nos, ezért és ezer hasonló tudománytalanság elkövethetősége miatt kellett a gyök fogalmának kikerülnie a tudományosságból.

Kirekesztett, háttérbe szorított minden olyan nyelvészt, aki nem adta meg magát a diktatúrának. Jellemző, hogy a hunfalvyzmus győzelme után az írók kiszorultak az Akadémia I. Osztályából. Föl sem merült, hogy Vörösmarty és Arany méltó utódai, például Kosztolányi, vagy Weöres tag lehessen, noha nem kétséges, hogy tudtak annyit nyelvünkről, mint bármelyik akadémikus.

Az ellenfelek szinte lélegzetet sem vehettek, nemhogy nyilvános szakmai megszólaláshoz juthattak volna. Például a XIX. század legnagyobb altáji nyelvtudorának, Szentkatolnai Bálint Gábornak az országot is el kellett hagynia megélhetés híján. Dilettánsnak minősítették őket, délibábosnak és hasonlóknak, és kirekesztették a tudományos életből. Így megy ez a mai napig. Jó tudni, hogy meghatározásuk szerint délibábos az a nyelvész, aki nem publikál szakmai lapokban. A szakmai lapok pedig, na, kinek a kezében vannak?

Természetesen a CzF is délibábosnak minősül. Nem egyes tévedései, hanem az egész mű, és vele a magyar nyelvérzék szörőstül-bőrőstül. Hoppá!

Ha összefoglaljuk a hunfalvyzmus lényegét, akkor a következők jönnek elő.

1. a hangsúlyt a belhasonlítás, anyanyelvünk benső természetének elemzése helyett a külhasonlításra teszi, s ennek érdekében keményen tudománytalankodik;
2. a finnugor rokonság igaz tényét abszolutizálva a sok százada, vagy akár ezer éve följegyzett magyar szavakat sokkal későbbi és töredékes rokon nyelvek szavaiból vezeti le;
3. tautologikus okoskodással ugor „ősnyelvet” kohol a rokon népek jobbára XIX. századi szavaiból, s ezeket nyelvünk alapszókinsének nyilvánítja;
4. kirekeszti a magyar szókinsből azokat az élő szavakat, melyek a gyökrendből kifogástalanul levezethetők, ám kivesztek a rokon nyelvekből;
5. kirekeszti a magyar szókinsből azokat a szavakat, melyek itthon hatalmas szócsaládok tagjai, ám idegen nyelvekben is előfordulnak, pl. kapa, lapát, szablya.
6. megtagadja a magyar nyelv benső természetét, a gyökrendet tudományos cáfolat nélkül;
7. szétszerkesztő: elhazudja nyelvünk benső összefüggéseit;
8. párbeszédképtelen, bírálóit tudományon kívüli, elsősorban hatalmi eszközökkel küzdi le;
9. zsarnokságot szervezett, mely ma már a társtudományok – történelem, régészet, néprajz, zenetudomány, stb. – művelőit is gúzsba kötik;
10. olyan nyelvtan-tantárgyat kényszerít az iskolákra, melyből a tanulók nem ismerik meg anyanyelvük összefüggéseit, igazi természetét, amely nem találkozik alapvető nyelvi élményeikkel – amelyet így joggal utálnak.

*

A magyar gyökrend önépítő rendszer értelmes tanulóprogrammal. Ezen az alapon állt a régi Akadémia, a nyelvújítók java, a költők meg a kisgyermek. Mind a mai napig. No meg a magyar nép, mely Nyelvédanyánk csodás és ősrégi palotájából nézi a hunfalvysta gulág omladozását. Biztos abban, hogy nyelvészeink java alig várja a szabadulást.

~ ~ ~ ~ ~

¹⁸ A gyökelemekkel azóta a magyar nyelvészet nem foglalkozik, sőt, tagadja, hogy egy hang lehetne szótó. Ez persze igaz, mert szótó tényleg nem lehet, de gyök igen. Biz' az *eszik* igének *e* a gyöke, az *sziknek* az *i* – tessék csak szépen elragozni őket! E-szik, e-vett, sőt, bácskai tájbeszédben: e-tt! Gyökhang még az á: ámul, ásít, a h: hápog, az u: ugat, ü: üvölt stb. Tudtommal a CzF óta a gyökelem kérdést csak Kiss Dénes költő vizsgálta alaposabban.

Czeglédi Katalin :

Nyelvünk gyökrendszeréről¹

1. A földrajzi nevek avagy a szkíta-hun nyelvek nyelvtana sorozatban a harmadik rész² az alaktan, amely két fő részből áll: a szótövek³ és a toldalékok rendszeréből. Tekintettel arra, hogy a hangtan és az ősmondattan mellett ez is olyan alpmű, amely nélkül nem fejthetők meg a szkíta és a hun nyelvi emlékek írásos anyagai, továbbá nem írható meg maradéktalanul a magyar valamint a szkíta-hun utódnyelvek nyelvtana, ezért sok példaanyagot kell tartalmaznia a fő kutatási területéről: a Volga-Urál vidéke⁴ földrajzi neveiből, a Kárpát medence földrajzi neveiből valamint a magyar személynévek és a közszók közül. Az anyag nagyságára tekintettel külön kötetben írtam meg a gyökrendszert⁵ és a toldalékok rendszerét. Jelen dolgozatban a gyökrendszer lényegéről egyetlen példa bemutatásával szólok, ez a magyar *pásztorkodásokkal* szó, amely szerkezeti felépítése szerint összetett, képzett, jelezett és ragozott forma.

E szónak a gyökéhez, tövéhez, s általában a gyökrendszer lényegéhez azonban csak úgy jutunk el, ha tudjuk, hogy a nyelv a természeti környezetnek, a tárgyi és a szellemi kultúrának a tükré, másképpen a közlés eszköze. Azt is kell látni, hogy eleink gondolkodása szerint az élő természet legkisebb egysége a forrás, a mag, amely az élet kezdete, kiinduló helye térben és időben egyaránt. Következésképp, a nyelv legkisebb egysége a forrást, a magot jelölő szó, amelyet összefoglaló néven gyöknek, tőnek szokás nevezni. Ez a gondolkodásmód egyrészt kiolvasható a földrajzi nevekből, a magyar és más nyelvekből, másrészt a társtudományok ismeretanyagából.

2. Ami a gyökrendszerhez kapcsolódó szakirodalmat illeti, alapvetően két hibája van. Az egyik csoportba tartoznak azok, amelyek összekeverik az abszolút szótövet és a relatív szótövet. A másikba azok sorolhatók, amelyek nem fogadják el, helytelenítik a *gyök* kifejezés, mint szakszó használatát. Mindkét csoporthoz tartozó irodalomban rendet lehet és kell tenni. Tisztázni kell a szakkifejezéseket ahhoz, hogy a használatuk illetve az elvetésük tudományosan megalapozott legyen.

A kifejezések tisztázásához hozzátartozik, hogy a *tő* és a *gyök*, azaz a szótó és a szógyök egymásnak változatai, felváltva használhatók. A tisztázás szükségességének igazolására lássuk a *tő* és a *gyök* szó jelenleg elfogadott tudományos magyarázatát:

A *magy. tő, töv, tőj* 'folyó, árok stb. torkolata, vége, (földrajzi hely) közvetlen környéke, a növénynek a földön levő gyökere része, növény szárnak, fatörzsnek stb. közvetlenül a föld feletti része, szőlőtőke, testrészeknek, végtagnak a törzsszel érintkező része, hajsza, szőr gyökere, alkotóelem, szótó'. Ősi örökség a finnugor korból. Vö.: *zürj. din* 'vastag vég (fáé)', *voj. diñ*, *diñ* 'tő, a fatörzs alsó, vastag része, folyótorkolat', *cser. tññ*, *tññ* 'gyökérvég', *md. t'e-, t'ej-, t'em, t'en*, finn *tiivi* 'tövé, fatörzs, vastag vég'. (TESz)

A *tő* szavunknak a magyar és a finnugorba sorolt nyelvi változatai összetartoznak hangtanilag, szerkezetileg és jelentésanilag. Etimológiájuk közös, gyökerük a szkíta-hun nyelvekhez vezet. Nem lehet ősi örökség a finnugor korból.

A *magy. gyök* ld. *gyökér* 'nemzetség, törzs, növénynek a földön szétágazó része, belső rész, alap, forrás, eredet, gyökérszó, gyök (matematikában), *gyök* 'a gyökvonás által nyert mennyiség, növény gyökere, gyökérszó'. A szócsalád alapja a *gyökér* ősi örökség az ugor korból, vö.: *vog. jēkur* 'kidőlt fagyökér földestül'. Az *-r* denominális nőnemképző. Hasonló jelentésfejlődésre vö.: *lat. radix* 'növény gyökere, valaminek alsó része, eredet, származás, *ang. root* 'gyökér, gyökérzet, fog, haj, gyökere, haj gyökere, eredet, forrás, gyök a matematikában, gyökérszó. A *gyök* egyrészt nyelvújítási elvonás a *gyökér*-ből. Másrészt a *gyüke* 'gyökere' a palócban nagy területen használatos. (TESz) < *gyöké* + *-r*.

Mindkettőben, a *tő* és a *gyök* szóban közös a 'forrás, eredet' jelentés. Ez azért is lényeges, mert a szavak olyan elemének a megnevezésére használjuk szakszóként, amely elemre épül a teljes, tovább alakított, képzett, jelezett, ragozott szó. Etimológiailag összetartozik, közös gyökerű szó a *tő* és a *gyök*, egymásnak olyan hangtani alakváltozatai, amelyek őrzik az alapjelentést, azaz a magjelentést, szerkezetileg abszolút szótövek. Semmi akadálya annak, hogy szótó jelentésben szakszóként használjuk mind a *tő*, mind a *gyök* formát.

¹ Jelen dolgozat a Miskolci Nagy Lajos király Magánegyetem rendezte Őstörténeti Fórumon elhangzott előadás (2009. aug. 4.) írásban megszerkesztett változata.

² Az első a Hangtan, a második az Ősmondattan. A Hangtan ld. Első kiadás: Nyelvészeti Őstörténeti Füzetek 1-3. Nagy Lajos király Magánegyetem, Miskolc 2004-5, második kiadás: A szkíta-hun nyelv őstörténete, Hangtan, Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest 2007. Az Ősmondattan ld. Első kiadás: Nyelvészeti Őstörténeti Füzetek 5. Nagy Lajos király Magánegyetem, Miskolc 2007, második kiadás: Szkíta-hun nyelv ősmondatai Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest 2007.

³ Megjelentés alatt a Gyökrendszer.

⁴ Gyakran hozok példákat Eurázsia nagy területéről is.

⁵ Megjelenés alatt.

A pontosítás kedvéért megkülönböztetjük a relatív szótövet, másképpen a relatív szógyököt, valamint az abszolút szótövet, vagyis az abszolút szógyököt. Az abszolút szótő, másképpen abszolút szógyök megnevezés olyan szavakra, szóelemekre vonatkozik, amelyek a nyelvtudomány jelen állása szerint további elemekre nem bonthatók. A relatív szótő, másképpen relatív szógyök ezzel szemben tovább bontható egy vagy több abszolút szótőre vagy legalább egy abszolút szótőre és valamilyen toldalékra, s ez az alakulat vesz ill. vehet fel további toldalékokat. Esetünkben az a kérdés, hogy a magyar *pásztorkodásokkal* szónak mi az abszolút és mi a relatív szótöve.

Előzetesként azt is tisztázni kell, hogy a magyar *gyök* szóhoz képest a *gyökér* szó képzett alak. A *gyök* alakváltozata a magy. *tő*, *tőv*-, *tőj*- formáknak, és semmi nem indokolja a *gyökér*-ből való elvonás magyarázatát. Ezt az elvet a földrajzi névi kutatások sem támogatják. Az adatok ugyanis építő és nem bontó természetűek ugyanúgy, mint a nyelvünk. A latin és az angol formáknak valamint a további nyelvekben használt szakkifejezéseknek a magy. *gyök* illetve a *gyökér*-hez való viszonyuk bemutatására máshol kerítünk sort.⁶ A magyar *gyökér* szó nem lehet ősi örökség az ugor korból.

A *tő* és a *gyök* megnevezésének szinonimaként való alkalmazásának semmi akadálya, hiszen nemcsak a jelentésük ugyanaz, de a két szó etimológiailag is közös eredetű. Ezt azért szükséges tisztázni, mert az akadémiai, a hivatalos nyelvtudomány képviselői nem fogadják el a *gyök* megnevezést. A velük szemben álló kutatók pedig a *gyök* szót gyakrabban és szívesebben használják, mint a *tő* szót. Mindkét fél téved, helytelenül jár el. Az akadémikusok azért, mert a megnevezések tisztázása helyett lesöprik a problémát, a másik fél pedig azért, mert helytelenül használja, ebből következően a lényegyet érintő megoldásuk sem fogadható el.

Egymással felváltva használható tehát a *tő* és a *gyök*, továbbá az *abszolút szótő* és az *abszolút szógyök*, valamint a *relatív szótő* és a *relatív szógyök*. Csak a párban megjelölt megnevezések használhatók szinonimaként, a párok egymással nem cserélhetők fel, vagyis az abszolút szótő nem lehet relatív és fordítva: a relatív szótő nem lehet abszolút.

3. A szemléltetésként hozott példa a *pásztorkodásokkal* szó a következőképpen elemezhető. A szó relatív (viszonyított) töve két abszolút (végső)⁷ tövet tartalmaz, amelynek az összege, az együttese adja a relatív szótövet: *pász* + *tor*. A *pásztor* mint relatív szótő pedig a *pásztorkodik* alapjává vált. A *-odik* önmagában összetett képző, a *-ko-* jelöli a visszaható tartalmat, s az *-o-* a képző része, nem lehet hiátustöltő hang. A *-dik* pedig olyan igeképző, amely *-ik* végű, de nem az *-ik* a képző. Esetünkben a *-dik* képzőnek egy rövidebb formája a *-dá-* szerepel,⁸ amelyhez *-so* deverbális nomenképző (igéből névszót képző) járult. Toldalékolatlan formában (vö.: *pásztorkodás*) nem szerepel a magánhangzó, amely az előző esetben sem lehet hiátustöltő hang, hanem a képző része. A *pásztorkodáso-* pedig a többes számú formához képest relatív *tő*, amelyhez a *-k* többes szám jele járult. Eredetéhez tudni kell, hogy a két szavunk kezdő mássalhangzója, valamikor a duális jele is lehetett. A *pásztorkodások* pedig a *pásztorkodásokkal* szóhoz viszonyítva *tő*, azaz a tovább toldalékolt, vagyis ragozott szónak a relatív töve. Esetünkben a *-kal* kezdő *-k*-ja hasonulás eredménye, a *-val* eszköz- és társhatározórag *v*-je hasonult a többes szám jelül szolgáló *-k*-hoz. A *-val* 'együtt' jelentését külön kutatás során sikerült megállapítani.⁹ A szó szerkezeti felépítése szemléltetve:

***pásztorkodásokkal*:**

- < *pásztorkodások* -: relatív *tő* + *-kal* < *-val*: eszköz- és társhatározó rag
- < *pásztorkodáso-*: relatív *tő* + *-k*: többes szám jele
- < *pásztorkodá-*: relatív *tő* + *-so*: deverbális nomenképző
- < *pásztorko-*: relatív *tő* + *-dá-*: igeképző
- < *pásztor* -: relatív *tő* + *-ko-*: visszaható jelentés képzője
- < *pásztor* -: relatív *tő* < *pász*: önálló szó + *tor*: önálló szó.

A továbbiakban a *pásztor* szóról és a szót alkotó két szóról a *pász*-ről és a *tor*-ról kell szólni.¹⁰

⁶ Külön dolgozat feladata, hogy a különböző nyelvek idevonatkozó szakkifejezéseit számba vegyük, és egységes, helyes megnevezéseket használjunk nemzetközi viszonylatban is, természetesen a különböző nyelvek sajátosságait is figyelembe véve.

⁷ További ismeretek az abszolút és a relatív tövekről a Gyökrendszer című könyvben. Lényeges megjegyezni, hogy a *pász* előtag és a *tor* utótag további elemekre bontható, szótőre és képzőre. Ez azonban csak a kutatásaim fényében vált lehetségessé és világossá. Ezért egyrészt a továbbiakban az abszolút és a relatív szótövek megállapításához nélkülözhetetlen alapismeretekként szolgál a könyvsorozat (Hangtan, Ósmondattan, Alaktan, Jelentés), másrészt ennek fényében felül kell vizsgálni az abszolút és a relatív szótöveket a magyarban és a szkíta-hun utódnyelvekben.

⁸ Használatos magánhangzó nélkül is a *-d-* képző, vö.: *pásztorkodjál* < *pásztorkod* -: relatív szótő, amely alapot nyújt a felszólító mód képzéséhez, majd az egyes szám második személyű igei személyrag (*-l-*) alkalmazásához.

⁹ A róla szóló dolgozat megjelenés alatt az ELTE és a Kodolányi János Főiskola közös kiadványában.

¹⁰ Nincs vita abban, hogy a grammatikai lexémák önálló szavakból alakultak ki, azonban megfjtésük csak a Toldalékok rendszere c. munkámban fog szerepelni. A grammatikai lexémákról, azaz a toldalékokról (képző, jel, rag) részletesebben jelen dolgozatban nem szölok, mert nem tűztem ki feladatul.

3.1. *pásztor* 'állatokat őrző, legeltető személy, vezető, előljáró, lelkész, csősz'. Szláv eredetű. (TESz) < *pász* (< *pá* + *-sz*) + *-tor*.

Az alábbiakban azt is igazoljuk, hogy a *pásztor* szavunk nem lehet szláv eredetű annak ellenére, hogy a szláv nyelvekben ismert, vö.:

Orosz

pástor 'protestáns lelkész'. < *pás* + *tor*.

pástyr 'pásztor, lelkipásztor'. < *pás* + *tyr*.

Az orosz etimológiai szótár az *-or* és az *-yr* szóvéget képzőnek értelmezi helytelenül.

Magyar földrajzi névben

Pásztori 'helység Győr-Sopron megyében'. A személynévként is alkalmazott magy. *pásztor* főnévből keletkezett. A birtoklást kifejező *-i* képző később járult a személynévhez. (KISS 1980) < *Pásztor* (< *Pász* + *tor*) + *-i*.

Magyar személynévben

Pásztor csn. ← magy. *pásztor* 'állatokat őrző, legeltető személy vagy csősz, ill. vezető, előljáró vagy lelkész'. (KÁZMÉR 1993) < *Pász* (< *Pá* + *-sz*) + *tor*.

Pásztorfi csn. ← magy. *pásztorfi* 'pásztorfiú, bojtár'. (KÁZMÉR 1993) < *Pásztor* (< *Pász* + *tor*) + *fi* 'fia valakinek'.

3.2. *pász* (előtag)

Földrajzi nevekben

Volga-Ural vidéke

Yraš possi d. Ašm.III.57.: csuv. *Yraš possi*, rozssal bevetett mező, NAP:-, Ar:-.

< csuv. *Yraš* ← csuv. *yraš* 'rozs'

+ *possi* ← csuv. *pusā* 'mező'

+ csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Kačaka possi f. Ašm.VI.171.: csuv. *Kačaka possi* Jau., patak neve az or. Verxn(ije) Močary -nál, NAP:-, Ar:-.

< csuv. *Kačaka*

+ *possi* ← csuv. *pusā* 'gödör, kút' ← csuv. *pus* - 'vágni, kapálni'

+ *-ā*: deverbális nomen képző

+ *-i*: birtokos személyjel.

Onga posě ? Ašm.: -, NAP:-, Ar.: csuv. *Onga posě* Č.

< csuv. *Onga*: folyó neve

+ *posě* ← csuv. *pos* ← csuv. *pusā* 'gödör, kút', *pusā* 'mező'

+ *-ě*: birtokos személyjel.

Pos pečě f. Ašm.: -, NAP:-, Ar.: csuv. *Pos pečě* M., patak, szakadék.

< csuv. *Pos*

+ *pečě* ← **pet*

+ *-ě*: birtokos személyjel..

Pos jár t. GMA: mari *Pos jár* or. *Posjar* Gm., tó az or. Madary helységtől délre.

< mari *Pos*

+ *jär* ← mari *jär*, ld. *jer* 'tó'.

or. *Posjar* ← mari *Pos jár*.

Aslā Pus d. Ašm.II.111.: csuv. *Aslā Pus* Buu., mező neve, nagyságáról kapta a nevét, NAP:-, Ar.:-.
 < csuv. *Aslā* ← csuv. *aslā* 'öreg, nagy'

+ *Pus* ← csuv. *pusā, pusū* 'mező, rét'.
Mur pussi d. Ašm.VIII.272.: csuv. *Mur-pussi*, mező neve or. Jangorčino falu mellett, NAP:-, Ar.:-.
 < csuv. *Mur*:

+ *pussi* ← csuv. *pusā* 'mező'
 + -i: birtokos személyjel.

A *posā, pos, pus, pusā* szavak összetartoznak. Jelentésükben kötődnek a forráshoz, a kúthoz, a vízelágazáshoz, a víz vágó tevékenységéhez, a víz mellett, a vízhez tartozó területhez.

Kárpát-medence

Pusztapaati 'helység Zala megyében'. A megkülönböztető szerepű *Pusztá-* előtag időleges pusztásodásra, elnéptelenedésre utal. (KISS 1980) < *Pusztá* (< *Pusz* + -*ta*) + *apáti*.

Személynevekben

Pusztá csn. ← magy. *pusztá* 'műveletlen föld'. (KÁZMÉR 1993) < *Pusz* (< *Pu* + -*sz*) + -*ta*.

Pusztafalusí csn. ← *Pusztafalu* helynév Abaúj, Baranya megye + -i: melléknév képző. (KÁZMÉR 1993) < *Pusztafalus* (< *Pusztá* < *Pusz* + -*ta* + *falus*) + -i.

Pusztai csn. ← magy. *pusztai*, a *pusztá* 'az Alföld legeltető állattenyésztésre használt része' ill 'a Dunántúlon mezőgazdasági település, major' + -i: melléknévképző. (KÁZMÉR 1993) < *Pusztai* (< *Pusztá* < *Pusz* + -*ta*) + -i.

A *Pásztor* és a *Pusztá* szót tartalmazó tulajdonneveknek a *pásztor* illetőleg a *pusztá* közszo szolgált alapul. Mindkettőnél a *pász-*, *pusz-* alakváltozat 'mező' jelentéséből kell kiindulni. Mint láttuk, a szó megvan a hun-bolgárnak tartott, hun utódnyelvben, a csuvasban, amelyet ma a Volga nagy kanyarulatánál beszélnek. Vö.:

Csuvas

pusā 1. 'gödör, kút' 2. 'mező' (< csuv. *pus* - 'vágni, kapálni' + csuv. -*ā*: deverbális nomen képző). A víz vágta, kapálta árok, gödör, kút lehet egyrészt a vízforrás helye, a folyómeder, árok, és az enyhébb mélyedés, az ártér, azaz a mező. (JEGOROV 1964) < *pu* + -*šā*.

Az orosz is ismeri, vö.:

Orosz

pasti 'legeltetni, őrzni'. < *pas*: vö.: csuv. *pusā* 'mező' + -*ti*: főnévi igenév képző.

pastux 'pásztor'. < *pas* + -*tux*.

Meg kell jegyezni, hogy a 'legel' jelentésű igék tövét rendszerint mező jelentésű szavak alkotják, vö.: or. *lug* 'mező', de az oroszban ez sem lehet eredeti szláv szó.

A magyarban idetartozik a csuv. *pus-* 'vágni, kapálni' alakváltozata, a *mészáros* szó *mészá-* töve szintén 'vág' jelentéssel.

További magyar közszókban, vö.:

pusztá 'üres, kopár, elhagyott, hajadon, csupa, merő, csupán csak az, egyszerű, műveletlen, fedetlen, nagy kiterjedésű füves síkság, pusztaság, sivatag, díszítetlenül hagyott része valaminek, major, nagy kiterjedésű birtok. Szláv eredetű. A magyarba került nőnemű *pusztá* vagy a semlegesnemű alak került át egy közelebből meg nem határozható szláv nyelvből. (TESz) < *pusz* (< *pu* + -*sz*) + -*ta*.

A *pusztá* szavunk *pusz-* töve összetartozik a csuvas *pusā* 'mező' szó *pus-* tövével, a -*ta* pedig valamihez tartozó, valami mellett lévő hely' jelentésű képző. Ez esetben azonban az eredeti nomen-verbum (névszó-ige) tulajdonságnak a főnévi

jelentése érvényesül. A másik lehetőség szerint a *pus-* 'vág' jelentésű igéből kell kiindulni, s ebben az esetben a *-ta* deverbális nomenképző, s így a *pusztá* jelentése 'vágat' lenne. Bármelyik szó (főnévi vagy igei tulajdonságú) szolgált alapul a *pusztá* szavunknak, a végső töve ugyanaz, s a magyarban és a csuvasban meglévő szavak és szótövek egyaránt a szkíta-hun nyelvekhez vezetnek. A magyarban a szláv eredet egyik esetben sem igazolt, nem is igazolható, mert az összslávba is a szkíta-hun nyelvekből került át nem korábban a Kr. utáni 400-as években. Az Uráltól nyugatra ugyanis a szláv nyelvek kialakulásának területén a szkíták és a hunok jelenléte már az ezt megelőző időszakban ismert a régészeti leletek és a történeti források igazolása alapján.

A *pusztá* szavunk jelentése 'mezőhely, mezőhöz tartozó'. Ugyanakkor a szóból az is kiderül, hogy a *pusz* tövel jelzett 'mező' jelentésben benne van a keletkezési mód, vagyis az, hogy a víz vágta, tarolta helyről van szó. A szűrés, vágás cselekvésre a hegyes, éles tárgyak képesek, ezek pedig a forrásfolyó, az elágazó folyó alakjáról kapták az elnevezést. További szavaknak szolgált mintaként a folyó ilyen alakja és működése. A vékony, hegyes jelentés kapcsán ide kötődik a *pöszméte* szó *pösz* töve, hiszen a gyümölcs elnevezésének az alapja a bokor tüskéje. A felhajló hegyű orr és az ilyen tárgy neve *pisze*, olyan, mint a csúcsával felfelé állított háromszög vagy ék, nyíl stb., mind az elágazó, a forrásfolyóról kapta a mintát. Idetartozik a *pisztráng* *pisz* töve is, amely a hal jellemző tulajdonsága révén kapta ezt a megnevezést, s a hegyes forma és a tüske ennek a halnak megkülönböztető jegye. Így kötődik ide az orosz *p'ostryj* és a *pisat'* szó töve is. Ez utóbbi arra utal, hogy az írást hegyes, éles szerszámmal végezték. Az éppen kihajtott víz, elágazott folyó nemcsak keskeny, olykor tömör, hanem fiatal is, ezért tartoznak ide a *pesztonka*, *pesztra*, *poszáta* stb. szavak. A hangutánzó jelentés a víz hangjához vezet el, így tartoznak ide a magyar *pösze* szó és a *poszméh* *posz* töve. A *pásztormány* *pász-* töve valóban rokon a török *bastyr* ige *bas-* tövével, de e jelentésszálon a magy. *basz* szóval is, másfelől a 'vág' jelentés kapcsán a csuvas *pus-* 'vág' igével is. Valamennyi fenti magyar szó és a szavak töve közös gyökerű, s ugyanúgy a szkíta-hun kultúra részei, mint a szláv szavak, amelyek a szlávban átvételek és nem a magyarban.

Meg kell jegyezni, hogy az általános nyelvészeti ismeretek körébe tartozik az a megállapítás, mely szerint a szócsaládokat alkotó egyes szavak jelentése az eredeti komplex jelentéstartalom alkotó részeinek önállósult változata. Hozzá kell tenni, hogy ezek a változatok kezdetben nomen-verbumok, vagyis igenévszók voltak. Esetünkben a 'vág' jelentés eredetileg a vízre vonatkozott, a víz egyik tulajdonságát örzi. A folyása közben ugyanis a víz tarolt, vágott, miközben a medrét alakította, de akkor is, amikor kiáradt a medréből, s a folyó mentén olyan a folyóhoz tartozó területet alakított ki, amely az ár levonulása után réthez hasonló illetőleg földművelésre alkalmas terület volt. Kezdetben ezt értették mező alatt, idővel pedig a hozzá hasonló rétet, s a megművelt területet is szokták mezőnek nevezni, csuvasul pedig *pusă*-nak.

3.3. *tor* (utótag)

A *pásztor* szavunk utótagja a *tor* azzal az 'isten' jelentésű szóval azonos, amely a magyarban *úr*, a csuvasban *tură*, de további szkíta-hun utódnnyelvekben, sőt a sumérban is megtalálható a genetikailag idetartozó alakváltozata. A sumért preszkitának is tartják. A szótárakban olvasható vélemények kiegészítésre és javításra szorulnak. Vö.:

Magyar

úr 'a hatalom és a vagyon birtokosa, uralkodó, parancsoló, Isten, Jézus Krisztus, férj, hatalom, uralkodó erő'. Bizonytalan eredetű. Talán ősi örökség a finnugor korból, vö.: finn *uros* 'férfi, vitéz, hős, hím, kan', *urho* 'hős, harcos', *urakka* 'kétéves hím rénszarvas'. (TESz) < *ú* + *-r*.

A szócikk írója tévedett, amikor a finn *urakka* 'kétéves hím rénszarvas' szót is idehozta bizonyítékként. A szó nem tartozik ide, mert a magyar *iker* 'kettős' és a török nyelvi párhuzamaival tartozik össze közelebből, vö.: csuv. *jěker* 'iker'.

Csuvas

tură 'isten', jeny. *tenri* 'ég', azerb. *tori* 'isten, ég', csag. *tengra*, ujj. *tānri*, kirg. *tenri* 'isten', k.kalp. *tangri*, oszm. *tanry*, jak. *tangara*, bask. *tānre*, 'isten, ég', burj.mong. *tengeri*, kalmük *tenger* 'ég', sumér *dingir* 'ég'. Vö.: perzsa *tour* 'alak, forma'. (JEGOROV 1964) < *tu* + *-ră*, *ten* + *-ri*, *to* + *-ri*, *teng* + *-ra*, *tān* + *-ri*, *tang* + *-ri*, *tan* + *-ry*, *tanga* + *-ra*, *tān* + *-re*, *tenge* + *-ri*, *tenge* + *-r*, *dingi* + *-r*, *tou* + *-r*.

Meg kell jegyezni, hogy a perzsa *tour* világosan átvétel, az 'isten' jelentést nem örzi. A szó nemcsak *-r*-t, hanem *-z*-t tartalmazó formában is megvan, vö.: *dingiz* 'isten' (Labat 252. old.) A sumérban a *dingir* 'ég, csillag, isten, égből jött, égi fény' jelentésű egyaránt lehet (vö.: Labat: 35., 48-49., 252. old.)

A magyar *úr* és megfelelőinek az elemekre bontásánál világosan látszik a kutatásaink eredményeképpen, hogy a második elem (*-r*, *rV*, *-z*) képző, s a 'valamihez tartozó, valamivel ellátott, valami mellett lévő' jelentésű képzőnek az *-r* és a *-z* a kezdő mássalhangzója. Az adatokból látható, hogy gyakran követi magánhangzó (vö.: *-ră*, *-ri*, *-ra*, *-re*, *-ry*). Ez utóbbiak az *-r*-hez képest teljesebb változatok. Hozzá kell tenni, hogy a *-z* képzőt tartalmazó sumér *dingiz* szó *-z*-je és az *-r* úgy függ össze, hogy az előzményük közös, mindkettő a *-δ* (interdentális zöngés spiráns, azaz két fogsorközi zöngés réshang) fejleménye: $\delta > 1. r, 2. z$. A sumér adatok azért is fontosak, mert igazolják az *-r* és a *-z* meglétét Kr. e. több ezer évvel, legalább 2-3 ezerben már használták a mezopotámiai kutatások fényében. Ugyanakkor a sumér *úr* változat arra is utal, hogy a magyar *úr* alakja már legalább 4-5 ezer éve változatlan.

Ami a szavak első elemét (*ú*-, *tu*-, *ten*-, *to*-, *teng*, *tän*-, *tang*-, *tan*-, *tanga*-, *tän*-, *tenge*-, *dingi*-, *tou*-) illeti, azok egyrészt a magyar *tő* szavunkkal tartoznak össze, azok alakváltozatai, másrészt a felsorolt 'isten' jelentésű szavaknak az abszolút szótöve, azaz abszolút szógyökei. Ez azt is jelenti, hogy ezeknek a szavaknak az eredeti jelentéstartalma 'tőhöz, maghoz, forráshoz tartozó' volt.

Az *úr* szó megvan földrajzi neveken és személynveken, vö.:

Ur 'ókori sumér város az Eufrátesz jobb partján'. Végső forrása a sumér *Urim* 'a fény vidéke, Napkelet'. (KISS 1980) $< U + -r$.

Úrkút 'helység Veszprém megyében'. A magy. *Úrkút* 'úr kútja, forrása' nevű kút, forrás közelében épült. (KISS 1980) $< \dot{U}r (< \dot{U} + -r) + kút$.

Úr csn. $\leftarrow \dot{U}r$ világi személynév, magy. *úr* 'a hatalom és a vagyon birtokosa'. (KÁZMÉR 1993) $< \dot{U} + -r$.

A sumér *Urim* 'a fény vidéke, Napkelet' szónak a képzője *-rim* a *-rV* formákhoz képest is teljesebb alakot őriz. A kutatásaink fényében a *-rim* korábbi *-rink* $< -rVnkV$ $< -rVtkV$ stb. fejleménye. A képző előzménye önálló szó volt, ez pedig azonos az abszolút szótővel, a *tő* szóval és alakváltozataival azzal a különbséggel, hogy itt nem a *tő*, hanem ennek az alakváltozata a magyar *rönk* szó van jelen. Idetartozik a magyar *rög*, továbbá a *rang*, *rag* stb. szó is. A 'a fény vidéke, Napkelet' jelentés pedig magában hordozza a születés, a kezdet, az indulás stb. jelentést, amely végső soron szintén a maghoz, a forráshoz vezet. A mag, a forrás pedig egyben a hatalom és a vagyon is, s aki, ami ehhez tartozik, az lehet hatalmas, vagyonos, nemes és uralkodó. Az *úr* szó eredendően a vízcsepp, a forrás uralkodó, irányító tevékenységét őrzi. Eleink a vizet szentnek is tartották, ez az alapja a mai *Úr* 'isten' jelentésnek, s annak, hogy az *Úr* mint Isten nemcsak uralkodó, hanem teremtő, első és egyetlen is, aki fent (mint forrásban) az égben székel.

A fentiek alapján a magyar *úr* szó nem lehet ősi örökség a finnugor korból.

A magyar *pásztor* pedig nem lehet szláv eredetű, a *pász* szótó közvetlenül kötődik a csuvas *pusă* szóhoz, amelynek egyik alakváltozata a magyar *mező* szó. A *pásztor* jelentése 'mezőőr'. A *pásztor* második eleme a *tor* 'isten' jelentésű, s így a *pásztor* 'mezőisten' alapjelentésben értelmezhető. Itt is meg kell említeni az oroszban meglévő szintén 'pásztor' jelentésű *pastux* szót, amelynek az előtagja a *pásztor* *pasz*- tövével, az utótagja a (*tux*) pedig a *tor* tövével tartozik össze etimológiailag. A *tox* rokon egyrészt az or. *bog* 'isten' szóval, másrészt a magyar *tyúk* szóval is és a török, mongol nyelvi párhuzamaival. Az isten korábbi, női természetén keresztül a forráshoz, mint ősmaghoz jutunk el, amely nemcsak mag, hanem maga a teremtő is. Alakilag és hangtanilag a *tux* és a *tor* úgy függnek össze, hogy a *tux* előzménye *tVCx* volt, ahol a C (konzonáns, azaz mássalhangzó) a *tor* *-r*-jével tartozik össze. A *tor* szóban az *-r*-t követő *-k* eredetű mássalhangzó tűnt el, a *tux* szóban pedig az, amit a *tor* *-r*-je képvisel. A *tux* megfelelője megvan 'isten' jelentésben, vö.: or. *bog* 'isten', óperza *baga* 'úr' (SIS)

4. Jelen dolgozatban egyetlen szón keresztül jeleztük az akadémiai tudós álláspont azon tévedéseit, amelyek egyrészt a szavaink etimológiáját, ezeken keresztül a nyelvünk grammatikáját érinti, másrészt utaltunk arra is, hogy a magyar nyelv kapcsolatait másképpen kell megítélni, mint ahogyan azt ma tanítják az állami oktatási intézményeinkben. A téves nyelvi kapcsolatok megítélésében komoly szerepet játszik az a tény, hogy alapjaiban helytelen a nyelveket családokba sorolni úgy, ahogyan azt tették és teszik. Nem igazolt az uráli nyelvrokonság tétele, s alapvető tévedések miatt nem állja meg a helyét a magyar nyelvnek az uráli nyelvcsaládba való sorolása.

A *pásztor* és az *úr* szavak a társadalmi címnevek olyan tematikus csoportjába tartoznak, amelyek nem lehetnek sem szláv jövevények, sem ősi örökség a finnugor korból. Az ősi magyar szavak több ezer évesek, a gyökerei a szkíta-hun nyelvekhez, sőt a mezopotámiai kultúrához is elvezetnek.

A nyelveknek a családokba sorolása nem megalapozott, tudományosan nem igazolt tétel, amelyre olyan feltételezéseket építettek, mint azt, hogy az egy családba sorolt nyelvek közös ősnyelvből származnak, következésképp a közös ősnyelvnek kialakulási helye és ideje kellett legyen, amelyre számos, ám nem egybehangzó és főleg nem bizonyított elmélet született. Egy elfogadható nyelvtan megírásának, köztük a nyelvünk gyökrendszeréről elfogadható álláspont kialakításának akadályai közé

tartozik a nyelvcsaládok létrehozása, vagyis a nyelveknek művi módon történő családokba sorolása. A nyelvi kapcsolatok ugyanis a valóságban nem így működtek és nem így működnek. A nyelvcsaládok létrehozásának egyik következménye, hogy a magyart az uráli nyelvcsaládba sorolták, a szkíta-hun nyelveket pedig az indoeurópaiba helytelenül. Ezzel ennek az elméletnek a hívei egyrészt olyan ellentmondásokba bonyolódtak, amelyeket az ő szemléletükkel, gondolkodásmódjukkal és egyoldalú ismereteikkel nem tudtak feloldani, másrészt csakis rossz etimológiákat írhattak, amelyeknek mind a nyelvészeti, mind az őstörténeti tanulságai csakis hamisak lehettek.

Rövidítések

ang.	-angol
azerb.	-azerbajdzsán
bask.	-baskir
burj.mong.	-burját mongol
Č.	-Csebokszárszkij rajon
csag.	-csagatáj
cser.	-cseremisz
csn.	-családnév
csuv.	-csuvas
d.	-domb
ELTE	-Eötvös Loránd Tudományegyetem
f.	-folyó
jak.	-jakut
Jau.	-Jadrinszkij ujezd
Jeny	-jenyiszeji
kirg.	-kirgiz
k.kalp.	-karakalpak
lat.	-latin
ld.	-lásd
le.	-lengyel
litv.	-litván
lp.	-lapp
M.	-Morgausszkij rajon
magy.	-magyar
md.	-mordvin
or.	-orosz
oszm.	-oszmán
ÓT.	-ótörök
ujg.	-ujgur
vö.:	-vesd össze
zürj.	-zürjén

Források

Ar.	Archivális anyag ld. NIKITIN.
Ašm.	ASMARIN, N. I. 1928-50: Thesaurus linguae Tschuvaschorum I-XVII. Csuvaszskoje Goszudarsztvennoje Izdatyelsztvo. Kazan-Csebokszari
B-R. 1958.	Baskirszko-Russzkij szlovar 1958
Fa.	Fasmer, M. Etimologiceszkij slovar russkovo jazyka I-IV. Moskva, 1964-73.
GMA.	Gidronimy Marijszkoy ASzSzR.
HADROVICS-GÁLDI 1951	HADROVICS László-GÁLDI László 1951: Orosz-Magyar szótár. Akadémiai Kiadó, Budapest
JEGOROV 1964	JEGOROV, V. G. 1964: Etimologiceszkij szlovar csuvaszskovo jazyka. Csuvaszskoje Knyizsnoje Izdatelsztvo. Csebokszari
Kāšy.	Maxmūd al-Kāšyari 2008. Orosz nyelvről fordította Czeglédi Katalin, Megjelenés alatt a Helikon Kiadónál. A könyv eredeti címe Dīvān Lugāt at-Turk, oroszra fordította, az előszót

	és a megjegyzéseket írta Z. – M. Auezova. A szómutatót összeállította R. Ermersz. – Almati: Dajk-Press, 2005. – 1288 oldal + 2 oldal.
KÁZMÉR 1993	KÁZMÉR Miklós 1993: Régi magyar családnevek szótára. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
KISS 1980	KISS Lajos 1995: Földrajzi neveink nyelvi fejlődése. Akadémiai Kiadó, Budapest
LABAT 1948	LABAT, René 1948: Manuel D'Épigraphie Akkadienne (Signes, Syllabaire, Idéogrammes) Paris, Imprimerie Nationale
LELKES 1998	LELKES György 1998: Magyar Helységnév-azonosító Szótár. Talma Könyvkiadó, Baja
MÉK	Magyar Értelmező Kéziszótár. Akadémiai Kiadó Budapest 1985.
NAP	Naszeljonnyje punkty csuvasszkoj ASzSzR. Csuvaszskoje Knyizsnoje Izdatelsztvo. Csebokszari, 1974
NIKITIN	NIKITIN, I. D.: Toponimika (nazvanija urocsis, ovragov, leszov i drugih punktov szelenij) Csuvaszskoje ASzSzR. Naucsnyj arhiv CsNII, knizsnoje posztuplenije N. 72. Kézirat.
SZINNYEI 1884	SZINNYEI József Finn-Magyar szótár, Magyar Tudományos Akadémia Budapest 884
SIS	N.M. Sanszkij-V.V. Ivanov-T.B. Sanszkaja 1975: Kratkij etimologiceszkij szlovar russzkovo jazyka. Moszkva
SW.	FOKOS-FUCHS, D. R. 1959: Syrjänisches wörterbuch I-II. Budapest
TB.	Szlovar Toponimov Baskirszkoj ASSR, Ufa 1980.
TESz	BENKŐ Loránd (főszerk) 1976: A magyar nyelv történeti etimológiai szótára I-III. Akadémiai Kiadó, Budapest.
T-r.	Tatarszko-Russzkij szlovar
TSK	A. I. Turkin 1986: Toponimiceszkij szlovar komi ASzSzR. Komi Knyizsnoje Izdatyelsztvo. Szyktyvkar
ÚMT	B. LÖRINCZY Éva (főszerk.) 1979: Új magyar tájszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest. Új Magyar Tájszótár
Vax.	VAHRUŠEVA, M. P. 1956: Udmurtsko-russzkij slovar. Izdatyelsztvo „Russzkij jazik”. Moszkva

Irodalom

ARADI 2005	ARADI Éva, A hunok Indiában. HUN-idea Kiadó Budapest 2005.
ARADI 2008	ARADI Éva, Egy szkíta nép: a kusánok. HUN-idea Kiadó Budapest 2008.
BOTALOV 2008-9	Sz. G. BOTALOV, Az európai és az ázsiai hunok (történeti, régészeti értelmezés) 2008-9. Orosz nyelvől fordította Czeglédi Katalin, Megjelenés alatt.
CZEGLÉDI 2004-5.	CZEGLÉDI Katalin, A földrajzi nevek hangtana, mondattana. in: Nyelvészeti Őstörténeti Füzetek 1-5. Nagy Lajos király Magánegyetem Miskolc, 2004-5.
CZEGLÉDI 2007	CZEGLÉDI Katalin, Szkíta-hun nyelv őstörténete. Hangtan. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest 2007.
CZEGLÉDI 2007	CZEGLÉDI Katalin, Szkíta-hun nyelv ősmondatai. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest 2007.

~ ~ ~ ~ ~

Molnár Zsolt és Molnárné Czeglédi Cecília :

A teremtő magyar nyelv és tanítása

Első rész: A magyar nyelv lényege¹

A magyar ragasztó nyelv, az indoeurópai nyelvektől lényegében különbözik. A jelentésalkotás során kis, értelmes egységekből (a gyökökből) indul ki, melyeknek már önmagukban jelentésük, jelentéskezdeményük van, és ezekhez ragasztja a további, kis, jelentéssel bíró elemeket. Ezek a további, hozzáadott elemek képzők vagy viszonyítók (képző-, ill. viszonyragok) lehetnek. (Van olyan osztályozás is, mely a képzők és viszonyítók mellett, mint önálló csoportot, megkülönbözteti a jeleket is.) Az adott gyökből képzőkkel alkotott szerves szóhalmazt szóbokornak nevezzük.

A **gyökök** a magyar szóképzés kiinduló elemei, minden magyar szó alapját, kiinduló alapjelentését adják. Minden szó képzése a gyökre épül, az határozza meg alapvetően, legerősebben a szó jelentését. Az egyéb hozzáragasztott elemek, elsősorban a képzők, csak módosítják, pontosabban fogalmazva, saját külön jelentéstöbbletük hozzáadásával változtatják a gyök jelentését. Ez a módosítás valamikor jelentősebb, valamikor kevésbé az.

Körülbelül 2000 gyökünk van; erős rokonsági kapcsolatokkal behálózva. Ezeket a családi, jelentésbeli kötéleket behatóan elemzik a kutatók mostanában, ennek ellenére a gyökök teljeskörű térképe, mely a közöttük fennálló kapcsolatokat mutatná, még nem készült el. Néhány gyökcsaládot már egész mélyen megvizsgáltak és leírtak, de messze nem mindet. A szóbokrok felrajzolása és vizsgálata nagyon ígéretes lehetőség e szempontból is.

A **képzők** (képzőragok) többletjelentést adnak a kiinduló gyökhöz, szóhoz, jelentését megváltoztatják, módosítják. A szóteremtési folyamatban a kiinduló gyök az alap, a kezdőpont, a „petesejt”, a képzők pedig — a tetterő hordozóiként —, megtermékenyítik azt. Feladatuk az új szavak létrehozása, ezt szemléletesen mutatja nevük is. A gyökhöz, törzshöz több képző illeszthető szépen sorban, egymás után; nagyon gyakran 5-6-7 lépés hosszú, vagy még hosszabb képzési lánc építhető. A képzők halmaza kb. 28-30 elemi képzőből áll. Megkülönböztethetünk majdnem száz összetett képzőt is, de igazából ezek is az elemi képzőkből épülnek fel. (A képzés jelenségét a későbbiekben vizsgáljuk.)

A **viszonyítók** (viszonyragok) a szavak közötti viszonyokat, kapcsolatokat fejezik ki. Feladatuk a mondatok építése, a mondatbeli szavak viszonyainak kifejezésével. Csak egy viszonyítót lehet a szó legvégéhez illeszteni. A viszonyítók száma kb. 24-26. (Néhány kutató többel számol, különösen a kis hangalaki eltérést mutató személyviszonyítók megkülönböztetése miatt. Így számuk felmehet 70-80-ra is, de szerintünk ezek nem jelentenek különböző viszonyítót, csak ugyanaz az elemnek — kissé különböző hangalakban való — használatát, a kissé eltérő viszony kifejezésére.)

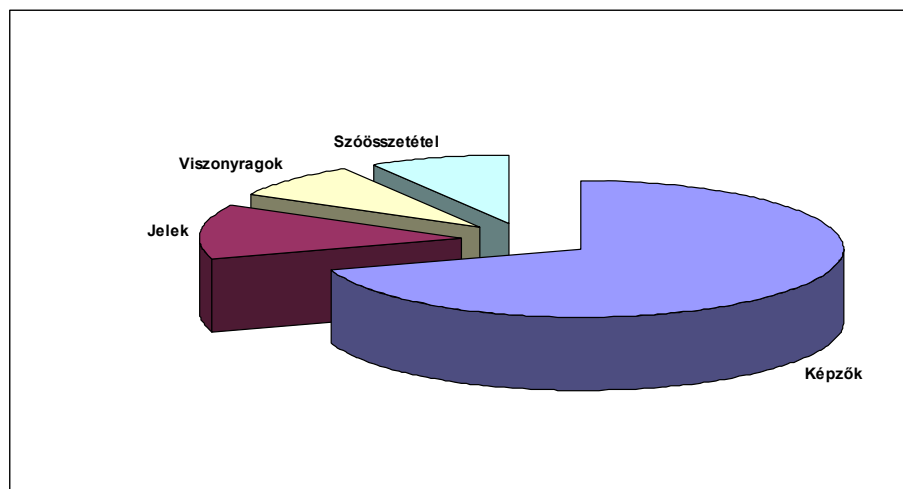
Megjegyzés: A gyökhöz, törzshöz ragasztott, toldott elemek megnevezése nem teljesen pontos a mai nyelvészeti és nyelvtanítási gyakorlatban. A Czuczor-Fogarasi szótárban gyakran még képzőragnak, illetve viszonyragnak hívták őket, ez fejezte ki pontosan feladatukat. A ma használatos megnevezések közül a képző név teljesnek, megfelelőnek tekinthető, de a rag megnevezés nem. A rag ugyanis nem jelent mást, a szó eredeti értelmében, mint a gyökhöz, törzshöz hozzáragasztott, hozzáragasztott elemet, s ez a képzőre és a viszonyítóra is igaz. A ma használatos rag helyett viszont viszonyítót, vagy viszonyragot kellene mondani, ugyanúgy, ahogy a képzés esetén képzőről, vagy képzőragról beszélünk.

A fenti két elem általánosan elfogadott érvényű, vannak azonban olyan kutatók, kik megkülönböztetnek egy harmadik, vegyes csoportot: a jeleket is, (sőt ez az általánosabban elterjedt felfogás). A **jelek** feladata és meghatározása nem teljesen egyértelmű, tulajdonságait tekintve a képzők és a viszonyragok között állnak. A „hagyománykövető” vélemények szerint feladatukörük egyrészt hasonlít a képzőkére, mivel módosítják a kiinduló szó jelentését, de hasonlítanak a viszonyragokra is, mert van viszonyító, összekötő rendeltetésük is. Az ide sorolt elemek szerepe vitatott, több „újító” tudós szerint a „jelek” egy része egyértelműen képzőnek tekinthető, (pl. a BB a tulajdonság nagyításának képzője: melléknévfokozás), míg más jelek inkább egyértelműen viszonyítók (pl. az A, E birtokjel). Általában egy-két jel ragasztható a szó végéhez a képzők után, de a rag

¹ A szerzők honlapja: <http://www.tisztamagyar nyelv.hu/>

előtt. Kb. 8-10 jelet különböztetnek meg. (Vannak kutatók, akik ennél valamivel többről szólnak, de a különbség nem túl jelentős, mindez attól függ, hogy ki mit tekint jelnek.)

A módosító elemek használatának gyakorisága különböző. Valós magyar szövegek vizsgálatával azt állapítottuk meg, hogy a szavakkal kapcsolatos nyelvi műveletek kb. 70 %-a képzés, nagyjából 8-10 %-a viszonyragozás, 10-15 %-a kapcsolódik a jelekhez és kb. 8-10 % szóösszetétel. Ezek csak körülbelüli százalékok, kissé változnak az adott szöveg függvényében. (Nem végeztünk még alapos, mindenre kiterjedő, rendszerezett tudományos kutatást a területen, mindezt meg kell majd tenni, de eddig minden megvizsgált magyar szöveg nagyjából a fenti arányokat mutatta.)

1. ábra A szavakkal végzett nyelvi műveletek aránya a magyar nyelvben

A fenti arányok és a gyakorlati nyelvhasználati tapasztalatok is azt mutatják, hogy a képzők szerepe nagyon jelentős a magyar nyelvben. (Ha pedig az „újító” nyelv kutatók nézőpontját alkalmazzuk, mely szerint a jelek nagy része képzőnek tekinthető, akkor az arány még magasabb.)

A képzők szerepe, a szóképzés

Szóképzéskor a gyökből indulunk ki. A gyökből, a képzők segítségével, nagyon sok, alakilag és értelmileg szorosan összefüggő szót tudunk építeni. Ezen szervesen összefüggő szavak halmazát szóbokornak nevezzük.

A **szóbokor** egymással értelmileg és alakilag szervesen összefüggő szavak halmaza, melyben minden szó a szóbokor alapgyökére épül. Ez az építkező, teremtő eljárás a képzési szabályok szerint folyik. A gyökhöz először csak egy képzőt ragasztunk. Sok lehetőségünk van, a képzők teljes halmazából választhatunk. Következő szinten egy új képzőt illesztünk a korábban létrehozott gyök + képző együtteshez, megint a képzők teljes halmazából választhatunk. Általában a megelőzőtől különböző képzőt használunk, de néha előfordul, hogy a korábbival megegyező képzőt választjuk újra. Addig folytatjuk ezt a képzési folyamatot, ameddig akarjuk, illetve ameddig szükséges. Gyakorlatban nem építünk nagyon-nagyon hosszú képzési láncot, megállunk, amikor úgy gondoljuk, érezzük, hogy a szó már megfelelő mélyen és pontosan kifejezi azt, amit szeretnénk mondani. Sok esetben 2-3 lépés elég, de gyakran többre van szükség. 8-9 szint a gyakorlatban nagyon ritka.

Nézzünk példát erre az alkotó folyamatra!

Példa képzési láncra és szóbokorra

1. Válasszunk egy gyököt!

TAP

Vegyük a TAP gyököt. Manapság önállóan már nem használjuk, ennek ellenére nagyon is határozott jelentése van, minden magyar beszélő azonnal megérti: két felület összeérintése. A gyök maga hangutánzó, két felület összeérintésének hangjából ered. (Gyakorlatban az ember keze, vagy lába érint valamit.)

A TAP gyöknek a gyökök halmazában népes rokonsága van: TOP, TIP, stb., jelentésük nagyon hasonlít, ennek a hasonló hangzás az oka. (Szóbokraik is közeli rokonságban állnak.)

2. Ragasszunk egy képzőt a TAP gyökhöz!

A képzők halmazából (30 +) választhatunk, gyakorlatban tízet használunk ezen a szinten. Vegyük például a SZ képzőt. Jelentése: huzamosság, tartósság, folyamatosság, leginkább főnevet képez, ritkábban igét. Az 'a' kötőhanggal kötjük a gyökhöz, a TAPaSZ szót kapjuk. Jelentése: olyan dolog, melyet felületével ragasztunk egy másik felülethez. Ezzel fejezzük ki például a sebtapaszt jelentését, és más hasonló dolgokat is.

Más képzőket is választhatnánk, melyekkel különböző, de rokon szavakat kapnánk, például: TAPS, TAPoS, TAPaD, TAPiNT, TAPoG(aT), TAPPaN(CS). Folytassuk a képzést a TAPaSZ szóból továbblépve.

3. Ragasszunk még egy képzőt a TAPaSZ, gyök + képző együtteshez!

A képzők halmazából választhatunk, ugyanúgy, ahogy az előbb. Válasszuk például a T képzőt. A T, mint képző, a tettek alkotója. Elsődlegesen cselekvést — még hozzá erős, ráható cselekvést — képez, ezenkívül a megtettség állapotát, vagy a cselekvés eredményét mutatja. A mi esetünkben most a tett értelmét teszi hozzá a kiinduló TAPaSZ szóhoz. Az eredmény TAPaSZT tevékenységet jelent (ige), olyan cselekvés, amit akkor végzünk, ha két felületet egymáshoz illesztünk, egymáshoz ragasztunk, például, amikor a sebtapaszt a seb felületére helyezzük, rögzítjük, vagy amikor agyaggal betapasztjuk a ház falát, stb.

Más irányba is léphetünk volna, például: TAPaSZoS (pl., ami be van fedve tapasszal), TAPaSZoL (a TAPaSZT-hoz hasonló tevékenység, csak időben huzamosabb, kitartóbb), TAPaSZoZ (hasonló a TAPaSZT-hoz, különösen TAPaSZoL-hoz, csak időben hosszabb, mint a TAPaSZT, és tárgyiasabb, mint a TAPaSZoL), TAPaSZÚ (pl. valamilyen TAPaSZ-ú tárgy), stb. Folytassuk a TAPaSZT továbbképzését.

4. Ragasszunk még egy képzőt a TAPaSZT, gyök + képző együtteshez!

A képzők halmazából választhatunk, ugyanúgy, ahogy az előbb is. Válasszuk most a L-t. A L képzőként a folyamatos, időben huzamos tevékenység, történés értelmét adja a kiinduló gyökhöz, szóhoz. Itt most az 'a' kötőhanggal kötjük. TAPaSZTaL jelentése: tevékenység, mikor két felület hosszabb ideig érintkezik egymással. Átvittén a hosszabb ideig kapcsolatban levés kifejezésében használjuk, (mellyel érzéki, eszmei, stb. benyomást szerzünk — lásd következő lépést.)

Más képzőket is választhattunk volna, melyekkel egyéb, rokon szavakat kapnánk eredményül, például TAPaSZTGaT (a TAPaSZT cselekvés gyakorlatoztatásának végzése), TAPaSZTHaT (lehetőség van a TAPaSZT cselekvés elvégzésére), TAPaSZTÓ (valami, ami a TAPaSZT cselekvéssel kapcsolatos tulajdonságú), TAPaSZTÁS (a TAPaSZT cselekvés általános, elvont megnevezése — főnév), stb. Folytassuk a TAPaSZTaL képzését.

5. Ragasszunk még egy képzőt a TAPaSZTaL, gyök + képző együtteshez!

Most is a képzők halmazából választhatunk, ugyanúgy, ahogy az előbb. Válasszuk most a 'T' képzőt. Mint, ahogy fentebb írtuk, a T az erős, ráható tettek képzője, vagy a tettek eredményének, vagy a megtettség állapotában levésnek a mutatója. Esetünkben most a T a cselekvés eredményét jelenti, ezt az értelemtöbbletet teszi hozzá az alap TAPaSZTaL-hoz. Most az 'a' kötőhanggal kötjük. A TAPaSZTaLaT jelenti a TAPaSZTaL tevékenység eredményét, a valamivel hosszabb ideig tartó érintkezéssel szerzett érzéki, eszmei, stb. benyomásokat, ismereteket.

Egyéb képzőket is választhattunk volna, nagyjából azokat, melyeket a TAPaSZT esetén, ugyanazokkal a jelentéstöbblettekkel.

6. Ragasszunk még egy képzőt a TAPaSZTaLaT, gyök + képző együtteshez!

Folytathatjuk további képzőkkel, válasszuk most a LaN összetett képzőt. Jelentése: „nem az, nem olyan”, mint amihez illesztjük, vagyis a LaN fosztóképző. Megfosztja a dolgot attól, amihez járul, az eredeti szó jelentését ellentétére változtatja. TAPaSZTaLaTLAN jelentése: tulajdonság, olyan állapot, amikor valakinek nincs TAPaSZTaLaT-a.

Egyéb képzőket is választhattunk volna, például TAPaSZTaLaTI (szorosan kapcsolódik a TAPaSZTaLaT-hoz), TAPaSZTaLaTÚ (pl. valamilyen TAPaSZTaLaT-ú valaki), stb. Folytassuk a TAPaSZTaLaTLAN képzését.

7. Ragasszunk még egy képzőt a TAPaSZTaLaTLaN, gyök + képző együtteshez!

Több képző közül választhatunk, válasszuk a SáG összetett képzőt, ami a kiinduló szó elvont minőségét jelzi. Egyes kutatók szerint a SoK szavunkból ered, de értelmezhető a S elemi képző (jelentése: huzamosság) és a K képző (jelentése: több, sok, gyakoriság) összetételeként is. Mi a második magyarázatot támogatjuk. Az eredmény, a TAPaSZTaLaTLaNsÁG jelenti a TAPaSZTaLaTLaN elvont minőségét, vagy másként fogalmazva a „valakinek nincs tapasztalata” elvont minőséget.

Egyéb képzőt is választhattunk volna, például: TAPaSZTaLaTLaNuL (tapasztalat nélkül tenni valamit — határozószó).

8. További lépésekkel folytathatnánk, mint például TAPaSZTaLaTLaNsÁGI (közel áll, közeli kapcsolatban van a TAPaSZTaLaTLaNsÁG-gal), TAPaSZTaLaTLaNsÁGILaG, bár ez utóbbi ritkán használt.

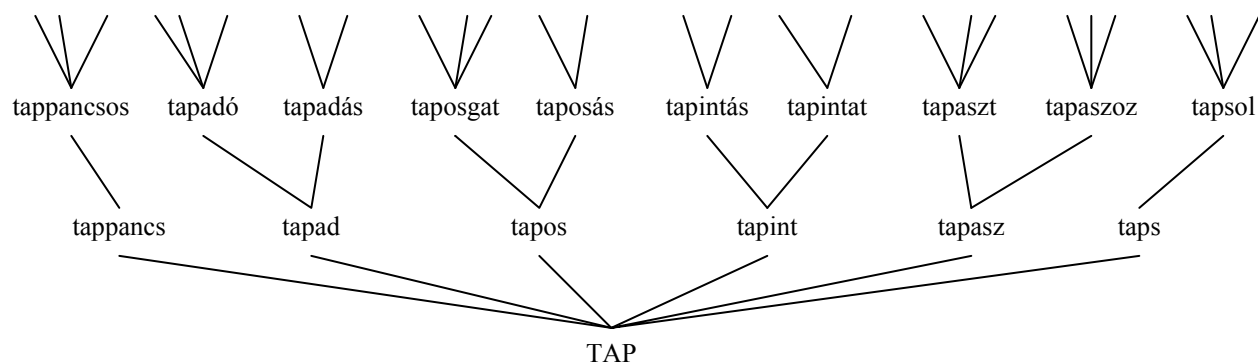
A lépéseket így összegezhetjük:

Szó	Jelentés
TAP	Két felület összeérintése, összetétele; azok összeérintésének hangjából ered. (Gyakorlatban az ember keze, vagy lába érint valamit.)
TAP-aSZ	Olyan dolog, melyet felületével ragasztunk egy másik felülethez. Ezzel fejezzük ki például a sebtapaszt jelentését, és más hasonló dolgokat is. (főnév)
TAP-aSZ-T	Cselekvés, amit akkor végzünk, ha két felületet egymáshoz illesztünk, egymáshoz ragasztunk, például, amikor a sebtapaszt a seb felületére helyezzük, rögzítjük, vagy amikor agyaggal betapasztjuk a ház falát, stb. (ige)
TAP-aSZ-T-aL	Tevékenység, mikor két felület hosszabb ideig érintkezik egymással. Átvittén a hosszabb ideig kapcsolatban levés kifejezésére használjuk, (mellyel érzéki, eszmei, stb. benyomást szerzünk — lásd következő lépést.) (ige)
TAP-aSZ-T-aL-aT	Jelenti a TAPaSZTaL tevékenység eredményét, a valamivel hosszabb ideig tartó érintkezéssel szerzett érzéki, eszmei, stb. benyomásokat, ismereteket. (főnév)
TAP-aSZ-T-aL-aT-LaN	Tulajdonság, amikor valakinek nincs tapasztalata. (melléknév)
TAP-aSZ-T-aL-aT-LaN-SáG	Jelenti a TAPaSZTaLaTLaN elvont minőségét; jelenség, amikor valakinek nincs tapasztalata. (főnév)
stb.	

Láthatjuk, minden lépésben sok képzőből választhatunk, több irányba mehetünk tovább, és láthatjuk, hogy az új szó jelentése mindig szoros, szerves kapcsolatban van az eredeti, kiinduló szó jelentésével.

A TAP gyök szóbokrát a képzések sorával így építhetjük fel.

A következő ábra az első két szintből mutat részletet:

A TAP gyökből legalább 200-250 különböző, de szorosan összefüggő szót tudunk létrehozni.

A TAP szóbokrának részletesebb vázlata:

Ez a szóbokorrajz csak minta, nem tartalmazza az összes szót, például pár képzőt (pl. egyes határozószó-képzőket) nem is alkalmaztunk, néhány képzést pedig csak kevés ember használ, nem általános, így nem szerepeltettük. A teremtő lehetőségek száma nagyon nagy, a TAP gyökből, a szavak képzésének szabad eljárásával minden nyelvhasználó „fedezhet fel” új szavakat. (A szóösszetételi lehetőségeket pedig egyáltalán nem vettük még figyelembe!)

A szóbokrot minden gyökhöz könnyedén fel tudjuk rajzolni. Néhány gyöknek csak kis szóbokra van (illetve pontosabban fogalmazva: az elvi lehetőségeknek csak kicsi részét használjuk), például néhány tíz, vagy száz szóból áll, sok gyöknek viszont jóval nagyobb a használt szóbokra, akár több száz szóból is állhat. Például a TER (TÉR) gyök esetén több, mint nyolcszáz képzett, használatban levő szót tudunk összeszámolni.

A szóbokrok megmutatják nekünk, hogy:

1. A magyar szókincs fegyelmezett, következetes, szerves felépítésű, szerkezetű.
2. Új szavak létrehozására és használatára gazdag, szinte korlátlan, alkotási lehetőségünk van.
3. A gyök jelentésének vizsgálata a szóbokrában szereplő szavak jelentéshálójának kutatásán keresztül lehetséges. Ezzel a gyökök hálózatát is feltérképezhetjük.
4. A szóbokrok teljesen és szervesen lefedik a teljes magyar szókincset.
5. Az elviekben alkotható szóbokrok hatalmas méretű, „szinte végtelen” léteznek; a gyakorlatban csak kisebb részletüket használjuk, de a szóbokor szavait a szóképzés eljárásával bármikor „kitalálhatjuk, létrehozhatjuk” magunknak.
6. A szóbokrok szorosan összekapcsolódnak a gyökök rokonsági hálózatán keresztül.

(folytatjuk)

LINGUISTICS

In this column we present three papers on the root system of the Hungarian language.

✚ Gábor Czákó: *Hunfalvyism and Language Reform.*

✚ Katalin Czeglédi: *On the Root System of Our Language*

✚ Zsolt Molnár and Cecília Molnárné Czeglédi: *The Creative Hungarian Language and Its Special Teaching Method — Part 1.: Substance of the Hungarian Language.* This is the Hungarian version of the paper published in the Journal of Eurasian Studies (July-September 2009, pp. 93-101; <http://www.federatio.org/joes.html>).

~ ~ ~ ~ ~

NÉPZENE KUTATÁS

Juhász Zoltán :

A magyar népzene eurázsiai kapcsolatainak vizsgálata mesterséges intelligenciák segítségével

Bevezetés

Kodály 1937-es tanulmánya a magyar népzene Volga-vidéki kapcsolatairól, a Bartók 1936-os anatóliai gyűjtőútján felfedezett magyar-török dallampárhuzamok, később pedig a keleti népzene kutatást folytató és jelentősen kiterjesztő Sipos János eredményei is rámutatnak, hogy a népzenei kultúrák összevetése igen jelentős következtetésekre vezethet, mind a zene fejlődéstörténetét, mind a népek történelmi kapcsolatainak vizsgálatát illetően (Kodály 1937; Bartók 1949; Sipos 2004). Ezek a felfedezések a zenei formák megdöbbentő állandóságára is rámutatnak, hiszen őstörténetünk idejére keltezhető közös formákat mutatnak ki a mai népzeneben. Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy több zenekultúra módszeres, mindenre kiterjedő összevetése – több ezer dallamos példatárak dallamainak egyenkénti összehasonlítását – embertelenül nehéz feladat elé állítja az egyént, viszont ideális terepet kínál a mesterséges intelligencia - kutatás és az ún. adatbányászat művelői számára. Nyilván nem véletlen, hogy a matematikai-számítógépes népzene kutatás gondolata is Kodályban merült fel először, és az úttörő munkát magyar népzene kutatók és matematikusok kezdték meg az ő felvetése alapján, még a 60-as években (Csébfalvi, Havass, Járdányi, Vargyas, 1965).

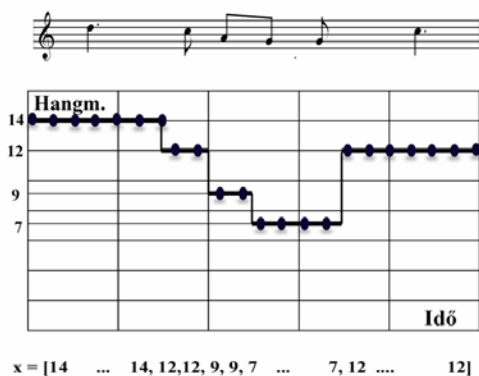
Ez a tanulmány egy 10 éve kezdődött, 16 eurázsiai nép zenéjére kiterjedő, számítógépes összehasonlító vizsgálat eddigi eredményeit foglalja össze. A vizsgálatokhoz szükséges digitális dallamgyűjteményeket részben saját magunk digitalizáltuk írott forrásokból, részben pedig olyan már meglévő és hozzáférhető digitális népzenei adatbázisokból szereztük, mint az Essen Collection, a Finnish Folksong Database, a Régi Magyar Népdaltípusok, vagy éppen az imént említett úttörő munka során digitalizált sok ezer dallam. A feldolgozáshoz szükséges adatmennyiség jelenleg az alábbi 16 nép, ill. régió zenéjének vizsgálatát teszi lehetővé.

Magyar:	2323 dallam
Szlovák:	1940 dallam
Volga-vidék:	1604 dallam
Kínai:	2041 dallam
Mongol:	1568 dallam
Karacsáj-balkár:	1099 dallam
Anatóliai török:	2299 dallam
Szicíliai:	1380 dallam
Bulgár:	1040 dallam
Finn:	2400 dallam
Lengyel:	1572 dallam
Skót-ír-angol:	2207 dallam
Francia:	2048 dallam
Német:	2421 dallam
Luxemburgi+Lotaringiai:	1200 dallam
Spanyol:	1418 dallam

A vizsgálati módszer

A népzene igen összetett jelenség – a dallamvonalat, a ritmust, az ornamentációt, a pillanatnyi előadásmód ezernyi összetevőjét mind figyelembe véve bizonyára egyetlen dallam-párt sem nevezhetnénk hasonlónak. Ki kell tehát választani azt a zenei jellemzőt, amely a leghívebben tükrözi a népdalok lényeges tulajdonságait. Az egyszólamú dallamok körében –

adatbázisunk pedig csak ilyenekből áll – a dallamvonal az a jellemző, amely a népzene kutatás álláspontja szerint a leginkább kiemeli a dallam, mint összetett jelenség lényegét. Vizsgálati módszerünk ezért a dallamvonal matematikai leírására épül, az 1. ábra szerinti módon, egy időben egymást követő hangmagasság értékeket tartalmazó számsor formájában. A kotta alapján először megalkotjuk az ún. hangmagasság - idő függvényt. Az 1. ábrán a vastag lépcsős vonal mutatja, hogy ebben a félhang-ugrásnak egységnyi, a nagyszekund lépésnek két egységnyi, stb. változás felel meg. A függvényben a hangok időtartama is megjelenik, így az a ritmus lényeges jellemzőit is leképezi. A folytonos hangmagasság-idő függvényt alkalmasan megválasztott D db egyenlő szakaszra bontjuk, és minden szakaszon mintát veszünk a hangmagasságból. A dallamsorokat leíró hangmagasság-minták sorozata így egy-egy D elemű számsorban (D dimenziós vektorban) jelenik meg. A k - adik dallam hangmagasság-idő függvényéből az ábrán $\underline{x}$ -el jelölt számsort (vektort) alkothatjuk meg.

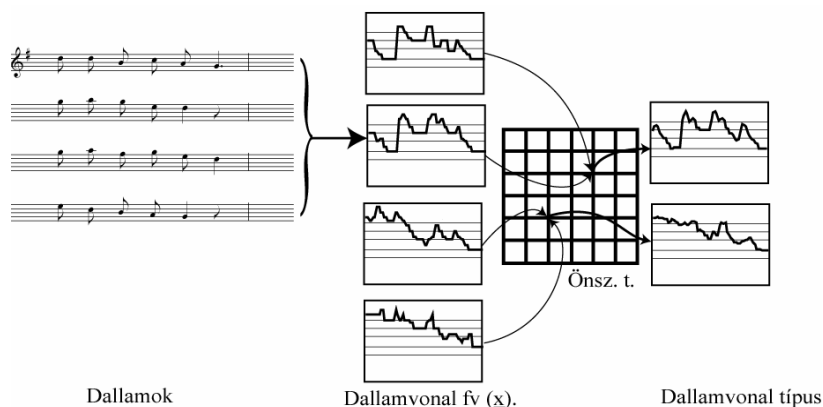
1. ábra. A dallamvonalat leíró vektor származtatása. A hangmagasság-idő függvényből a pontokban veszünk mintát, és ezeket az $\underline{x}$ vektorban tároljuk. A vektor dimenziószáma a minták számával egyenlő.

Könnyen belátható, hogy két dallamvonal eltérését – pl. a k - adik és l - edik dallamét - az ún. Euklideszi távolság híven jellemzi, mely az alábbi képlettel számítható:

$$T_{k,l} = \sqrt{(d_1^2 + \dots + d_i^2 + \dots + d_D^2)}, \quad (1)$$

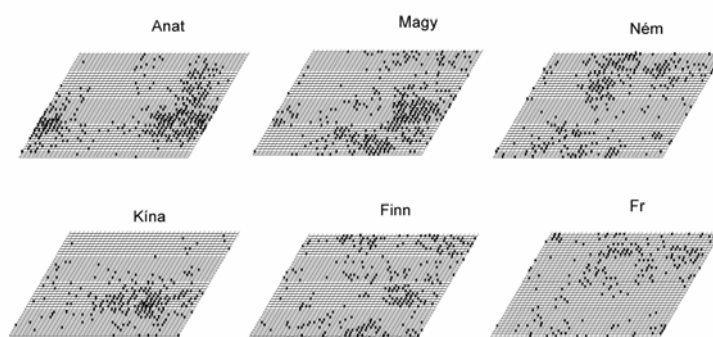
ahol az i -edik koordináták különbségét jelöltük $d_i = x_{k,i} - x_{l,i}$ -vel. Ezzel az eszközzel két tetszőleges dallamvonal eltérését „lemérhetjük”, vagyis egy távolság-értelmű skalár számmal jellemezhetjük (Juhász, 2006).

A népzenei dallamok a népzene szerves élete, az állandó variálás következtében kisebb-nagyobb típus-csoportokba rendeződnek. A 2323 magyar dallam dallamvonala pl. biztonságosan besorolható kb. 400 típusba. E típusok elfogulatlan meghatározására a fenti távolság definíció segítségével egy olyan mesterséges intelligenciát – az ún. Kohonen-féle önszervező térképet - alkalmaztunk, mely egy automatikus ön-tanuló folyamat eredményeként a felsorolt 16 zenekultúra bármelyikében megtalálja a jellemző dallamvonal típusokat. Ezeket az algoritmus egy négyzetrács egyes rácpontjaihoz rendeli, úgy, hogy egymás szomszédságában a hasonló dallamvonalak helyezkednek el (Lásd a 2. ábrát). Ha tehát egy önszervező térképet egy adott nemzet dallamaival tanítunk, az így kialakuló négyzetrácsot a hozzá tartozó dallamvonal típusokkal bízást nevezhetjük az adott népzene térképének. Az eljárást a 16 vizsgált kultúrára egyenként elvégezve 16 ilyen térképhez, és a hozzájuk tartozó 16 dallamvonal-típus készlethez jutunk (Juhász 2006, 2007). A vizsgálat további lépéseiben már ezeket a dallamvonal-típusok hasonlítjuk össze, kiküszöbölve ezzel a változatok eltérő számából adódó hiba-lehetőségeket.

2. ábra. Az önszervező térkép. A hasonló dallamokból származtatott dallamvonal függvények (számsorok) a rács egy adott pontján átlagolódnak a tanulási folyamatban. Így keletkeznek a dallamvonal típusok.

Két zenekultúra kapcsolatának erősségét hasonló típusaik száma jellemzi. Hasonló dallamvonalak azonban külön fejlődés során, mintegy véletlenül is kialakulhatnak két nép zenéjében. Kérdés tehát, hogy hány rokon típus szükséges ahhoz, hogy közvetlen történelmi érintkezésre következtethessünk. Erre a kérdésre az alábbi módon válaszolhatunk: Először is meghatározzuk a 16 kultúra típusainak egyesített halmazát. Ehhez még egy önszervező térkép tanítására van szükség, melyen a különféle nemzetek és régiók rokon dallamvonal-típusai közös „ős”- típusokban egyesülhetnek. Ha ezt a közös térképet alkalmasan nagyra választjuk – a nemzeti térképeknél jelentősen nagyobbra – akkor a 16 kultúra összes fontos típusa megjelenik rajta, de csak egyszer, egyetlen közös típusban. Egy nemzet, ill. régió típus készlete nyilván ennek a közös zenei „ősnyelvnek” valamely részhalmazza. Ezeket a részhalmazokat úgy határozzuk meg, hogy az ősnyelv térképén az 1. képlet segítségével kijelöljük mindazokat az ős-típusokat, melyeknek van rokona a nemzeti típus-készletben (van olyan nemzeti típus, melynek távolsága a közös típustól kisebb egy küszöbértéknél). A 3. ábra pl. 6 nemzet „gerjesztett” tartományát mutatja a közös térképen. Jól látható, hogy a magyar, a török és a kínai tartományok átfedik egymást egy jelentős területen, a német és a kínai folt ellenben szinte teljesen elkülönül egymástól.

3. ábra. A közös zenei ősnyelv térképén különböző tartományokat foglalnak el a különböző zenei kultúrák.

Lehet-e véletlen pl. a magyar és a kínai tartomány átfedése? Jelöljük a magyar és a kínai tartományok (részhalmazok) típusainak számát A-val és B-vel, a közös nyelv típusainak számát pedig N-nel. Legyen továbbá a két halmaz közös elemeinek száma X. Annak a valószínűsége, hogy az N méretű közös halmazból véletlenül kiválasztva egy A és egy B méretű részhalmazt, azok átfedése éppen x, az alábbi:

$$p(x) = \frac{\binom{N-x}{A-x} \binom{N-A}{B-x}}{\binom{N}{A} \binom{N}{B}}. \quad (2)$$

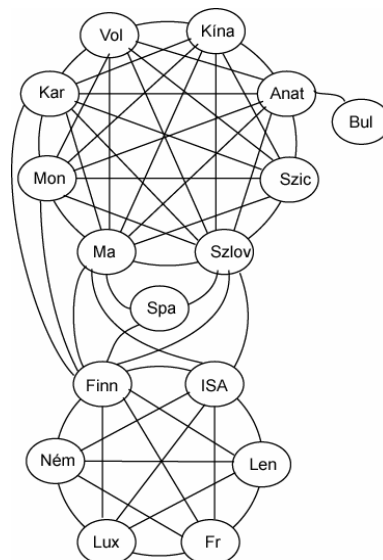
Annak a valószínűsége pedig, hogy a fenti véletlen választás az X méretű átfedésnél kisebbre adódik

$$P(X) = \sum_{x=1}^{X-1} p(x). \quad (3)$$

Ha ez a valószínűség egyhez közeli, akkor a két kultúrának szükségszerűen érintkeznie kell, vagy kellett, hiszen minden valószínűség szerint kevesebbnek kéne lenni az átfedésnek, ha bizonyos dallamvonal típusok csak úgy, véletlenül alakultak volna hasonlóvá. Ezért a továbbiakban ezt a valószínűséget tekintjük két kultúra kapcsolatának mérőszámaként. Magyar-kínai viszonylatban pl. az okszerű kapcsolat valószínűsége nagyobb, mint 0,999, míg a német-kínai okszerű kapcsolat valószínűsége 0,02.

Eredmények

A 16 népdalgyűjtemény kapcsolatának erősségét páronként kiszámítva, a 4. ábrán látható eredményre jutunk. A gyűjteményeket jelképező körök között csak akkor jelöltünk kapcsolatot, ha 2. és 3. képlet 0,999-nél nagyobb valószínűséget jelzett az okszerű (nem véletlen) kapcsolatra. Az ábrán két alrendszer világosan kirajzolódik: a felső a magyar, mongol, karacsáj-balkár, Volga-vidéki, kínai, anatóliai, szicíliai és szlovák, a másik a finn, ír-skót-angol, lengyel, francia, luxemburgi-lotaringiai, német csoportot egyesíti. A két alrendszer tagjai között teljes a kapcsolat rendszer, vagyis mindegyik tag mindegyik taggal okszerű kapcsolatban áll. A bolgár gyűjtemény erős anatóliai rokonsága révén a felső, „keletinek” nevezhető csoporthoz csatlakozik, de a többi taghoz való kapcsolata gyengébb annál, semhogy azt ilyen szigorú értelemben is okszerűnek tekinthessük. Meglepő a két mediterrán gyűjtemény erős keleti kapcsolata: a szicíliai a keleti csoport egyik meghatározó tagja, de a spanyolt is ide fűzi erős Kárpát-medencei rokonsága. Az alsó, „nyugatinak” mondható csoportban is teljes a kapcsolat rendszer, bár azért jellemzően gyengébbek a kapcsolatok, mint a keletiben. A két alrendszer között csak a két Kárpát-medencei, ill. a finn és az ír-skót-angol gyűjtemény erős rokonsága teremti meg az összeköttetést. A finn népzene néhány másik keleti gyűjteményhez is erős szálak fűzik, de keleti kapcsolatrendszere az adott feltétel mellett nem teljes.

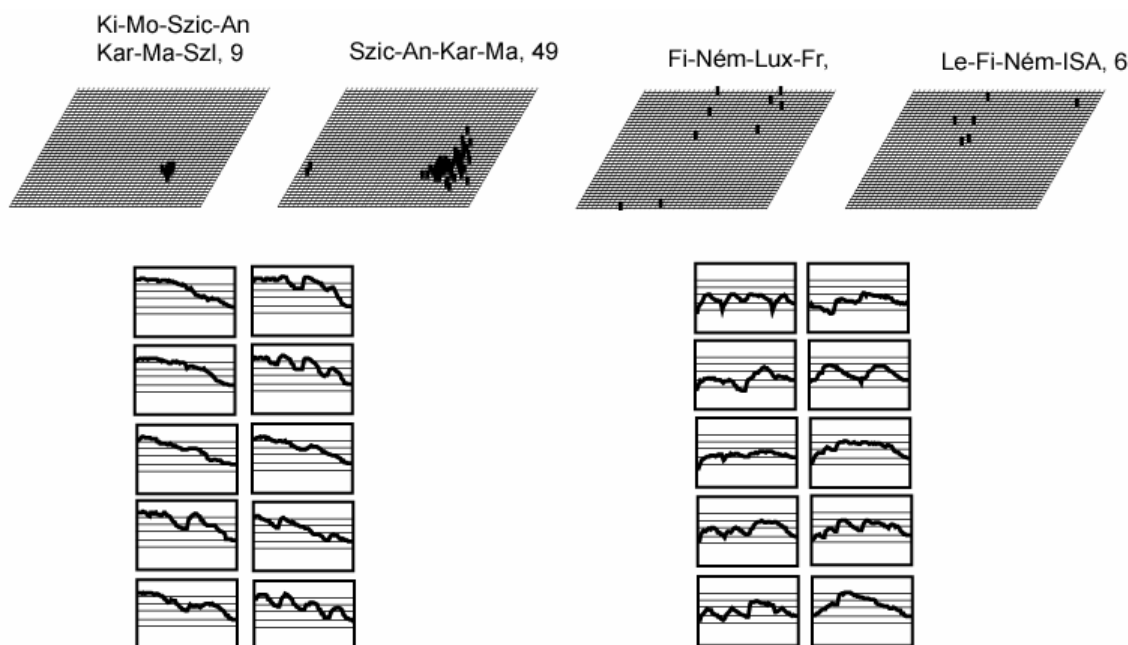

4. ábra. 16 eurázsiai népzene kapcsolatrendszere. Az élek azt jelölik, hogy az okszerű kapcsolat valószínűsége nagyobb, mint 0,999.

Láttuk azt is, hogy a 16 gyűjtemény összefüggő kapcsolatrendszere kettészakadna, ha a magyar és a szlovák, illetőleg a finn és ír-skót-angol kapcsolatok ereje egybe nem kapcsolná.

Az eredmény történelmi magyarázatára jelen sorok írója nem vállalkozhat, azt azonban kijelentheti, hogy annak érvényességét számos párhuzamos kísérlettel is ellenőrizte. Felvetődik a kérdés – melyek a legjellemzőbb közös magyar-finn, ill. magyar-ír-skót-angol dallamformák? Nos, számos egyéb közös forma közül kiemelkedik a felfelé kvintváltó, kupolás dallamok csoportja – az a csoport, mely az ún. újstílusban jutott elsőprő erőre a magyar népzeneben a XIX század óta, és ugyanilyen meghatározó gyakoriságú pl. az Appalache-i skót és ír származású telepesek régebbi eredetű dallamai között. Ezek, és néhány kaukázusi és mongol párhuzam arra figyelmeztetnek, hogy maga a forma, ha nem is a mostani elsőprő erővel, de már sokkal korábban is létezhetett népzeneinkben. Annál is inkább, mert ritkábban bár, de a finneké is megtalálható. Ugyanakkor ott számos ereszkedő kvintváltó dallam is közvetlen kapcsolatban van magyar dallamokkal. Az 1. kottán példákat mutatunk be az említett két tipikus formára.

A 3. ábrán láttuk, hogy a magyar, az anatóliai és a kínai részalmazok közös tartományt jelölnek ki az ősnyelv térképén. Vajon mely gyűjteményeket vehetnénk be még a három mellé úgy, hogy a közös tartomány a lehető legkevesebbet zsugorodjon? Más oldalról közelítve: melyek azok a dallamformák, amelyek a legtöbb kultúrában vannak jelen egyidejűleg? A kérdés megválaszolására kidolgoztunk egy algoritmust, amely kiválasztotta a 16 gyűjtemény azon részalmazait, amelyek tagszáma és az ősnyelv térképén gerjesztett tartományaik átlapolódása egyszerre a lehető legnagyobb. A két követelmény nyilvánvalóan ellentétes, hiszen a közös rész annál kisebb, minél több kultúrához kell egyszerre tartoznia. Algoritmusunk tehát lényegében a két ellentétes követelménynek egyszerre megfelelő optimumot kereste. A keresés eredménye egy olyan héttagú csoport – a kínai, mongol, szicíliai, karacsáj-balkár, anatóliai, magyar és szlovák gyűjtemények csoportja – lett, amely kilenc teljesen közös dallamvonal-típussal rendelkezik. A kilenc típus az 5. ábrán látható módon egymás szoros szomszédságában helyezkedik el az ősnyelv térképén, tehát összefüggő zenei rendszert alkotnak. Az igen erős 7 kultúras követelményből engedve, a 6-5-4 kultúras csoportok közt is mindig a fenti 7 tagú keleti csoport valamelyik részalmazza bizonyult a legerősebbnek, a Volga-vidékkel kibővülve – a legtöbb közös dallamvonal típusuk ezeknek van. A követelmény lazításával semmi egyéb nem történik, csak a 9 tagú szorosan összefüggő maghoz kapcsolódnak még típusok az ősnyelv térképén, egyre bővülő körben. A közös rész tehát változatlanul összefüggő, egymással szoros kapcsolatban álló dallamvonal-típusokból tevődik össze. Ezek a típusok oktáv hangterjedelmű, ereszkedő, bizonyos estekben pontos kvintváltó, legtöbbször négysoros dallamokat írnak le. A 2. kottán az egyik ilyen típusoz tartozó példákat mutatunk be, melyek mintha mind a magyar dallam közeli változatai lennének.

5. ábra. Bal: A keleti mag típusai az ősnyelv térképén, néhány jellemző dallamvonallal.

Jobb: négy nyugati kultúra közös típusai a térképén, és néhány dallamvonal.

A dallamvonalak az ötvonalas kottán értelmezhetők. A keletiek egységes nagy hangterjedelmű ereszkedő, a nyugatiak kis hangterjedelmű, változatos típusok.

A fenti 7 tagú keleti csoporthoz nem tartozó gyűjtemények átfedése sokkal kisebb. Legerősebb csoportjuk a 4 tagú finn – német – luxemburgi-lotaringiai – francia csoport, 9 közös típussal, miközben a legnagyobb átfedés a 4 tagú részalmazok között a magyar – karacsáj-balkár – anatóliai – szicíliai csoportban 49 típust tartalmaz. A nyugati típusok szétszórtan helyezkednek el az ősnyelv térképén, tehát nem alkotnak egységes stílust, és kis hangterjedelmű, gyakran plagális dallamokra utalnak. A második legnagyobb közös része a nyugati körben a lengyel – német – luxemburgi-lotaringiai – ír-skót-angol csoportnak van, ám elég meglepő módon ez egyáltalán nem fed át a fentivel. Kimondhatjuk tehát, hogy a nyugati rendszer nem szerveződik egyetlen közös mag köré. Bár az átfedések páronként elég erősek a gyűjtemények között, de más és más dallamformákra épülnek.

Azt hihetnénk, hogy a közös mag – ha létezik ilyen - szükségszerűen primitív, kis hangterjedelmű, laza szerkezetű dallamokat tartalmaz. Mint láttuk, a sokkal gyéresebb nyugati átfedések valóban ilyen dallamokat hoznak a felszínre. Nem így a keleti közös mag, mely igen fejlett szerkezetű, nagy hangterjedelmű dallamokat tár elénk – lényegében a magyar népzene „régiesenkedő kvintváltó stílusnak” nevezett rétegét (Dobszay, Szendrei 1992).

Összegzés

A rendelkezésünkre álló 16 eurázsiai népzenei gyűjtemény kapcsolatait először páronként való összevetéssel, a rokon dallamvonal-típusok száma alapján elemeztük. Meghatároztuk annak valószínűségét, hogy az adott mennyiségű rokon dallamvonal típus véletlenül, független fejlődés során alakuljon ki, és csakis abban az esetben mondtuk ki két kultúra kapcsolatának okszerűségét, ha ez a valószínűség igen kicsinek - vagyis az okszerű kapcsolaté igen nagy - bizonyult. Ezzel a módszerrel két elkülönülő rendszert kaptunk – ezeket keleti és nyugati rendszereknek neveztük el. A két csoport tagjai között a kapcsolatok szorossága hozzávetőleg egyforma, bár a keletiben jellemzően erősebb, mint a nyugatiban. A két rendszer lényegében négy zenekultúra erős kapcsolódásai fűzik össze egyetlen nagy egységgé: a keleti oldalon a magyar és a szlovák, a nyugatin a finn és az ír-skót-angol gyűjtemények azok, melyeket szoros szálak kötnek egymáshoz.

Azok után, hogy Kodály a Volga-vidéken, Bartók és Sipos Anatóliában, ill. Sipos Mongóliában kimutatták a szoros magyar zenei kapcsolatot, nem túl meglepő, hogy népzeneink egyforma erővel kötődik a keleti csoport minden tagjához. Mostani eredményünk voltaképpen az ő eredményeiket általánosítja. Az a további általánosítás azonban, hogy a kapcsolatok a csoporton belüli bármilyen párosításban is egyformán erősek, már nem volt megjósolható az eddigi eredményekből.

Ezután megvizsgáltuk, hogy kimutathatók-e olyan zenei formák, melyek a 16 gyűjtemény nagyobb csoportjaiban is közösek. Azt találtuk, hogy a keleti rendszerben valóban létezik ilyen mag, méghozzá egy egységes, fejlett, oktáv hangterjedelmű, négysoros, ereszkedő stílust alkotva, mely magába foglal bizonyos kvintváltó szerkezeteket is. A nyugati csoportban ezzel szemben nem találtunk ilyen közös magot. A kétségtől jelentős páros kapcsolatok tehát lazán, láncszerűen fűzik össze a kultúrákat ebben a körben.

A nyugati rendszer laza szerkezete még jobban alátámasztja a keleti közös mag jelentőségét, hiszen kiválóan példázza, hogy ilyen mag léte egyáltalán nem szükségszerű. Nehéz lenne másként értelmezni mindezt, mint hogy a keleti rendszerbe tartozó zenei hagyományok egy közös forrásból erednek. Bár az idők során eltérő irányú fejlődésen is átmentek, kapcsolatuk igen erős ma is, és mindnyájan őriznek egy olyan közös magot, mely minden bizonnyal megvolt már a forrás-kultúrában is. A keleti csoport kultúrái közt nagyjából homogén kapcsolat-rendszert látunk, a Kárpát-medencének mégis különös szerep jut a keleti és a nyugati rendszer összekapcsolásában, szoros finn, ír-skót-angol és spanyol kötődései révén.

Kották

magyar	Appalache
magyar	finn

1. kotta. *Jellegzetes magyar - Appalache-i és magyar-finn párhuzamok.*

magyar	kar-bal
anat	kína
szic	mon

2. kotta. A keleti mag egyik típusának változatai különböző nemzeteknél

Hivatkozások

- Bartók Béla (1937): *Népdalgyűjtés Törökországban*. Nyugat, 1937. (III.) évfolyam 3. (március) szám, 173-181. 1. In: *Bartók Béla összegyűjtött írása. Zeneműkiadó. Budapest 1966.*
- Csébalfalvy K, Havass M, Járdányi P, Vargyas L. (1965). Systematization of Tunes by Computers. *Studia Musicologica VII. (1965)* pp. 253-257
- Dobszay, L., Szendrei, J. (1992). A magyar népdaltípusok katalógusa. MTA Zenetudományi Intézet (1988) Budapest.
- Juhász, Z. (2006): A Systematic Comparison of Different European Folk Music Traditions Using Self-Organizing Maps. *Journal of New Music Research*, 2006, Vol. 35, No. 2, pp 95-112.
- Juhász, Z. (2006): A zene ösnyelve. Frig kiadó 2006.
- Juhász, Z. (2007). Analysis of Melody Roots in Hungarian Folk Music Using Self-Organizing Maps with Adaptively Weighted Dynamic Time Warping. *Applied Artificial Intelligence*, Vol. 21. Number 1. 2007 January pp. 35-55.
- Kodály Zoltán: A magyar népzene. A példatár szerk. Vargyas Lajos. (1976) Zeneműkiadó, Budapest
- Kohonen, T (1995) Self-organising Maps. Berlin:Springer-Verlag
- Sipos J (1994): Török népzene I. Budapest, MTA ZTI.
- Sipos J (2004): Néhány megjegyzés a magyar népzene török-mongol kapcsolataihoz. In *Az idő rostájában.I. tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára. 235-267. l.*
- Toiviainen, P (2000). Symbolic AI Versus Connectionism in Music Research. In *E. Mirinda (Ed.), Readings in Music and Artificial Intelligence*. Amsterdam: Harwood Academic Publishers (2000).

Források

- Bacon, L: A Handbook of Morris Dances - The "Black Book"
- Canteloube, Joseph: Anthologie des Chants Populaires Francais I-IV (1951) Paris, Durand & C..
- Claret: "Cancionero Popular de la Provincia de Huesca" de Juan Jos, de Mur (Ed. Claret, Barcelona, 1986)
- Eerola, T., & Toiviainen, P. (2004). Suomen Kansan eSävelmät. *Finnish Folk Song Database*. [11.3.2004]. Available: <http://www.jyu.fi/musica/sks/>.
- Garcia: Cancionero Popular de Extramadura
- D'Harcourt, Marguirete & Raoul. (1956): Chansons Folcloriques Francaises au Canada (1956) Québec – Paris.
- Dobszay, L., Szendrei, J. (1992). A magyar népdaltípusok katalógusa. MTA Zenetudományi Intézet (1988) Budapest.
- Favara, A. 1957. Corpus di musiche popolari siciliane. 2 vols edited by O. Tiby. Palermo: Accademia di Scienze Lettere ed Arti.
- Régi magyar népdaltípusok CD ROM. Főszerkesztő Pávai István.
- Schaffrath, H. (1995). *The Essen folksong collection in kern format*. [computer database]. Menlo Park, CA: Centre for Computer Assisted Research in the Humanities.
- Sharp (1932): English Folk Songs from the Appalachians collected by Cecil J. Sharp I-II. (1932) London.
- Sipos J (1994): Török népzene I. Budapest, MTA ZTI.
- Slovenské L'udové Piesne, (1950) Bratislava.
- Stoin, Vassil: Chants Populaires de la Partie Centrale de la Bulgarie du Nord. (1931) Sophia
- Tunes from Bruce and Stokoe, "Northumbrian Minstrelsy", 1882
- Vikár L., Bereczki G.(1971): Cheremis Folksongs. Akadémiai Kiadó, Budapest 1971.
- Vikár L., Bereczki G.(1979): Chuvashs Folksongs. Akadémiai Kiadó, Budapest 1979.
- Vikár L., Bereczki G.(1989): Votyak Folksongs. Akadémiai Kiadó, Budapest 1989.
- Vikár L., Bereczki G.(1999): Tatar Folksongs. Akadémiai Kiadó, Budapest 1971.

HUNGARIAN FOLK MUSIC AND ITS EURASIAN RELATIONSHIPS — ENQUIRY BASED ON ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Present work reports on a comparative analysis of 16 folksong corpora representing different folk music traditions in Eurasia. The aim is to reveal some hidden musical relations between different cultures and areas of the continent.

GEOSTRATÉGIAI ÉS VILÁGGAZDASÁGI KITEKINTŐ

Vincze Gábor :

Kilencven éve történt

— Erdély megszállása és a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem felszámolása —

„A kényszerűség és a szuronyok nyomása alatt átadom az egyetem épületeit, de a tudományt és a kultúrát magunkkal visszük, azt nem hagyjuk itt.”

Schneller István rektor, Kolozsvár, 1919. május 12.

2008. december 24-én volt 90 éve annak, hogy a román katonák bevonultak a Szamos parti *magyar* nagyvárosba, Kolozsvárra. A román megszállók fél évvel később bezáratták, illetőleg erőszakkal elrománosították a nagy hírű Ferenc József Tudományegyetemet. Ettől kezdve – az 1945 és 1959 közti másfél évtizedet leszámítva – Romániában nem létezett – és minden erőfeszítés ellenére – ma sincs magyar tannyelvű állami egyetem. Mivel az egyetem elvételének 2009. május 12-én lesz 90. évfordulója, az itt közölt tanulmány¹ közreadásával szeretnénk erre emlékezni, emlékeztetni.

1916 nyarán a Brătianu-kormány, közelinek ítélvén a központi hatalmak katonai vereségét, engedett a tartós francia nyomásnak (valamint saját hódító szándékának), és augusztus 16-án Bukarestben *titkos szerződésben* csatlakozott az antant-hatalmakhoz. Az új szövetségesek vállalták, hogy a szaloniki fronton és a galíciai hadszíntéren indítandó offenzívákkal és hadiszállítással segítséget nyújtanak az országnak és a hadba lépésért cserében Romániának ígérték részben Bukovinát, az egész Bánságot, a történeti Erdélyt, s az attól nyugatabbra fekvő területeket. A szerződés szerint a győzelem után az új határ Mátészalkától nyugatra húzódik, majd „délnyugati irányban folytatódik egy Debrecen városától 6 kilométernyire keletre fekvő pontig. Ettől a ponttól a Köröst 3 kilométerrel az alatt éri el, ahol az a két mellékfolyójával (a Fehér- és a Sebes-Körössel) egyesül. Ezután a Szegedtől északra fekvő Algyő község magasságában csatlakozik a Tiszához, nyugatra haladva Orosháza és Békéssámszon községtől, amelytől 3 kilométernyire egy kisebb kanyarulatot ír le. Algyőtől kezdve a határvonal a Tisza folyó völgye mentén halad lefelé egészen annak a Dunával való összefolyásáig...”² A korábbi szövetségeseivel szembe fordult Románia képviselője, Edgar Mavrocordato követ augusztus 27-én délután Bécsben átadta Burián István közös külügyminiszternek a *hadüzenetet*, s Ferdinánd király csapatai az éjszaka folyamán átlépték a Kárpátok hágóit.

A román hadműveleti terv szerint a 250 000 fős hadseregnek néhány nap alatt el kellett volna érnie a Maros vonalát. Az offenzíva azonban igen lassan haladt, az osztrák-magyar egységek (összesen 80 000-en) szívós védekezést tanúsítottak. Augusztus 29-én a 2. román hadsereg csapatai (11–15-szörös létszámfölény birtokában) bevonultak a feladott Brassóba, másnap Csíkszeredába, és néhány nap alatt megszállták a Székelyföld nagy részét. Szeptember közepén azonban a román hadvezetés leállította az erdélyi előrenyomulást, csapatait védelemre rendezte be. (Ekkor ugyanis a Mackensen-vezette hadseregcsoporthoz váratlanul megtámadta és elfoglalta Dobrudzsa nagy részét – vagyis Románia hátában megjelent egy nem várt ellenség.) A központi hatalmak Marosvásárhelynél összpontosították az 1. osztrák-magyar hadsereget Arthur Arz von Straussenburg tábornok parancsnoksága alatt, a Bánáthban pedig a különböző frontokról összeszedett, Falkenhayn német tábornok-vezette 9. hadsereget. Az utóbbi – míg Arz lekötötte a főerőket – szeptember 18–20. között megverte a támadók bal szárnyát. Ezt követően először 23. és 27. között a nagyszebeni csatában az 1., majd október 7–8-án, Brassónál a 2. román hadsereg mért megsemmisítő csapást. Október 10-én már Csíkszeredát is visszafoglalták – a románok fejvesztve menekültek.

Eredetileg megjelent a *SZÉKELYFÖLD* c. kulturális folyóirat (www.hargitakidao.ro) 2009. februári számában, pp. 65–103. Köszönetünket fejezzük ki a folyóirat főszerkesztőjének, Ferencz Istvánnak a közlés engedélyezéséért. — Mikes International Szerk.

¹ A tanulmány *A száműzött egyetem. A Ferenc József Tudományegyetem sorsa Kolozsvártól Szegedig (1919–1921)* című, 2007-ben Szegeden kiadott könyv bevezetője első öt fejezetének kibővített és részben átdolgozott változata.

² A szerződés szövegét közli *Jancsó*, 1920/2004. 397–398.

Pár napra rá sikerült Erdélyt teljesen megtisztítani az ellenségtől. November közepén a központi hatalmak seregei kijutottak az olteniai síkra, és december 6-án bevonultak Bukarestbe.

Az 1917-es szentpétervári Lenin-féle bolsevik puccs (melyet 1989-ig „nagy Októberi Szocialista Forradalomnak” kellett nevezni), illetve az új rezsim 1918 márciusi békekötése után a közvetlen katonai segítség nélkül maradt Románia kénytelen volt béketárgyalásokat kezdeni a központi hatalmakkal és – bár ezt a bukaresti szerződés kifejezetten tiltotta³ – 1918. május 7-én *különbékét* kötött a központi hatalmakkal. A bukaresti béke értelmében gazdasága német-osztrák-magyar ellenőrzés alá került, hadseregét le kellett szerelnie (ezt csak részben hajtották végre). Egy stratégiai határkorrekció címén Magyarországhoz csatoltak egy keskeny 2–10 kilométer mélységű sávot (mintegy 5000 km²-nyi területet), amelyen hozzávetőlegesen 28 000 ember élt, s gyakorlatilag Dobrudzsát is elveszítette, ugyanakkor megtarthatta az 1918 januárjában Szovjet-Oroszországtól megszerzett Besszarábiát.

Az Erdély felszabadításáért folyó harcokból a kolozsvári egyetem hallgatói közül is többen kivették részüket – de nem csak ott, és akkor fogtak fegyvert, amikor az egyetemüket, annak székhelyét is veszély fenyegette: 1914-ben az általános mozgósításnak 800 hallgató, illetve egyetemi alkalmazott tett eleget. Az öt év alatt összesen 1726 egyetemista vett részt a harctéri öldöklésekben, közülük 105-en elesetek.⁴ Az otthon maradt tanárok fizetésük 3 %-át felajánlották a behívottak családjainak segélyezésére, egyesek a behívott klinikai segédszemélyzet helyett is dolgoztak, mások tanárkollégáikat helyettesítették, hogy az oktató-nevelő munka ne szakadjon félbe a háború alatt sem.

Az egyetemnek egyébként az elhúzódó háború (illetve az ennek nyomán előállott kényszerhelyzet) miatt rengeteg nehézséggel kellett szembenézni. A klinikákat hamarosan megtöltötték a sebesültek. Az 1916-os román betörés után az épületek egy részébe átmenetileg székely menekültek kerültek, illetve a hadseregpáncsnokság foglalta el, míg a tudományos gyűjtemények legfőbb kincseit Budapestre küldték. A hallgatók létszáma megcsappant a behívások miatt: az 1915/16-os tanév első félévében 703-an, a második szemeszterben pedig már csak 583-an tanultak az egyetemen. A következő (1916/17-es) tanévben a hallgatóság száma 420-ra csökkent, ugyanakkor tovább nőtt a nők aránya.⁵

Mialatt egyre kevesebb diák vett részt az oktatásban, az intézmény – a háborús nehézségek ellenére – némileg mégis csak fejlődött. Bár a kolozsmonostori Mezőgazdasági Akadémiát nem sikerült az egyetemhez csatoltatni és a rég tervezett *mérnöki kar* felállítása sem sikerült, némi előrehaladást jelentett, hogy 1917 novemberében Hevesi Imre kinevezésével felállították az ortopédiai tanszéket. (Egyébként ebben az évben, tehát 1917-ben nevezték ki Kolozsvárra nyilvános rendes egyetemi tanárnak egyebek mellett Bartók György filozófust és Haar Alfréd matematikust.)

A KOLOZSVÁR MEGSZÁLLÁSÁHOZ VEZETŐ ÚT

Hiába sikerült 1916-ban az Erdélybe betörő román seregeket kiverni, majd Romániát különbékére kényszeríteni: a „dákoromán” lázban égő liberális párti politikai csoport nem adta fel tervét. Csak a megfelelő alkalomra vártak: a központi hatalmak összeomlására, ami 1918 őszén be is következett. Az Osztrák-Magyar Monarchia katonai veresége azt eredményezte, hogy a Padova melletti Villa Giusti-ban november 3-án Pietro Badoglio olasz, és Victor Weber osztrák-magyar tábornokok és delegációjuk tagjai aláírták az ötévnyi háborúskodást lezáró *fegyverszüneti egyezményt*.

Mialatt folytak a fegyverszüneti tárgyalások, Budapesten sorsdöntő események történtek. Az évekig tartó öldöklésbe, nélkülözésbe belefáradt tömegek elégedetlenkedése – nem csekély mértékben a demagóg, „pacifista” agitáció⁶ hatására – forradalomba torkollott: október 30-án az ún. őszirozsás forradalom hatalomra segítette azt a politikai csoportot, mely semmiféle kormányzati tapasztalattal, külpolitikai kitekintéssel, a nemzetközi kapcsolatok intézése terén kellő jártassággal nem rendelkezett.⁷ Megfelelő politikai tapasztalatok híján pedig „az újban hívők és az újat várók” természetes optimizmusa

³ Az 5. cikkely értelmében a szerződést aláíró felek „kötelezik magukat, hogy sem különbékét, sem általános békét másként, mint együttesen és egy időben nem kötnek.”

⁴ Márki, 1922. 100.

⁵ Makkai, 1941. 186.

⁶ A Károlyi-párti és a „jászista” (polgári liberális) lapok sokat tettek azért, hogy a politikai közhangulatot ezekben a vészterhes hetekben-hónapokban az illúziók jellemezzék!

⁷ A kormány és a Nemzeti Tanács tagjainak döntő része régebb óta politizáló újságíró, szerkesztő és/vagy ügyvéd (pl. Jászi Oszkár, Szende Pál, Nagy Vince) illetve „főállású politikus” (Batthyányi Tivadar, Károlyi Mihály) volt, a kormányban szakpolitikusként (a hivatásos katonatisztet, Linder Bélát nem számítva) csupán Berinkey Dénes igazságügy- és Nagy Ferenc közlekedési miniszter tekinthető. Az egykori események szemtanúja, a konzervatív liberális történetíró-politikus Gratz Gusztáv véleménye nem áll messze a valóságtól: „Néhány komoly férfi mellett, akitől a kellő felelősségérzetet nem lehet elvitatni, tapasztalatlan és dilettáns áltudósok, cinikus és léha törtétk, könnyelmű, merész kalandorok alkották a Nemzeti Tanácsot. [...] Ez a hóbortokra hajló testület semmiképp sem állt azon a magaslaton, amelyen állnia kellett volna, hogy a rendkívül súlyossá vált helyzettel való megbirkózást a sikernek csak halavány reményével is megkísérhesse.” Gratz, 1935/1992. 11. A Károlyi-apológéta Hajdú Tibor egy rövid életrajzban azt írja: „mai szemmel inkább azt mondhatjuk, hogy Károlyi fő erőssége mindig is a nemzetközi helyzet ismerete és megértése volt”. Lásd Hajdú, 1999. 275. A történelmi események nem támasztják alá a véleményét.

mindenféle *illúziók* forrásává vált. Az illúziók pedig illuzionistákat szültek. (A félreértések elkerülése végett meg kell jegyezzük: sokan azok közül, akik később „egyszemélyes bűnbakot” fabrikáltak Károlyiból, *eleinte* osztottak a „vörös gróf” illúzióiban. Az első hetekben komoly bizalmi tőkével rendelkezett a kormány, amit mi sem mutat jobban, mint az erdélyi szász és magyar történelmi egyházak vezetőinek november 15-i körlevele, melyben többek között kijelentik: „bizalommal fordulunk a hazánk sorsát intéző kormány felé. Tudjuk, hogy minden egyes tagja érzi azt az óriási felelősséget, amelyet az Isten és a történelem előtt magukra vettek...”⁸)

Az egyik illúzió az a – széles körben terjesztett – hiedelem volt, miszerint elég kimondani az elszakadásunkat a Monarchiától, deklarálni, hogy megtagadjuk a német szövetséget, és az antant-hatalmak máris a keblükre ölelnek. (Előnyös békekötésére meg egyedül a jó antant-kapcsolatokkal rendelkező Károlyi Mihály képes, „az intuitív és idealista politika reprezentatív embere” – ahogy őt Jászi Oszkár utólag jellemezte.) A másik illúzió pedig az volt, hogy a nemzeti kisebbségek képviselőivel az ország területi integritásának elve alapján békésen meg lehet egyezni.

Ennek a téves helyzetfelmérésnek (sokak szerint tudatos árulásnak) a következményeként az új kormány (illetve a frissen kinevezett hadügyminiszter, Linder Béla⁹) egyik legelső intézkedése az volt, hogy – miközben folytak Padovában a béketárgyalások! – egy november 1-i táviratával elrendelte az *azonnali fegyverletételt és leszerelést*, „az elbocsátandók fegyver, lőszer és felszerelés nélkül hazairányítandók” – utasította a frontparancsnokokat.¹⁰ A frontról visszaözoñlő katonákat az esetek nagy többségében a lefegyverzési különítmények még a határon, vagy a nagyobb városokban, vasúti csomópontokon lefegyverezték, majd hazaküldték. (A hadügyminisztériumban Bóhm Vilmos december elejéig mintegy 700 000 magyar katona lefegyverzését szervezte meg.) Ugyanekkor a cseh, délszláv vagy erdélyi román nemzeti tanácsok képviselői minden erejükkel azon voltak, hogy a közös hadsereg nemzetiségi bakáit lehetőleg a fegyverükkel együtt egyben tartsák! (Közbevetőleg jegyezzük meg: az ország még meglévő haderejének szétverésében, szétzüllesztésében elévülhetetlen „érdemeket” szerzett a katonatanács is, élén Pogány Józseffel...)

Linder az esztelen „pacifista” politikáját már november 2-án a nyilvánosság elé tárta: a fővárosban lévő helyőrségi tisztek eskütételekor tartott beszédében egyebek mellett kijelentette: „az emberiség ügye győzött, az emberiség került ki győztesen ebből a háborúból, nem az ántánt, hanem az emberiség. Ezzel a jelszóval győzni fogunk a béketárgyaláson is, ez a mi hatalmas fegyverünk. Nem kell hadsereg többé! *Soha többé katonát nem akarok látni!*”¹¹ (A kiemelés tőlünk – V. G.) Mondotta ezt akkor, amikor a szerb hadsereg az ország déli részének a megszállására készült és 8 nappal később a román király általános mozgósítást rendelt el.

Ami a nemzetközi kapcsolatokat illeti, az egyik első vitatható lépés a belgrádi katonai konvenció megkötése volt. Arról, hogy miért volt szükség erre, több mint nyolcvan éve folyik a vita, ennek eldöntése nem célja dolgozatunknak. A Diaz-féle padovai tárgyalások megindulása *kész helyzet* elé állította a Károlyi-kormányt. A vesztes felet ugyanis az Osztrák-Magyar Monarchia tisztjei képviselték – csak hogy akkor már *de facto* nem létezett a közös állam. (Tulajdonképpen a birodalom ausztriai fele siettette a megszűnést, hiszen egy sebtiben összehívott képviselőülés már október 21-én kimondta az önálló Német-Ausztria megalakulását.) Ennek ellenére a Károlyi-kormány „a viszonyok súlya alatt” beleegyezett abba, hogy Weber tábornok (illetve az általa vezetett bizottság) Magyarország érdekeit is képviselje.¹² Amikor aláírták a fegyverszüneti szerződést, annak szövegét Budapest is azonnal megkapta. Csak hogy abból nem derült ki egyértelműen, hogy az miként érinti Magyarország határait,¹³ ráadásul az sem volt világos, hogy az összes frontra érvényes-e, mert szövegszerűen nincs szó benne

⁸ Az Erdélyi Református Egyházkerület Levéltára (a továbbiakban: EREL), a felekezeti közti értekezletek anyaga, Nagy Károly kolozsvári református, Ferencz József unitárius, Mailáth Gusztáv Károly gyulafehérvári római katolikus püspökök, valamint Kirchkopf Gusztáv kolozsvári evangélikus lelkész által aláírt körlevél, 6387-1918. iktsz.

⁹ Linder Béla 1876-ban született egy Baranya megyei kis faluban. A világháború kirobbanása idején vezérkari tűzértisztként szolgált. Mivel a katonatanácsok „szélnék eresztését” nem tudta keresztül vinni, november 8-án lemondott, majd egy kis ideig tárca nélküli miniszter volt. 1920-ban a szerb megszállás alatti Pécs polgármestere lett, majd 1921-ben a rövid életű „Baranyai Szerb-Magyar Köztársaság” vezetője, majd a Szerb-Horvát-Szlóván Királyságba menekült. Jugoszláv emigrációban halt meg 1962-ben.

¹⁰ A távirat szövegét közli: *Szurmav*, 1940/2005. 243.

¹¹ Idézi a szemtanú Juhász Nagy Sándor, a Károlyi-kormány államtitkára: *Juhász Nagy*, 1945. 250. Batthyány Tivadar, aki közelről ismerte a hadügyminisztert, úgy látta, hogy Linder az arcvonalban eltöltött négy év alatt alkoholistá lett, ez pedig azzal járt, hogy „elveszítette energiáját és azt a parancsolni-tudást, mellyel minden magasabb rangú katonatisztnek rendelkeznie kellene.” Szerinte az ominózus gyűlés előtt „túl sokat ivott és nem tudta, hogy mit beszél.” *Batthyány*, é. n. 66.

¹² *Nyékhegyi*, 1922/2003. 38. Hajdú Tibor – alaptalanul – azt állítja, hogy a hadvezetés nem tette lehetővé, hogy az új budapesti kormány elküldje képviselőjét a tárgyalásokra. (Lásd *Hajdú*, 1999. 275.) Valójában a tárgyalások mihamarabbi befejezéséig már idő sem volt delegátust kiküldeni.

¹³ A magyar szakirodalomban máig nincs egyetértés arra vonatkozóan, hogy a padovai fegyverszünet csak az olasz határookra volt érvényes, vagy kiterjedt a keleti és déli határookra is? A kortársak közül Rubin Dezső, Gratz Gusztáv, Jancsó Benedek és a fegyverszünet egyik aláírója, Nyékhegyi Ferenc ezredes, valamint az egyik marxista hadtörténész, Farkas Márton, valamint Gottfried Barna nyíregyházi levéltáros-történész szerint Magyarország déli és keleti határait is vonatkozott. (Farkas arra hivatkozik, hogy az olasz főparancsnokság közölte, a fegyverszünet valamennyi arcvonalra érvényes.), míg a kortárs történészek nagy része úgy véli, hogy csak az olasz frontra, illetve határra volt

a balkáni haderőről. Ami az első kérdést illeti, Weber tábornok a tárgyaláson erre rákérdezett, és Badoglio úgy nyilatkozott, hogy „a többi fronton az országhatár tekintendő demarcationális vonalnak”, és a szerződés a monarchia „összes frontjaira érvényes”. Erről értesítette az osztrák-magyar tábornok november 2-án a főparancsnokságot,¹⁴ melyen keresztül a budapesti kormány is tudomást szerzett.

Úgy tűnik, valójában Károlyi számára nem a fegyverszüneti szerződés értelmezésével voltak gondok, inkább az volt a baja, hogy nem ő „teremtett” békét (elvégre az elmúlt években ő „pacifista” politikusként vált ismertté), vagyis nem ő írhatott alá egy nemzetközi egyezményt azzal az antanttal, illetve képviselőjével, amelynek – a propaganda szerint – élvezte a bizalmát. Tehát azért vette fel a kapcsolatot a balkáni szövetséges hadsereg főparancsnokával, Louis Felix Franchet d’ Esperay tábornokkal, hogy megmutassa, az antant vele, a demokratikus Magyarország képviselőjével hajlandó tárgyalni és kedvezőbb feltételeket fog kialakítani, mint Weber tábornok Padovában.

November 5-én (aznap, amikor Živojin Mišić vajda, a szerb hadsereg főparancsnokának csapatai bevonultak Zimonyba és Pancsovára!) éjszaka Károlyi egy delegáció élén Belgrádba utazott, hogy majd némi várakoztatás után 7-én délután, az oda érkező Franchet d’ Esperay tábornoknak átnyújtson egy memorandumot, csakhogy ez semmiféle pozitív hatással sem volt rá. A tárgyalások nyomán megszövegezésre került *katonai konvenció* ugyanis a fegyverszüneti szerződéstől két lényeges pontban eltért: 1.) az ország déli határainál *demarkációs vonalat* jelölt ki: ez a Dráva mentén húzódott, majd a Pécs–Baja–Szabadka-vonaltól némileg északra Szegedig ment, onnan a Maros vonalán át Marosvásárhelyig, innen pedig a Nagy-Szamos felső folyását követte; 2.) az antant-csapatok *megszállhatják* az ország stratégiai pontjait. (Károlyi azt hitte, hogy majd a franciák lesznek a megszállók, és ezzel elkerülhetik a „mohó” szerbek, románok, csehek okkupációját. Ormos Mária és Siklós András szerint eredetileg valóban volt egy ilyen szándéka Párizsnak, de ezt Londonban nem támogatták, emiatt ejtették a tervet.¹⁵)

A „kis pohos generális” – ahogy Jászi minősítette d’ Esperayt –, feltételeit a „vörös gróf” olyan súlyosnak találta, hogy az egyezményt csak azzal a feltétellel volt hajlandó aláírni, ha „a területi integritás védelmében” Georges Clemenceau miniszterelnöknek küldhetnek egy táviratot, illetve a végleges döntéshez ki akarta kérni a Nemzeti Tanács hozzájárulását. A francia miniszterelnök válasza elutasító volt, a tanács pedig – abban a reményben, hogy a konvenció pontjai legalább garanciát jelentenek a további területi követelésekkel szemben – elfogadta az egyezmény szövegét és meghatalmazta Linder Bélát (aki 8-án megbukott, és már csak tárca nélküli miniszterként volt tagja a kormánynak), hogy írja alá azt, aki meg is tette 13-án.

Az erdélyi román politikusok természetesen tudtak a belgrádi tárgyalások eredményéről (és ismerték az ún. Lansing-nyilatkozatot is¹⁶), ezért november 9-én a Központi Román Nemzeti Tanács nevében Ștefan Pop Cicio *ultimátumot* intézett a budapesti kormányhoz, melyben többek között követelték, hogy átvehessék 26 vármegye, „Magyarországnak és Erdélynek románok által lakott vidékei fölött a teljes kormányzás hatalmát”.¹⁷ (A maguknak követelt területen az 1910-es népszámlálás szerint a román etnikum kisebbségben volt...)

A Károlyi-kormány a 10-i kibővített minisztertanácson vitatta meg az ultimátumot, és elfogadta Jászi Oszkár nemzetiségi ügyekkel megbízott tárca nélküli miniszter (a kolozsvári egyetem magántanára) tárgyalási tervét. Ilyen előzmények után került sor a november 13–14-i aradi tárgyalásokra, melyekre a magyar politikai közvélemény oly nagy várakozással tekintett. A magyarországi vezető román politikusok *valódi szándékaival* kapcsolatban régebben is meglehetősen naiv Jászinak¹⁸ a tárgyalásokon súlyosan csalódnia kellett: a második napon a *kantonális* javaslatát (Iuliu Maniu jelenlétében) a román nemzeti tanács nevében Aurel Lazăr azzal utasította el, hogy „ezen javaslat sem adja meg a kellő alapot, hogy a Román Nemzeti Tanács a közrend fenntartását teljes mértékben garantálhassa”.¹⁹ Jászi csak ekkor jöhetett rá arra, hogy a román politikusok valójában *nem megegyezni akartak*, hanem csak annak *látszatát* fenntartani, hogy megegyezésre törekednek a budapesti kormánnyal.

A román politikusok ebben az időben már igazából nem voltak érdekeltek egy komoly megegyezésben: ezt mi sem mutatja jobban, mint hogy Maniu már az eredménytelen tárgyalások másnapján elhatározta a többi politikai vezetővel együtt, hogy két hét múlva gyűlést hívnak össze Gyulafehérvárra, amit a Jászvásárra (Iași-ba) menekült ideiglenes kormánya vezetője, Coandă

érvényes. Lásd: Nyékhegyi, 1922/2003. 65., Rubin, 1922. 207, 209., Gratz, 1935/1992. 40., Jancsó, 1920/2004. 430., Farkas, 1969., 365, 376., Ormos, 1983. 52., Siklós, 1987. 123. valamint Gottfried, 2007. 76–77.

¹⁴ Rubin, 1922. 207, 209. Weber táviratát közli Ádám – Ormos, 1999. 3.

¹⁵ Ormos, 1983. 51. és Siklós, 1987. 205., 210–211.

¹⁶ Robert Lansing amerikai külügyminiszterről van szó, aki november 5-én táviratban biztosította a jászvásári kormányt arról, hogy az „igazságos politikai és területi igényeit” elismerik.

¹⁷ Szarka, 1994. 143. A követelt 26 vármegye a következő volt: Brassó, Fogaras, Nagyszeben, Alsófehér, Hunyad, Nagy-Küküllő, Kis-Küküllő, Torda-Aranyos, Maros-Torda, Csík, Udvarhely, Háromszék, Kolozs, Szolnok-Doboka, Beszterce-Naszód, Szilágy, Szatmár, Máramaros, Ugocsa, Bihar, Békés, Csanád, Arad, Torontál, Temes, Krassó-Szörény.

¹⁸ Apáthy István 1912-ben – miután elolvasta a neki dedikált „A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés” című könyvét – azt írta Jászinak: „Azt hiszem, nagyon is megbízik a nemzetiségi vezetők jóhiszeműségében és a magyar államhoz való hűségében. [...] Ön hisz olyan dolgokban, melyekben én, sajnos, megtanultam kételkedni.” Idézi: Mariska, 2006. (Az aradi tárgyalások eredménytelensége Apáthyt igazolta. Ő egyébként határozottan ellenezte a nemzeti kisebbségeknek adandó területi autonómiát.)

¹⁹ Szarka, 1994. 164.

tábornok is támogatott. (Több román forrásból tudható, hogy a november 20. körüli napokban a moldvai fővárosból a Központi Román Nemzeti Tanács egyik tagja, Nicolae Bălan nagyszebeni teológia-professzor és Ion I. C. Brătianu – aki pár nappal később ismét miniszterelnök lett – titkos üzenetben sürgette egy, az uniót kimondó nagygyűlés összehívását. Bălan azt is kérte, hogy a szászoknak és a sváboknak a legszélesebb szabadságjogokat *ígérjék*, és ha lehetséges, *tárgyaljanak* a székelyekkel is.²⁰)

A román „nemzetgyűlést” december 1-jére hívták össze. Gyulafehérváron a magyar kormány által rendelkezésükre bocsátott különvonatokon oda sereglő küldöttek kimondták Magyarország „románlakta” területeinek feltétel nélküli *egyesülését* Romániával.²¹ (Vagyis Erdély, Máramaros, a Partium, Bánát három nemzete, a román, a magyar és a német közül az előbbi, a román „rendelkezett” a másik kettő sorsa felett – a megkérdezésük nélkül!) Emellett – mint közismert – „teljes nemzeti szabadságot” *ígérték* „az együttlakó népek számára”.²²

A nemzetgyűlés 2-án felállított egy kétszáz tagú *Nagy Nemzeti Tanácsot* (*Marele Sfat Național*), mely megalakította Iuliu Maniu elnöksége mellett a tizenöt fős *Kormányzótanácsot* (*Consiliul Dirigent*), mely – Ferdinánd király megbízásából – a „csatolt területek” igazgatását végezte 1920-ig. A nagyszebeni grémium tulajdonképpen egy *kvázi kormányként* működött, a különböző szaktárcák megfelelői az ún. reszortok voltak. 1919-től a Ferenc József Tudományegyetem ügyeit – magyar szempontból illetéktelenül, mindenféle törvényi felhatalmazás nélkül – a vallás- és közoktatásügyi reszort intézte, melyet Vasile Goldiș vezetett. Egyébként az első olyan hírek, melyek az egyetemet fenyegető veszedelemről szóltak, még ekkor, december elején jutottak el Kolozsvárra, miszerint Goldiș kijelentette: a kolozsvári egyetemet át fogják venni és Marosvásárhelyen fognak magyar egyetemet fölállítani. Ennek hírére a magyar egyetemi ifjúság tiltakozó nagygyűlést tartott.

Mialatt a román politikusok nagy elszántsággal azon dolgoztak, hogy „dákó-román álmaikat” valóra váltsák, Kolozsváron egy maroknyi magyar Erdély megmentésén fáradozott. Ezeknek a heteknek, hónapoknak egyik főszereplője Apáthy István, az egyetem professzora, Európa-szerte ismert biológus volt. A régóta politizáló, élénk közéleti tevékenységet kifejtő Apáthy alapító tagja volt egyebek mellett a Szabadgondolkodók Magyarországi Egyesületének, a Társadalomtudományi Társaságnak, majd kilépett onnan és részt vett a konzervatívabb szellemiségű Magyar Társadalomtudományi Egyesület megalapításában, annak elnöke is lett. Emellett a kolozsvári törvényhatósági bizottság tagja volt, és élénk publicisztikai tevékenységet fejtett ki, melynek során a nemzetiségi kérdéstől a választójogi problémákig sok mindenhez hozzászólt. 1918-ban a Károlyi-féle Függetlenségi és 48-as Párt alelnöke és az Erdélyi Szövetség kolozsvári „vezére” volt. Október 26-án, amikor a Károlyi-párt, a Jászi-féle Országos Polgári Radikális Párt és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt helyi képviselői megalakították a magyar nemzeti tanácsot, őt választották meg elnöknek, a helyettesei a „jászista” Janovics Jenő színház- és filmrendező, valamint a szociáldemokrata ügyvéd, Vincze Sándor lettek. A tanács központi jellegét a vidéki tanácsok elismerték és egymás után csatlakoztak hozzá, de ennek inkább szimbolikus jelentősége volt, ugyanis számottevő fegyveres erő híján valódi hatalma vidéken alig-alig volt.

Ami az egyetemet illeti, még az ún. „őszirózsás forradalom” kitörése előtt egy hónappal, október 1-én megkezdődtek az előadások. Az egyetemre visszatértek mindazok, akik tanulmányaikat a háború alatt kényszerűen félbeszakították, és nekik köszönhetően igencsak felduzzadt az egyetemi ifjúság létszáma: míg a világháború kellős közepén, az 1916/17-es tanév első félévében 500 beiratkozott hallgatója sem volt az egyetemnek, most 2226. Schneller István 1921-ben, az első szegedi tanévnytón azt mondta, hogy az ifjúság példásan viselkedett a forradalmi napokban: október 31. után részt vettek a rendfenntartásban – amire bizony nagy szükség volt.

Erdélyben ugyanis (akárcsak az ország más vidékein) az ősz óta *anarchia* uralkodott (vidéken az élet és vagyonbiztonság katasztrofális volt, zavargások, gyilkosságok, fosztogatások jellemezték a hétköznapiakat) és a társadalmi ellentétek mellett a vegyes lakosságú vidékeken egyre nagyobb volt a *nemzetiségi feszültség* is. A román nemzeti tanácsok, illetve a gárdák nyíltan fegyverkeztek (fegyvereket számos esetben a hadseregtől kaptak – a minisztérium utasítása alapján) és sok helyen már azelőtt átvették a helyi hatalmat, hogy a román hadsereg odaért volna. („A román nemzetőrök Gyulafehérvárról kapott fegyverekkel, géppuskákkal már megkezdtek a rendcsinálást, míg a magyarok vidéken nem oly szemfülesek[?] a fegyverek megszerzésében.” – írja Márki november 9-én a naplójában.²³)

²⁰ Lásd *Bocholier*, 2005., 107., *Ádám – Ormos*, 1999. 20. és *Nagy*, 1944. 18–19.

²¹ A hír hallatán Márki Sándor történészprofesszor naplójában megjegyzi: „A reggeli lapok szerint, a mint különben előre látható volt, a Gyulafehérvárra nemzetgyűlés címén becsődített oláhság kimondta 26 erdélyi és magyar vármegyének *Magyarországtól való elszakadását* és Romániához való csatlakozását. Szegény feleségem megsiratta, hogy ha akarunk teljeseedik, hazátlanok leszünk. [...] A hazugság azonban akkor sem, ma sem lehet tartós életű, s végre sem Gyulafehérvárra, hanem valahol Párisban dől el a mi sorsunk; ámbár Erdély Magyarországra nézve mindenképpen elveszett.” Békés Megyei Levéltár, Márki Sándor fénymásolt naplójegyzetei, 1919. december 2. (a továbbiakban: BML, MS)

²² A határozat szövegét a román eredetivel együtt közli: *Nagy*, 1944. 208–211.

²³ Az egyetem egyik tanára, a régész Roska Márton azt jegyezte fel november 3-án a naplójában, hogy „Az oláh anyanyelvű katonákat oláh tisztek veszik át, az oláh nemzeti tanácsnak fognak esküdni, a magyarok még nem kaptak észbe, a magyarok még nem látják, hogy fejük fölött recseg, ropog, ég a tető!” A Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára (a továbbiakban: MTA-K), Roska Márton első világháborús naplója, 3. füzet (1918), Ms. 4546/184.

A magyar nemzeti tanácsok – a kormány támogatásának hiányában – jóval gyengébb fegyveres erővel rendelkeztek. Különösen kritikus volt a helyzet ebből a szempontból (is) Kolozsvárott. November folyamán a román nemzetőrség levált a magyarról és Siegler Konrád tábornoknak, Erdély katonai parancsnokának a rendeletére külön kaszányába helyezték el őket. Ráadásul a budapesti kormány intézkedett, hogy lássák el őket lőfegyverrel, géppuskával, valamint „a népek önrendelkezési joga és egyenlősége” jegyében a román nemzetőrség parancsnokának, Kotucz századosnak összesen 2 300 000 Koronát utaltak ki! „Az oláhoknak a Magyar utcai kaszányában már 600 főlesküldött katonájuk van, Schneller rector szerint 1600 is, és ma komoly figyelmeztetést hallottunk, hogy ezek akarják néhány nap múlva kezökbe venni a hatalmat. Viszont a Magyar Nemzeti Tanácsnak alig van 40 közkatonája, mert a városban nagy számban lévő magyar katonák, kik szanaszét laknak, nem állnak kötélnak.” – olvashatjuk Márki Sándor naplójában. Ennek ellenére Kolozsvárott pár nap után beszűntették a nemzetőrségbe történő toborzást, bár a jelentkezőket szép napidíjjal csábították, ezért volt elég jelentkező. Ennek köszönhetően november közepén Sieglernek – némi túlzással – 10 embere sem volt, akinek parancsolhatott volna. (Apáthy és Márki a legnagyobb örültségnek tartotta a hadsereg felosztatását. Utóbbi keserűen jegyezte meg november 7-én: „Ilyen esztelen fegyverletételt a magyar történelem nem ismer. Akárki szíjat hasíthat a hátunkból.”)

Pedig egy ütőképes fegyveres erő felállítása a *külső veszély* elhárítása miatt is sürgős lett volna: november 10-én mobilizálták a román hadsereget, és a 12. körüli napokban²⁴ a Kárpátok keleti hágóit átlépték az első román határőr egységek, illetve előőrsök, majd 20-án a hadsereg is. Ennek ellenére a budapesti kormánytól csak *ígéreteket* kaptak a kolozsváriak, komolyabb segítséget nem, ami érthető, hisz’ – ahogy kitértünk rá – október végén, november elején a frontokról visszatérő csapatokat gyorsan leszerelték, és szélnek eresztették. A felosztatott hadsereg helyett a kormány nemzetőrség felállítását rendelte el, ám ez komoly ütőerőt nem jelentett. (Ráadásul a kolozsvári magyar nemzeti tanács hiába sürgette a központi fegyverraktárt, hogy küldjenek le muníciót és fegyvert – a kérés süket fülekre talált.) Amikor már „égett a ház”, a kormány elrendelte az öt legfiatalabb korosztály bevonulását, ám ez elkésett intézkedésnek bizonyult: a Székelyföld, ahonnan a legtöbb jelentkezőre lehetett számítani, már megszállt terület volt, ahonnan csak ügyel-bajjal tudott néhány száz székely Kolozsvárra szökni és jelentkezni Kratochvil Károly ezredesnél, Siegler utódánál.

Erdélynek, vagy legalább nagyobb részének megvédésére október legvégén, november elején *elméletileg* akkor lett volna esély, ha az olasz frontról átirányított kolozsvári 38. honvéd hadosztályt²⁵ felhasználnák a moldvai határon álló ún. Goldbach-csoport²⁶ megerősítésére, és még a Kárpátok déli és keleti hágóinál feltartóztatják a benyomuló ellenséget – ekkor azonban nem kellett volna szélnek eresztetni az ütőképes alakulatokat. (Goldbach tábornok osztrák-magyar csoportja Linder hadügyminiszter táviratát követően szétszéledt, a hátrahagyott felszerelése pedig a románok kezére jutott.) A másik esélyt August von Mackensen tábornagy Dobrudzsából és Munténiából visszavonuló, mintegy százhetvenzres hadserege nyújtotta volna. Ez a magas harcértékű, jól felfegyverzett egység kétségkívül alkalmas lett volna Erdély megvédésére, csak hogy a fegyverszüneti egyezmény és a belgrádi konvenció kötelezte a Károlyi-kormányt a németek lefegyverzésére és internálására – bár erre semmiféle katonai erő nem állt rendelkezésre, így ezt nem is tudták végrehajtani. Utólag sokakban felmerült, hogy Mackensen segítségével – legalább a Maros vonalán – fel lehetett volna tartóztatni a románokat, ám azt a kérdést nem szokták feltenni: miért állt volna a német tábornok érdekében, hogy magyar oldalon feláldozza katonáinak egy részét, neki ugyanis az volt a feladata, hogy a legénységét mielőbb hazavezesse Németországba.

A válságosra fordult politikai-közigazgatási és katonai helyzet miatt a budapesti kormány végre úgy döntött, hogy a kelet-magyarországi területek kormányzása céljából felállít egy korlátozott önállósággal rendelkező közigazgatási szervet. A pár nappal korábban Budapestre utazó Apáthy István és Vincze Sándor december 7-én tudták meg, hogy kinevezték őket a *Kelet-magyarországi Főkormánybiztosság* élére. Az elnök Apáthy, az egyik alelnök Vincze, a másik pedig Janovics lett. Utólag a professzor kinevezését többen bírálták; nem azért, mert semmiféle közigazgatási-jogi ismeretekkel nem rendelkezett, hanem amiatt, mivel köztudomású volt, hogy neve valóságos „vörös posztó” a románok szemében, akik azt állították róla, hogy az egyetlen „legsovénabb tanára”.²⁷ (Egyébként ha egy rátermettebb, a románok által is akceptált személyt neveztek volna ki főkormánybiztossá, sokkal többet az illető sem tehetett volna a rendelkezésére álló csekély eszközökkel.)

²⁴ A MÁV egykorú jelentése szerint már 8-án felbukkantak kisebb román csapatok (előőrsök) egyik-másik határállomáson. A marosvásárhelyi csendőrszármazást az jelentette, hogy 12-én lépte át Gyergyótól Gyergyószénásig egy alakulat a határt. A Raffay Ernő általa felsorolt irodalomban november 1.(!) és 16. között több időpontot találni. Fráter, 1999. 23., Raffay, 1987. 331.

²⁵ A hadosztály azzal az indoklással tagadta meg az engedelmességet az olasz fronton, hogy „haza kell mennie az erdélyi határok védelmére”. (Fogarassy, 1972., 228.) Mire beért Erdélybe, gyakorlatilag szétfelaprózódott, ezredeinek csak a keretei maradtak meg. A 82. székelyudvarhelyi közös gyalogezred egy osztaga pedig a hozzácsapódó egyéb katonákkal november 3-án megtagadta a fegyvereinek átadását, és azzal indultak haza. Amikor le akarták fegyverezni őket, mind Budapesten, mind Nagyváradon ellenállást tanúsítottak, így érkeztek 9-én Kolozsvárra, ahol nagy ünnepléssel fogadták őket, őket képezték majd a székely hadosztály magját.

²⁶ Ez mintegy 28 zászlóaljjal, vagyis 14 000 emberrel rendelkezett, 12 tüzérezreddel (82 ágyúval), és 2 repülőszázaddal.

²⁷ A román vádakat lásd Jancsó Benedeknél. (Jancsó, 1920/2004. 441.) Jászai Oszkár szerint a románok „halálosan gyűlölték”, a „legelfogultabb nacionalistának tartották”. A baloldali, magyar-zsidó származású ügyvéd, Kertész Jenő egyet értett a román vádakkal. (Kertész, 1929. 10.) Mindazonáltal meg kell jegyezzük, hogy a román vádaskodások jórészt igaztalanok voltak. Apáthy nem volt „románygyűlölő”, csak – Jancsó

A Mensa Academica Petőfi utcai épületében megtelepedő főkormánybiztosság december 13-án kezdte meg a működését. Apáthy éjt nappallá téve dolgozott, szervezett, intézkedett – nem rajta múlt, hogy semmi eredményt nem tudott felmutatni. A legnagyobb probléma az volt, hogy az utolsó pillanatban nem sikerült ütőképes katonai egységet szervezni. (Ráadásul Vincze Sándor ahelyett, hogy segítette volna a fegyveres védelem megszervezésében, inkább minden eszközzel akadályozta őt abban.²⁸) Hiába nevezték ki november 23-án kerületi katonai parancsnoknak az agilis Kratochvil Károly ezredest (a nagyváradi 4. honvéd gyalogezred parancsnokát), csodákra – a rendelkezésére álló csekély katonai erő²⁹ miatt – ő sem volt képes. Pedig az idő sürgetett, ugyanis a román „falstaffi” hadsereg (mely mind harcértékét, mind létszámát tekintve *gyengének* mondható ebben az időben)³⁰ Franchet d’ Esperay és Henri Mathias Berthelot tábornokok engedélyével december 8-án egyes helyeken átlépte a Maros demarkációs vonalát, majd néhány nap múlva megkezdte az előre nyomulást Kolozsvár felé. Komoly ellenállásba nem ütköztek, mert a nemzetőrség kormánybiztosa, Fényes László és Rónai Zoltán 18-án arra utasították Kratochvilt, hogy a 4. honvéd gyalogezred és a 38. hadosztály maradékai (melyből január 17-én kialakították a székely hadosztályt) vonuljanak vissza.³¹ (Az utasítással a katonai parancsnok és a kormánybiztos is egyetértett, hiszen az 1700 katonával nyilvánvalóan nem lehetett feltartóztatni az ellenséget.)

December 18-án az előrenyomuló Neculcea tábornok Antalffy Endrén, a marosvásárhelyi nemzeti tanács elnökén keresztül megüzente Apáthynak, hogy az antant felhatalmazása alapján megszállja Kolozsvárt: ha ellenállás lesz, lövetni fogja a várost. A kormánybiztos visszaüzent, hogy Kolozsvár nem áll ellen. Ezen a napon fogadták el a kolozsvári városházán összeülő székely és magyar nemzeti tanácsok azt a két nappal korábban kelt kiáltványt, melyben többek között kijelentették, hogy „ünnepélyesen tiltakozik a magyarság az ellen, hogy önrendelkezési jogától elüssék”.³² Négy nappal később, 22-én Kolozsváron 28 erdélyi és kelet-magyarországi vármegye, közöttük Debrecen küldöttei gyűltek össze, önrendelkező nemzetgyűlést rögtönözve, válaszként a gyulafehérvári nagygyűlésre, illetve az ott elfogadott határozatokra. A gyűlés az Ipartestület nagytermében kezdődött s a Mátyás-téren folytatódott, ahol a több tízezres tömeg³³ előtt Apáthy István beszédében klasszikus szavakkal fejezte ki a közhangulatot: „Legyőzve ellenségeink túlereje által, be kell ismernünk, hogy levertek bennünket! De annyira nem győztek le, hogy a körülöttünk lakó bármely nemzetnek joga volna rendelkezni felettünk. Annyira nem győztek le, hogy valamennyi ittlakó nemzetnek joga lehessen az ország feldarabolását kimondani az egyik darabját az egyik, a másik darabját a másik országhoz csatolni. Annyira nem győztek le, hogy ma már le kelljen mondanunk emberi és nemzeti jogainkról.”³⁴ A gyűlésen tiltakoztak az erdélyi románok egyoldalú lépései miatt és kijelentették, hogy „a Wilson-féle elvek értelmében gyakorolt önrendelkezési jogánál fogva a Magyar Népköztársasággal közösségben akar élni s az egységes csorbítatlan Magyarországon belül minden ittlakó nemzetiség számára teljes jogegyenlőséget, szabadságot, és önkormányzatot követel...”³⁵

Két nappal később, a Karácsony előtti nap délelőttjén a román csapatok (mintegy 4 000 toprongyos baka és 2 tüzérezred),³⁶ bemasíroztak Kolozsvárra, ahol Haller Gusztáv polgármester fogadta őket és átadta a város kulcsait. Gherescu tábornok beszédében felhívta a románságot, hogy „bizonyítsák be az ellenség földjén azt, hogy ők mindig igazságosan és becsületesen

Benedekhez hasonlóan – nem táplált semmiféle illúziót a román politikusokkal kapcsolatban, és szemben állt a román irredenta törekvésekkel, vagyis ragaszkodott a történeti Magyarország területi egységéhez, Erdély megtartásához. A román vádakat egyébként a magyar marxista történetírás kritika nélkül átvette...

²⁸ „Vincze (Weinberg) Sándor, helyi Robespierreünk nem engedte meg, hogy az egyetem 921 katonatisztje és önkéntese s az egyetem többi polgára közül jelentkezett 30 nemzetőr külön keretben[?] szervezkedjék a rend fenntartására, a mi ezeket szükségtelenül elkedvetleníti.” – írja Márki november 7-én a naplójában. (A sok csalódáson átment Márki két évvel később már azzal vádolta Vinczét, hogy ő volt Apáthy „rossz szelleme” és ő bírta rá Erdély feladására, ami persze nyilvánvalóan nem igaz. BML, MS 1921. március 28.) Lásd még Apáthy, 1920. 153–154., 162.

²⁹ December 1-én a Kolozsváron lévő összes fegyveres alakulat élelmezési létszáma 545 volt, ehhez jött még 1700 székely – akik közül csak 600-nak volt puskája. (Siklós, 1987. 262.) Kratochvil a németektől kívánt tüzérséget szerezni, de azok már nehézfegyvereik nem használt részét eladták a románoknak.

³⁰ Fogarassy László hadtörténész szerint ebben az időben a teljes román hadsereg 8 „silány felszerelésű, laza fegyelmű és rosszul élelmezett hadosztályból” állott. (Fogarassy, 1972. 226.) Francia források szerint a Maros vonaláig megszállt területen összesen 39 000 főnyi román katonaság tartózkodott. (Raffay, 1987. 243. (Csak akkor tudták megnövelni a hadsereg létszámát, amikor kényszersorozást rendeltek el az addig elfoglalt területeken.)

³¹ Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (a továbbiakban: OSZK-K), Apáthy-hagyaték, Q. H. 2455, I. boríték, 22. Janovics Jenő feljegyzése a február 27–28-i beidézéséről és kihallgatásáról, valamint Apáthy, 1920. 171.

³² Mikes, 1931/1996. 185. (November 28-án a Marosvásárhelyre összegyűlt székelyek is tiltakoztak a román annexió ellen.)

³³ Apáthy szerint (aki az egyik főszónok volt) 40 000-en vettek részt a gyűlésen. Márki Sándor, aki ugyancsak jelen volt, jóval kevesebbre becsülte a résztvevők számát: „csak talán huszadrésze volt annak a 200 000-nek, amennyit Apáthyék vártak, [mert] az oláhok visszatartották a vonatokat, de így is voltak vendégek”.

³⁴ Mikes, 1931/1996. 186–187.

³⁵ BML, MS, 1918. december 22.

³⁶ BML, MS, 1918. december 23. Egy korabeli forrás szerint a bevonulók igen „rossz benyomást keltettek. Rongyosak, piszkosak.” Idézi Raffay, 1987. 186.

jártak el.”³⁷ Márki Sándor naplójában ezt jegyezte fel ezen a napon: „De. 11-kor Neculcea és Gherescu romániai tábornokok csakugyan *bevonultak*; a Mátyás téren sorakoztak a románok, virágokkal, beszédekkel fogadták őket, s a végén Hórát táncoltak a Mátyás-szobor körül. Marci és az unokák látták, én nem kíváncsiskodtam, elég itthon pirúlni.”

A ROMÁN BEVONULÁSTÓL AZ EGYETEMI ÉPÜLETEK ELKOBZÁSÁIG

A Ferenc József Tudományegyetem kolozsvári történetének utolsó felvonása 1918. december 24-én kezdődött. Az első nap még nagyobb megrázkódtatás nélkül telt el: a „nagylelkű hódítók”, (Neculcea és Gherescu) elálltak attól a szándékuktól, hogy katonákat a karácsonyi szünet miatt éppen néptelen egyetem épületébe szállásolják be. A nyugalom azonban csak pár napig tartott. December 28-án már azt jelentette Schneller István a budapesti minisztériumba, hogy Gherescu adjutánsa (aki előzőleg az egyetem hallgatója volt) kíséretében megjelent egy román katonatiszt, hogy lefoglaljanak néhány helyiséget az egyetemen.³⁸ A rektor erőlyes tiltakozása miatt, és azért, mert kiderült, hogy Haller polgármester már előzőleg felajánlotta a Mágnás Casino és a helyőrségi parancsnokság épületeit, a tisztek elálltak a szándékuktól és nem tértek vissza.

A megszállók arroganciáját nem csupán az egyetem érezte meg az első napoktól kezdve, hanem az egész város is. Neculcea tábornok már 24-én elrendelte a sajtó- telefon és postai cenzúrát, 26-án pedig a statáriumot, internálást, és a gyülekezési tilalmat. Beszüntették a csomag- és pénzforgalmat, aminek hatását – miként arról még lesz szó – talán leginkább az ott lévő egyetemi hallgatóság érezte meg.

December 29-én a román parlament kimondta Erdély és Románia unióját. Ugyanezen a napon a Consiliul Dirigent (illetve a vallás- és közoktatásügyi reszort) *önhatalmúan átvette* Erdély és a „részek” egyházi, iskolai és közművelődési intézményeinek felügyeletét azzal a kijelentéssel, hogy az igazgatást „a legdemokratikusabb, legszabadelvűbb módon, a vallásosság és a haza javára szavatolja”.³⁹ Hogy ezt miként is képzelik el, az két nap múltán kiderült: 31-én az egyetem vezetőjét – demonstratív módon – szuronyos katonák kísérték végig a városon: „Schneller rektort katonák »elővezették«, du. 3 órakor kocsin ment haza azzal, hogy »tévedtek«. Azt hitték renitenskedik, s ha kétszeri keresésre (miről azonban nem volt tudomása) nem jelenik meg, »szabályszerűen« így kell eljárni. Kedélyes és lelkesítő!” – olvashatjuk Márki Sándor maliciózus megjegyzését a naplójában.⁴⁰

A rektor a tanárok küldöttsége élén még aznap megjelent az átutazó Berthelot tábornoknál, s kérte, ne engedje meg, hogy az egyetemet katonai célokra lefoglalják, a beiratkozni akaró hallgatók Kolozsvárra jövetelét, pedig meggátolják. A tábornok azonban semmi jóval sem biztatta a delegációt, ehelyett a tanárokat a „bolsevizmus elleni küzdelemre” intette. (Berthelot-val Apáthy is találkozott és megegyeztek egy Nagybánya – Kolozsvár – Déva vonalon húzódó, 15 kilométer széles semleges folyosó kialakításában, mely elválasztja egymástól a magyar és a román csapatokat. Az új demarkációs vonalat – akár csak korábban – most sem tartotta tiszteletben a román hadsereg, és hamarosan átlépte azt.)

A Berthelot által emlegetett „bolsevizmus elleni küzdelmet” a román megszállók a „magyarok elleni küzdelemként” értelmezték. Erre utal többek között az is, hogy január 10-én számos tekintélyes kolozsvári férfit – többek között Szádeczky Lajos és Réz Mihály professzorokat – „bolsevizmus, anarchizmus és románellenes politika”⁴¹ gyanúja miatt letartóztatták, majd ugyan szabadon engedték őket, de megtiltották nekik a város elhagyását. Pár nappal később, 15-én pedig – a szilágysági Cigányinál történt összecsapást⁴² ürügyül felhozva – Apáthy Istvánt letartóztatták, és Nagyszebenbe hurcolták. (Nála egyébként már 9-én házkutatást tartottak – természetesen semmit sem találtak. Janovics Jenő, egyik helyettese a fő kormánybiztosságnál, azt írja egy feljegyzésében, hogy december utolsó hetében kiszivárgott, miszerint a helyi román vezetők le akarták tartóztatni, mert „szívós, tántoríthatatlan nemzeti érzése akadályozta az ő törekvéseinek”, ám mivel a városban megjelenő Berthelot tábornok megnyugtatta, hogy „őt nem lehet letartóztatni”, ezért a fenyegető hírek ellenére városban maradt.⁴³) A cigányi kudarc miatt a megszálló VII. hadtest 450 000 lej (900 000 korona) *sarcot* vetett ki a városra, melyet a tekintélyesebb politikai vezetőknek, egyházi személyiségeknek és módosabb polgároknak, arisztokratáknak, valamint néhány egyetemi tanárnak⁴⁴ kellett kifizetni. Ráadásul 16-ról 17-re virradóra házkutatás volt az egyetemen. „Éjjeli titkos gyűlés és fegyverfőlhalmozás gyanúja alapján, de nem találtak semmit sem.” – írja Márki.⁴⁵ A zaklatások később sem maradtak abba: február 4-én az egyetem régiségtárában rozsdás puskákra bukkantak, melyek egy részét elkobozták, s a gyűjteményt gondo-
zozó

³⁷ Raffay, 1987. 187. és Mikes, 1931/1996. 186–187.

³⁸ Lásd Vincze, 2007., 135–136.

³⁹ Iancu, 1995. 60.

⁴⁰ BML, MS, 1918. december 31.

⁴¹ MTA-K, Szádeczky K. Lajos egyetemi tanári működésével kapcsolatos iratok, Ms. 4165/58.

⁴² A szilágysági falunál 14-én szétverték a székelylek egy kisebb ellenséges elővédet és 9 román meghalt. Gottfried, 2007. 97–98.

⁴³ OSZK-K, Apáthy-hagyaték, Q. H. 2455, I. boríték, Janovics Jenő feljegyzése a Kolozs megyei prefektúrán történt 1919. február 27–28-i kihallgatásáról.

⁴⁴ Például Pósta Béla 30 000, Boér Elek 20 000 koronát volt kénytelen fizetni. Lásd: Kolozsvár kifizette a 450 000 lej bírságot. In: *Keleti Újság*, 1919. január 18.

⁴⁵ BML, MS, 1919. január 17.

Pósta Béla régész professzor ellen fegyverrejtegetés miatt vádat emeltek. (Ugyan kiengedték, de ez a zaklatás bizonynal hozzájárult a betegeskedő tudós korai halálához: április 16-án hunyt el.)

A megszállók 1919 elejétől egyre brutálisabban viselkedtek: január 24-én már véres incidens történt Kolozsvárott. Az egyetemi ifjúság a New York Szálloda elé vonult, ahol kérte az átutazóban levő Henry Pathé francia tábornokot, hogy védje meg az egyetem tanárait a románok inzultusaitól. A tüntetőket katonaság vette körül, majd dulakodás támadt, majd sortűz dördült, aminek következtében hárman meghaltak, sokan pedig megsebesültek.

Ami a budapesti kormányokkal való *kapcsolattartást* illeti, az végül igencsak esetleges volt – majd hónapokra teljesen megszűnt. Ennek egyik oka, hogy az új budapesti vezetés Erdélyről gyakorlatilag „levette a kezét”, bár arra még futotta az energiákból, hogy a november 16. utáni napokban (a köztársaság kikiáltását követően) elrendeljék, hogy az egyetem nevéből az „m. kir. Ferenc József” megnevezést, a főépületből a király képét és szobrát, az egyetem címeréből a Szent Koronát távolítsák el.⁴⁶ Ezt a rendeletet az egyetem vezetése csak részben hajtotta végre. Ferenc József mellszobrát már a megszálló románok tüntették el 1920. január végén. (A fej lefűrészelését egy helyi magyar építési vállalkozó vállalta el 10 000 koronáért...) Azt a felhatalmazást azonban, mely megengedte az egyetem tanárainak, hogy „végső esetben” *letegyék az esküt* a román államra, visszatartották.⁴⁷

1919 tavaszáig az egyetem vezetése, ha nehezen is, de tartotta a kapcsolatot felettes szervével, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériummal. Ekkor még az egyetemi tanácsi jegyzőkönyveket fölküldték jóváhagyás végett Budapestre. (1919 áprilisától ennek nem találni nyomát a minisztérium iratai között. Ennek az lehetett az oka, hogy a szebeni kormányzótanács még egy 1918. december végi körrendeletében megtiltotta, hogy a budapesti hatóságokkal kapcsolatot tartsanak az egyházi, oktatási intézmények és a Budapestről érkezett vagy az oda küldött leveleket a postán visszatartották és megsemmisítették. Ezek után csak csempész-úton sikerült leveleket eljuttatni a magyar fővárosba.) Emellett 1919. január elején a számvetőség – Boér Elek jogi kari dékán kérésére – engedélyezte, hogy az egyetem február és március havi személyi és dologi költségeire a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbankon keresztül 1 000 000 koronát utaljanak ki.⁴⁸ (A trianoni békeszerződés ratifikálásáig Budapestről *alkalmanként* érkezett segély a tanárokhoz, majd ez elapadt – de közben a nagy részük repatriált.)

Az új hatalom nem csupán az erőszakoskodásokban és önkényeskedésekben érezte a jelenlétét. Bár a belgrádi katonai konvenció kifejezetten úgy rendelkezett, hogy a polgári közigazgatás „a jelenlegi kormány kezében marad”,⁴⁹ a románok ezzel nem sokat törődtek. A nagyszebeni Consiliul Dirigent 1919. január 14-én az összes vármegyék élére prefektusokat helyezett, a január 24-i, II. dekrétum 4. §-a értelmében pedig az összes addigi törvényhatósági és községi képviselő testületeket feloszlatta s az egész közigazgatást a felállított kormányzati reszortokra és prefektusokra bízta.

Kolozsváron január 18-án Valentin Poruțiu, a Nagyszebenből kinevezett városi prefektus felszólította Haller Gusztáv polgármestert és a városháza tisztviselőit, hogy *tegyék le* a Consiliul Dirigent által előírt *hivatali esküt*, amit azok megtagadtak. („Haller Gusztáv polgármester kijelentette – írja Márki a naplójában –, hogy az esküt nem teheti le, mert 1.) a fegyverszünet feltételei szerint a közigazgatás magyar marad; 2.) mert ellenkező eskü letételét vallásos érzülete tiltja; 3.) mert Erdély hovatarozásáról a békekötés határoz.”⁵⁰) Erre Poruțiu a megválasztott Hallert eltávolította a tisztségéből és helyette Iulian Popot nevezte ki polgármesterré, míg a tisztviselőknek „felelősség terhe alatt” helyükön kellett maradniuk. (A január folyamán eltávolított köztisztviselők egyébként Budapestről még megkapták három havi illetményüket, majd júniusban még küldtek 6 000 000 Koronát, de ezt a küldeményt a román katonai parancsnokság lefoglalta.)

A magyar egyetem fölött 1919 elejétől kezdtek gyülekezni a viharfelhők,⁵¹ de az év elején még nem alakult ki egy egységes román álláspont az intézménnyel kapcsolatban. Nicolae Iorga történész, a 19. század végi, 20. század eleji román nacionalizmus legnagyobb hatású képviselője lapjában, a *Neamul Românesc*-ben azt hangoztatta, hogy „a kolozsvári egyetemnek a magyarok birtokában kell maradni.”⁵² (A félreértések elkerülése végett meg kell jegyeznünk, ezt nem holmi „magyarbarátság” okán hangoztatta, hanem azért, mert úgy vélte, hogy az országban még nincs elég olyan kaliberű egyetemi tanár, tudós, akikkel be lehetne tölteni a megüresedett katedrákat.) Valeriu Braniștinek, a Consiliul Dirigent márciusban

⁴⁶ Lovász Márton vallás- és közoktatásügyi miniszter a 14490-1918. eln. sz. rendeletére hivatkozva november 25-én átiratban közölte, hogy töröljék mindenhol a „királyi” jelzőt. Egyúttal elrendelte, hogy „hivatalos felterjesztéseiken, átirataikon, kiadványaikon a valóságos belső titkos tanácsosi, udvari tanácsosi, királyi tanácsosi, valamint a nagyméltóságú (kegyelmes, excellentiás), méltóságos, nagyságos és tekintetes címzések mellőzendők.” A hivatalos helyiségekből pedig el kell távolítani Ferenc József és IV. Károly képeit. Csongrád Megyei Levéltár, a Ferenc József Tudományegyetem iratai (a továbbiakban: CsML FJTE), VIII. 2. fond, 4. doboz, 595/1918/19. e.t.sz.

⁴⁷ Márki Sándor felháborodottan írta a naplójában: „Rettenetes, hogy egy kormány még végső esetben is »megengedje« a hazaárulást. Köztársaságban királynak (idegen királynak!) esküdni hűséget lelkiismereti szempontból elfogadhatatlan.” BML, MS, 1918. december 4.

⁴⁸ Márki december 30-án azt írja, hogy a januári fizetését már december végén kézhez kapta és a következő két hónap utalványait is.

⁴⁹ *Nyékhegyi*, 2003. 62.

⁵⁰ BML, MS, 1919. január 18.

⁵¹ A kolozsvári *Ujság* február 19-i száma elhíresztelte, hogy Goldiş rendeletére az egyetemet március 20-ig bezárják. Csakhamar kitűnt, hogy a hír nem igaz.

⁵² Idézi: *Biró*, 1941. 307.

kinevezett új vallás- és közoktatásügyi reszortfőnökének szintén az volt kezdetben a véleménye, hogy *egyelőre* magyar kézen kell hagyni az egyetemet és csak fokozatosan, két-három évtized múlva lehet átvenni. A véleményét azonban – a megrögzött magyarellenes⁵³ Onisifor Ghibunak, a reszort felsőoktatási igazgatósága vezetőjének a kitartó agitálására – lassan megváltoztatta. Ő volt az, aki kezdettől fogva – mondhatni fanatikus kitartással – a *magyar egyetem fölszámolásán* munkálkodott, és képes volt a politikai vezetők ingadozó részét is maga mellé állítani. (Bizonytalán része volt abban is, hogy február 3-án a román tanárok brassói értekezlete a kolozsvári egyetemet a románok számára követelte, gyűjteményeit, laboratóriumait azonnal leltározni kívánta.⁵⁴) A végén nem csak Braniște, hanem maga Maniu is magáévá tette Ghibu elképzelését, melyet külön e célra készült emlékirataiban jó néhányszor ismertetett. „Fáradhatatlan izgatása következtében a románság e vezetői – írja Biró Sándor történész, a korszak kiváló ismerője – csakhamar sutba dobták a gyulafehérvári határozatokat és Ghibunak szabadkezet adtak a kérdés megoldására.”⁵⁵

Az oktatás minden nehézség ellenére az év elején mégis megkezdődött. Január 29-én a szebeni „kormány” nevében Emil Hațieganu engedélyezte, hogy a „meg nem szállt területekről” származó, vizsgázni kívánó hallgatók – az első évesek kivételével – Kolozsvárra jöjjenek. A rendben lezajlott vizsgáztatások után, február 17-én megkezdődött a második félév. Vasile Goldiș, a Brătianu-kormány (Erdélyt képviselő) tárcanélküli minisztere a félév megnyitását 20-án a közlekedési és élelmezési nehézségekre hivatkozva március 28-ára halasztotta, ám ezt az egyetemi tanács nem hajtotta végre, mivel a félév három nappal korábban már megkezdődött. A rendkívüli körülmények ellenére február 18-ig 1280-an iratkoztak be, majd a diáklétszám március közepére 2300-ra nőtt.⁵⁶ (A hallgatók több mint 80 %-a még mindig magyar volt.)

Ez a nagy létszámú hallgatóság azonban hihetetlenül rossz körülmények között tengődött, az állami segítség hiánya miatt a *diáknyomor* általánossá vált. Ez nem csak az általános romlásnak tudható be, hanem részben a román hatóságok viselkedésének is: az ifjúságot ugyanis – miként azt az események egyik szemtanúja, Szádeczky(-Kardoss) Lajos 1921-ben a budapesti nemzetgyűlésben elhangzott felszólalásában mondta – „minden kigondolható ürügyek alatt zaklatták, üldözték, a szüleikkel való érintkezéstől, levélváltástól, pénzküldeményektől elzárták és valósággal kiéheztetni törekedtek. És bár az ifjúság minden provokációtól tartózkodott, őket minden ok nélkül összefogdosták, véresre verték, megbotozták.”⁵⁷ (A diákok megsegítésére széleskörű gyűjtést rendeztek a városban, aminek eredményeként egy hónap alatt mintegy 100 000 korona gyűlt össze.⁵⁸)

A – részben mesterségesen előidézett – nyomor miatt a kolozsvári román hatóságok 167 egyetemi hallgatónak engedélyezték a hazautazásukat – de csak azzal a feltétellel, hogy *a városba vissza többé nem jönnek*. Ezeknek a hallgatónak nagy része előbb-utóbb *Szegeden* kötött ki⁵⁹ – ők képezték az elüldözött, majd 1921-ben Szegeden otthonra lelt egyetem hallgatóinak törzsállományát. („Jönnek állandóan a menekülő magyar testvérek Erdély felől is a városba és hozzák a rémségek hírét. Tudósítanak arról is, hogy az egyetem napjai Kolozsváron meg vannak számlálva.” – írta tíz évvel később a szegedi szemtanú, Gál Ferenc.⁶⁰)

Annak ellenére, hogy Berthelot, Pathé és Civieux francia tábornokok külön-külön kijelentették, hogy a románok az egyetemet nem vehetik el, április 7-én Poruțiu prefektus bizalmasan arról értesítette a rektort, hogy a Consiliul Dirigent március 10-i 2113. sz. rendeletével, az egyetemet *román hatóság veszi át*. Egyben tájékoztatta Schneller Istvánt, hogy a tanároknak egy héten belül nyilatkozniuk kell: leteszik-e a hűségesküt a királyra. Ha igen, tovább taníthatnak, de vállalniuk kell, hogy két év múlva *románul folytatják az előadásokat*. Ha az esküt megtagadják, június végén minden szerzett joggal együtt állásukat veszítik. (A hűségeskü szövege feltehetően így szólt: „Én, N. N. hűséget esküszöm I. Ferdinánd román királynak s a Consiliul Dirigentnek, hogy az ország törvényeit és rendeleteit megtartom, feletteseimnek engedelmeskedem, hivatali kötelességeimnek pontosan és lelkiismeretesen teszek eleget, az ország, s a polgárok javát előmozdítom, s a hivatali titkot megőrzöm. Isten engem úgy segítjen.”⁶¹)

⁵³ A masszív hungarofóbia, az izzó magyargyűlölet minden későbbi munkájában tetten érhető – sőt, ő még büszkén hangoztatta is magyarellenességét. Lásd pl. az *Universitatea din Cluj și institutele ei de educație. Memoriu înaintat M. S. Regele Ferdinand I.* (Kolozsvár, 1922.) és az *Universitatea Daciei Superioare* (Kolozsvár, 1929.) című munkáit.

⁵⁴ Márki, 1922. 115. (A január 19. és 21. között Nagyszebenben tartott pedagógus-kongresszuson még olyan határozatot hoztak, hogy Kolozsvár székhellyel *alapítani* kell egy román egyetemet és egy politechnikát. Ekkor szó sem volt arról, hogy a működő magyar egyetemet kellene kisajátítani. Lásd *Galea*, 1997. 205–207.)

⁵⁵ Biró, 1941. 309.

⁵⁶ BML, MS, 1919. február 19. és március 11. Márki az egyetemtörténeti dolgozatában már 2570-en beiratkozottól írt.

⁵⁷ *Nemzetgyűlési napló*, XI. köt., 21. (Szádeczky Lajos a nevét hol így, hol Szádeczky-Kardoss-ként írta.)

⁵⁸ Segítenek a kolozsvári diáknyomoron. In: *Keleti Újság*, 1919. február 13. (Schneller István rektor utólag azt állította, hogy közel 300 000 koronát oszthatott ki a diákjai között.)

⁵⁹ Vitéz Nagy Iván szerint az erdélyi menekült ifjúság „Budapest helyett, ahol akkoriban a vörös terror dühöngött, a francia megszállás alatt mégis szabadabban lélekez Szeged városában keresett menedéket.” *Nagy*, 1941. 334.

⁶⁰ Gál, 1929. 105.

⁶¹ *Mikes*, 1931/1996. 210. (Ez az eskü-szöveg még február 16-i keltezésű, és a magyar állami iskolák tanárai számára készült. Valószínűleg ehhez hasonló szöveget kellett volna aláírniuk az egyetemi tanároknak is.)

Az egyetemi tanács csupán április 16-án foglalkozott a hűségeskü kérdésével, és elutasította azt. Ekkor azonban már javában folyt a leendő román tanárok kijelölése – sejteni lehetett, hogy csak idő kérdése, meddig tűrik meg az egyetemen a magyar professzorokat, akiknek nagy része egyébként úgy gondolta, hogy a románok biztos megvárják a szemeszter végét és a tanév lezárását,⁶² tehát az oktatás folyt tovább a rendes mederben. Az egyetemi tanács még azt is elhatározta, hogy az 1918. évi 95957. számú miniszteri rendelet értelmében nyáron pótszemesztert tart. Ez ellen a Consiliul Dirigent nem emelt kifogást.

Május 9-én és 10-én a karok megválasztották a következő tanév dékánjait, 11-én pedig a rektort, Kolosváry Bálint személyében. (Ő az 1918/19-es tanévben a jogi kar prodékánja volt.) A jogi- és államtudományi kar dékánja Menyhárt Gáspár, a bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi Márki Sándor, az orvosi dr. Jakabházy Zsigmond, a matematikai és természettudományi pedig Szádeczky Gyula lett.

Még az előző napon, tehát 10-én Poruțiu prefektus átküldte Schneller István rektorhoz Valeriu Braniște vallás- és közoktatásügyi reszortfőnök május 8-i, 4335/919. számú rendeletét, mely a március 10-i 2113. sz. dekrétumra hivatkozva értesíti, hogy az összes rendes és rendkívüli tanárok azonnal letehetik I. Ferdinánd román királyra a *hűségeskü*t. (Bíró Sándor szerint a rendeletet Ghibu szövegezte meg.) Az eskü megtagadása „egyenlőnek fog tekintetni az összes eddig élvezett jogokról való lemondással” és a Kormányzó Tanács ezen tanárokkal szemben mindennemű kötelezettségtől mentesnek tekinti magát.⁶³ Ellenben, hogy a közoktatás ügye ne károsodjék, Braniște „nagylelkűen” megengedte, hogy a nyári pótszemesztert szeptember végéig megtarthassák, de „magától érthető módon” az általuk szervezendő ellenőrzés mellett. A prefektus átíratában kérte a rektort, hogy a rendeletet azonnal közölje a tanárokkal, s május 12-én délelőtt fél 11-re hívja össze őket az egyetem aulájában, ahol letehetik az esküt.

A tanári kar a magyar államra tett hűségesküjéhez töretlenül ragaszkodott. Álláspontja⁶⁴ szerint, mivel a békekonferencia Magyarország sorsáról még nem határozott, s így a terület hovatartozása sincs eldöntve, a Consiliul Dirigentnek *nincs joga* sem a hűségeskü megkövetelésére, sem az egyetem átvételére. A nemzetközileg elfogadott, s Romániára nézve is kötelező 1907. évi hágai konvenció 43. cikke kimondja, hogy a megszállott területen a régi jog alapján kinevezett vagy választott funkcionáriusok hivatalukban meghagyandók. A hágai egyezmény 45. cikke külön is tiltja, hogy a megszállott terület lakóit hűségeskü letételére kötelezzék. Végül – s az egyetem szempontjából ez a legfontosabb – a konvenció 51. pontja megállapítja, hogy „az oktatás és tudomány számára rendelt intézmények tulajdona, ha államiak is ezen intézmények, magántulajdon gyanánt kezelendők”, és mint magánvagyonok, sérthetetlenek, rendeltetésükben nem megváltoztathatók, s beavatkozásnak vezetésükben semmiképp nincs helye. Ezért a tudománykarok nyilvános rendes és nyilvános rendkívüli tanárai egyértelműen azt nyilatkozták, hogy „a kívánt hűségesküt nem teszik le.”⁶⁵

Ghibu természetesen pont erre számított. A nyilatkozat elküldése után alig fél órával (!) – miközben folytak az előadások – három szakasz gyalogság vette körül az egyetemet. („Délben előadásra-menet, az egyetemnek mind a négy frontján szuronyos bakákat találtam, hogy a *rectori és dékáni hivatalok nyugodt átadását* biztosítsák.” – írta naplójába Márki.⁶⁶) Az egyetem központi épületében megjelent az előző nap kinevezett román bizottság, (pár középiskolai tanár és a Ferencz József Tudományegyetem segédszemélyzetének néhány román tagja, valamint Nicolae Drăganu, a nemrég kinevezett magántanár) valamint Ghibu, Poruțiu és Ioan Vasiliu őrnagy. A prefektus kijelentette, hogy mivel a tanárok az esküt megtagadták, a Consiliul Dirigentnek éppen aznap (!), május 12-én kelt 4336/1919 számú rendelete alapján „a magyar egyetemet átveszi”.⁶⁷ Az idős Schneller rektor közbeszólására kijelentette, hogy ehhez karhatalommal is rendelkezik. Ennek jeléül Vasiliu őrnagy a vonakodó rektor vállára helyezte a kezét. A tanároknak minden munkájukat abba kellett hagyni, kivéve az aznapra már kitűzött doktoravatást, melyet zsúfolt teremben tartottak meg.

A legtöbb tanár el sem búcsúzatott tanítványaitól. Kolosváry Bálint ellen – mivel beszédet intézett a hallgatósághoz – „államellenes izgatás” címen bírósági eljárás indult. (Az izgatást oly formában követte el, hogy a jövőjük miatt aggódó szigorlatozókat azzal igyekezett megnyugtatni, miszerint „mindez csak átmeneti állapot, a békével együtt a helyzetők is

⁶² „Mi, a kolozsvári egyetem historikusai, a jövő esztendőben már átadhatjuk helyünket *Dragomir és Lupas* szebeni középisk. tanároknak; állítólag ez a kettő van kijelölve egyéb x-ek és y-ok mellett.” – írja Márki. BML, MS, 1919. április 22.

⁶³ Közli Vincze, 2006. 232–237.

⁶⁴ I. m., 138–141.

⁶⁵ I. m., 137–138. (Külön álláspontot képviselt Moldovan Grigore/Gergely, a román nyelv és irodalom ny. r. tanára, aki „román voltára hivatkozva kijelentette, hogy az esküt úgy teszi le, ha Erdélyt valóban Romániához csatolják, de most nem erről van szó” – olvashatjuk Márki május 11-i naplójegyzetében.)

⁶⁶ Közli Vincze, 2006. 143. (Márki lélekben már felkészülhetett erre a pillanatra, ugyanis aznap a naplójában többet foglalkozott a Károlyi Sándor-kormány aradi megalakításával, mint az egyetem elvételével...)

⁶⁷ Vincze, 2006. 142. Azt, hogy ez az egész egyelőre megrendezett színjáték volt, az is valószínűsíthető, hogy a bukaresti *Dacia* előre tudta a végeredményt, ugyanis a május 12-i száma megírta, hogy az előadás nyelve már ősztől fogva román lesz és a Bukarestben és Iași-ban tanuló erdélyi román ifjaknak erkölcsi kötelességévé teszik, hogy ide iratkozzanak be s Kolozsvárt „az erdélyi román kultúra középpontjává” tegyék.

tisztázódik” – írta Márki a naplójában.⁶⁸) A rektort végül 1920 márciusában felmentették. (Egy évvel később Maniu Kolosváry Bálint rektornak „sajnálatát fejezte ki” a történetek felett, s azzal a „kényszerítő helyzettel” indokolta az akkori hatóságok eljárását, hogy „az egyetem tanárai, mint valami sztrájkoló munkások önként kivonultak az egyetemről, hivatalaikat s a rájuk bízott intézeteket egyszerűen cserbenhagyva. Így a kormányzótanács kénytelen volt az év lezárása előtt az egyetem helyiségeit lepecsételni, és az egyetem továbbműködtetését új tanárok kinevezésével a mint lehetett újra felvételni.”)⁶⁹

Május 13-án délfelé „román zászló alatt, néhány szuronyos katona során át mentem be az egyetemre – írta Márki Sándor a naplójában –, a seminarium átadása végett.”⁷⁰ A román megbízottak előtt megkezdődött a szemináriumok és tudományos gyűjtemények átadása-átvétele. Ez *egyforma forgatókönyv* szerint zajlott le mindenütt. Például Márkinak Paul Roșca nagyszebeni szemináriumi tanár a Consiliul Dirigent előző nap kelt, 4336/1919. számú rendeletére hivatkozva kijelentette, hogy a magyar állam tulajdonában lévő szemináriumot felszerelésével együtt, leltár mellett, átveszik a román állam birtokába. Márki ugyan tiltakozott, de a *szimbolikus erőszak* hatására engedni kényszerült.

A professzorok, akik többek között az egzisztenciájukat, és a tanulók, akik félévi munkájuk eredményét veszítették el, csöndesen oszlottak szét. Az előadások, tekintettel a pótszemeszterre, a szokottnál valamivel előbb, három nap múlva, úgyis véget értek volna. A tanárok a leckeönyvekben igazolhatták ugyan az előadások látogatását, de a hitelesítést román nyelven, román pecséttel a rektor és a dékánok helyettesítésére az egyetemi törvények értelmében teljesen illetéktelen román „hivatalnokok” végezték volna, mire – mint Márki fogalmazott – „kevesen vágyakoznak”.

Az idős történész (és nyilván a többi kollégája) értetlenkedett, hogy miért nem voltak képesek a románok még egy hetet várni, hogy legalább a hallgatók félévét lezárhassák? Alapos okunk van arra, hogy azt feltételezzük: ez is *tudatos* lépés volt (nem lehetetlen, hogy Ghibu volt az ötlet szülőatyja). Ezáltal ugyanis arra lehetett kényszeríteni a diákokat, hogy hagyják el Kolozsvárt és máshol próbálják befejezni a tanévet. Ezt a gyanúkat támasztja alá Márki egyik megjegyzése is a naplójában: „Drăgan, a rectori ügyek vezetője azt tanácsolja a hallgatóknak, hogy elmaradt vizsgáikat a *debreczeni egyetemen* tegyék le...”⁷¹

Az eskü letételét ekkor csak a nyilvános rendes és rendkívüli tanároktól követelték meg, a tudományos segédszemélyzet (adjunktusok, tanársegédek, gyakornokok) majd’ fél éves haladékot kapott: őket csak október közepén szólították föl az eskü letételére. Most munkájuk folytatására kötelezték (ez főleg a klinikák esetében⁷² érthető, hisz’ nélkülük maga a gyógyítás vált volna lehetetlenné) és szigorúan megfenyegették, hogy amennyiben nem engedelmeskednek, családjukkal együtt 24 órán belül a Tisza nyugati oldalára (a Tanácsköztársaság területére) száműzik őket.

Fölvetődik a kérdés: nem lett volna-e „bölcsebb”, ha a tanárok leteszik a hűségesküt? (Később, szükség esetén lehetett volna arra hivatkozni, hogy kényszerhelyzetben cselekedtek.) Szerintünk az egyetemet *előbb-utóbb mindenképp elvették* volna akkor is, ha a tanárok fölesküsznek a királyra. Ghibu még márciusban a bukaresti *Dacia* újságírójának kijelentette, hogy „bármilyen történik, a kolozsvári egyetemet át fogjuk venni, és el fogjuk románosítani”.⁷³ Ne feledjük el, hogy hiába tették le a hűségesküt 1921 márciusában az egyházfők, mégis számos egyházi ingatlan koboztak el – a hatályos román jogszabályok szerint is törvénytelenül – a hatóságok. A hűségesküt letett magyar köztisztviselők, postások, vasutasok is előbb-utóbb elveszítették az állásukat.⁷⁴

A PROFESSZOROK EGY RÉSZÉNEK KIŰZÉSE KOLOZSVÁRRÓL

1919. május 12. után tehát a kolozsvári magyar egyetem csak *virtuálisan* létezett: a tanári kart és a hallgatóságot kiűzték az épületekből. Nagy volt a bizonytalanság, senki sem tudta, hogy mit hoz a holnap. A román megszállók egyre brutálisabban viselkedtek a magyar lakossággal. Mindennaposak voltak a botozások, törvénytelen kitoloncolások, koncepciós perek, majd *a tömeges kilakoltatások*.

⁶⁸ BML, MS, 1921. március 12.

⁶⁹ CsML FJTE, VIII. 1. fond, 7. doboz, XIX-1920/21. e.t.sz. (Maniutól nem állt távol az események utólagos megszépítése. Egy budapesti interjúban azt állította, hogy az eskü letétele nélkül is maradhattak volna a tanárok az egyetemen, de inkább távoztak. Erre a hazugságra kénytelenek voltak a még Kolozsváron lévő professzorok reagálni, tiltakozván Maniu állításai miatt. Karhatalommal távolították el a kolozsvári egyetem tanárait. In: *8 Órai Újság*, 1920. január 3.

⁷⁰ Vincze, 2007. 144.

⁷¹ BML, MS, 1919. május 15.

⁷² Sajtóértesülés szerint a klinikák és orvostani intézetek vezetőinek megengedték, hogy bejárhassanak a volt munkahelyeikre és *mint magánemberek* folytassák a gyógyító-tudományos munkásságukat – ám az érintettek nem kívántak élni a „nagylelkű” ajánlattal.

⁷³ Idézi Bíró, 1941. 309.

⁷⁴ Bővebben lásd: Bíró, 2002. 301–305. A fölesküdtött tisztviselők kálváriájáról lásd még az erdélyi menekültek szervezete, az Erdélyi Otthon Önképző- és Segélyzőegyesület lapja, az *Erdélyi Hírek* 1920. december 5-i, 44. számában megjelent „Becsapták az esküre jelentkezett tisztviselőket” című beszámolót.

A „hétköznapi terror”-ról – a magyar lapok szigorú cenzúrázása miatt – a szemtanúk egykorú feljegyzései, beszámolóí tudósítanak a leghitelesebben.⁷⁵ Márki Sándor, az egyetem professzora például ezt írja 1919. július 7-én a naplójába: „A magyar ruha viselése miatt tegnap 12 (mások szerint pláne 50) úrúnt letartóztattak, egyet hír szerint meg is pofoztak. Letartóztatták Barabás Samu ref. papot és kántorát is mindjárt a Magyar utcai templomban tartott istentisztelet után, a hol a Szózatot énekelték.”

A kilakoltatások törvényi alapját a Consiliul Dirigent július 19-i, 8272/919. sz. rendelete teremtette meg, amely az „idegenek” nyilvántartásáról és ellenőrzéséről szólt. E rendelet értelmében mindenkit „idegennek” nyilváníttak, aki a) nem a jelenlegi lakhelyén született, vagy 1914. augusztus 1. után szerzett illetékességet, b) az az esküt nem tett tisztviselő, aki nem bírt „illetékességgel” az adott lakhelyen. Július 15-én megjelent a 8300/919. sz. belügyi rendelet, mely felállította a Repatriáló Hivatalt: ez engedélyezhette a repatriálást.⁷⁶ Ezek után, augusztus 20-án megkezdte működését – az egyetem korábbi diákjának – Ioan Boeriuinak vezetésével a kolozsvári *kitelepítő kormánybiztosság*. Ettől kezdve a szórványos *kiutasítások* tömegessé váltak. Mindezzel az volt a céljuk a román hatóságoknak, hogy erőszakosan megváltoztassák Kolozsvár (illetve az egész megszállt terület) etnikai arculatát, vagyis *románosítsák* a területet.

A Consiliul Dirigent jogszabályára hivatkozva azokat a professzorokat és egyetemi alkalmazottakat, akik a megszállt területeken kívül születtek, vagy 1914. június 30. után kerültek Kolozsvárra, mint „idegeneket”, sorra kiutasították. Ugyancsak kiutasították azokat a közalkalmazottakat is, akik szolgálati lakásban laktak, de az eskü le nem tétele miatt állásukat veszítették. (Az egyik egyetemi gondnokot még augusztus 28-án utasították ki az alábbi indoklással: „Minthogy Ön az 1914. évi június 30. után költözött be Cluj-ba (Kolozsvárra), a nagyszabedben román Kormányzótanács 8272-1919. sz. rendelete alapján meghagyom, hogy ezen meghagyás kezéhez való vételétől számított 10 nap alatt vagyis 1919. évi szeptember hó 10-én déli 12 óráig e város területéről illetégségi helyére távozzék el ... szobából álló lakását bocsássa a városi lakáshivatal rendelkezésére. Ellenkező esetben karhatalommal lesz eltávolítva. Meghagyás ellen jogorvoslatnak nincsen helye.”⁷⁷)

A kiutasítások sora azzal vette kezdetét, hogy augusztus 20-án jelentkezni kellett Boeriu „szállásügyi kormánybiztos”-nál, aki regisztrálta az esküt nem tett tisztviselőket, és azzal bocsátotta őket útnak, hogy „ezentúl majdnem minden nap indul vonat, s a személy- és poggyász-szállítás ingyen történik” – írta Márki a naplójában.⁷⁸ „Korra, nemre, egyéni minőségre való tekintet nélkül, könyörtelenül üzetnek ki tűzhelyeikről mindazok, akiket az egyes közegek elfogult vagy alapjában véve csekély belátással bíró megtélsége idegeneknek minősít. Itt kell hagyniok házuakat, bútorukat, egy igénytelen, de becsületes élet szorgalmával megszerzett és nagy nélkülözések árán megtartott szerzemény utolsó ronszeit, s neki kell indulniok a teljes bizonytalanságnak egy különben is ínséges esztendő fenyegető árnyékai között. Miután a rendelet, méginkább a végrehajtási eljárás olyan határok között mozog, hogy az erdélyi magyarság legnagyobb része fölött ott sötétlik a kiűzetés lehetősége, ha nem a megszállott területről, úgy abból a községből, ahol egzisztenciája gyökerezik, mindenki kínos rettegésben él, és senki sem képes a jövő tölre a házát berendezni, gyermekeit elhelyezni és ezerféleképpen fenyegetett megélhetését biztosítani. Ha pedig a kiutasítás úgy fog megtörténni, mint az előkészületek mutatják, nemsokára olyan jeleneteknek leszünk tanúi, minőknek a művelt világ[on] az oroszországi deportációk óta hírért sem hallották.” – írták az erdélyi magyar történelmi egyházak vezetői 1919. augusztus 28-án Maniunak. Beadványukban nyomatékosan kérték, hogy a Consiliul Dirigent vezetője vessen véget ennek a „minden emberi érzést megtagadó eljárásnak” és tiltsa be a magyar lakosság kiutasítását. Emlékeztettek a gyulafehérvári nemzetgyűlésen elhangzott ígéretekre, és figyelmeztették a román politikust az erkölcsi felelősségére – mindhiába. Az események menetén nem tudtak változtatni, a – mai kifejezéssel élve – *etnikai tisztogatás* jellegét öltő eljárást nem függesztették fel.⁷⁹

Augusztus utolsó napján a professzorok közül azokat, akiknek valamelyik egyetemi intézetben volt a szolgálati lakásuk, felszólították, hogy költözzenek ki, (például Fabinyi Rudolfnak a Vegytani, Rigler Gusztávot a Közegészségtani Intézet épületéből kellett távoznia), bár aztán kaptak néhány hét haladékot. (Eközben a budapesti Közoktatásügyi Minisztériumban úgy tudták, hogy szeptember 10-ével kiutasították az összes tanárt, emiatt Tóth Lajos oktatásügyi helyettes államtitkár augusztus 29-én tiltakozott a Consiliul Dirigentnél és kérte a kiutasítások tanév végéig való *felfüggesztését*. A tiltakozást azonban Kolosváry Bálint rektor, akinek – a küldönc „indolentiája” folytán – a kezébe került, visszatartotta, nyilván azért, mert ellenezte azt, hogy a budapesti kormány felveszi a kapcsolatot az általa illegitimnek tekintett Kormányzótanáccsal.)⁸⁰

⁷⁵ Mikes Imre erről egy korabeli naplófeljegyzés alapján számol be: *Mikes*, 1931/1996. 202–203. A korrupcióra és az önkényeskedésekre lásd még az Erdélyi Magyar-Székely Szövetség hivatalos közlönyének, a *Keletmagyarországnak* az 1921. január 1-i számában olvasható beszámolót: „Egy oláh lakáskormánybiztosság rémségeiből”.

⁷⁶ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL), K 26 fond, 1239. csomó, XXXIX. tétel, 9967. alapsz. (A Bocskay Szövetség összeállítása: „A román állam kiküldöttjei elé a románok részére jutott magyar területek kisebbségi védelme érdekében megoldandó kérdések”.)

⁷⁷ CsML, VIII. 1. fond, 7. doboz, XI-1919/920 e.t.sz.

⁷⁸ BML, MS, 1920. augusztus 20.

⁷⁹ EREL, a felekezeti közti értekezletek anyaga, Nagy Károly, Mailáth Gusztáv Károly és Ferencz József püspökök levele Iuliu Maniuhoz, 2539-1919. iktsz.

⁸⁰ CsML, FJTE, VIII. 1. fond, 7. doboz, V-1920/21. e.t.sz.

A kiutasítások szeptember második felében kezdődtek el: az elsők között Haar Alfréd, Riesz Frigyes és Pogány Béla professzorok voltak. Erről az alábbiakat írta Márki szeptember 29-én a naplójába: „Haar kollégámat másokkal együtt bútorostúl kitették az utcára, hogy helyet adjanak a pályaudvaron gyerekekkel, bútorokkal várakozó s iderendelt egyetemi tanároknak s tisztviselőknek.” Két nappal később pedig: „Az evacuálás örületesen folyik tovább. Reggel teherautóval katonákat küldenek a proscibálnak lakására s estére már cók-mókostúl utaznia kell. Mintha az intelligentiának üzentek volna hadat s egy kanál vízben akarnák megfojtani a magyarságot.”

A jogszabály által érintett professzorok hamarosan kötelesek voltak távozni a városból. Amint megkapták a felszólítást, pár napon belül értékesíteni kellett az ingóságok egy részét, majd vagonokat kellett szerezni. (Egyesek – például Schneller István – a túlbuzgó cenzúra, vagy anyagi okok miatt még a könyveiket, kézírataikat sem vihették magukkal.) A legnehezebb helyzetben a kisgyermekes családok voltak.⁸¹ Akadtak olyan „szerencsések” is, akiket nem szólítottak fel az azonnali távozásra – csak éppen olyan körülményeket teremtettek számukra (bútorostól kidobták a lakásukból), amely miatt mégis amellett döntöttek. (Többek között így volt kénytelen „önként” elmenni Csengeri János és Schneller István prorektor.)⁸² Márki Sándor úgy tudta, hogy „a rendőrség kezében fekete könyv van, a mely a chauvinista magyarokról tartalmaz följegyzéseket. Menyhárt Gáspár ezért nem kapott engedélyt maradásra.”⁸³ Voltak, akik – átmenetinek bizonyuló – haladékokat kaptak. Az idős Lukács Adolf – Márki tudomása szerint – 1920 tavaszáig maradhatott volna, de december közepén mégis csak mennie kellett. A két Szádeczkyt, Lajost a történészt, és Gyulát, a geológust ugyancsak azzal áltatták egy ideig, hogy maradhatnak, végül a történésznek mennie kellett.

November 8-ig 14 professzor kényszerült elmenni, majd az év végéig még 5-en hagyták el Kolozsvárt. A bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi kar tanárai közül Gombocz Zoltánt, Hornyánszky Gyulát, Szádeczky Lajost, Cholnoky Jenőt, Schmidt Henriket, Csengeri Jánost és Schneller István prorektort, a jog- és államtudományi kar tanárai közül Szandtner Pált, Kuncz Ödönt, Lukács Adolfot és Menyhárt Gáspár dékánt, a matematika- és természettudományi karról Györffy Istvánt, Haar Alfrédot, Pogány Bélát, Fabinyi Rudolfot⁸⁴ és Riesz Frigyeset, az orvostudományi karról pedig Davida Leót, Lechner Károlyt és Rigler Gusztávot utasították ki a városból. Miután véglegessé vált a békeszerződés aláírásával, hogy – legalábbis egy ideig – a Ferenc József Tudományegyetem nem térhet vissza Kolozsvárra, a még ott maradt tanárok közül is többen elindultak volna Magyarországra, de egyesek esetében a rendőri felügyelet, mások az ingatlanuk értékesítésének nehézségei és a kiköltözés nagy költségei, valamint a fővárosi lakáshelyzet problémái miatt, mégis csak a városban maradtak.)

Ami az intézmény még megmaradt magyar személyzetének sorsát illeti, a romanizált egyetemet pár héten belül „megtisztították” a magyaroktól: a tudományos segédszemélyzet számára október 5-i határidővel pályázatot írtak ki, mivel pedig a pályázat feltétele a *hűségeskü letétele* volt, melyre a magyarok közül akkor szinte *senki sem volt hajlandó*, október 15-én valamennyiüket *elbocsátották*. (A gyógyítás azonban igencsak megsínylette, hogy a kirúgott magyarok helyett olyan megbízhatónak minősített románokat állítottak munkába, akiket „hadi gyorstalpálón” képeztek ki, vagy még egyetemi tanulmányaikat be sem fejezett, „félkész” orvosok voltak. Emiatt a szülészeti és nőgyógyászati klinikákon az első napokban kénytelenek voltak visszahívni az eltávolított magyarokat...) Felhívjuk ugyanakkor a figyelmet arra, hogy a hűségeskü letétele ügyében az egyetemi tanács – miután itt komoly egzisztenciális kérdések is szerepet játszottak – mindenkinek *saját belátására* bízta a kérdés eldöntését, csakhogy a románok egyáltalán nem voltak érdekeltek abban, hogy minél több magyar egyetemi alkalmazott felesküdjön és helyben maradjon. „Az altisztek és munkások, ha felesküsznek, egyelőre maradhatnak, de Roșca bk. dékáni ügyvezető már ma megmutogatta 10 román parasztnak, hogy mely helyiségekben lesz helyük – írja Márki Sándor a naplójában⁸⁵ – s a magyaroknak megmondta, hogy jobb, ha fel sem esküsznek, legalább románokkal pótolhatják őket. Kari gépiró kisasszonyunkat kiutasították, s holnap kiköltöztetik. Ezek a szegény emberek el vannak szánva, hogy nem teszik le az esküt, inkább napszámosoknak mennek; s ha az egyetemet más városba teszik át, velünk jönnek. Tiszteljétek a közkatonákat: nagyobbak ők, mint a hadvezérek.” (Ennek kapcsán jegyezzük meg, Schneller István prorektor már szeptember végén foglalkozott azzal a gondolattal, hogy ha a románok megnyitják a tanévet az elkobzott egyetemen, akkor *ki kell vándorolni* és tiltakozásul egy másik városban kell tovább folytatni az oktatást. „Hiszen a bolognaiak, sőt a párisiak is vándoroltak így az egyetemmel, sőt, nálunk is főiskolájukkal a sárospatakiak, enyediék.” – indokolta meg az elképzelését Márkinak.)⁸⁶

⁸¹ „Schmidt kollégáék is csomagolnak; 17-én költöznek el a városból, 3 kedves kis gyermekökkel, a kik közül a legkisebb most 39°-os lázzal nyüglődik édesanyja ölében. Eladják bútoraikat, könyveiket, hogy könnyebben mozoghassanak; az új kultúra feleslegessé teszi a könyveket.” – írja Márki október 14-én.

⁸² A megszállók által kinevezett hatóság roppant „leleményesnek” bizonyult a tekintetben, hogy miként bírják távozásra a professzorokat: például Dézsi Lajos irodalomtörténész családotól kitették Kolozsvár határába, egy brétfői szoba-konyhás lakásba.

⁸³ BML, MS, 1919. november 2.

⁸⁴ Fabinyi – feltehetően a száműzetés okozta lelki megrázkódtatás és a költözéssel járó fizikai megpróbáltatások hatására – 1920. március 7-én, 71 éves korában elhunyt Budapesten.

⁸⁵ Közli *Vincze*, 2006. 147.

⁸⁶ BML, MS, 1919. szeptember 23.

Ami a Schneller által emlegetett román tanévnyitót illeti, az is hamarosan bekövetkezett. Márki szerint szeptember 11-én és 22-én összesen 75 román tanárt és egyéb oktatót neveztek ki az akkor már hivatalosan Clujnak nevezett Kolozsvárra.⁸⁷ „Az új román egyetem megszervezése lázas sietséggel történt. – írja Kolosváry Bálint, az épületéből kiűzött rektor 1920 októberében – Tanárai nagyrészt az erdélyi románság egyetemi nívóira még nem emelkedett litteratus köreiből nevezettek ki az alaki képzésre vonatkozó legminimálisabb, és általában szokások, előfeltételek mellőzésével. A régi román királyságból kinevezett vagy eddigi katedrák mellett a clujra is áthelyezett tanárok szerepe jobbára papíron maradt, s azok helyeiket csak névleg, de nem valóban tartják betöltve.”⁸⁸

A kolozsvári magyar egyetem történetének első szakasza október 1-én zárult le, mikor a 4031. sz. dekrétummal megalapították az *Universitatea din Cluj*-ra keresztelt új intézményt. (A neve később *Universitatea Regele Ferdinand din Cluj* lett.) A hónap végén, 29-én sor került a négy tudománykari dékán megválasztására, másnap megalakult az egyetemi tanács, november 3-án pedig (mintegy 1800–2000 tanulóval⁸⁹) megkezdtek az 1919/20-as tanévet. A magyar források szerint a diákok nagy részét magas ösztöndíjakkal a *Regátból és Besszarábiából „toborozták”,* akik csak ún. „propagandahallgatók” voltak. Ennek azonban ellentmond a közzétett hivatalos román statisztika: eszerint a Regátból, Bukovinából, Dobrudzsából és Besszarábiából csak 137-en származtak. Ami pedig a vallási összetételt illeti, Kolosváry Bálint egyik feliratában arról tájékoztatta Huszár Károly vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy az október végéig beiratkozottak között „feltűnő számban vannak Bpestről. beírt zsidó vallású hallgatók,”⁹⁰ akiknek nagy része a Kun Béla-féle „kommün” elől menekült Kolozsvárra. A hivatalos román adatok azonban ezt az állítást nem támasztják alá: a második félévben 61 magyar állampolgárságú tanulója volt a román egyetemnek, összesen pedig 328 zsidó vallású.⁹¹ (Kérdés, hogy a hivatalos román statisztika a valós állapotot tükrözte-e, vagy „kozmetikázott” adatokkal van dolgunk?)

1920. február 1-jén I. Ferdinánd a külföldi egyetemek, és államok képviselőinek⁹² jelenlétében *megnyitotta* a románnak nyilvánított kolozsvári egyetemet. Kolosváry Bálint hivatalban lévő – de egyetem nélküli – rektor 1919. december 23-i levelében erről így írt Cholnoky Jenő professzornak: „Kedves barátom! A kezeim között lévő hivatalos akta másolata szerint február 1-én a kolozsvári egyetemet a bitorlók ünnepélyesen román egyetemmé fogják felavatni, a program szerint a Király és Királyné, valamint az entente diplom. képviselői az entente-államok egyetemeinek kiküldöttjei jelenlétében. Az eredetileg decz. 1-re és nemzetközi képviselők nélkül tervezett felavatás az akkori viszonyok és események hatása alatt egyszer már elmaradt.”⁹³

Bár az egyetem „románosítási ünnepségéről” a helyi magyar „intelligencia” tüntetően távol tartotta magát, egy magyar mégis „önként sietett” Kolozsvárra, hogy együtt ünnepeljen „azokkal, kik fajunk kiirtását nyíltan hirdetik” – írta Kolosváry a Haller István kultuszminiszternek küldött felterjesztésében.⁹⁴ A rektor Hoványi Gézára, a nagyváradi jogakadémia korábban esküt tett tanárára célzott, aki a megszállók iránti lojalitását olyképpen is kimutatta, hogy fiát kivette a magyar premontrei gimnáziumból, és a román államiba íratta át. (Magatartása miatt a nagyváradi magyarság kiközösítette maga közül.)

Nem ő volt ebben az időben az egyetlen, aki úgy gondolta, hogy a hódítókkal történő „kiegyezés” (helyesebben a behódolás) kifizetődő lehet. Kiss Géza, a debreceni tudományegyetem éppen leköszönő rektora – az egyetemi tanács tudta és felhatalmazása nélkül – egy delegáció tagjaként⁹⁵ Nagykárolyba utazott, és ott május 25-én *az egyetem képviselőjében* részt

⁸⁷ Márki, 1922. 124.

⁸⁸ CsML, VIII. 1. fond, 7. doboz, V-1920/21. e.t.sz., 15–16. A román egyetem szervezésére lásd még: Bíró, 1941. 312–314.

⁸⁹ Az egyetemi hallgatókra vonatkozóan a különböző forrásokban eltérő számokat találni. Az első román rektor jelentésében 1871 főről ír (*Raportul rectorului Sextil Pușcariu...*, 1921. 15.). Kolosváry Bálint egy december 15-i felterjesztésében ettől némileg eltérő adatot közöl: eszerint összesen 1813-an vannak. Kolosváry adatai szerint az összes diák közül mindössze 37 magyar anyanyelvű keresztény és 222 magyar anyanyelvű izraelita volt. (A Pușcariu-féle jelentésben 281 zsidó és 77 magyar nemzetiségű olvasható.)

⁹⁰ Közli Vincze, 2006. 148–150. (Schneller István szerint a Ferencz József Tudományegyetem zsidó hallgatóinak döntő része beiratkozott a román egyetemre és 1920 februárjáig csak 17-en mentek ki Budapestre.)

⁹¹ *Raportul rectorului Sextil Pușcariu...*, 1921. 15.

⁹² „Legfájdalmasabb feltűnést – írja Kolosváry Bálint rektor Haller István kultuszminiszternek 1920. február 6-án – az entente, sőt, a semleges államok diplom. képviselőinek megjelenése keltette.” A kolozsvári magyarság keserűségét csak fokozta, hogy a felszólaló külföldiek mennyire járatlanok a magyar történelemben. (Pl. a holland képviselő a holland egyetemek és a [már román!] kolozsvári egyetem évszázados kapcsolatairól fecsegett...) CsML, FJTE, VIII. 1. fond, 7. doboz, XLIII-1919/20 e.t.sz.

⁹³ Az egyetemi tanácsnak az volt a véleménye, hogy a budapesti kormánynak hevesen tiltakoznia kellene, mert „az erőszakos berendezkedések és a szellemi javak lelketlen elrablásának csattanósabb példája ennél alig képzelhető el.” Kolosváry Cholnokyt arra kérte, hogy az elüldözött professzorok szervezenek Budapesten tiltakozó akciót. CsML, FJTE, VIII. 1. fond, 7. doboz, XXXV-1919/20 e.t.sz.

⁹⁴ CsML, FJTE, VIII. 1. fond, 7. doboz, XLIII-1919/20 e.t.sz.

⁹⁵ Magoss Gyula debreceni polgármestere vezette a delegációt, rajta kívül különféle helyi „notabilitások” (mint pl. Gajzágó Béla ítélőtáblai elnök, gr. Dégenfeld József református világi főgondnok, Baltázár Dezső püspök) mentek Nagykárolyba. (Kiss Gézát egyébként elkísérte Rugonfalvi Kiss István is, aki átadott a királynak egy memorandumot, melyben magyar–román perszonálunió létrehozását sürgette. Az egyetem székhely származású történész professzorának akcióját azonban a Kiss Géza ügyét vizsgáló bizottság nem ítélte el, mert úgy vélték, hogy az erdélyi magyarság megmentése érdekében cselekedett.)

vett Ferdinánd király fogadásán, sőt, *tárgyalásokat is folytatott* bizonyos politikai tényezőkkel (hírek szerint a Consiliul Dirigent néhány tagjával). Amikor ezt az egyetemen – utólag – megtudták, vizsgálóbizottság alakult, de Kisst már nem tudták kihallgatni: családostól a megszállt Kolozsvárra menekült és „felajánlotta szolgálatait a román államnak”.⁹⁶ Azért, hogy elnyerje a megszállók kegyét, attól sem riadt vissza, hogy agitálni kezdjen az esküt nem tett kolozsvári kollégái között. „Kiss Géza debreczeni rectornak az lett volna a politikai küldetése, hogy egyetemi hallgatóink megvizsgálása érdekében minden karból legalább 5 tanárt nyerjen meg az eskü letételének; de már az első kísérleteknél merev visszautasítással, majd általános bojkottal találkozott.” – írta a Ferenc József Tudományegyetem valamikori királygyűrus magántanárának akciójáról Márki Sándor a naplójába.⁹⁷ (A jutalom egyébként nem maradt el: 1919 nyarán a Consiliul Dirigent „magyarügyi” reszortfőnökévé nevezték ki, majd 1920 és 1922 között miniszteri tanácsos lett a bukaresti igazságügy-minisztérium erdélyi reszortjánál.) Az általános társadalmi bojkott a Bukarestben élő Kiss Gézával szemben – aki többször volt parlamenti képviselő vagy szenátor a kisebbségellenes Nemzeti Liberális Párt listáján – a két világháború közti korszakban mindvégig fennállt.

Visszatérve a kolozsvári professzorokra, egy részük, így a *törvényesen megválasztott egyetemi tanács* (Schneller még kiutasítása előtt, szeptember 1-én a rektor hivatalát – „birtokon kívül” – átadta az 1919/20 tanévre megválasztott rektornak, „bizalmas fegyvertársának”, Kolosváry Bálintnak⁹⁸) *tagjainak többsége Kolozsvárról maradt*, a kiutasítottak pedig prorektoruk vezetésével Budapesten gyűltek össze. Az év végén – a budapesti kormánytényezők támogatását maguk mögött bírva – úgy határoztak, hogy ideiglenesen a fővárosban tovább folytatják az oktatói-nevelői munkát, majd amilyen hamar csak lehet, Szegedre költöznek, hogy ott vészeljék át azt az átmeneti időt, amelyet a szeretett Kolozsvártól távol kell tölteni. Az 1920-ban is a Szamos partján maradt mintegy tucatnyi professzor és társaik még egy kétségbeesett kísérlettel megalapítottak egy ún. egyetemközi tanárképző intézetet, de egy év múlva a román hatóság ezt is bezáratta. Ez után tényleg nem maradt más hátra, hogy a „maradék” tanárok is Szegedre telepedjenek. Mindnyájan hitték azt, hogy előbb-utóbb visszatérhetnek Erdély fővárosába. Sajnos sokuknak nem adatott meg az, hogy ezt meg is érje...

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Ádám Magda – Ormos Mária (összeáll., szerk.): *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről 1918–1919.* Budapest, 1999.
- Apáthy István: Erdély az összeomlás után. In: *Új Magyar Szemle*, 1920. december, 2–3. sz., (III. köt.) 147–176.
- Baththyány Tivadar: *Beszámolóm, 1-2. köt.* Budapest, é. n.
- Bíró Sándor: A kolozsvári egyetem a román uralom alatt. In: *Erdély magyar egyeteme.* (Szerk.: Bisztray Gyula – Szabó T. Attila – Tamás Lajos) Kolozsvár, 1941. 305–332.
- Bíró Sándor: *Kisebbségben és többségben. Románok és magyarok (1867–1940).* Csíkszereda, 2002.
- Bochelier, Francois: Iuliu Maniu és az impériumváltás. In: *Folyamatok a változásban. (A hatalomváltások társadalmi hatásai Közép-Európában a XX. században.)* Budapest, 2005. 99–116.
- Farkas Márton: *Katonai összeomlás és forradalom 1918-ban. (A hadsereg szerepe az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásában)* Budapest, 1969.
- Fogarassy László: Az ismeretlen székely hadosztály. (Adatok Tiszántúl és Erdély hadtörténetéhez az 1918/1919. évi forradalmi időszakban a román általános támadásig.) In: *A debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1971.* Debrecen, 1972., 225–251.
- Fráter Olivér: *Erdély román megszállása 1918–1919.* Tóthfalu, 1999.
- Gál Ferenc: *Főiskolai törekvések Szegeden 1790–1922.* Szeged, 1929.
- Galea, Aurel: *Formarea și activitatea Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria. (2 decembrie 1918–10 aprilie 1920)* Târgu Mureș, 1997.
- Gottfried Barna: A székely hadosztály, 1918–1919. = *Székelyföld*, 2007. 2. sz. 73–103.
- Gratz Gusztáv: *A forradalmak kora. Magyarország története 1918–1920.* Budapest, 1935. [Reprint, 1992.]
- Hajdú Tibor: Károlyi Mihály. In: *Nagy Milleneumi Arcképcsarnok.* Budapest, 1999. 273–277.
- Iancu, Gheorghe: *The Ruling Council. The Integration of Transylvania into Romania 1918–1920.* Cluj-Napoca, 1995.
- Jancsó Benedek: *A román irredentista mozgalmak története.* Budapest, 1920. [2. kiad: Máriabesnyő – Gödöllő, 2004.]

⁹⁶ Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, a Debreceni Tudományegyetem iratai, VIII. 7/a fond, 7. kötet, 1919. november 8-i jegyzőkönyv, és MOL, VKM K 636 fond, 125. doboz, 1922-9-69953., 146953. iktsz.

⁹⁷ BML, MS, 1919. június 30.

⁹⁸ MOL, VKM, K 636 fond, 32. doboz, 1919-11-466. és CsML, FJTE VIII. 1. fond, 7. doboz, II-1919/920 e.t.sz. Erről értesítették a kultuszminisztériumot is, ahonnan Imre Sándor helyettes államtitkár üzent, hogy Kolosváry Bálint tekintse magát megerősített rektornak.

- Juhász Nagy Sándor: *A magyar októberi forradalom története*. Budapest, 1945.
- Kertész Jenő: A tíz év előtti Erdély napjai I–III. In: *Korunk*, 1929. 1–3. sz., 9–16, 89–98, 171–179.
- Makkai László: A kolozsvári m. kir Ferenc József-tudományegyetem története 1872–1919. In: *Erdély magyar egyeteme*. (Szerk.: Bisztray Gyula, Szabó T. Attila, Tamás Lajos.) Kolozsvár, 1941. 153–186.
- Mariska Zoltán: Apáthy István politikai szereplése és pere. In: *Korunk*, 2006. 3. sz., 42–48.
- Márki Sándor: *A m. kir Ferenc József-tudományegyetem története 1872–1922*. Szeged, 1922.
- Mikes Imre: *Erdély útja Nagymagyarországról Nagyromániáig*. Brassó, 1931. [2. kiadás: 1996.]
- Nagy Iván, vitéz: A száműzetés évei Szegeden (1920–1940). In: *Erdély magyar egyeteme*. (Szerk.: Bisztray Gyula – Szabó T. Attila – Tamás Lajos) Kolozsvár, 1941. 333–368.
- Nagy Lajos: *A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában*. Kolozsvár, 1944.
- Nyékhegyi Ferenc ezredes: *A Diaz-féle fegyverszüneti szerződés (a páduai fegyverszünet)*. Budapest, 1922. [2. kiad.: 2003.]
- Ormos Mária: *Pádovától Trianonig*. Budapest, 1983.
- Raportul rectorului Sextil Pușcariu despre activitatea universității din Cluj dela înființarea ei, cetit cu ocazia ședinței inaugurale din 10 octomvrie 1920. In: *Anuarul Universității din Cluj, Anul I (1919–1920)*. Cluj, 1921.
- Raffay Ernő: *Erdély 1918–1919-ben. (Tanulmányok.)* Budapest, 1987.
- Rubint Dezső: *Az összeomlás, 1918*. Budapest, 1922.
- Siklós András: *A Habsburg-Monarchia felbomlása. (A magyarországi forradalom, 1918)*, Budapest, 1987.
- Szarka László: Iratok az 1918. novemberi aradi magyar–román tárgyalások történetéhez. In: *Regio – Kisebbségi Szemle*, 1994. 3. sz. 140–166.
- Vincze Gábor: *A száműzött egyetem. A Ferenc József Tudományegyetem útja Kolozsvártól Szegedig 1919–1921*. Szeged, 2006.

IT HAPPENED 90 YEARS AGO

On December 24, 2008 there will be the 90th anniversary that Romanian troops entered the *Hungarian* town of Kolozsvár on the banks of the river Szamos. Half a year later the Romanian invaders first closed, then forcefully made Romanian the famous Franz Joseph University. Since then — except for the period between 1945 and 1959 — there was and despite all efforts there is still no state university in Romania where students can study in Hungarian. This paper is meant to remember those tragic days, when the university was finally seized on May 12, 1919 — 90 years ago.

The paper was originally published in the February 2009 issue of the periodical *Székhelyföld* (www.hargitakidao.ro)

KRÓNIKA

Deák Istvánné :

Templomépítés Pethőhenyén

Pethőhenyén az 1200-1300-as években egy pálos kolostor állt, amit egy tűzvész elpusztított. Az elmúlt 700 évben a faluban nem építettek új templomot, míg 1998-ban férjem Deák István elhatározta, hogy megvalósítja gyermekkori álmát. Vallásos család révén minden vasárnap a szomszédos falu templomába jártak misére, ahol mindenki a megszokott helyére ült, a más falvakból jövőeknek csak az utolsó sorok jutottak. Ezt mint gyerek igazságtalannak tartotta és arról álmodott, hogy egyszer majd lesz Pethőhenyének is saját temploma.

1998-ban elérkezettnek látta az időt arra, hogy belekezdjen az építkezésbe. Először tervek kellettek. Már korábban is beszélt környékbeli tervezőkkel, de egyikük sem adott határozott választ. Egy este munkából hazatérve megkérdezte a tudakozótól Makovecz Imre telefonszámát. A mérnök úrnak előadta a tervét, aki azt kérdezte, hogy ma kell, vagy ráér a terv holnap is? Férjem néhány nap múlva ott ült Makovecz Imre budapesti irodájában, aki eljött Pethőhenyére, hogy helyet keressen a templomnak. A falu közepén egy domb áll egy kicsi harangtoronnyal (benne egy harang 1924-ből a következő felirattal: „Elődöm harcba szállt, hogy védje szent hazám. Én csonka, bús hazámnak itt reményre gyűjtöm gyermekét.”). Megtalálták a helyet is, a mérnök úr utána azt kérdezte: ki akarja megépíteni a templomot? A férjem azt a választ adta, hogy eddig még nem szólt senkinek, egyedül van a tervével. A mérnök úr ekkor azt mondta: Most már ketten vagyunk. Pár hónap múlva postán érkeztek a vázlatrajzok, amelyeket elküldtünk a veszprémi érsekségre jóváhagyás és némi támogatás reményében. Sajnos egyiket sem kaptuk meg.

Megint az volt a kérdés, hogy ki fogja felépíttetni a templomot? Makovecz Imre azt javasolta, hozzunk létre egy alapítványt az építkezés lebonyolítására és a hivatalos ügyek intézésére. Így jött létre a *Pethőhenyei Szent István Király Templomért Alapítvány*, amely a mai napig működik. 323.000 Ft alapítói vagyont sikerült összegyűjteni, ehhez tettünk mi még százezret, ezzel kezdtük el az építkezést. Ahogy a faluban híre ment a templomépítés ötletének mindjárt sok támogatót találtunk, akik jöttek alapot ásni, betont keverni. Az alapot kézzel ástuk ki, melynek során rengeteg emberi csontot találtunk, valamint pénzérméket is. A csontokat egy nagy koporsóban összegyűjtöttük és 1999. augusztus 17-én eltemettük egy sírba a leendő templom háta mögé. Ekkor történt az alapkövő letétele is. Az összegyűjtött pénz csak az alapozáshoz volt elég, ezért adományok gyűjtésébe kezdtünk. A környék plébánosa Sömenek István kezdetől támogatta az építkezés ötletét és több éven át mint a kuratórium elnök-helyettese gyűjtötte a hívek adományait, amelyet befizetett az alapítvány bankszámlájára.

Támogatta az építkezést Pethőhenye Község Önkormányzata is először azzal, hogy engedélyezte az építkezést az önkormányzati területen, később pedig több milliós pénzadománnyal.

A legjelentősebb támogatónk a Magyar Köztársaság Kormánya volt: 1999-ben kétmillió forinttal, 2000-ben négy millióval, 2001-ben további félmillióval támogatta alapítványunkat a millenniumi alaphoz. Ezért is neveztük el a templomot az első magyar királyról.

Az Adóhivatal az építkezés során kb. 3 millió forint áfát utalt vissza alapítványunknak. A római katolikus egyház egy magánszemély hagyatékát utalta át az alapítvány bankszámlájára, ami kb. 1 millió forint volt. Magánszemélyek is jelentős összeggel járultak hozzá az építkezéshez. Az adományok összege a néhány száz forinttól az egymillióig terjedt. Egy hahóti támogatónk például havonta ezer forintot utalt át a nyugdíjából. Az is előfordult, hogy egy szintén idős ember behívta magához a férjemet, kezébe adta a takarékkönyvét, azt mondta, hogy ez a pénz neki már nem kell, családja nincs, épüljön belőle a templom, de az ő neve ne kerüljön nyilvánosságra. Amikor férjem és a plébános bementek a bankba, hogy átutalják a pénzt a takarékkönyvből az alapítványnak, alig jutottak szóhoz, mert abban több mint egymillió forint volt. Ebből tudtuk megvenni a járólapot a templom aljának borításához.

Levélben több magánszemélyt, céget, újságot megkerestem támogatást kérve. A Magyar Nemzetben megjelent cikk után néhány nappal egy ismeretlen budapesti úrtól 200.000 Ft érkezett a számlánkra.

A Pethőhenyeről Angliába emigrált Bröndy úr angliai lakóhelyén kezdett gyűjtésbe. Először pénzadománnyal segített, később kifizette az oltár, keresztlőkút, korpusz és szószék munkadíját, elkészíttette a templomtorony első fedését és hozzájárult a stációk kialakításához is.

A környékbeli önkormányzatok szinte mindegyike adományozott a templomépítésre, a környék lakói és cégei is.

Az építkezés során három füzet telt meg azoknak az embereknek a nevével, akik nap mint nap segédmunkásként dolgoztak az építkezésen. Ők jobbra idős emberek voltak, akik sokszor az unokájukat is hozták magukkal. Voltak, akik azzal segítettek, hogy ebédet főztek a munkásoknak. A kuratórium tagjai közül Ekler Elemér újságíró, a Zalatáj kiadója segített írásaival, jótékonyági bálók szervezésével. Dr. Bagladi Péter mint a környék állatorvosa segített a szervezésben. Horváth Zsolt a szomszédos falu egyik vállalkozója fákat vágott ki, munkagépeivel segítkezett.

Az építőanyagokon sokat tudtunk spórolni. Engedélyt kaptunk néhány fa kivágására, amiből állásanyag készült. Sikerült megszerezni a zalaegerszegi volt orosz laktanya bontásából származó téglát, amiből a templom felépült. 1999 őszén több kamion bontott téglá hatalmas halmokban állt a leendő templom körül, amit a tavaszi kezdésre az emberek megpuccoltak.

A munka megszervezése, a kivitelezőkkel való kapcsolattartás, a pályázatok beadása, az építőanyag beszerzése mind a férjem feladata volt. Két éven át a templomépítéssel keltünk és feküdtünk, mert mindenki tőle várta az építkezés folyamatosságának fenntartását. A mai napig sem értem, hogy sikerült végigcsinálni, hiszen mint mozdonyvezető dolgozott akkor is, mellette mezőgazdasággal is foglalkoztunk, a gyerekeink pedig 2000-ben 12, 10, 6, és 2 évesek voltak, a legkisebb pedig akkor született.

Ahogy közeledett a templomszentelés napja, 2001. augusztus 18-a, egyre több segítségünk volt: elkészültünk a tereprendezéssel, a külső-belső festéssel és vártuk, hogy Dunaújvárosból megérkezzen a teherautó a korpuszal, a keresztelőkúttal és az oltárral. Mindez augusztus 17-án délután érkezett meg. A korpusz felállítását éjszaka 3 órakor fejezték be emelőkkel, kötelekkel billentették a helyére, közben emberek egyensúlyoztak a templom falának peremén és a létrákon. Mindenki fáradt volt, aludtak két órát és reggel még takarították a templom környékét.

Minden támogatóknak, aki bármekkora összeggel, vagy munkával segített meghívót küldtünk, amelyet a Posta ingyen kézbesített. Kb. 500 levelet címeztem meg.

Felemelő, eufórikus hangulatban várta mindenki az ünnepséget, amit az önkormányzat szervezett — nagyvonalúan. A templomot dr. Márfi Gyula veszprémi érsek szentelte fel, jelen volt Makovecz Imre is. Ekkor adta át a millenniumi zászlót Pethőhenye polgármesterének Bencze Zoltánnak dr. Boross Imre volt miniszterelnök úr.

A köszöntőt a templomszentelés előtt, mint az alapítvány kuratóriumának elnöke férjem mondta. Írt egy köszönő verset a mérnök úrnak, aki szinte ingyen tervezte a templomot. Az ünnepségre Angliából megérkeztek egy busszal azok az emberek, akik adományokkal segítették az építkezést.

Szinte hihetetlen volt, hogy sikerült, hogy elkészült. Ezzel kapcsolatban van egy olyan élményem, amit soha nem felejték el. Egy nyugdíjas ember, aki végigdolgozta a két évet odaállt mellém, amikor éppen a torony állványzatát bontották le. Azt mondta: Jöjjön ide, nézzen fel. Én azt gondoltam, hogy valami probléma van, megkérdeztem tőle: Mi a baj, Vili bácsi? Ő azt mondta, hogy nem hiszi el, hogy sikerült és ahogy ránéztem könnyek folytak le az arcán.

Amikor az első néhány téglasor állt, kitűztünk egy magyar zászlót. Ez a zászló egyre feljebb kúszott, míg elérte a torony tetejét. Akkor már nagyon viharvert és szaggatott volt. Ma is őrzöm, mint egy olyan időszak emlékét, amikor az álmok még valóra válhattak.

Még az építkezés folyamán Makovecz Imre a rá jellemző nyíltsággal azt mondta a férjemnek: Ha felépítetted ezt a templomot, akkor a ravatalozót ingyen áttervezem.

Azt már mint Pethőhenye polgármestere építtette át Deák István. 2002 és 2006 között ugyanis négyszer választotta meg a falu polgármesternek, de ez már egy másik történet. Ez ma is tart és visszatükrözi Magyarország minden nyomorúságát, a múlt elöbukkant és mindenki felett uralkodó árnyait, az emberek lelkét és gondolatait eltorzító hazugságokat.

Várjuk, hogy ismét eljőjön az idő, amikor megbecsülik azt, aki dolgozik, amikor visszaáll a világ erkölcsi értékrendje. Akkor talán újra lesznek, akik támogatják alapítványunkat, hiszen lekopott a vakolat a stációkról, hiányzik még a műköbörítés és az az összefogás, ami az építkezés során jellemezte Pethőhenyét. Akkor talán majd a mi családunk is újra eljár ebbe a gyönyörű templomba. Addig is büszkék vagyunk rá és sokszor megcsodáljuk messziről, amikor éjszaka hazafelé tartunk, vagy amikor a kiöntött Zala tükrözi vissza alakját, amint hosszú kecses tornya összeköti a földet és az eget.

Utóirat 1:

2009. augusztus 12-én szerepelt Makovecz Imre a Hír Televízió 'Kő kövön' című műsorában. Ez az adás a Duna Televízió 'Szerelmes Földrajz' című sorozatáról szólt, amelynek egyik adása 'Zalai harangzúgások' címmel jelent meg. Ebben Makovecz Imre mutatja be a számára kedves zalai helyeket, köztük Pethőhenyét is. 2008. júniusában forgattak itt a Duna-tévések és egy nagyon szép műsor jött létre.

Mellékletben küldök még egy verset, ami köszönet a Mérnök úrnak azért a segítségért, amit a templomépítés során és azóta is nyújt számunkra. Nélküle nem tudtuk volna megvalósítani.

MESTER

*Sok embert bíztam, kértem, hogy tervezzen egy szent helyet
Volt aki mert, volt aki nem,
De csak egy volt hiteles.
Kinek szíve nem volt, kinek papírja,
Kinél nem volt se toll, kinél se tinta.
Volt, aki rajzolt, de keze remegett
Aztán összetépte az idő — este lett.*

*Késő van fiam, gyere fel Budára
Isten látja lelke, nem jössz majd hiába.
A véletlen az volt, hogy íróasztalán
Kisebb papír nem volt
És így lett ily mives az arány.*

*Nagy szemekkel rátok tekint, mint gyermek, hisz ma született.
Maroknyi remegő kezek közt ki vert, ki dédelgetett.
Tiszta gyermeki hangja — halld a kis harang,
De holnaptól átölel, vigaszt, derűt sugall.*

*E kis templom mire felnő elmúlnak századok,
Falai közt a Teremtő teérted áldozott.
Itt fogod siratni anyád,
Itt fogadsz szenteket,
Itt csókolod forró csókkal szerető hitvesed.
Itt ringatod fiad,
Itt kapsz majd szemfedőt,
Innét indulsz a nagy útra, s lesz-e majd pihenőd...*

*Az Úr szólt hozzád ó Mester,
Az Úr fogta kezéd.
Áldott legyen mindörökké
Ország építő szíved.*

Deák István, 2001.

A templom kívülről

A templom belseje

Utóirat 2:

A következő vers a 2004. december 5-i népszavazás előtt készült, akkor, amikor világossá vált, hogy a kormány uszít a határon túli magyarok ellen. A pethőhenyei temetőben egy Budapesten élő hölgy, Martonné állított fel egy emlékművet 2005. december 5-én férjem segítségével. Az ő elképzelése az, hogy kis táblákon rákerül erre az emlékműre mindazon személyek neve, akiket magyarságuk miatt bántalom ért. Először a régi Magyarország térképét rajzolták fel rá, majd rákerült férjem IGEN című verse is, ami majdnem egy évig fenn is maradt. Ez év tavaszán valaki eltávolította, majd a közeli erdőben eldobta. Ott találta meg a táblát sértetlenül két pethőhenyei fiatal. A verset újra visszatesszük a helyére, talán azt a felhívást is mellé kellene írni: Ha tudsz szebbet írni, cseréld ki, ha más a véleményed építs egy másik emlékművet, mert ez még a mi hazánk.

IGEN

*Halld Uram imánk és áldd meg e földet
Hogy fiai ne hozzanak rá szégyent a világ szeme előtt.
Te egyformán szeretsz itt e földön minden népet,
Engedd Urunk, hogy mi is szerethessük véreink.
Halld Uram és áldd meg a napot
És vedd eszét gonosznak, ki tagadja e kérést.*

*Állj meg magyar és halld a déli harangszót!
Halld, hogy Fehérvár falai alatt görnyed a félhold,
Még sír a gyermek Mátyás apja ágya felett,
De győztes kardját rettegő ezerszám ki magyarra tör rá.
Állj meg, és halld, hogy reszket-e szíve a várnak,
Halott szultán lelke hívja birokra kit ébren talál.
Volt-e ott kérdés: igen vagy nem feladni Szigetvárt—
Zrínyi lelke immár az Isten előtt.
És volt igen a kötél alatt ezerszám,
Millióknak az ágyútűz előtt.
S most odafenn egy asztalnál ülnek a hősök.*

*Áldd meg Uram imánk és bocsásd meg, ha kérdünk:
Ha meg kell halni érte lesz-e dicsőségünk?
De uram nem egy igaz van, ki szenved magyar szóért,
S ordít a csőcselék újra a bitóért.*

*De igent a székelynék, igent a Bácskára
Igent Felvidékre és igent Munkácsra,
Igent a szent magyar föld minden darabjára!
Igent az Istenre, igent az apákra,
Ne hozz fiam szégyent soha a hazádra.
Igent a hősöknek, igent nagyanyádnak,
Igent a temetők minden szent hantjának.
Igent fiam a bércre, igent Kolozsvárra,
Igent a fekete város fekete fiára.
Igent a lelkeknek, kik meghaltak hazáért,
Mindörökké igent Magyarorszáért!*

Deák István

~ ~ ~ ~ ~

Frigyessy Ágnes :

A szabadság minden előtt

— Első alkalommal mutatták be *A lyukas zászlót* Magyarországon —

„Szabad országban szabadon akarok élni” fogalmaz *Lassan György* szabadságharcos az 1956-os forradalomról és szabadságharcáról szóló szociopolitikai, történelmi filmben, a forradalom egyik túlélőjeként. *A lyukas zászlót (Torn from the Flag)* Magyarországon első alkalommal — nagy sikerrel — mutatták be 2009. július 25-én Egerben, a *Slowfilm Fesztivál* egyik versenyfilmjeként. A Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban, valamint Kanadában többszörös díjnyertes filmet első alkalommal mutatták be *Kovács Klaudia* szülővárosában.

A dokumentumfilm-thriller írója, rendezője és producere nemcsak hazajött, hanem hazaérkezett — mondta *Kovács Klaudia*, a filmbemutató után vele készült beszélgetés alkalmával. A művésznő 18 évesen hagyta el Magyarországot, s a *Duna Televízió* kérésére készített beszélgetéseket '56-os magyar szabadságharcosokkal. Ám az elkészült beszélgetéseket végül is a Duna Televízió nem közvetítette. Ekkor döntötte el *Kovács Klaudia* *George Adams*-sal együtt, hogy filmet készít e történelmi időszakról. 1998-ban kezdtek dolgozni a produkción, s érdekes módon nem *Kovács Klaudia* találta meg a neves szakembereket, hanem ő kereste fel őket, így a film alkotói között találjuk *Zsigmond Vilmos*, *Kovács László*, *Andrew Senyei*, *George Adams* Executive- és Társproducereket, *Hules Endre* író, rendezőt, *Honti Zoltán* operatőrt, *Tóth Kinga* produkciós munkatársát és *Chris Horvath* zeneszerzőt.

A lyukas zászló 2007. novemberében készült el, 55 perc archív anyag látható a filmben, s az 56-os szabadságharcról szóló remekmű közösségi összefogásból született: mintegy kétezer amerikai, kanadai személy, család, egyházi közösség, alapítvány támogatta a film elkészültét. *Kovács Klaudia* az est folyamán hangsúlyozta: — Noha a gyártás alatt Magyarországról is kértek támogatást, szülőhazája egy fillérrel nem járult hozzá a film sikeréhez. A művésznő „filmjével” szülővárosában sikerrel debütált, s jövőre szeretne részt venni a *Magyar Filmfesztiválon* is, ám mint mondta, komoly akadályokat kell leküzdeniük, hisz noha a filmkészítők magyarok, nem Magyarországon élnek, s magyarországi támogatásban sem részesültek.

A drámai fordulatokban bővelkedő alkotás 1945-től az 1991-ig tartó időszakot mutatja be, s az '56-os forradalmat nemzetközi-történelmi-politikai összefüggésbe helyezi. A magyar szabadságharcot a kommunista rendszer hanyatlásának elindítójaként mutatja be, mely kiemelkedő fordulópontot jelentett a demokrácia felé. A filmben különböző álláspontot képviselő személyiségek mondják el véleményüket, illetve szabadságharcosok elevenítik fel a heroikus- és tragikus pillanatokát. A filmben mindvégig megmarad a természetes feszültség az egymást gyorsan követő interjúalanyok gondolatait következőkben: megszólal és/vagy archív felvételen látható: *Habsburg Ottó*, *Ronald Reagan*, *Henry Kissinger*, *Pozsgay Imre*, *Mihail Gorbacsov*, *Berecz János* és több történész, valamint a forradalmárok közül *Lassan György*, *Szlama Árpád*, *Mismás György*, *Pongrácz András*, *Atkár Szilárd*, *Dózsa László* stb.

Talán a film legdrámaibb történelmi pillanata: a magyar forradalmárok segítséget várnak Nyugatról, a végsőkéig kitartanak, ám az soha nem érkezik meg. Ehelyett következik az orosz megszállás, megkezdődnek a börtönbe hurcolások, a kitelepítések, az akasztások és a tömeges menekülés Nyugat felé. *Berecz János* lerántja a leplet *Kádár János*ról, aki noha megmenthetné *Nagy Imre* mártírtársát a kivégzés elől, két miniszterelnöke nem lehet egy országnak...

S a film legdrámaibb személyes pillanata, amikor *Szlama Árpád* beszámol élete legmegindítóbb élményéről: 26 éves fiatalemberként került börtönbe, s amikor szabadult, 40 esztendő férfi tekintett rá vissza a tükörből. Az örület és az összeomlás helyett azonban megmenti egy asszony és gyermekének szeretete... *Dózsa László* sorsa is hihetetlenül drámai: elmeséli hogyan lövik a tömegsírba, s onnan, mint élő halott hogyan mászik ki és jut el egy kórházba, ahol megmentik az életét...

Őszinte nyíltsággal beszél a filmben *Mismás György*, akinek egész családját elhurcolták a Gulágra. Elmeséli, hogyan tették tönkre apját a kommunisták: 5 kilós súlyt helyeztek a herezacskójára, melynek súlya alatt természetesen elvesztette egészségét. *Szlama Árpád* pedig arról a pillanatról számol be, amikor a börtönben ÁVO-s nők felizzgatták meztelen testüket dörgölve az ő testéhez, majd a himesszőjébe dugott üveg-csővet szétverték a testében. A film szereplői, élő koronatanúk — nagyon helyesen — nyílt őszinteséggel beszélnek a kommunista terror eme rémes gáztetteiről.

Kedves olvasóimnak felteszem a következő kérdéseket: — Vajon él-e még az az ÁVÓs nő, aki emberi méltóságában meggyalázta *Szlama Árpád* szabadságharcost? Ha igen, mivel foglalkozik? Élnek a főbelövők, akik megvárták, hogy a magyar

fiatalok betöltsék a 18. életévüket, majd lelőtték őket. Él-e még az a pribék, aki rálőtt Dózsa László szabadságharcosra? Élnek-e a fekete autós ÁVÓ verőlegényei? S ha igen, mivel foglalkoznak?

A lyukas zászló ezidáig 17 nemzetközi filmfesztiválon mérette meg magát, eddig 6 díjban részesült. Kovács Klaudia filmrendezőnek, producernek azonban az egyetlen a legnagyobb elismerést, ha filmjét, *A lyukas zászlót* idehaza is megismerhetnék a nézők: fiatalok és idősök egyaránt. Mert az '56-os szabadságharc és forradalom a magyar történelem kiemelkedő eseménye. Leveretésekor és elárultatásakor a világ nagyvárosaiban szimpátiatüntetések tartottak! Ne csak mások legyenek büszkék forradalmárainkra és forradalmunkra! Itthon is kapja meg méltó elismerését e történelmi film! Szeretném hinni, hogy Kovács Klaudia és a film alkotói „proféták” lehetnek saját hazájukban!

~ ~ ~ ~ ~

Frigyessy Ágnes :

A Kárpát-Haza Temploma a magyar nép erejéből és hitével épül

*Ahogy a kemence a búzaszemekből kenyeret éget, ugyanígy érleli eggyé az ide látogató lelkeket
felekezeti hovatartozástól függetlenül ez a búzaszem alaprajzú kemence-templom*

Kicsi templom épül Verőce mellett, a Katalin-völgyben, immár ötödik hónapja. Isten és ember hajléka. Isten háza, hol az ember békére, nyugalomra, szeretetre, belső hitre és a Mindenhatóra talál. Kőre kő épül, a szeretet-forrás pedig még több szeretetet gyűjt. Sorra érkeznek az önkéntes adományozók, e cikk szerzője szemtanúja, amikor megérkeznek a *Szkíta motorosok*. Ki követ pucol, ki a területet tisztítja meg a gáztól. A szkíta motorosok erejüket, munkájuk verítékét áldozzák a templom köveinek falaiba. *Maczkó Mária* népdalénekes két angyal szoborral és tiszta hangjával érkezett a napokban. A *Mikes International* munkatársai — *Farkas Flórián* és felesége, *Csanády Ágnes* református tiszteletes két gyermekével, és a Nagymamával egyenesen *Hollandiából*, *Hágából* utazott Verőcére. Ahol magyarok élnek, mindenhol *nyomot kellene hagyni* egy ehhez hasonló templomocskával — mondja a református lelkész. Másnap *Klopfer Győző* váci bútor- és fajték-készítő mester adománya érkezik, egy hatalmas, akác-rönkből és fenyőből készített fedett pad a megfáradóknak. A négygyermekes családa tiszta kék szeme ragyog. Kérdésemre hangsúlyozza: örül, hogy ennyivel hozzájárulhat a majdani templomba érkezők kényelméhez. Mint kiderült, legkisebb gyermekét, aki jelenleg egy hónapos, ebben a templomban szeretné megkereszteltetni. Harmadnap megérkezik *Juhász Árpád* az *Erdélyi Gyülekezet* presbitere, aki egész délelőtt követ pucol. Nincs megállás. Kőre, kő kerül, Isten temploma pedig épül.

A templom-építő, *Bethlen Farkas*, Verőce polgármestere pedig mindenkit szeretettel fogad. A templom-építés folyamatában persze elsősorban nem a polgármester, hanem a hívő ember szeretete és hite nyilvánul meg. Vallomásaiban így rögzítette a születés ihletének pillanatát: „*Verőce a Duna-kanyar egyik szép települése, ahol élek és dolgozom. Állók a Katalin pusztára vezető út mentén, a Lósi-völgyben és tekintetem megakad egy erdővel borított kis hegyecskén. Hosszan nézem a helyszínt és valami megindul a lelkemben. Kicsi népünk morálisan nagyon mélyre süllyedt — a tisztesség-, a becsület-, a hazaszeretet és a munka területén. Oly mélyre, hogy az ember már nem tud mit tenni, csak azt gondolja, szakrálisan történhet valami. Népünk felemelkedéséért viszont imádkozni tudunk. Építsünk hát egy templomot — Kárpát-Haza Templomát — ahol állandóan összegyűlhetünk és imádkozhatunk Hazánk feltámadásáért.*”

A Kárpát-medencét kenyérkaréj formában körbeölelő hegyvonulatok varázslatos tájat és embereket őriznek. Ugyanígy szeretné őrizni és eggyé kovácsolni az itt élőket ez a *pici Isten-hajlék* a dombtetőn a fák közé bújva, akár a kovász, mely szinte láthatatlanul érleli a kenyér tésztáját.

Nem is olyan régen a „*mindennapi kenyeret*” mindenki maga sütötte kemencéjében. Nem is olyan régen a búzát, mely minden egyes szemében Krisztus arcát hordozza „*életnek*” hívtuk. Ahogy a kemence a búzaszemekből kenyeret éget, ugyanígy érleli eggyé az ide látogató lelkeket felekezeti hovatartozástól függetlenül ez a *búzaszem alaprajzú kemence-templom*.

Az egyszerű hófehér falak és boltozat között színes üveg-ablaksor feszül majd, melyen honfoglaló eleink páratlanul gazdag díszítőművészete jelenik meg fénybe öltöztetve. Középpontban, az álmában égbe emelt *Emese*, akitől a monda szerint az *Árpád ház* származik, mely család 400 éves uralkodása alatt a legtöbb szentet adta Európának és a világnak.

Van tehát kikre büszkének lennünk történelmünkben, de ugyanilyen büszkeséggel tölthet el minket az is, hogy itt és most szeretetből és összefogással megépülhet Isten Háza — mondja *Szűcs Endre* és *Tóth Péter*, a templom építő-mesterei.

A magyar zászló a 2009. március 21-i alapkövetéltől óta ott leng a hegyecske tetőpontján. A *Julianus Barát Alapítvány* azóta megvásárolta a területet, kiépítette az elektromos hálózatot és elkészítette a templom terveit. A templom a magyar nép közös erejéből és hitével épül. Bethlen Farkas és az önkéntes szervezők továbbra is segítséget kérnek kicsiktől és nagyoktól, fiataloktól és idősektől. Segít a szellemi- és fizikai munka, a tárgyi- és a pénzbeli adomány, a szervezői tevékenység.

Bethlen Farkas, a templom megálmodója és építője nem sürgeti a munkálatokat, a Gondviselésre bízva a felépülés folyamatát, mert mint mondja, amíg idezarándokolnak az érdeklődők és a hívek, növekszik a szeretet és egyre többfelé viszik e kicsi templom felépülésének csodáját és jóhírét. Bethlen Farkas elmondhatja *Reményik Sándorral* együtt: „*Az én szívem is álmok temploma/ És Isten minden templomban lakik.*”

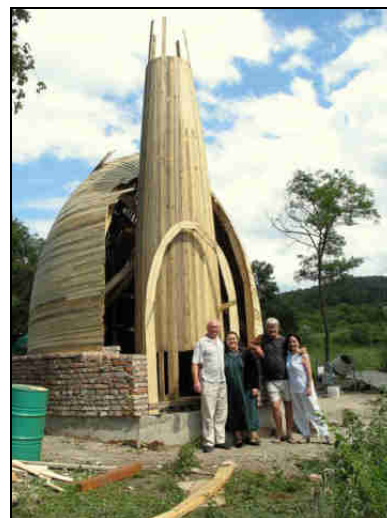
A templom terve — makett

Önkéntesek kaláka munkával építik a templomot

Alapkő

Az épülő templom

Információs tábla

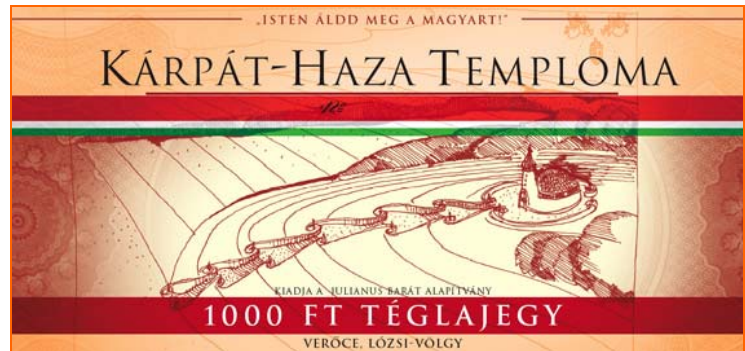

A templom-építő Bethlen Farkas vendégekkel, Csanády Ágnessel, Emmával és Ambrussal

TÁMOGATÁS

A Kárpát-Haza Temploma támogatható önkéntes kalácsa-munkával, *téglajegy* (sorszámozott) vásárlásával (1.000 Ft/db), valamint pénzadománnyal. Versegyháza és Vidéke Takarékszövetkezet. Kedvezményezett: Juliánus Barát Alapítvány. Számlaszám: 66000145–11073945 Közlemény: Kárpát-Haza Temploma. *Külföldről euro- és dollár átutalással:* Magyar Takarékszövetkezeti Bank Rt., H-1122 Budapest, Pethényi köz 10. Bank BIC-kód: TAKBHUHBXXX. Kedvezményezett: Julianus Barát Alapítvány. Számlaszám: IBAN HU6266000145–11073945. Közlemény: Kárpát-Haza Temploma.

Honlap: <http://www.karpat-haza.hu>

~ ~ ~ ~ ~

Frigyessy Ágnes :

Egy hétre ismét leomlanak a határok

Indul a IX. Magyar Sziget Verőcén

Idén kilencedik alkalommal szervezik meg a leghíresebb nemzeti ifjúsági fesztivált 2009. augusztus 4-11 között Verőcén, a Csattogó-völgyben — jelentette be Toroczkai László, a Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Mozgalom alapítója, ma már tiszteletbeli elnöke a 2009. július 31-én Budapesten tartott sajtótájékoztatón.

Mint mondta, a *Magyar Sziget* Fesztivált mindig támadások keresztüztében szervezték, idén egy néhány éve Verőcére költözött, feltehetően baloldali lakos szervezett kampányt ellenük, s nyilatkozott a *Kossuth Rádió*ban, ám a hisztériakeltése nem járt sikerrel. Mint minden évben, idén is *Bethlen Farkas*, Verőce polgármestere, a Fesztivál fővédnöke, valamint *Poldauf Gábor*, Kismaros polgármestere nyitja meg az egyhetes nemzeti táborát augusztus 4-én. Toroczkai felidézte azt a néhány évvel ezelőtti árvízi időszakot, amikor Verőce és Kismaros lakossága nem szenvedett árvízi károkat, mert a Hatvannégy Vármegyes fiatalok reggeltől estig hordták a homokzsákokat, megmentve ezáltal a két község lakosságát a súlyos anyagi károktól.

Toroczkai László rámutatott: mintegy 10-15 ezer embert várnak a Kárpát-medencéből, az elszakított területekről. Idén első alkalommal spanyol diákok külön busszal érkeznek Verőcére, a táborba. A IX. Magyar Sziget Fesztivál mottója: *Egy hétre ismét leomlanak a határok*. Ebben az évben két tematikus napot is szerveztek, az egyiket a *Rongyos Gárda* jelentőségéről, a történelmünkől kicenzúrázott eseményről lesz szó, a *Pálos napon* pedig a Pálos magyar rendről, valamint Pilis titkairól hallgathatnak előadásokat az érdeklődők.

Idén első alkalommal ülnék *közös kerekasztalhoz* a lengyel, a spanyol, angol, horvát, flamand és természetesen a magyar ifjúsági szervezetek képviselői. A *Nemzeti Rock* megszokott együttese ismét idén is fellépnek, köztük lesz a *Kalapács*, a *Beatrice*, a *Kormorán*, a *P. Mobil*, a *Hungarica* és az *Ismerős Arcok* stb. Lesz haditorna bemutató, íjászkodás, kézműves foglalkozás, borkóstoló stb.

Már a nulladik napra (augusztus 3.) várják azokat, akik szeretnének segíteni a színpad építésében, valamint az utolsó napon 1500 Ft-os, kedvezményes áron látogatható a Fesztivál. A Magyar Sziget egyhetes programját hasonló lendülettel és lelkesedéssel szervezik, mint eddig minden állami támogatás nélkül, ennek ellenére a szervezők nem emelték a tavalyi jegyárakat. Toroczkai László és *Zagyva Gyula* HVIM elnök, főszervező hangsúlyozták: már megszokták, hogy a semmiből kell várat építeniük, de mint mondták viccesen, ez a „szakterületük”. A Sziget bejáratánál idén is elhelyeznek majd egy *Nagy-Magyarország* térképet, amelyen be lehet jelölni, ki honnan érkezett. A Magyar Sziget Fesztiválról további részletes tájékoztató a <http://www.magyarsziget.hu> honlapon olvasható.

A sajtótájékoztató végén Toroczkai László bejelentette: feljelentést tesznek *Draskovics Tibor* igazságügyi és rendészeti miniszter ellen rémhírterjesztés, rágalom, és becsületsértés miatt, *Budaházy Györgyöt* és társait ugyanis *leterroristázta* a magas beosztású politikus.

~ ~ ~ ~ ~

Frigyessy Ágnes :

Negyedmillióan vettek részt a Magyarok Szövetsége Országos Gyűlésén Bösztörpusztán

A média-érdeklenség teljeskörű utasított szabotálása mellett, ugyanakkor rendkívül nagy társadalmi érdeklődés közepette szervezte meg az ország legnagyobb találkozóját a *Magyarok Szövetsége (MSZ) 2009. augusztus 21-23-án Kunszentmiklós-Bösztörpusztán*. A számok önmagukért beszélnek: mintegy negyedmillióan látogattak ki az elmúlt hétvégén az MSZ Országos Gyűlésére az alföldi pusztára.

Vukics Ferenc, a Magyarok Szövetsége elnöke érdeklődésekre elmondta: — Megalakulásuk óta mintegy 1300 településen több mint 600 helyi szervezet alakult százezer taggal, melyből tízezer tag aktív. A Magyarok Szövetsége országos találkozásán a *Pusztagyűlésen* 100 neves tudós, közéleti személyiség előadását hallgathatták meg az érdeklődők. Felsorolni is sok, mi minden került terítékre a három nap alatt, de volt *ezer őstermelő és kézműves országos vására*, *Magyar Találmányok Háza*, a legfrissebb magyar találmányok bemutatója. A *Nemzeti Könyvnapok*, *Nemzeti Könyvkiadók* találkozásán neves írókkal, költőkkel találkozhattak az odalátogatók. A *Nemzeti Filmszemlén* kiosztották a *Szilaj Csikó Díjat*, s bemutatták az elmúlt öt év legjobb magyar filmjeit. Megszervezték a *kárpát-medencei táncgyűttesek* találkozását, a harcos magyarok, *harcművészeti* bemutatóját, több tízezer magyar történelmi, települési és nemzetzászló találkozását. Felvonult a *Magyar Nemzeti Lovas Diszalegység* több száz lovassal, valamint volt lófuttatás és lóvásár.

Kezdetben hétszáz önkéntes, a harmadik nap már hétezer önkéntes segítette a Találkozó sikerét. Kilencven asszony és tíz férfi pucolta a burgonyát és készítette naponta az ebédet a *Főzzük ki együtt*, *Magyar Ízek* találkozásán, ahol 5000 literes bográcsokban főztek az asszonyok, illetve a szakácsok. A háromnapos magyar-magyar találkozón kisütötték az *Ország Kenyerét*.

A *Nemzeti Érdek Program* bemutatóján hat óriás sátorban mutatkoztak be a 13 tagozat képviselői. A 850 civil szakértő hét hónapos munkájának eredményeképp a Magyarok Szövetsége Országos Gyűlése *Kiáltványt* tett közzé, melyben felszólítják az államfőt, az országgyűlést és a kormányt, hogy október 23-ig kezdje meg az *alkotmányos rend helyreállítását*. Amennyiben a hatalmon lévők nem ismerik el a magyar alkotmányosságot, nem indítják el a jogfolytonosság helyreállításának folyamatát 2009. október 23-ig, akkor *alkotmányjogi jogos védelemre, polgári engedetlenségre* hívunk mindenkit — olvasható a dokumentumban.

A Magyarok Szövetsége Országos Gyűlésére „*Ki vagy VUKICS?*” címmel életrajzi kötet, valamint DVD jelent meg, amelyben Varga Domokos György újságíró faggatta Vukics Ferencet életéről, pályájáról, küldetéséről.

A rendezvényről további információt, illetve rengeteg gyönyörű képet a Magyarok Szövetsége honlapján lehet találni:

<http://www.magyarokszovetsége.hu/>

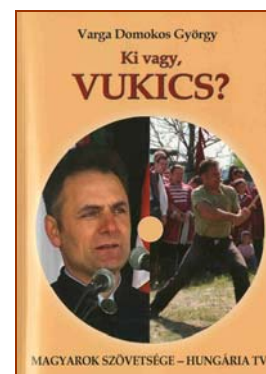

Barantások

Vukics Ferenc, a Magyarok Szövetsége elnöke:

„Minden magyar felelős minden magyarért”

Varga Domokos György

Ki vagy, VUKICS?

~ ~ ~ ~ ~

Frigyessy Ágnes :

XI. Szent István-napi Néptáncatalálkozó Erdélyben

Tizenegyedik alkalommal szervezték meg a *Szent István-napi Néptáncatalálkozót* 2009. augusztus 20-24-e között Erdélyben, kolozsvári központtal. A négynapos találkozó ünnepi nyitó-gálával vette kezdetét a kolozsvári *Magyar Operában*, majd naponta más-más helyszínen: *Bánffyahunyadon*, *Zsobokon*, *Kidén*, *Magyarfenesen*, *Kalotaszentkirályon* követte népviseleti felvonulás és gálaműsor. A táncsoportokat mindenütt nagy szeretettel fogadták.

A Szent István-napi Néptáncatalálkozó résztvevői, mintegy 200 táncos népviseleti felvonulást tartott Kolozsvár belvárosában az utolsó napon. A táncosok zavartalan menetét — példaértékűen — biztosította a román rendőrség. Sajnálatos módon Kolozsvár magyar lakosságának jelentős része távolmaradt ettől a nem mindennapi eseménytől, pedig aki az utcán várta a néptánc-találkozó résztvevőit, spontán táncbemutatóban is részesült a Szent Mihály templom mellett.

— Istentől kapott tehetségüket mutatják meg ezek a fiatalok Szent István napja alkalmával — mondta szentbeszédében Kovács Sándor, a *Szent Mihály templom* főesperese augusztus 23-án az ünnepi szentmisén, aki hangsúlyozta: — Szent István király országot alapított és beillesztett minket, magyarokat a keresztény népek közösségébe. Művét igazolja a történelem, mert itt vagyunk, pedig nálunk nagyobb népek tűntek el a történelem viharaiiban. A főesperes hangsúlyozta: — Szent István királyra emlékezik az *Erdélyi Egyházmegye* szeptemberben *Gyulafehérváron*, amikor az egyházmegye 1000 éves fennállását ünnepli.

Délután a táncosok Kalotaszentkirályra igyekeztek, ahol a falu lakossága — *Póka András György* polgármesterrel, *Szilágyi Mátyás* főkonzullal és *Szűcs Zoltán* konzul vezetésével — ünnepi díszben várta a fellépőket. A Fesztiválon bemutakoztak az erdélyi táncegyütteseken kívül *Szerbiából*, *Horvátországból*, *Magyarországból*, *Szlovákiából*, és *Olaszországból* érkező tánc-csoportok. A szárd *Gruppo Folk L'Assemini* együttes vezetője elmondta: ők nem az autonómiáért, hanem a teljes függetlenségért küzdenek Olaszországon belül *Szardíniában*. Az együttes különleges színfoltot jelentett a kisebbségi táncsoportok között.

A nagysikerű Néptáncatalálkozót tizenegy évvel ezelőtt *Pillich László* kezdeményezésére szervezte a *Heltai Gáspár Könyvtári Alapítvány*, melynek vezetője, *Pillichné Katalin* fontosnak tartja a tánc-kultúra művelését és átadását a fiataloknak. Pillich László az *önszerveződés* és a *kulturális autonómia* fontosságát hangsúlyozza, miközben utazunk Kalotaszentkirály felé. A házaspár lelkes szolgálatának következménye, hogy ma már fiuk, *Pillich Balázs* a táncatalálkozó másik szervezője, a *Szarkaláb Együttes* vezetője. Fiatal táncosokkal beszélgetve, megtudtam: ők nem diszkóba járnak szórakozni, hanem a néptánc adja nekik a szórakozás örömét. Valahogy így is lehet a néptánc szeretete és gyakorlása által — kultúra-örzövé válni.

Felvonulás Kolozsváron

Lányok fésülködnek

Magyar tánc Kolozsvár főterén

~ ~ ~ ~ ~

Vigh Szabolcs :

Egy „szürke egér” lavírozása a kommunista diktatúrában¹

— Harmadik út ‘Hitvallók és Ügynökök’ között —

Bevezetés

1956-ot a Kádár korszak követte. Az ’56-os hősök és áldozatok állnak az egyik oldalon, a hóhérok és árulók pedig a másikon. A két kis csoport között számszerűleg a legtöbben vannak a túlélők. Nagyon sokan próbálták magukat felszínen tartani anélkül, hogy behódoltak volna. Mindenki sajátos egyéni módon igyekezett a kommunizmust túlélni több-kevesebb szerencsével és sikerrel, én is.

1976-ig Magyarországon éltem, és mint szürke kis egér egy voltam a sok millió lavírozó magyar sorstársam közül. Az ilyen szürke kis halak akkor sem voltak túl érdekesek és ma sem. Ezzel a visszaemlékezéssel fel szeretném hívni a figyelmet arra a sokmillió „szürke” magyar kisemberre, akik nem feltűnő hősök, szörnyeteg hóhérok vagy összeroppant árulók voltak, hanem akik próbáltak és akartak túlélni. Akik 40 év elnyomás után megérték ugyan nem a paradicsomi, hanem a hepe-hupás szabadság felvirradását. Ezeknek a szürkéknek a ‘harmadik’ útját próbálom saját emlékeim felidézésével érzékelhetővé tenni. Felhasználok ehhez az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárából (ÁBTL) kikért, rám vonatkozó anyagot (350 oldalt).

Háttérmegvilágításként pedig utalok Tabajdi-Ungváry: *‘Elhallgatott múlt, A pártállam és a belügy’* (2008) c. művére. Ez a több mint 400 oldal terjedelmű munka a belügyi hatóságoknak csak az egyházzal kapcsolatos tevékenységével 80 oldalon át foglalkozik.

1956 őszén a budapesti Központi Szemináriumban negyedéves bentlakó teológus voltam, utána pedig katolikus papként működtem 1976-ig, amikor Hollandiába emigráltam. Párhuzamba állítom életmenetemet és próbálkozásaimat azzal a ma már ismert gondossággal, amivel a BM-ÁEH tartott szemmel, illetve akadályozta újból és újból az egyház megújítása érdekében tett próbálkozásaimat és kezdeményezéseimet.

1. Részvétel a forradalomban, letartóztatás és szabadulás

Legjelentősebb 56-os tevékenységem az ÁEH-ban őrzött titkos iratok megszerzésének megszervezésében és lebonyolításában történő kezdeményező részvételben állt, amit Mindszenty bíborosnak az akkori kormánytól elnyert meghatalmazása birtokában hajtottunk végre november 3-án. Mindezt már a *Vigilia* 2008. januári, valamint az *Új Ember* 2008. október 26-i számában megjelent cikkeimben részletesen leírtam. Úgyszintén a Lénárd Ödön alapítvány, *‘Magyar Katolikus Egyház 1956’* c. évkönyvében (2007) megjelent tanulmányomban: *‘Az Állami Egyházügyi Hivatal elfoglalása 1956 november 3-án’*.

Emiatt tartóztattak le, ami a ‘Hívő’ fedőnevű ügynök (aki a Központi Szeminárium rektorhelyettese volt) 1957. május 3-i jelentése (ÁBTL-3.1.5.-O-9969) nyomán június 17-én történt. A jól ismert Gyorskocsi-utcai politikai vizsgálati börtönbe vittek, ahol szerencsémre egy cellába zártak egy az 50-es (Rákosi) évek idején már börtönt járt újságíróval. Tépeldéseimre, hogy mit tegyek, ha társaimról faggatnak, mint idősebb tapasztalt róka azt tanácsolta, hogy mindent tagadjak le. Akármit vallasz, azt mind ellened fogják használni, mondta. Hallgattam rá és ez bizony nagyon is előnyömre szolgált. Egyik társammal pl. megbeszéltük, hogy én őt nem láttam az ÁEH épületében. Mikor szembesítettek vele ő bevallotta én viszont letagadtam. Akárhogy is kiabált a nyomozó, a szembesítés eredménytelen maradt. Az sem került a vádiratba, amikor egy másik társam, nyilván tájékozatlan naivságból bevallotta, hogy ‘57 februárjában megmutattam neki az ún. ‘Péter levél’ nevű brosrát, melyben az úgymond ‘ellenforradalmi’ események voltak naplószerűen leírva (ÁBTL-V-142296). Ezt is letagadtam és kitartottam amellett, hogy társam rosszul emlékezik. Ez a tagadás úgy vált előnyömre, hogy mint november 4-e utáni cselekmény elbírálásomat nem súlyosbította.

Elhangzott 2008. október 19-en a vianeni Magyar Otthonban, a Hollandiai Magyar Szövetség és a Hollandiai Mikes Kelemen Kör közös Október 23-i innepségén. — Mikes International Szerk.

¹ Az 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutató Intézete 2006-07—ben életinterjút készített velem az Oral History Archív számára. Az interjú szerkesztett változata a következő honlapon található meg: <http://www.rev.hu> MAGÁNTÖRTÉNELEM címszó alatt.

A népbíróági kihallgatásom előtti napon, december 10-én, a Markó utcai fogházban váratlanul két BM nyomozóhoz vezettek le, akik beszélni akartak velem. Mire számítok kérdezték? Fel fognak menteni — mondtam — mert a törvényes kormány jóváhagyásával hajtottam végre Mindszenty utasítását. Majd felébredek naivságomból — válaszolták — mert 4 évre fognak bevágni a szegedi csillagbörtönbe. (Ez nem hangzott lehetetlennek, mert negyedrendű vádlott voltam a 17 közül). De ők tudnak segíteni, ha én is adok valamit. Mit kérnek, kérdeztem? Hát nem hajasbabát, válaszolták ingerülten, hanem hogy adjak jelentéseket a társaimról. Erre nem vállalkoztam. Legnagyobb megkönnyebbülésemre, másnap a tárgyaláson az ügyész szólította fel ügyvédemet, hogy kérje szabadlábra helyezésemet. Az ítélet kihirdetésekor négyet félrevezetőnek neveztek ki, akiknek életfogytiglant, 10, 5, és 4 évet adtak, a többi 13 'megtévesztett' azonban szabadlábra helyezték és csak enyhé ítéleteket kaptak. Velem szemben pedig megszüntették az eljárást.

Hogy mindez nem volt véletlen, azt csak itt Hollandiában tudtam meg. Aggódó szüleim, akik 1956-ban Hollandiába menekültek, összeköttetést találtak a nijmegeni katolikus egyetem nemzetközi jog professzorához, a ferences pater Dydimus Beauforthoz, aki a felsőház tagja is volt és Hollandiát az ENSZ általános közgyűlésein képviselte. A magyar ENSZ képviselőnél csendes diplomáciával elért közbenjárásának volt köszönhető, hogy a 'második Mindszenty pernek' készülő kirakatper a legtöbbször viszonylag könnyen úsztuk meg.

Az újságíró tanácsa után ez egy újabb szerencsés tényező volt 'szürke' életutamon.

A Markó utcai börtönben együtt voltam harcoló corvinistákkal, csepeli munkástanács, keresztény front, nemzetőrség vezetőségének tagjaival. De egyszerű forradalmi vagy nemzeti bizottsági vagy keresztény párti tagokkal is. Rajtuk keresztül ismertem meg belülről a forradalom sokféle arcát és lefolyását. Igen gazdag élettapasztalatot gyűjthettem össze ezen a pár hónapos 'rácsos akadémián'.

Kiszabadulásom után felkerestem börtöntársaim hozzátartozóit. Többek között azokat a katonatiszteket is, akik Mindszentyt szabadították ki és őrizték, valamint a mi ÁEH-s akciónkat is biztosították. Egész életemre megjegyeztem Tóth József százados csalódott kijelentését: „Mi kiálltunk az egyház mellett, de a püspöki kar most körlevélben támogatja az államot, amely erőlteti a parasztokat, hogy birtokukat adják be a közösbe, pedig az egyház — tudtommal — védi a magántulajdont. Nagyon kiábrándító, hogy megalkusznak.“

Ennek hatására döntöttem el véglegesen, hogy ha az erőszak és túlerő miatt már nem bölcs tiltakozni, akkor legalább hallgatok és passzívan tiltakozom. Emellett 20 évig tartó lavírozásomban mindvégig kitartottam.

2. Következetes helytállás '58-tól '63-ig

Kiszabadulásom után békés úton igyekeztem helytállni. A Kádár-diktatúra az ismert kollaboráns békepapi rendszer támogatásához a papnövendékek együttműködését is meg akarta szerezni. 1958 májusában az ún. 'békegyűlésre' mint passzív résztvevő még elmentünk volna, de három társunktól aktív részvétel is kívántak, amit ők megtagadtak és megtorlasként súlyos büntetést róttak ki rájuk. Mikor ezt a Központi Szeminárium ebédlőjében vacsora után kihirdették, felálltam és azt mondtam, hogy én sem érzem magam kevésbé hibásnak mint ők, s ha nekik menniük kell, akkor én is bejelentem távozásomat. Erre felzúdult az egész ebédlő, odajöttek hozzám, Szabi nem menj vagy pedig mi is megyünk, mondták. Ezután az egyes évfolyamok tiltakoztak a rektornál, aki végül is visszavonta a büntetéseket és három társunk maradhatott.

Persze az ÁEH és a békepapság ebbe nem nyugodtak bele. '59 január végén újabb békegyűlést tartottak, amire a legtöbbször már el sem mentek. Erre 14 ún. hangadót távolítottak el. A többiek tiltakoztak ez ellen és nem voltak hajlandók tiltakozásukat visszavonni. Erre 62 teológust tettek ki az utcára. A szeminárium szinte teljesen kiürült.

Újból szerencsém volt, mert egy héttel a békegyűlés előtt vidékre helyeztek káplánnak és megúsztam az eltávolítást.

A kirúgottak továbbképzését és titkos felszentelését Tabódy István szervezte meg, akit ezért 1961-ben 12 évi börtönre ítélték. Az egyik oktató, Hrotkó Géza osztálytársam pesti lakásomban lakott nagyszüleimmel együtt, onnan vitték el és ítélték 3 évre. Minderről tudtam, de már nem vettem benne részt, csak vészjeleket továbbítottam időnként kirúgott osztálytársaimnak.

Túlélésem történetében sajátos mozzanat, amikor ebben az időszakban különböző szálak kapcsolódtak össze. Miközben én egy nógrádi faluban voltam káplán, a BM már 1959 júniusában figyeltette pesti lakásomat, ahol a kirúgott központista osztálytársam is lakott, aki a titkos teológiai képzés egyik vezetője volt. A megfigyelési jelentéshez meglepő módon egy kézírásos melléklet van csatolva: „Kapcsolatai: Sas-örs“ címmel. E címszó alatt pedig azoknak a középiskolai osztálytársaimnak nevei olvashatók, akikkel az 50-es évek elejétől illegális ifjúsági csoportmunkában, cserkészlet formájában vettem részt. Az egyik csoport neve Sas-örs volt és a név szerint felsorolt társaim úm. Báldi Tamás, Ginter Károly, Kádár Ágoston, Alföldy Géza ennek szintén tagjai voltak. (ÁBTL 3.1.5.-O-11522/4). De hogyan jutott a BM arra a gondolatra, hogy a Vigh Szabolcs lakásában folyó illegális teológusképzést összefüggésbe hozza azzal az illegális Pilis nevű cserkészcsapattal, melyet az ötvenes évek elején Ördögh János volt piarista hittanár szervezett meg?

A választ Pomogáts Béla piarista diáktársam 1959. május 6-án tett tanúvallomásában találtam meg. Ő itt elmondja, hogy Ördögh második csoportját Vigh Szabolcs vezette és tagjai Alföldy Géza, Báldi Tamás, Ginter Károly stb. voltak. (ÁBTL 'Árulók' c. dosszié 3.1.5.-O-10847).

Tomka Ferenc (Halálra szántak mégis élünk 176. o.) és Mészáros István (...Kimaradt tananyag... II. 180. o.) egyaránt beszámolnak arról, hogy a BM 'Fekete Hollók' fedőnevű akciója során 1960. novembere és 1961. februárja között 1000 lakásban tartott házkutatást és 800 személyt vett őrizetbe, hogy az összes illegális egyházi csoportot felszámolja. Amikor ezt az akciót még csak előkészítették, akkor 1960. március 31-én Pomogáts Bélától egy újabb 21 oldalnyi kézzel írt önvallomást csikartak ki, mely a 'Fekete Hollók' c. csoportdossziében található meg. Pomogáts itt két gépelt oldal terjedelemben részletesen ismerteti az Ördögh által vezetett csoportmunka szervezetét, az ott folyó hittanoktatást és világnézeti képzést. Azt is elmondja, hogy értesülései alapján Alföldy Géza, Báldi Tamás, Ginter Károly és Vigh Szabolcs továbbra is kapcsolatban és barátságban vannak egymással. (ÁBTL 3.1.5.-O-11802/2). Megjegyzem, hogy ekkor már nem kiskorú középiskolás diákok voltunk, hanem mindannyian végzett diplomások. Kézenfekvő tehát, hogy a Nógrád megyei Rendőrfőkapitányság Politikai Osztálya mindezek alapján 1960 novemberében figyelő dossziét nyitott rólam. (ÁBTL V 142296).

A leírt országos 'nagy begyűjtést' egyenlőre megúsztam, de jött helyette más. 1961 tavaszán az endrefalvai plébánián falbontás közben találtak egy rozsdás világháborús orosz géppisztolyt, 'davaj-gitárt'. Kiszállt a rendőrség, kihallgattak. Tudtam a pesti házkutatásokról, meg több központista társam letartóztatásáról. Gondoltam, hogy a géppisztoly most jó ürügy lesz arra, hogy engem is elvigyenek fegyverrejtegetés miatt. De ezt is megúsztam. A BM ugyan betervezte, hogy 1961. július 14-én 13 órakor ki fognak hallgatni „beszervezés és megismerés céljából”. Erre azonban nem került sor, mert Szeifert J. rendőr őrnagy nevemet a kihallgatandók listájáról saját szignójával kihúzta. (ÁBTL 3.1.5.-O-11522/3)

Tehát nem hallgattak ki sem a régi Pilis ügyek, sem a Tabódy féle titkos papképzés miatt. Gondolom azért, mert az illegális Pilis cserkészlet Pomogáts első vallomása és Ördögh János kihallgatása után már 1959-ben leállt. A Tabódy ügyben pedig nem vettem részt aktívan, csak a lakásomat használták.

Tulajdonképpen miért nem mentem szüleimmel 1956-ban Hollandiába, hiszen apám többször bejött a szemináriumba és próbált erre rábeszélni? Akkor úgy éreztem, hogy mint jövőd papnak most éppen Magyarországon van a helyem, ahol az embereknek nehéz a sorsuk. Hiszen ma is vannak diplomás fiatalok, akik önként vállalkoznak arra, hogy pl., mint orvosok fejlődő országokba menjenek és hivatásukat ott igen nehéz, sokszor veszélyes körülmények között gyakorolják. Mint kis hal szolidáris akartam maradni bajtársaimmal, forradalmi harcostársaimmal. Bíztam abban, mint akkoriban sokan mások, hogy békés úton sikerül majd lassacskán valamit megvalósítani a forradalom célkitűzéseiből.

3. Konszolidáció és enyhülés a '63-as amnesztia után

A következőkben bemutatom azt a párhuzamot, ahogyan az akkori törvényes keretek között próbáltam a lehető legtöbbet elérni, miközben a BM továbbra is állandóan szemmel tartott. Annál is inkább, mert elhatároztam, hogy nem működök együtt a békepapokkal és beszervezni sem hagyom magam.

Tabajdi-Ungváry állapítja meg, hogy a BM 1968-ban kb. 5500-5700 személyről szóló figyelő dossziét tartott nyilván. Ezek 90-92%-a passzív személyekből állt, akik múltjuk miatt kerültek a listára, de már nem voltak aktívan rendszerellenesek. A megfigyeltelen belül 427 volt egyházi személy (ez majdnem 10%) és ezek közül 113-an éltek Budapesten. (im. 180-181. o.) Azt is elmondják, hogy a kb. 5500 beépített ügynökből 380, illetve 1977-ben már 421 az egyházi reakció elhárítására volt ráállítva (im. 191. és 286. o.).

Az 1963-as amnesztia után már sokan kaptak útlevelet, hogy 56-ban disszidált rokonaikat meglátogathassák. Az én útlevelekérelmemet minden indoklás nélkül újból és újból elutasították. 1964. október elején behívtak az útlevélosztályra. A 'beszélgetés' 4 óra hosszat tartott és lényege az volt, hogy a nyomozó tudna nekem segíteni, ha én is segítek neki. Ezt a második beszervezési kísérletet is kerek perec elutasítottam. Önbizalmat adott az a tapasztalat, amikor a bírósági tárgyalás előtti napon a nyomozók 4 évvel fenyegettek, másnap pedig mégis szabadlábra helyeztek. Saját bőrömmön tapasztaltam meg, hogy még a kis ujjamat sem szabad odaadni. Mondanom sem kell, hogy fellebbezésemet újból elutasították, tehát nem kaptam útlevelet.

Hamarosan ezután, már '64 október 27-én 'Tóth Péter' fedőnevű hálózati ügynök utasítást kapott, hogy igyekezzen adatokat szerezni Vigh Szabolcs tokodi káplán tevékenységéről, jelenlegi magatartásáról és Budapesten lévő kapcsolatairól. (ÁBTL 3.1.2.-M-37113).

Egy év elteltével a Komárom Megyei Rendőrfőkapitányság megállapítja ugyan, hogy „ellenőrzését hálózati úton és körzeti megbízotton keresztül végeztük. Magatartása ellen politikai szempontból jelenlegi tartózkodási helyén kifogás nem merült fel.” De ennek ellenére: „Figyelő dossziében történő ellenőrzését továbbra is szükségesnek tartom.” (ÁBTL V 142296) Útlevelet azonban nem kaptam, sem 1965-ben, sem a következő években.

Apám különböző összekötései révén újból és újból közbenjárókat keresett, hogy az ún. 'enyhülés' jegyében nekem is adjanak útlevelet. A készségesen segítők próbálkozásai azonban éveken keresztül eredménytelennek bizonyultak. Zágon József prelátus 1965-ben pl. a következő választ írta Rómából: „Kedves Doktor Úr! Sajnálattal olvastam, hogy kedves fia fellebbezését is elutasították. Július folyamán itt járt egy esztergomi pap, aki azt a bizalmas információt hozta az apostoli adminisztrátortól (Schwarz-Eggenhoffer Artúr), hogy ne tegyek több lépést ebben az ügyben, mert a helyzet reménytelen.”

Végül 1968-ban virágnyelven azt a tippet adtam apámnak, hogy bécsi útja alkalmával keresse fel König bíborost, aki rendszeresen tárgyal a magyar kormánnyal. König fogadta apámat és apám garantálta neki, hogy nem fogok disszidálni. König Cserhádi püspököt, a püspöki kar titkárát, s egyben a Magyarok Világszövetsége Elnökségének tagját kereste meg. Cserhádi 1968-ban a tavasz folyamán az egyes fellebbezések után négyszer jelezte újból és újból, hogy meg fogom kapni az útlevelet, de közbenjárása eredménytelen maradt, elutasítottak. Erre fel április végén apám egy nagyon keményhangú levelet írt annak a bécsi ismerősének, aki Königet, mint diákkori évfolyamtársát jól ismerte. Ebben a levélben „leleplezi azt a propagandát, mely az enyhülés látszatával csalogatja nyugatról a turistákat, de igazi arca a kulisszák mögött nem változik. A magyar megbízott — írja apám — az ENSZ Emberi Jogok Bizottságában jogegyenlőséget követel mindenki számára Afrikától Európáig, de az ő fia még 12 év után sem látogathatja meg külföldön élő családját.” Ismerőse eljuttatta apám levelét a bécsi magyar sajtóattaséhoz. Ennek a közbelépésnek köszönhettem végül is, hogy az útlevelet megkaptam.

Látogatásom után ígéretemhez híven visszamentem Magyarországra abban a reményben, hogy most már megtört a jég, mert be tudtam bizonyítani, hogy nem akarok nyugaton maradni. Csalódtam. Két év múlva újból elutasították kérvényemet azzal, hogy 'kiutazásom közérdeket sért'. 1971-ben ugyan kimehettem húgom esküvőjére, de 1972-ben 5 évre tiltottak el minden külföldi utazástól. Többosztintű fellebbezésemre végül is egy magas rangú rendőrtiszt hivatott be. Meghallgatott és az volt a válasza, hogy most már más idők járnak és oda fog hatni, hogy megkapjam az útlevelet. '73 tavaszán feljött a pozsonyi úti lakásomra és letette az útlevelet az asztalra. De egy kis személyes kérése volt még, hogy neki személyesen számoljak majd be hollandiai benyomásaimról, amikor visszajöttem. Ezt elhárítottam azzal, hogy ő sokkal többet tudhat meg a sajtóból és hírtügynökségi jelentésekből, mint én. Nagyon meglepődött, de otthagyta az útlevelet. Én pedig kiutazásom után újból visszamentem Magyarországra.

4. Miért tértem újból és újból vissza Magyarországra?

A magyar egyház megújításán akartam dolgozni a II. Vatikáni Zsinat szellemében. Ez a célkitűzés lelkesített. Úgy gondoltam, hogy most már bebizonyítottam, hogy nem vagyok ellenség és szentül hittem, hogy lehetőségem lesz egy 'harmadik útra'. Sajnos tévedtem.

Tabajdi-Ungváry rámutatnak arra, hogy a 70-es évektől kezdve a BM új stratégiát vezetett be. Mellőzte az olyan kirakatpereket, melyben az egyházi reakció a volt gróffal és katonatiszttel fog össze a nép ellen. Ehelyett a BM az ÁEH-on keresztül adott a konzervatív és félénk egyházi vezetőségnek utasításokat, hogy ők aztán a BM célokat saját belső intézkedéseikkel váltsák valóra. (Tabajdi-Ungváry im. 285-86., 301. és 319. o.)

Két személyes tapasztalaton keresztül fogom bemutatni, hogy hogyan sikerült a kommunista pártnak, illetve a BM-ÁEH vonalnak azokat a kezdeményezéseimet megghiúsítani, melyek az egyház belső megújítását célozták.

A.) A családtervezés és születésszabályozás erkölcsi megítélése

1968-ban a Humanae Vitae kezdetű pápai enciklika kifejezetten megtiltotta a bármiféle mesterséges módon történő fogamzásgátlást. Lelkipásztori tapasztalatból tudtam, hogy ez a rendelkezés a mindennapi életben az egyházhű és lelkiismeretes katolikusoknak igen nagy teher és sok belső vívódást jelent. Ennek felismerése késztetett arra, hogy doktori értekezésemet erről a problémáról írjam. Disszertációm kiindulópontja Karl Rahner neves zsinati teológus gondolata volt, miszerint:

„Az ember egy változó világban él. A világ változása visszahat az emberre és ő maga is megváltozik. Feladata pedig az, hogy a változásokat felismerve ezek következményeit beépítse egyéni és társadalmi életébe. Más szóval, hogy erkölcsi eszméit és normáit a változásoknak megfelelően fejlessze tovább.” (Rahner: Theologisches Wörterbuch 126. o.)

Disszertációm lényegét 1972-ben a Vigiliában megjelent cikkemben '*A családtervezés lelkiismereti válsága*' címmel tettem sokak számára elérhetővé. Mondanivalóm magja: Nem az eszközök megválasztása, hanem a szeretet gondozása és megőrzése a legfontosabb. A szeretet kölcsönös ápolása, mind lelkileg, mind érzelmileg és testileg magasabb érték, mint a pápai előírás követése. A megtermékenyítést döntően a szeretet minősíti erkölcsileg is, melyhez a megválasztott módszer csupán eszköz és nem fordítva.

1973-ban egy papi továbbképző összejevetelen kifejtettem, hogy a lelkipásztor feladata az is, hogy híveinek szempontokat adjon ahhoz, hogy a házastársak szeretetük fenntartása és ápolása érdekében tudatosan, jó lelkiismerettel, félelem és bűntudat

nélkül mellőzhetik adott esetben a pápai előírás betartását. Ezt a megközelítést aztán a *Teológia* c. folyóiratban 1974-ben megjelent cikkemben: '*A családtervezés a gyóntatási gyakorlatban*' részletesen ki is fejttem. Erre Lékai László püspök rendreutasított és felszólított, hogy vizsgáljam felül nézeteimet. Levelemre nem válaszolt és személyes meghallgatásra ebben az ügyben nem fogadott. Pedig megtehetette volna, mert abban az időszakban az ilyen közérdekű társadalmi kérdés terén már volt egy kis nyitás dialógusra. Erre mutat rá Kósa Erzsébet szociológus írása is, aki a *Világosság* c. materialista világnézeti folyóiratban az én Vigiliában megjelent cikkemre reagálva írja: „.....tudom, hogy Vigh Szabolcs cikkében kifejtett álláspont ma még korántsem egyértelműen elfogadott a katolikus egyházon belül... Hogy ennél a felfogásnál továbbmenni és következetesebb álláspontot elfoglalni a katolikus egyház mai dogmatikai álláspontjának keretei között aligha lehet.... Vigh Szabolcs alapján azt az álláspontot képviseli, hogy ha a konkrét helyzetben két lényeges érték csak egymás rovására érvényesíthető a cselekvésben, ilyenkor a fontosabbat kell választani.... én magam is anya vagyok — nem mindegy nekem, hogyan vélekedik a családtervezés kérdéseiben a katolikus egyház... .. Ezért örülök a cikkíró álláspontjának, mert hozzájárulhat belső görcsbe merevedett gátlások csökkentéséhez és egyenrangúbbá váló nőtípus kialakításához.” (*Világosság*, 1972. 407-408. o.) Sajnos a konzervatív egyházi vezetőség ellenezte a belső megújítást és ezzel a vizet a BM malmára hajtotta, aki ezt az egyházon belüli 'lefejezést' nevetve vette tudomásul.

A kérdés még tovább bonyolódott, de megértéséhez előbb néhány adatot kell felvázolnom, hogy az egyes mozaikkockák közötti összefüggés érthetővé váljék.

1973. szeptember 12-én a budapesti érseki helynök felkérésére a Hittudományi Akadémia dísztermében előadást tartottam a budapesti papságnak a hollandiai katolikus egyház helyzetéről. A terem zsúfolásig tele volt és nagy érdeklődéssel hallgattak. Erről 'Fekete Mihály' fedőnevű ügynök már október elején részletes beszámolót juttatott el a Budapesti Rendőrfőkapitányságon Haraszi örnagynak (ÁBTL 3.1.2.-M-36243).
- Ugyancsak 1973-ban, holland közvetítéssel, lehetőségem nyílt volna arra, hogy ösztöndíjjal részt vegyek a washingtoni Georgetown egyetem etikai intézetében egy nemzetközi kutató csoportban, mely a születésszabályozással és a demográfiával összefüggő erkölcsi problémákat tanulmányozza.
- Október 19-én kértem engedélyt, hogy erre a kutató munkára kiutazhassak. Kisberk püspök elutasító válaszát igen hamar, 10 napon belül, október 29-én kaptam kézhez.
- Az viszont nem lehet véletlen, hogy Haraszi örnagy már október 23-án újabb megbízatást ad 'Fekete' ügynöknek, hogy készítsen jellemzést Vigh Szabolcs káplánról és baráti köréről (ÁBTL 3.1.2.-M-36243).
- Szabó Csaba-Soós Viktor Attila *Világosság* (2006) c. munkájukban szakszerűen mutatják be, hogy a BM egy szigorúan titkos megbízottat épített be a Magyar Külügyminisztériumba. Feladata az volt, hogy felderítse azokat, akik mint ösztöndíjas teológusok tanulmányútra, többek között Hollandiába vagy Belgiumba készülnek kiutazni és állapítsa meg mennyire alkalmasak 'hírszerzői' feladatok végzésére (lásd 32-33, 98, 105, 108 és 114. o.).

A fenti mozaikkockákat összerakva kialakul a teljes kép. 1973 tavaszán az útlevelem átadásakor nem vállaltam, hogy a rendőrtisztnek személyes beszámolót tartsak hollandiai tapasztalataimról. Kézenfekvő tehát, hogy a BM az ÁEH-n keresztül megtiltotta, hogy Kisberk püspök nekem a kért külföldi tanulmányutat engedélyezze. (Bizonyára ismert az az eset, amikor az újonnan kinevezett varsói érseket Wielgust 2007-ben beiktatása napján lemondatták, mert kiderült róla, hogy ügynök volt. Őt már 1967-ben be tudták szervezni akkor, amikor a Lengyel Népköztársaságból a nyugatnémet Münchenbe ment tanulni.)

Befejezésül még csak annyit, hogy az 1966. és 1976. közé eső időszakból 28 rólam szóló jelentést kaptam kézhez az ÁBTL-ből.

B.) Hitoktatás a vasárnapi diákmisék alkalmával

Az iskolai hitoktatás Budapesten gyakorlatilag megszűnt. Ennek pótlására 1971-es hollandiai utazásomon szerzett benyomások alapján 6-8 káplántársammal együtt létrehoztam egy munkacsoportot, abból a célból, hogy a hitoktatást a vasárnapi diákmise keretébe helyezzük át. Két oldalról nyílt lehetőség erre. 1971 őszén Mindszenty bíboros elhagyta Magyarországot és ennek alapján bizonyos egyházpolitikai enyhülést feltételeztünk. Ugyanakkor belső egyházi rendelkezések is napvilágot láttak a vasárnapi istentiszteletek szertartására vonatkozóan. Pontosabban azt a vasárnapi misét, amelyen a gyerekek jelentősebb számban vesznek részt, a legújabb római útmutatások alapján úgy lehet már végezni, hogy az a gyerekek pszichológiai adottságainak és a pedagógiai követelményeknek megfelelően.

Munkacsoportunk felosztotta a hitoktatás anyagát 4 iskolaévre és annak megfelelő számú vasárnapra. Minden vasárnapra más és más dolgozta ki a prédikációt és választotta ki a témához illő bibliai részt, valamint állította össze a témával szervesen összefüggő ige-liturgiát. Az elkészített anyagot közösen átbeszéltük, majd legépelve szétosztottuk. Ez a munkamegosztás nemcsak időmegtakarítást jelentett, hanem minőségi javulást is adott.

Új kezdeményezésünket és munkamódszerünket részletesen ismertettük a *Teológia* c. folyóiratban 1974-ben megjelent cikkünkben, valamint a budapesti papságnak tartott ismertető előadásban. A lelkes fogadtatás hatására a püspöki karhoz fordultunk, hogy támogassa a 4 éves anyag kiadatását, azaz közkinccsé tételét. Kérésünket eleinte érdeklődéssel fogadták, de egy idő után elfektették és nem merték nyíltan támogatni. A BM-nek itt is sikerült egy az adott kereteken belüli és kizárólag belső egyházi megújulást célzó kezdeményezés elterjesztését megghiúsítani, amely nem lépte túl az állam és egyház közötti meg egyezések kereteit.

Alaposan szemmel tartottak, mert 1971-74 között 10 ügynöki jelentésben szerepelek ezzel a diákmise tevékenységgel kapcsolatban. Még 1978-ból is van egy jelentés, amikor már 2 éve Hollandiában éltem. 'Pákozdi János' fedőnevű titkos megbízott jelenti: „Hajnal Róbert és Vigh Szabolcs hosszú éveken át dolgozott a 3-10 éves gyerekek vallásos nevelésének, oktatásának kérdéseiben.... egy elméletileg nagyon megalapozott és gyakorlatban sok részletében kipróbált módszert dolgoztak ki, amelynek irányelvei korszerűnek, vonzóknak mondhatók. A pap-gyermek kapcsolata ebben a rendszerben megváltozott. Új a gyerek igényeihez alkalmazkodó formákat kerestek. az elkészült anyagot nemcsak a magyar püspöki karnak küldték el, hanem Rómába is. Nagy elégtétel volt számukra, hogy munkájuk egy részét hivatalos vatikáni anyagban is viszontláthatták. Itthon sajnos még ma sem kaptak lehetőséget a bizonyításra. Vigh Szabolcs Hollandiában telepedett le, egyházi engedéllyel megnősült. Valószínű, hogy ott szabad kezet kap a munkában, hiszen a holland egyházi vezetés eddig is példamutatóan járt el az egyházi munka megújításában, korszerűsítésében.“ (ÁBTL 3.1.2-M-37857/3)

Az anyagot, amit kivándorlásomkor engedéllyel vittem magammal, valóban én küldtem el Szabó Ferenc jezsuita szerzeteshez Rómába, segítségét kérve a kiadás előmozdítására.

Végül még 1979-ben írtam Lékai bíborosnak egy részletes levelet három oldal terjedelemben, de tőle sem érkezett érdemi válasz. Ma már nem csodálom, mert a sokat hangoztatott egyház és állam közötti jó viszony ellenére, neki már 1976 őszén, mint bíborosnak kellett a BM-ÁEH által előírt újabb egyházellenes megszorításokat kivitelezni. Holott ezt követően VI. Pál pápa 1977 júniusában Kádárt még személyes audiencián is fogadta. Az én dossziémat viszont a BM csak 1987. júliusában (fiam születési évében) zárta le véglegesen. (ÁBTL V-142296).

5. Miért mentem véglegesen Hollandiába?

A II. Vatikáni zsinat után a magyar egyház megújítását olyan feladatnak tartottam, amiért a nehézségek ellenére is nagyon szívesen és odaadóan dolgoztam. Bár 1968-75 között négyszer jártam nyugaton, ezt a célt olyan kihívásnak tartottam, amiért érdemesnek láttam, hogy visszamenjek.

Lassacskán azonban tudomásul kellett vennem, hogy erőim végéhez értem. A BM-ÁEH vonal a konzervatív egyházi vezetőséggel karöltve minden kezdeményezésemet megghiúsította. Az állam és a hivatalos egyház két malomköve között őrlődve egyedül maradtam. Feletteseim cserbenhagytak. A BM elszigetelési taktikája győzött. (lásd Tabajdi-Ungváry im. 170.o.).

A harmadik út kiépítésével újból és újból próbálkoztam, de mindig 'megfúrtak'.

Levontam a következtetést a magam számára, hogy nekem ebből elegendő volt. Pontot kívántam tenni papi pályafutásomra és megragadtam a lehetőséget, hogy áttelepüljek Hollandiába. Szerencsés körülmény adódott erre, mert a magyar állam 1975-ben aláírta azt az emberi jogokról szóló Helsinkii egyezményt, amely családegyesítés alapján lehetővé tette, hogy kivándoroljak szüleimhez Hollandiába.

1976 februárjában utaztam el. Lékai érseket hamarosan ezután nevezték ki bíborossá. Őneki már 1976 őszén, a BM-ÁEH új taktikája alapján megindított kampányban, 120 aktív lelképásztorral szemben kellett büntető rendszabályokat alkalmaznia. Ezt sikerült megúsnom. De Pauka László, aki egyik legjobb barátom volt, és aki a diákmisecsoporthoz vezetését tőlem átvette, ennek a hajszának következtében lett 1977. elején úgynevezett 'öngyilkos'.

Befejezés

Ez a története az én 20 éves 'szürke' lavírozásomnak a magyar kommunista diktatúrában. Most pedig élvezem a szabadságot és elfogadom a szabadsággal együttjáró terheket is.

Nem utolsó sorban köszönetet szeretnék még mondani mindazoknak a sorstársaknak, akik lavírozásom közben segítő kezet nyújtottak. Akikkel bizalmasan meg tudtam beszélni az önmagukban talán kis, de nekem égetően fontos problémákat. Lettek ők legyen nagybácsi, orvos, megbízható kolléga, régi jó barát, osztálytárs, később külföldről visszalátogató szülő, testvér, vagy akár jó érzésű világi munkatárs vidéken vagy Pesten egyaránt. Nekik is köszönhettem, hogy nem nyeltek el a cápák, hogy nem őrlődtem fel az említett malomkövek között. Az ideálisan megálmodott harmadik út építése közben, a viharzó tengeren sem tudtak víz alá nyomni, hanem sikerült végül is egészségesen partot érnem és testben-lélekben újjászületnem.

CHRONICLE

The writing of Istvánné Deák, entitled *CHURCH BUILDING AT PETHŐHENTE*, opens this column, who retells the story of the construction of a beautiful Catholic church between 1998 and 2001 in the village of Pethőhenye, dreamed by the current mayor of the village, István Deák, designed by the renowned architect Imre Makovecz, funded by private donors and the conservative government of Viktor Orbán, and built by countless volunteers.

This recount is followed by several reports of Ágnes Frigyesy:

- **FREEDOM ABOVE EVERYTHING:** On July 25, 2009 the movie *'Torn from the Flag'* was presented for the first time in Hungary, at the Slowfilm Festival in Eger. The film on the Hungarian Revolution of 1956 that was produced completely with the support of private people, already won several prizes in Western-Europe, the US and Canada, made a triumphal entry in the native city of its maker, Klaudia Kovács.
- **THE CARPATHIAN-HOME TEMPLE IS BUILT WITH THE POWER AND FAITH OF THE HUNGARIAN PEOPLE:** Farkas Bethlen, the mayor of Verőce, a picturesque village in the Danube Knee, a world heritage site, envisaged the construction of a church that would bring together all Hungarians, of any faith who care for their homeland. The temple is being built in the Catharine Valley since the spring of 2009 with the help of private donations and work of countless volunteers. <http://www.karpat-haza.hu>
- **THE BORDERS FALL DOWN AGAIN FOR A WEEK:** The best-known national-youth festival of Hungary was organized for the 9th time in the Csattogó Valley, in the neighborhood of Verőce between 4 and 11 August 2009. This year the delegations of the Polish, Spanish, English, Croatian, Flemish and Hungarian youth organizations held a round table session for the first time. The great success of the festival is shown by the fact that despite the complete lack of government funding the organizers could keep the prize of tickets at the same level as last year. <http://www.magyarország.hu>
- **QUARTER OF MILLION OF PEOPLE PARTICIPATED AT THE NATIONAL MEETING OF THE FEDERATION OF HUNGARIANS AT BÖSZTÖRPUSZTA:** After the unprecedented success of the 2nd Madjar-Magyar Kurultay in August last year (70,000 visitors), the Federation of Hungarians organized a national meeting of Hungarians between 21 and 23 August 2009 at the same place, at Böszörszpuszta, close to Kunszentmiklós, Great Hungarian Plains. This year, as last year the meeting took place solely with the support of private persons and the work of thousands of volunteers. Despite a virtually full media-blockade, the meeting broke every record of an open-space gathering by drawing some 250,000 visitors. <http://www.magyarokszovetsege.hu/>
- **THE XITH SAINT STEPHEN FOLKDANCE FESTIVAL IN TRANSYLVANIA:** This festival was held between 20 and 24 August this year at several places. It was kicked off in the Hungarian Opera in Kolozsvár, and then each day it was continued in a different place: Bánffyhunyard, Zsobok, Kide, Magyarfenes, and Kalotaszentkirály.

The last writing is signed by Szabolcs Vigh, entitled: *DILEMMAS OF A COMMON CITIZEN DURING THE HUNGARIAN COMMUNIST DICTATORSHIP — The third way between 'Confessors and Traitors' —*

The article describes the survival of Szabolcs Vigh, successively seminarian, priest and theologian, during 20 years of the Kádár regime in Hungary. In the article Vigh compares his personal memories with the official records of the secret police.

Vigh participated in the Revolution of 1956. He was arrested and brought to trial in the people's tribunal. Quiet intervention from the West prevented him from being sentenced to imprisonment. He then had no choice but to accept the laws and rules of the Kádár regime but he refused to become a member of the collaborating 'peace priest' movement. He was shadowed constantly but not arrested again. In spite of the 'liberalisation' of the regime in 1963 he was not allowed to visit his parents who had gone to live as refugees in the Netherlands. Repeated attempts were made to blackmail him into becoming a traitor. He always refused. In 1968, at last, after intervention by the cardinal of Vienna, Franz König, he was given a passport.

After visiting his parents in Holland he chose to return to Hungary where he concentrated on questions of renewing the application of catholic prescriptions as to birth control and catechism. He took his doctoral degree and wrote on these subjects several popular articles. Under pressure of the BM (secret police) and the ÁEH (communist state secretariat) all these initiatives were continuously hindered and finally even stopped by his church superiors.

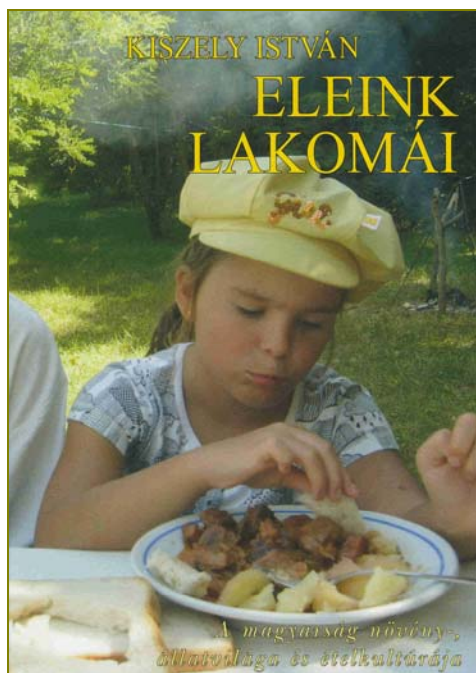
Abandoned by his superiors he did not want to be crushed any longer by both state and church. Therefore he immigrated to the Netherlands in 1976, where after becoming a layman, he continued his life in a free world.

KÖNYVAJÁNLÓ — BOOK REVIEW

Farkas Flórián :

Kiszely István — Eleink lakomái

Szerző: Kiszely István**Cím:** Eleink lakomái — A magyarság növény-, állatvilága és ételkultúrája**Kiadó:** Püski**Kiadás éve:** 2009.**Nyelv:** magyar**Oldalszám:** 808**ISBN:** 978-963-9592-80-3

Idén igazi 'csemege' jelent meg a könyvpiacon a Püski Könyvesház gondozásában, Kiszely István újabb könyve, amely méretében és mélységében az életmű eddigi köteteinek méltó társa. Amint a könyv fűlszövege tájékoztat: „A kötet első ízben foglalja össze és láttatja egységben ősi és mai ételkultúránkat, ami nem érthető meg az ehhez felhasznált alapanyagok — gazdasági növényeink és házi állataink — géncentrumának ismerete nélkül. Az ételkultúra éppoly szervez része kultúránknak, mint bármely más alkotása, visszavezet őshazánkba. Megismerése és megtartása nemzettudatunkat erősíti.”

Mily igaz! Az ételkultúra tényleg szerves része kultúránknak, mi több híven tükrözi egy nép filozófiáját, gondolkodásmódját. Idézzük csak fel Cey-Bert Gyula Róbert, a kitűnő gasztronómus és Kiszely István társa következő sorait:

„Mondjuk, ha visszamegyünk a lovas kultúrákig, igen sok áldozati üstöt találtak a Pekingtől nem messze lévő Ordosztól egészen a Kárpát-medencéig, az utolsót tavaly éppen itt Balatonlelle környékén. Ezek az üstök fontos dolgot árulnak el, azt, hogy mi az áldozati ételeinket főztük, nem pedig sütöttük, mint az európaiak. Ez igen nagy gondolkodásbeli különbséget jelez, két ellentétes alapelvet. A főző népek az összhangot keresik tűz és víz között, ebből lesz a leves, vagy a párolt étel, a pörkölt. Ahol sütnek, ott viszont a kizárásos tökéletességet keresik, ami az európai vallásokra, és kultúrákra jellemző. Úgy gondoltak, hogy a négy alapelem, tűz, víz, föld és levegő közül a tűz a legtokéletesebb, az áll legközelebb Isten természetéhez, tehát az áldozati ételt csak sütni lehet. Ez a gondolkodás az alapja az anyagelvű tudományoknak is, ott is a kizárásos alapon keresik a tökéletességet. Összehasonlítanak két dolgot, a jobbikat kiválasztják, azt megint ütköztetik egy másikkal, és megint kiválasztják a jobbát. Ez az alapja a technikai fejlődésnek. Ezzel szemben távol-keleten, és a lovas népeknél az összhang keresése határozta meg a gondolkodást.”¹

¹ Cey-Bert Gyula Róbert gasztronómus, *Demokrata*, 2008/18. sz. In: Czakó Gábor: BEAVATÁS a magyar észjárásba. CzSimon Könyvek, 2008.

A következőkben álljon itt a szerző előszavának egy része:

„[...]”

Ha az ember összegzi élete munkásságát, hogy mi az, amit ő még tud és mások talán nem látnak át, akkor még sietve megpróbálja lehetőségeit pótolni. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen a legjobb biológus tanárim voltak: növényrendszertant *Soó Rezső*nél, állatrendszertant *Dudich Endrénél* tanultam, nyitott szemmel biológusként bejártam a nagyvilágot és hozzáférhettem új, soha nem ismert belső-ázsiai és más forrásanyagokhoz. Régóta a Gödöllői Agrártudományi Egyetem — a mai Szent István Egyetem — Környezetgazdálkodási Intézetében (*Angván József* professzor mellett) tanítok, ahol az ősi állat- és növényvilágot oktatjuk. Hozzáférek a Gödöllői Egyetem nagy mezőgazdasági könyvtárához és, mivel a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztériumhoz tartozó Vidékfejlesztési Képzési és Szaktanácsadási Intézetében is dolgozom, így nyitva áll előttem az Attila úti Mezőgazdasági Könyvtár is. Az egyetemeken többnyire őstörténetet, a magyarság kialakulásáról és őshazájáról adok elő. Megírtam A Föld népeiről szóló öt kötetet, a magyarság őstörténetét és a magyarság antropológiáját, és szerettem volna ebbe az őstörténetbe belehelyezni élettörténetünket. Ekkor döbbsenem rá arra, hogy ezt csakis ősi növény- és állatvilágunk ismeretének tükrében tehetem. Amit e tárgyról az egyetemeken és főiskolákon tanítunk, az még a „hagyományos” Európa-centrikus világnézetet képviseli, pedig szinte alig van olyan kultúrnövényünk vagy háziállatunk, amelynek a géncentruma Európában lenne. Szinte elvesztem az egymásnak ellentmondó ismeretek világában, és alig sikerült e témában tisztán látnom.

Szeretném e kötetben az őseink és ősi kultúránk iránt érdeklődő olvasót ősi növény- és állatvilágunkba és ételkultúránkba bevezetni, és e hihetetlen gazdagsághoz megpróbáltam cseppnyit hozzáadni. Problémát jelentett e kötet tematikája, mert nem elég a máig felhozni és közzétenni mindazt, ami magyar, amit mi hoztunk magunkkal Belső-Ázsiából, amivel mi éltünk és megmaradt a mának. Így nem kerülhettem el a **hungarikum** fogalmát sem. De hát mi a hungarikumba sorolás alapja? Az „őshonosság”? Vagy az, amit mi hoztunk magunkkal Belső-Ázsiából? Vagy a „csak nálunk található”-elv? Melyek a sajátosan magyarországi növények-, állatfajok és ételek? Őshonos vagy meghonosodott, de csak nálunk megmaradt növény- és állatokról beszéljünk-e — teszi fel a kérdést *Glatz Ferenc*. A Kárpát-medencei rackajuh és a szürke marha „őshonosnak” minősül, mert Európában másutt nem tenyésztik őket, ugyanakkor a ciktajuh is „őshonosnak” minősül, mivel a XVIII. századi telepések hozták be Németországból, ott viszont már kihalt. Melyik a hungarikum? Mindegyik. Növényeink és állataink a XIX. század folyamán részben átalakultak és ma is alakulóban vannak, de a majdnem feledésbe ment növények és állatok termesztését és tenyésztését folytatnunk kell és ezekből újabb fajtákat kell nemesítenünk, mert 20-30 év múlva ezek is egyedül Magyarországon lesznek fellelhetők. Gondoljunk csak „a magyar” szőlőfajtákra és a belőlük készített „magyar” borokra.

Aztán mi a helyzet ételkultúránkkal? Csak azokat nevezzük „ősi magyar ételnek”, amelyekről bizonyosságaink vannak Belső-Ázsiából? Csak azokkal foglalkozunk, amelyet csak nálunk készítenek, vagy azokat is, amelyeket ősi ételkultúránk szellemében ma is előállítunk (például a halászlévet)? Mindegyiket! Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy birtokunkban — éppen megjelenőben — van a világ legrégebbi 100 receptje, a 2800 éves hun receptkönyv, amelyet az ujjurok mentettek meg „hu” írásukkal. Voltam olyan szerencsés, hogy a világ egyik legjobb gasztronómusával — *Cey-Bert Róbert Gyulával* — járhattam be Belső-Ázsiát, őshazánkat és e kötetben is nagymértékben támaszkodtam írásaira, megállapításaira és tanácsaira. Ő rajzolta meg az ősi magyar ételkultúrát és helyezte más kultúránk — a népművészet, a népzene, a hangszervilág, a mesevilág, a hitvilág, az embervilág, az ősi írásbeliség, a néptáncvilág — mellé egyenrangú partnerként. Ez is történeti értékünk, ezt is ismernünk kell, ez is magyar és ez is hungarikum.”

A kezünkben levő kötet pedig ennek a nagyszabású tervnek és munkának gyümölcse. Több mint 800 nagyméretű oldalon, rengeteg fekete-fehér és színes képpel, ábrával ‘fűszerezve’ kapunk részletes tájékoztatást növényeinkről, állatainkról, vagyis étkezésünk ‘alapanyagairól’, s végül, de nem utolsó sorban ételkultúránkról. A kötet fő erőssége, hogy holisztikus, az alapvetően mezőgazdasági témát történelmi keretbe ágyazza, a civilizáció szerves részeként kezeli, kezdve a legősibb koroktól, napjainkig. S mindezt teszi egy immanensen magyar szemléletből. Külön élvezetet jelent a számos és remek idézet, amely által a kötet egyben egy általános civilizációs könyvvé is válik. Szinte már ezekért az idézetekért is megéri a kötetet forgatni.

Amint a belső borítólapon olvasható, a kötetet egyetlen hivatalos szerv (minisztérium vagy intézmény) nem támogatta, de ez manapság nem kivétel. Ami viszont különlegessége a kötetnek, hiszen ilyenmel még eddig nemigen találkoztam, a következő megjegyzés: „A kötet bármely része a hely és a szerző etikus megjelölésével **szabadon felhasználható**, hiszen e kötet azért készült, hogy használják.” Bárcsak mások is követnék a szerző ezen dicséretes hozzáállását!

Az *‘Eleink lakomái’* című kötetet sokféleképpen lehet olvasni, illetve használni: lehet forgatni, mint egy hasznos mezőgazdasági ismereteket rejtő művet, amelyből hasznos gyakorlati tudást lehet meríteni; lehet úgy is olvasni, mint egy élvezetes kultúrtörténeti enciklopédiát, továbbá mint receptkönyvet, vagy mint egy világnézeti útmutatót, és természetesen még sok egyéb módon. Az számomra nem kétséges, hogy e mű rendkívüli nagy értéket jelent minden, a magyarságát öntudatosan

vállaló és büszkén hordozó család számára, helye a 'konyhai' könyvtárban van. Hiszen olyan mű ez, amelyet nem 'kiolvasni' kell és lehet, hanem állandóan forgatni. Kiváló Karácsonyi ajándék.

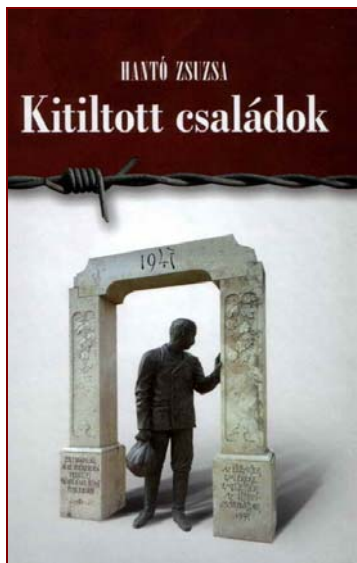
FEASTS OF OUR ANCESTORS

István Kiszely, the renowned anthropologist, produced recently another monumental piece of work entitled '*Feasts of Our Ancestors*'. The original plan was to rediscover and document the gastronomy of the Hungarians, back to prehistoric times. During this quest the author had to realize that this is impossible without describing and documenting the natural 'ingredients' of the Hungarian cuisine: the plants and animals. The end result is a magnificent volume, which has three poles: it describes the plants and the animals of the Hungarians, both those ones that they took with them from their Inner-Asian homeland when they settled down again in the Carpathian Basin and those ones that they have found there. The third pole is then the culmination of the volume, the description of the Hungarian gastronomy, including its philosophy, ingredients, receipts, and many other interesting features.

~ ~ ~ ~ ~ ~

Frigyessy Ágnes :

Hantó Zsuzsa — Kitiltott családok (2. rész)

Szerző: Hantó Zsuzsa

Cím: Kitiltott családok

Kiadó: Magyar Ház Kiadó

Kiadás éve: 2009.

Nyelv: magyar

Oldalszám: 464

ISBN: 9789639335660

„Itt csak az fog történni, amit a kommunista párt akar” 2. rész

Zsindely Ferenc öregségi nyugdíjának elvonása

Zsindely Ferenc (jogász, író, kereskedelmi miniszter a Kállay-kormányban) öregségi nyugdíja folyósítását is megszüntették. Az ő sorsa azért is különleges, mert feleségével *Tüdős Klárával* több ezer üldözött életét mentették meg a háború végén, többek között *Rajk László*, *Piros László*, *Kovács István*, *Apró Antal* kaptak élelmet, ruhát és átmeneti fedelet a Zsindely családnál. Apró Antal felesége, két gyermeke, valamint *Gáspár Sándor* felesége a villában érték meg a szovjet csapatok bejövetelét. Az ellenálló múlt elvben megvédte a Zsindely házaspárt a kitelepítéstől, de ők mégis rákerültek a listára, annak ellenére, hogy a villát, ahol az üldözötteket mentették a *református egyháznak ajándékozták*. Azaz sem vagyonuk, sem demokráciaellenes múltjuk nem volt. *Ravasz László* püspök abban tudott segíteni a Zsindely házaspárnak, hogy telekkönyvileg az egyházra íratott villát visszaadták az eredeti tulajdonosoknak, hogy azok az *ÁVH-ra íratott tulajdonjogért cserébe szabad elköltözést kaptak a fővárosból*. (Micsoda alias tolvajlás ez. Kinyílik a nem létező (képletes) bicska az olvasó zsebében. Szerk. megj.) Így kerültek *Balatonlélle*re egy ügyvéd nyaralójába, bérlőként. A bérleti díjat rövid ideig tudták fizetni, mert 1952. januárban elvonták Zsindely Ferenc nyugdíját. (A gazemberség tetőfokra hág. Szerk. megj.) Ekkor fordult segítségért Zsindely Klára Apró Klárához. Kézzel írt levél, másfél oldal — írja Hantó Zsuzsa. Érdeemes elolvasni:

Balatonlelle 1952. II. 22.

„Kedves Klári.

Úgy érzem magam, mint a kísértet, aki éjjelkor az övéinek ablakán kopog.

Amióta utoljára találkoztunk sürgöny stílusban leírom ami velünk történt. Kitelepítésünket a Belügyminisztérium szabad elköltözésre enyhítette, László sógoromékkal együtt. Ők a két fiával (iskolások) négyen vannak, s mi Ferivel ketten, mert elválásunk után édesanyám röviddel meghalt. Lellén egy villában kaptunk házfelügyelőséget úgy, hogy mindnyájan lejöhetünk együtt. László közigazgatási bíró volt, nyugdíját nov. 1-től beszüntették. Feri bácsi február 1.-én egy szörnyű szívrohamot kapott. Ötödikén az OTI beutalta a Hajnal klinikára. A vizsgálat szívtrombózist állapított meg. Digitális kúrára áttették a Bajcsy-Zsilinszky kórházba, ahol most kezelik. Tegnapelőtt államosították azt a villát ahol lakunk, ami reméljük, hogy nem tesz bennünket újra hontalanokká. A mai postával megjött Feri bácsi nyugdíjának megszüntetéséről az értesítés, melynek másolatát

ide mellékelem. Ő elmúlt 60 éves és nagyon megrokkant. Eddig szorgalmasan kertészkedett, de sajnos a szívével ez most már nem megy. Én 56 éves vagyok, nagyon elfáradtam s a napszámos munkát, amit még kaphatnék nem nagyon bírom. Amikor régi otthonunkat elhagytuk mindenemet szét ajándékoztam nincstelen fiatal pároknak. Vagyoni helyzetünk tehát a templom egerével azonos.

Nem tudom Klári tudtok e és akartok é rajtunk segíteni.

Kicsi dologért nem kopogtattam volna s akkor sem, ha Feri bácsi nem beteg, de így meg kellett próbálnom, hogy hátha emlékeztek még ránk.

Szeretettel ölel Tónival együtt
Klára néni”

„Országos Nyugdíjintézet

Bp. V. Guszev –u. 10-12

81/1952. –E

Értesítem, hogy a 4.400/1947.M.E. rendelet alapján ellátásának folyósítását március hó 1.-től kezdődő hatállyal megszüntetem. Intézkedésem ellen 30 napon belül hozzám benyújtandó, kellően megindokolt fellebbezéssel élhet, A fellebbezést írásban, postán kell elküldeni,

Budapest, 1952. február 20.

Fodor Gyula s.k.

Elnök”

Apró Antal e kérdésben nem mert egyedül dönteni, levelet írt Kovács Istvánnak.

Kovács István Elvtársnak’

M.D.P. Központ

Tudom sok dolgod van, de a mellékelt levelet olvasd át. Zsindelyné, akit Te is ismersz, azt kéri tőlünk, hogy férje kapja vissza a nyugdíjat, amit most vesznek el tőle. A szabadsághegyi villájából tavaly lett kitelepítve. Balatonlellén házmesterkedik. Mivel 44.-ben sokat segített bennünket, úgy gondolom folyósítani kellene számára a nyugdíjat. De szeretném véleményed megtudni, mielőtt az ügyben intézkednénk.

Zsindelyné levelét mellékeljük.

Elvtársi üdvözléssel:

Apró Antal

Építőanyagipari miniszter

(Kézzel, pirossal) Javaslom ne csinálj egy lépést sem

II/26

Kovács

A nyugdíjelvonást követő idő eseményeiről a következőket írta Tüdös Klára visszaemlékezésében: „Egy darabig csudamód még kapta Ferenc a nyugdíjat, aztán mégis eszébe jutottunk valakinek, s elvették a mienket is. Munka után néztek az öreg Zsindelyék mind a ketten, de csak Lacinak sikerült háziszolgai állást kapnia az egyik vendéglőben. Az uramat utcaseprőnek sem vették fel, s úgy látszott, hogy az Isten eltörölte nálunk a kenyér botját. Megtanultam, hogy a mindennapi kenyeret kérni kell. És én kértem, és az Isten megadta 'feljebb', mint én kértem. Mert mint Illést a hollók, úgy tápláltak minket a sárga és rózsaszín postai utalványok. És milyen megható feladók voltak rájuk írva. Én valamikor sok pénzt kerestem, és könnyen és szívesen adtam sokaknak, sokat. Aztán amikor úgy fordult, hogy nekem szegény kis emberek forintjait és csomagocskáit kellett elfogadnom, összeszorult a szívem, és nagyon nehezemre esett. Akkor az én bölcs férjem azt mondta: — Meg van írva, hogy jobb adni, mint kapni. De hogy jössz te hozzá, hogy mindig tied legyen a jobbik rész? Megértettem. Egy életre.”

„Amikor kitelepítettek bennünket és elvették a nyugdíjunkat, Kodályék és Pallóék fizették ki az egy évi lakbérünket.”

A Zsindely házaspár által segített és megmentett kommunisták közül Rajk László már nem élt. 1949. október 15-én kivégezték. Piros Lászlót leváltották tisztségéről. A többieket a fortélyos félelem és nem a csalóka remény éllette. Egymástól is féltek és egymásnak sem segítettek, miért tettek volna különbséget egy „osztályidegen” Budapestről kitelepített házaspár javára.

De azért érdemes a kommunista időkben neves költővé misztifikált költő, Faludy György vékeményét is elolvasni, aki akkoriban a Népszava irodalmi rovat szerkesztője lehetett: „*Vannak köztünk egyesek, akik a szocialista humanizmus elvét helytelenül értelmezik. E megtévedt társaink néhány órával ezelőtt, hamis szentimentalizmusuktól vezettetve gyűjtést rendeztek egy áruló feleségének javára. Hadd mondjam ki nyíltan és félreérthetetlenül, elvtársak: az árulónak nincs felesége, az árulónak nincs gyermeke, az árulónak nincs családja — az áruló döögöljön meg pereputtyával együtt.*” Sőt Schiffrné Szakasits Klára elvtársnő is hasonlóan magatartást tanúsított. „*Rajk letartóztatása után Edit férjét is elvitték. Justusné akkor telefonon felhívott, a férjemet kereste. Én röviden, tartózkodó, kitérő válaszokkal felelgettem neki.*” Még együttérzéséről sem biztosította Justusnét, sőt felháborította az áruló feleségének telefonhívása. Viselkedését csak akkor értékelte át, amikor őt is kitelepítették, férjét és édesapját letartóztatták és az egykori barátok ugyanúgy reagáltak telefonjaira, mint ő Justusné Edit hívására.

A „B” listázás következményei

A „B” listázás országos következményei voltak: az 5000/1946. M.E. számú rendelet alapján **86 530** főt bocsátottak el; a 9050/1946. M.E. számú rendelet alapján 25909 személy visszavételére tettek javaslatot, de az állásukba visszavettek száma csak **6489** fő volt, és még az engedélyezett 10%-t sem érte el. A „B” listázás során eltávolítottak száma viszont meghaladta a 80 ezret.

„Itt csak az fog történni, amit a kommunista párt akar!”

Gyarmati György választotta az 1947-es országgyűlési választásokról írott cikke címének a Farkas Mihálytól származó idézetet. Farkas Mihály az MKP főtitkárhelyettese volt 1947-ben, s a párt megyei titkárait tájékoztatta az országgyűlési választások utáni politikai helyzetről, miszerint *Magyarországon csak az történik majd, amit a kommunista párt akar.*

Hantó Zsuzsa a Kitiált családok című kötetében rámutat: — A kommunista vezetők a szovjet blokkhoz tartozó országban szovjet mintát követtek. A kommunizmus fekete könyve a szovjetesítési folyamat elnevezést használja e jelenségre. A folyamat lényege, hogy a szovjet befolyás és ellenőrzés alá került országokban meghonosították azt a bolsevik elméletet és gyakorlatot, amelyet 1917-ben kipróbáltak Oroszországban. A bolsevikok *eltették láb alól 1917-es októberi szövetségeseiket, a szociálforradalmárokat és másokat is, tanítványaik hasonlóképpen likvidálták 1946-ban koalíciós társaikat.* Ennek mintájára a többi országban arra törekedtek a kommunista pártok, hogy *ártalmatlanná tegyék valóságos vagy lehetséges politikai és szellemi ellenfeleiket vagy vetélytársaikat. Ehhez bármilyen eszközt felhasználtak a bebörtönzéstől a kivégzésig és a kényszerítésig, hogy elhagyják országukat.* A fegyvertár egyik eszköze a *politikai per* volt, amit *kirakatpernek* vagy *konceptió pernek* is nevezünk.

A Kis Újság 1946. szeptember 28-i számában jelent meg Kovács Béla „*Nélkülünk nincs demokrácia*” című cikke. A *Kisgazdapárt* főtitkára azt fogalmazta meg, hogy nélkülük csak kisebbségi diktatúrát lehetne folytatni, hiszen a magyar nép a kisgazdákat hatalmazta fel a kormányzásra.

A másnap kezdődő MKP kongresszus a kisgazdáknak hadat üzent és azt követelték, hogy a *párt reakciós jobb szárnyát, a „szemetet” ki kell söpörni a koalícióból.* A jobb és baloldal koalícion belüli erőviszonyának megváltoztatása csak a pillanatnyi cél volt, a hosszú távú cél, annak elérése, hogy *az történjen az országban, amit a kommunista párt akar.* A hadüzenet ténylegesen a Független Kisgazdapárt vezetőinek szólt. 1947. január 5-én arról írt, a Szabad Nép, hogy veszedelmes köztársaság ellenes összeesküvést leplezett le az ÁVÓ. A persorozat keretében *több mint 250 személyt tartóztattak le, közülük 229 vádlott került bíróság elé.* Az úgynevezett „*köztársaság elleni összeesküvés*”-i persorozat hat perből állt, a legismertebb dr. Donáth György és 12 társának, valamint Mistéth Endre és 43 társának koncepció per. *(E cikk szerzőjének Nagyapja is a Donáth per utolsó rendű vádlottja volt. Szerk. megj.)* A foglyokat brutális módon és eszközökkel igyekeztek alkalmas jegyzőkönyv-aláíróvá szelídíteni. A tényeket önkényesen és hamisan értelmezve születtek meg a vádiratok, amelyek legfőbb bizonyítéka a hónapokig kínzott vádlottak beismerő vallomása volt. Általában addig verték, gyötörték a vádlottakat, amíg félig eszméletlen állapotba kerülve alá nem írták az eléjük tett „jegyzőkönyvet” — állapítja meg kötetében Hantó Zsuzsa.

A kommunisták elérték céljukat: sikerült szétverni a Kisgazdapártot. A sikert azonban nem a koncepció per hozta meg, hanem a szovjet beavatkozás. Ha szabadon működhetett volna a magyar igazságszolgáltatás — az egész koncepció szétpukkadt volna, mint egy léggömb — hiszi Török Bálint koronatanú.

(Folytatjuk)

BANNED FAMILIES

The past to be erased and the world of present without future vision, as the grandfather of Péter Esterházy stated: *“Hero’s death? None. Enshrining? None. My son? Non existent. We do not take him into the inventory, consequently he does not exist. There is no past, no history, no country, no tradition. The communists are the present, the brutal now.”*¹

The first part of this book analyzes the attempt to deny history during the period between the end of World War II and 1953 by using archival sources. Until the signing of the peace-treaty in 1947 the division of influence between the Soviet Union and the Western powers to the extent of 75-25% ensured for the Soviet Union unrestricted intervention also into the Hungarian home affairs. People’s jurisdiction became the means for legal punishment of war crimes. Contrary to Western European countries, where criminals liable for crimes against mankind were tried through civil and criminal legal actions, in competent professional courts, in our country individuals were made liable for anti-people acts, and laic party soldiers were the judges. Certification committees and the “B”-list became the means of the cleansing actions among officials. The attempt to liquidate the civil society included not only those made collectively liable because of their role in World War II, as in the case of Hungarians living in Felvidék (Upper Hungary) and Germans living in Hungary, but the communist leaders proclaimed whole people-groups to be guilty during the war among one another. In the fight against the internal reactionaries, the purpose of which was to deny the past and reshape it to communist taste, the “enemies and class-aliens” became liable for the problems in internal politics. Internment, prison, condemnation by NKVD (People’s Commissariat of Internal Affairs) became the ill fate of even those, who participated in and supported the calling off of World War II. We illustrate the “prison world” on two maps, the collection and internment camps, as well as the workplaces managed by the Direction of Public Utility Works, where prisoners and convicts laboured. These maps do not contain the workplaces, where the “residents” of the 12 fenced-in family work-camps worked, since even to present day’s knowledge the archival documentation is insufficient.

As of 1949-1950 not only individuals but whole families – including babies – were considered as liable for hindering the building of the people’s democracy. The cause for eviction from the dwelling-place became being of “class alien” descent; its consequence was the total confiscation of property and possessions without court order, by administrative decree. The four volumes of the series “Kitaszítottak” (Outcasts)² explored the ill fates of the almost ten thousand people deported to the 12 fenced-in camps. This book contains the short summary of these four volumes. The CD supplement of the book supplies the military maps of the 12 camps in 1952 and in 1982, furthermore the layouts of the camps. We also attached a map of Hungary to the book, showing the 515 settlements, from where the families were evicted to the 12 camps, and we marked also the frontier zones established in 1950.

This volume deals with the database concerning the deportees from Budapest based on available archival sources.³ The database contains the name, occupation, year of birth, original dwelling-place (district, street, number) of the head of the family and the place, county and township of the eviction. In the case of family members the degree of their relationship was indicated (e.g. grandchild of a minister). The family member’s name and year of birth was seldom indicated. The CD contains those 10911 names, which we found in the archival database and which we increased to 10989 persons while reconciling data with part of the families.⁴ The maps on the CD show the districts, indicating the streets and numbers, from where the families were taken away and also whereto, by indicating the county and the township. There are 44 maps of the 22 districts of Budapest – from where - whereto –, also a couple of summarizing maps, which show, where the deportees were transported, indicating the counties and the settlements.

The study of Tamás Gyekiczky deals with the legal discrimination of the deportees by presenting the historical, sociological characteristics and errors of our legal system.

The study of Barbara Bank and István Bandi presents the forced dwelling-places in Romania between 1949 and 1951. D.O. is the abbreviation of the forced dwelling-place (Domiciliu Obligatoriu) that affected more than 3500 families throughout the country, including Hungarian aristocracy and nobility. The map shows the forced dwelling-places (D. O.), the forced labour camps (“telepesszálvák” – “settler-villages”) and the prisons in Romania between 1951 and 1964, where also Hungarians were taken.

¹ Péter Esterházy: *Harmonia Cealestis*, Magvető Kiadó, Budapest, 2000, page 390.

² *Kitaszítottak* (Outcasts), Volume I „Magukkal fogjuk megzsírozni a földet” („We will fertilize the soil with you”), (Zsuzsa Hantó, 2002), Volume II „Dokumentumok a hortobágyi zárt táborokról” („Documents about the fenced-in camps in Hortobágy”), (Miklós Füzes, 2002), Volumes III/1-2 „Családok munkatáborokban 1, 2” (Families in labour camps 1, 2) (Zsuzsa Hantó, 2006, 2007)

³ In the Historical Archives of the State Security Services we found the database of the deportees from Budapest. In summer 2008 the book of Kinga Széchenyi with the title „Megbélyegzettek” („Stigmatized”) was published about the tragedy of the deportations. This is the first comprehensive work about the deportations from Budapest, which processes the archival documents and publishes memoirs (Kinga Széchenyi, 2008).

⁴ Data deviating from the source are indicated by Italic letters.

The second part of the book demonstrates, through flashbacks to different episodes in the families' lives, how the persecution of one family member – his/her bringing to the people's court and to the certification committee, he/she being "B"-listed, placed in internment, convicted, called up for forced labour – affected the other family members, the family as a whole, the relatives. The families' stories, recorded by the life-story method, were completed by documents and letters. We show the stations of the cross of each family on maps, as well.

In addition the CD supplement of the book contains the Home Office's Decree of year 1945 on eviction, Act VII of year 1945 on "Legalization of the government decrees regarding people's jurisdiction", Act VII of year 1946 on "Coercive defence of the democratic state establishment and republic", Act XX of year 1949, the Constitution of the People's Republic of Hungary, furthermore Act III of year 1952 on the Code of Civil Procedure. We reveal the kulak list of Pécsvárad and the notes taken during the review process; from the documents of Antal Apró – the documents related to the settlements of the private property law cases of Southern Slavs. The supplement presents some paintings of Mariette Bolza, who was sentenced to six years in prison in 1961 and the inaugural of the exhibition of Mihály Zichy, the drawing monarch. The CD also contains memorials for the deportations, the photos of Mrs. dr. B. Nagy, the photos of the inauguration of the only permanent exhibition established in commemorating the deportees in Ebes, the photo of the gravestone erected in Ebes in 2007 to commemorate the victims of the communist dictatorship, who died between 1945 and 1953. In the CD we included some photos of the castle owned at one time by the Zichy family and of the pottery of Judit Józsa made about Mrs. Zsindely Klára Tüdös.

Translated by **Éva Laczkovich**

AUSGEWIESENE FAMILIEN

Die Vergangenheit, die man auslöschen wollte, die Welt der Gegenwart ohne Zukunft, wie der Grossvater von Péter Esterházy sagte: *"Heldentod? Gibt es nicht. Ehrfurcht? Gibt es nicht. Mein Sohn? Existiert nicht. Er wird nicht inventarisiert, folglich, er existiert nicht. Es gibt keine Vergangenheit, keine Geschichte, es gibt kein Land und keine Tradition. Kommunisten sind die Gegenwart, und Brutalität jetzt".*⁵

Im ersten Teil des Buches wird die Verleugnung der Geschichte zwischen der Zeit nach Kriegsende und 1953 anhand von Archivmaterial analysiert. Bis zur Unterzeichnung des Friedensvertrages im Jahre 1947, hat sich die Sowjetunion einen 75-25%-igen Einfluss von den Westmächten zusichern lassen, bezüglich einer uneingeschränkten Einmischung in die inneren Angelegenheiten Ungarns. Volksgerichtsbarkeit wurde Werkzeug für die Vergeltung von Kriegsverbrechen. Im Gegensatz zu den westeuropäischen Ländern, in welchen das Verbrechen gegen die Menschheit vor zuständigen Fachgerichten durch eine ordentliche und gesetzmäßige Prozessordnung verhandelt wurde, wurden in unserem Land Menschen wegen volksfeindlichen Straftaten zur Verantwortung gezogen und die Richter waren einfache Parteisoldaten. Nachweiskommissionen und die Liste "B" waren die Hauptmittel bei Reinigungsaktionen im Kreise der Beamten. Der Versuch, die zivile Gesellschaft zu liquidieren, hat nicht nur die Kollektivstrafe für die Teilnahme im Krieg behandelt, wie zum Beispiel im Falle der in Felvidék (Oberungarn) lebenden Ungaren oder der in Ungarn lebenden Deutschen, sondern es wurden ganze Völkergruppen als Verbrecher von den untereinander rivalisierenden Kommunistenführern erklärt. Im Kampf gegen die innere Reaktion, dessen Ziel es war, die Verleugnung der Vergangenheit und diese in kommunistischem Licht erscheinen zu lassen, wurden die "Feinde und Klassenfeinde" als Sündenböcke für innerpolitische Mißstände abgestempelt. Auch auf jene Menschen, die den Ausstieg aus dem Krieg unterstützt haben, wartete die Internierung, Gefängnis und Rechtfertigung vor dem NKWD (Narodny Kommissariat Wnutrennich Del = Volkskommissariat für Innere Angelegenheiten; 1934 gebildetes sowjetisches Unionsministerium, Vorgänger des KGB; gegründet 1954).

Die Welt der Gefängnisse stellen wir auf zwei Landkarten vor. Dies sind die Sammel- und Internierungslager sowie die Arbeitsplätze, die der Direktion "Gemeinnütziger Arbeiten" unterstellt waren und in denen Gefangene und Verurteilte gearbeitet haben. Die Landkarten beinhalten nicht die Arbeitsplätze, in denen die Bewohner von 12 geschlossenen Familienarbeitslagern gearbeitet haben, da hierüber - nach unseren derzeitigen Kenntnissen - nur mangelhafte Archivzeugnisse zur Verfügung stehen.

Ab 1949-1950 wurden nicht nur Einzelpersonen, sondern auch Familien, ja sogar Säuglinge beschuldigt wegen der Hinderung des demokratischen Aufbaus. Der Grund zum Verweis vom Wohnort war die Abstammung als "Klassenfeind". Die Folge davon war die totale Beschlagnahmung aller Immobilien und des Mobiliars ohne richterlichen Beschluss, nur mit

⁵ Péter Esterházy: Harmonia Cealestis, Verlag Magvető, Budapest 2000, s. Seite 390

amtlicher Verordnung. Die vier Bände der "Ausgestossenen"⁶ erzählt die Schicksale von beinahe zehntausend in 12 geschlossene Lager deportierten Menschen. Das vorliegende Buch fasst den kurzen Inhalt der vier Bände zusammen. Die beigefügte CD stellt sowohl die militärische Karte der 12 Lager in 1952 und 1982 sowie deren Lagepläne vor. Wir fügen weiterhin eine Karte von Ungarn bei, auf der die 515 Orte zu sehen sind, aus denen man die Menschen in 12 Lager deportiert hat und wo der Grenzverlauf in 1950 eingezeichnet worden ist.

In diesem Buch stehen die in Archiven gesammelten Daten der aus Budapest Deportierten im Mittelpunkt.⁷

Die Daten geben Namen, Beruf, Geburtsdatum, ursprünglichen Wohnort (Bezirk, Strasse, Hausnummer) sowie den Ort der Verweisung (Komitat, Gemeinde) des Familienoberhauptes an. Bei den Familienmitgliedern wurde der Verwandtschaftsgrad eingetragen, z.B. Enkelkind des Ministers. Name und Geburtsdatum bei Familienmitgliedern wurden nur stellenweise angegeben. Die CD listet 10911 Namen auf, die wir in der Archivdatenbank gefunden haben. Diese Personenzahl haben wir auf Grund von Interviews mit Familien auf 10989 erweitert.⁸ Die beigefügten Karten auf der CD zeigen die Bezirke mit Strassen und Hausnummern an, von wo und wohin diese dort lebende Familie oder Familien deportiert wurden: Komitat und Gemeinde. Von 22 Bezirken in Budapest wurden 44 Karten angefertigt - von wo/wohin - sowie eine zusammenfassende Karte über die Wohnorte - Komitate und Gemeinden- der Deportierten.

Die Studie von Tamás Gyekiczky handelt von den Diskriminierungen der Deportierten, angefangen von den soziologisch-geschichtlichen Merkmalen unseres Rechtssystems und dessen Irrwegen.

Die Studie von Barbara Bank und István Bandi beschäftigt sich mit den Zwangswohnplätzen in Rumänien zwischen 1949 und 1951. Die Abkürzung D.O. (**D**omiciliu **O**bligatori) für Zwangswohnplätze betrifft landesweit mehr als 3500 Familien, darunter auch die ungarische Aristokratie und den Adel. Die Karte zeigt die Zwangswohnplätze (D.O.), die Zwangsarbeitslager (Siedlerlager) und die Gefängnisse in Rumänien zwischen 1951 und 1964, in denen auch Ungaren untergebracht wurden.

Der zweite Teil des Buches gewährt Einblick in das Leben der Familien und schildert in einigen Episoden, was für Folgen die Bloßstellung vor Volkstribunal- und Nachweiskommissionen, Eintragung in die Liste "B", Internierung, Verurteilung, Verweisung ins Arbeitslager eines Familienmitglieds für die anderen Familienmitglieder, ja ganze Familien und die Verwandtschaft hatte. Die mit Hilfe von Lebensläufen rekonstruierten Familiengeschichten haben wir mit Briefen und Dokumenten ergänzt. Die Stationen und der Leidensweg einiger Familien wurden auch auf Landkarten dokumentiert.

Auf beigefügter CD finden Sie ausserdem: die Verordnung des Inneren von 1945 über die Verweisungen, das Gesetz VII von 1945: "In Krafttreten der Regierungsverordnungen über die Volksgerichtsbarkeit", das Gesetz VII von 1946 "über den Schutz des demokratischen Staatssystems und Strafgesetzes", das Gesetz XX von 1949, „die Verfassung der ungarischen Volksrepublik“, sowie das Gesetz III von 1952 über die bürgerliche Prozessordnung.

Es wird die Kulakenliste von Pécsvárad vorgestellt, die während den Anhörungen angefertigten Protokolle, sowie aus den Schriften von Antal Apró die Dokumente über die Vermögensregelung der Südslawen.

In der Beilage kann man auch einige Gemälde der in 1961 zu 6 Jahren verurteilten Mariette Bolza anschauen. Ferner die Eröffnung der Ausstellung: Mihály Zichy - der Fürst und Zeichner. Auf der CD finden Sie weiterhin Deportationsdenkmäler, die Fotos von Fr. Dr. Barnabásné Nagy, Fotos von der einzigen ständigen Ausstellung zur Erinnerung an die Deportierten in Ebes, Fotos über das Grabmal zur Erinnerung an die zwischen 1945 und 1953 verstorbenen Opfer der kommunistischen Diktatur, aufgestellt im Jahre 2007 in Ebes, einige Bilder über das Schloss, das ehemals der Familie Zichy gehörte und über die Keramik von Frau Judit Józsa über Zsindelyné Klára Tüdös.

Übersetzung: Elisabeth Hoffmann geb. Szentágotay

~ ~ ~ ~ ~

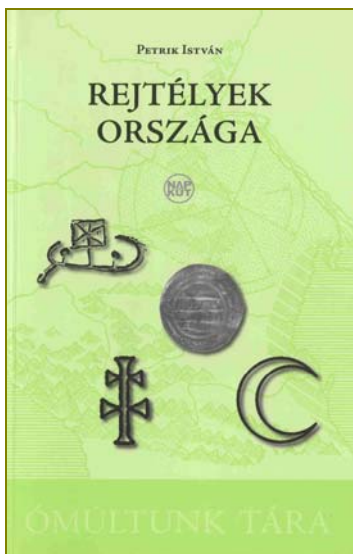
⁶ Kitasztatottak (Die Ausgestossenen), Bd. 1 „Magukkal fogjuk megzsírozni a földet“ ("Mit euch werden wir die Äcker düngen") (**Zsuzsa Hantó**, 2002), Bd. 2 „Dokumentumok a hortobágyi zárt táborokról“ ("Dokumente der geschlossenen Lager in Hortobágy") (**Miklós Füzes**, 2002), Bd. 3/1-2 „Családok a munkatáborokban“ („Familien in Arbeitslagern“) 1, 2 (**Zsuzsa Hantó** 2006, 2007)

⁷ Im Geschichtsarchiv der Staatssicherheit haben wir die Daten der Deportierten gefunden. Im Sommer 2008 ist das Buch „Megbélyegzettek“ ("Die Abgestempelten") von Kinga Széchenyi über die Tragödie der Deportierten erschienen. Dies ist die erste umfassende Arbeit über die Deportationen aus Budapest, die Bearbeitung von Dokumenten und Mitteilung von persönlichen Erinnerungen (**Kinga Széchenyi**, 2008).

⁸ Die von den Quellen abweichenden Daten wurden kursiv geschrieben.

Petrik István :

Rejtélyek országa

Szerző: Petrik István

Cím: Rejtélyek országa

Kiadó: Cédrus Művészeti Alapítvány — Napkút Kiadó

Kiadás éve: 2008.

Nyelv: magyar

Oldalszám: 102

ISBN: 978 963 263 006 9

Hiánypótló, régóta várt tudományos ismeretterjesztő kötetet tart a kezében az olvasó. A kazárok — akikről a honfoglalást megelőző századokkal kapcsolatban oly sok szó esik — sokkal kevésbé ismert nép, mintsem gondolnánk. Nyelvemlékük csekély száma miatt a közelmúltig még azon is vitakoztak a nyelvészek, hogy vajon csuvasos (r-török) vagy köztörök (z-török) jellegű nyelvet beszéltek-e. Ma már az előbbi tűnik elfogadottabbnak, és a nép eredeti etnonimjét *gaszar* / *kaszarnak*, rekonstruálják. Az, hogy a vezető réteg a VIII. század fordulóján felvette a zsidó vallást — távolságot tartva ezzel a keresztény Bizánctól és a délről előre törő araboktól is — szintén köztudott, mint ahogyan az is, hogy a Belső- és Közép-Ázsia felett uralkodó türköktől a VII. század közepén függetlenedő, a Volga, a Don és a Kaukázus közötti török állam lényegileg a Kaszpi-tenger és a Fekete-tenger között terült el. Központja valahol a Volga (Etil) alsó folyásánál lehetett. Éppen elődeink, a magyarok ellen építették fel nyugaton Sarkel erődjét a IX. században. Nagyjából ennyi az, amit illik tudni a kazárokról. Azonban még a szakavatott régészek, történészek, nyelvészek sem tudnak sokkal többet... Pedig a honfoglaló magyarság elhelyezkedésének, történelmi útjának vizsgálata során kulcskérdés, hogy a kazárokkal milyen viszonyban voltak elődeink és hozzájuk képest hol feltételezzük lakóhelyünket. Sajnos még ez utóbbi kérdés is az egymásnak ellentmondó elméletek heves vitáiban érlelődik, kevés támpontunk van. Mindazonáltal a kazárok behatóbb ismerete nélkül nemigen várható továbblépés a magyar őstörténet honfoglalást megelőző kétszázötven évének kutatásában. A szerző, akinek sok évtizedes kutatómunkája során sikerült összegyűjtenie azt, amit a hazai és nemzetközi szakirodalom tartalmaz a kazárokról, éppen arra vállalkozik, hogy bemutassa mindazt, amit a kazárok történelméről, nyelvéről, kultúrájáról, társadalmáról a szakirodalom eddig feltárt, és azt is, amiről még vitakozik. Magyar nyelven hasonló vállalkozás még nem volt. Ajánljuk mindazoknak, akik a magyar őstörténet iránt komplexitásában érdeklődnek.

COUNTRY OF MYSTERIES

— THE SHORT HISTORY OF THE ANCIENT HUNGARIAN-KHAZAR CONTACTS —

We have very little knowledge about the Hungarians of the 9th Century from authentic sources. This reason makes the sources of the 10th or later Centuries even more important. The ancient Hungarians lived on the territory of the Khazar Khanate before the Land-Conquest. They were allies of the Khazars, but not for too long, according to the opinion of the author. The Khazar Khan regarded Levedi, the leader of the Hungarians as almost equal to himself. That is why he gave him a Khazar princess as a wife. (By

the way, that marriage was childless). It is not proved that the double principedom which existed also among the Hungarians had Khazar origin, because this institute also existed among the ancient Turks and the Ancient Hungarians might have inherited it from them, too.

The Khazar Khanate itself still deserves serious scientific research. The cities of the Khazars are still undiscovered. There are only a few "real" Khazar archaeological finds. There are scientific disputes about the period when the Khazar Khans converted to Judaism. Besides, we do not have archaeological relics of this religion from Khazar territories. There are Ancient Hungarian grave-finds from the territory of the Khazar Khanate, and there are also unearthed East-European (not Ancient Hungarian) runic scripts.

The Alans and the Bulgarians had also important role in the Khazar Khanate, in this multi-national state. The Khanate was in long wars, first with Byzantium, later with the Arab Caliphate. The Khazar resistance played an important role in the fact that the Arabians could not conquer the southern and south-eastern parts of East-Europe, even if the Arabs broke through the Khazar resistance-line once. However, mortal danger for the Khanate was the Russian state, which crushed the Khazars in two campaigns.

The Khazar Khanate had an important role in the trade and cultural contacts among East and West. They minted coins copying Arabian ones. Several Khazar forts were and are excavated with international cooperation. Some of these forts were built against the Russians, and against the Hungarians, in the period when the latter were not any longer the allies of the Khazars. The Khabar tribes that joined the Ancient Hungarians were rebellious Khazars originally.

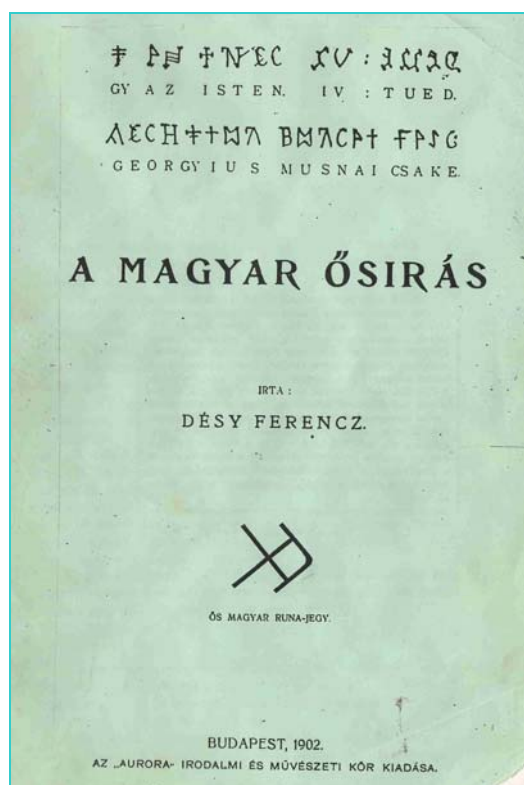
We give a chronology and a bibliography of the Khazar Khanate at the end of our book.

KLASSZIKUS ÍRÁSOK EURÁZSIÁRÓL

Désy Ferencz :

A magyar ősirás

* (A magyar ősirás.) Ezzel a címmel Désy Ferenc nagyon érdekes füzetet adott ki. A magyar ősirás tudós kutatóinak, de főként Fischer Károly Antalnak a *kun-magyar írásról* kiadott művében összegyűjtött adatai nyomán Désy Ferenc nagy buzgalommal tanulmányozta ezt a kérdést. Tanulmányozásának becses anyaga volt a nagyszentmiklósi aranyeletnek, *Attila kincsének* fölirata, az eredmény pedig, amelyre ennek segédelmével jutott, az, hogy *Attila népének* nyelve a magyarral teljesen azonos volt. Attila kincsének fölirata magyar runa-jegyekkel van írva és magyar a görög betűkkel írt szöveg is. A füzet, amelyben nagyon érdekes fejtegetés olvasható a runa-írásról és a magyar nyelv ősi szövejlődésének rendszeréről, csak bejelentő a szerző közelebb megjelenő nagy munkájának.

Budapesti k. 1912, k. 16

Volt-e őseinknek írása sajátos jegyekkel, önálló írásrendszerrel?

E kérdés eldöntése sokkal nagyobb horderejű tények hátterét alkotja, mint első pillanatra látszik.

Sajátos kulturállapotaink fejlődésének folyamata megakad a letelepülés tényével s a keresztényhitretérés elszakítja az akadozó folyamat szálait.

A letelepülő nomád szokásaiban, életmódjában, erkölcsében, céljaiban más irányelvek érvényesülnek, melyek együttes hatása, a régi rendszer megváltoztatására irányuló törekvés.

A régi szokások telvék a multak hagyományaival; e szokások hatalma alatt áll az erkölcsi élet, ez viszont a törekvés céljait befolyásolja. A multak szokásai a pogány hit emlékei; a pogány hit a nomád kultúrája és erkölcsének alapja.

A multa emlékezés a pogányság emlékének felidézése, de ez az emlékezés csábit, mert a multak káprázatos dicsőségének fényével van tele.

El kell törülni a multak emléket. A multak emléke pogány; a pogányságra emlékezés csábit. A pogányság emléke: pogány tudomány, — a tudomány pedig írás.

— Jó Anonymus! Talán te voltál, ki keresztény hazafiui buzgalmadban széttepted az emlékek utolsó szálait, hogy azt tetszésednek megfelelő módon bogozzad ismét egybe!?

*

* *

Azon kérdés szerencsés megoldása: — volt-e ősinknek sajátos jegyekkel önálló írásrendszere? — azt a tátongó ürt kapcsolja egybe, mely a kereszténynyé vált magyar és pogány ősei kulturállapotának folyamata között terjeng.

Ősírásunkra vonatkozólag a hiteles feljegyzések sorozatát *Kézai Simon* nyitja meg a XIII-ik században s ettől kezdve — mint azt *Fischer Károly Antal* „A hun-magyar írás” 1889. kiadott művében csoportosítva láthatjuk — ide vonatkozólag napjainkig terjednek a szakadatlan sorrendben eszközölt feljegyzések és kutatások.

A fent idézett szerző művében 11 régi hun-magyar alphabetet közöl, melyekhez 12-iknek oda iktatja a csik-szt-miklósi falfeliratban foglalt írásjegyeket is. A közölt alphabetek között legrégibb a Telegdi-féle, mely ennek 1598-ban megjelent művéből másoltatott. Kájoni két alphabettel szerepel 1623-ból. A Hickesius művében megjelent Harsányi-féle alphabet 1687-ből való. Kaposi-nak két alphabete 1713 előtti időből, az Oertelius-féle 1746 előtről, az Anonymus, Dési, Dobai és az Udvarhelyi az 1753 előtti időből valók. Végül a csik-szt-miklósi, melyről tévesen állítják, hogy a szövegében előforduló évszám szerint 1501 évből ered; tévesen, mert ennek szövegében évszám egyáltalában nem fordul elő, s ezen következtetés a szövegnek hibás olvasásából keletkezett. Ennek dacára kétségtelen, hogy ezek a betűjegyek a legrégibbek.

Az alphabetekon kívül közöl még a szerző számos feljegyzéseket és utasításokat, melyek a székely-magyar írásjelekkel való írás és olvasásra vonatkoznak, különösen hangsúlyozván az ugynevezett rövidítéseket, illetve a betűknek egyberovását vagy írását.

Az idézett mű adataiból világosan kiderül, hogy volt ősírásunk, tudnánk azt is olvasni, ha volna mit.

Amilyen gazdagok vagyunk az adatokban, oly szegények vagyunk az olvasni való anyagban. A csik-szt-miklósi és az énlakai egyházak feliratai, mindössze az a két felirat, melyen ősírásunk alphabetjeit kipróbálhatjuk. Ezeken kívül még Király Pál tanár birtokában van néhány felirat és egy nagybecsű, 68 negyedről lapra terjedő írott kódex, melynek eredetét szerző a XVI. vagy XVII. század közé helyezi.

Részemről szerencsés voltam Király Páltól egy magánlevél hű másolatát kapni. E levél az írásnak oly csodás titkait rejt, hogy e tekintetben valószínűleg az egész világon egyedüli, nemcsak mint magyar írással írt példány, de azon rejtelmes módszernél fogva is, melylyel a tartalmában foglalt szöveg értelme elrejtve van.

Van még néhány kétes értékű vagy egyenesen hamisítványnak ismert emlékün, de ezekkel szemben alphabetjeink csak azon szolgálatot teljesítik, hogy a hamisítást általuk kétségenkívül igazolhatjuk. Fischer Károly Antal műve kiadása után a szegedi levéltárban találtak néhány ősmagyar írással írt emléket, ezekből egy Miatyánk szöveget közöltek is. Írásjegyei teljesen megfelelnek az ismert alphabetek jegyeinek.

Ennyiből áll ősírással írt emlékeink idáig felfedezett összes bizonyító anyaga.

Nem csoda, ha tudósaink ősírásunk valódi ősi voltában vetett bizalma ingadozó, hiszen a fajunk ősiségébe vetett bizalmat is megingatta az adatok csekély száma, ellentmondó állításaik és az adatok értelmezhetőségéből keletkező bizonytalanság.

Ily körülmények között ősírásunknak legalább is a finnektől vagy törököktől kellene erednie, mert a feltevések szerint a magyar nemzet ezeknek az összezüllésétől keletkezett, zagyva, tudatlan, egységes-nyelv nélküli néptorlódás. Mi köze az ilyen hordának az íráshoz!? Az ilyen módon csoportosult népnyelven írni sem lehet.

A tagadhatatlan tényekkel szemben a tudósvilág nézete oda módosul, hogy a székely-magyar írás egy későbbi korban kialakult írásjegy rendszer, melyet kezdetben tán titkos értesítésekre használtak.

Beöthy Zsolt „A Magyar Irodalom Története” című munkájában (I. k. 12. 1.) mondja: „Hogy a magyarság, melyet a török népek műveltségi és faji kötelékében látunk alakulni a közös hazában: minő fokán állt a szellemi előhaladottságnak s mit hozott magával e műveltségéből az új hazába? semmi sem jelzi inkább mint az, hogy nyelvünkben a *betű* és *írás* szavak, mint a volgavidéki török kultúra emlékei maradtak fenn. Ezekhez járul a *rovás* szó, mely a magyarból az oláh, bolgár, albán és új-görög nyelvekbe is átment, feltételezve egy régi írástudás folytonosságát, addig míg nemzetünk a kereszténységgel, az írás művészetében is (olasz papok közvetítésével) a nyugat-európai népekhez alkalmazkodott.”

Beöthy nem tudja eldönteni, hogy a hun-székely betűk ős-eredetűek-e, vagy a betűik sémi karakterénél fogva a reformáció korában elevenítették-e fel, avagy a székelyeknél, kik Moldva felől telepedtek meg, egy régi besnyő-féle nemzeti írás ősidőktől fogva fenállott, s ez az írás később — költött betűk pótlásával — kiegészítettet?

De, hogy a „rovás, írás és betű” szavaink nem a volgavidéki török kultúra emlékei, erre még visszatérek.

Fischer Károly Antal említett művében nagyon helyes alapokon mutatja ki a magyar ősírás rokonságát a nagy-szt-miklósi aranylelet — az ugynevezett Atilla kincsén látható — feliratok azonosságával. Hogy ő e feliratokat ennek dacára meg nem fejtette, annak okát nagy lelkiismeretességéből kifolyólag azon körülményben keresem, hogy az olvasásra vonatkozó minden legkisebb utasítást is igen pontosan szem előtt tartott, feledvén, hogy ezen feljegyzések kivétel nélkül hallomás után eszközöltettek oly emberek útján, kik ilyen írásokat maguk sem igen láttak, annak bonyodalmaikat nem ismerték, vagy mi még rosszabb, azt félre értették. Különösen vonatkozik e megjegyzésem az ugynevezett rövidítésekre, illetve a betűjegyek

egybevágására, mely eljárásról az összes szakvélemény oda irányult, hogy általuk hely és munka megkiméltése szándékoltatott. Ez azonban csak részben igaz. Hogy mit értsünk ezen rövidítésekre vonatkozó megjegyzés alatt, azt alább fogom elmondani.

*

* *

Fischer Károly Antal művével a kezemben s ennek utasításaira támaszkodva elolvastam a nagy-szt-miklósi aranyeleten lévő feliratokat.

Minő kábitó hatása a sikernek! — Attila pogányszertartási aranyedényjeinek felirataiból a legtisztább magyarnyelv hangjai csengtek-bongtak felém.

— Való ez vagy káprázat?

A feliratok nyelvezetében semmi pogány, semmi ösies zamat; semmi a halotti beszédünkből oly népszerűvé vált: „*Latiatuc feleym zumhikhel mic vogmuk.*” Semmi „*Hetumogor, Atelkusu, Zeremsu, Kortu-germatu, Zegu-hollmu*” féle régies hangzat. Lehetséges ez? Hiszen a nyelv változik, érik, fejlődik, átalakul, s e fejlődés mikéntjéről a tudósok egész rendszert alkottak?

A honfoglalás előtt az ujabbkori kutatások szerint magyar nem is volt, azzá csak a honfoglalás után vált. Ha engedelmesek akarunk lenni, hinnünk kell, meg kell tagadnunk, hogy volt apánk. Hát még a hunok! Jó ha kunok lehetnek, s ezek révén törökök; így aztán legalább névrokonokká válhatunk velük, mint: „*turkok.*” Magyar ezerév előtt nem is volt, hogy lehetne magyarnyelv az 1400 év előtti időkben?

Az arany kincs-lelet kora Hampel József tudósunk érdeméből dönthetetlen igazsággal Attila korába van helyezve; ehhez kétség nem férhet. Hol van hát a magyar nyelv folytonossága az Attila koráig, s ha mégis volna, hol van az átalakulás, a fejlődés, hogy hangzanék 1400 évvel előbből a „*Latiatuc feleym zumtukhel mic vogmuk*” mondat?

Dietrich a kincsen levő fölíratokat góth runáknak tartja. *Hampel* a *Bocla* és *Boutauol* szavakból következtetve két testvér gepida fejedelemnek keresztelő csészéjévé teszi, s a kincset valamint országaikat közösen birtokoltatja a két királyfival. Ezt mind el szabad hinnünk, sőt más akármit, de hogy a kincs fölíratai magyar nyelven legyenek írva, ezt hinnünk nem szabad.

Én sem mertem hinni. — Pedig igaz.

Kétségeimet eloszlatandó olvastam a feliratokat — nem csak a magyar írásszabály utasítása szerint jobbról balra, de balról jobbra is. Hátha tévedek.

E kísérletek meglepő eredményre vezettek. A feliratok a visszafeleolvasásra is válaszoltak, csengő, zengő, tiszta magyarnyelven.

— Álom ez, avagy a táltostudomány észbontó praktikája! — Miért ne? A kabala kulcsa: a runairás titka.

Elővettem a csik-szt-miklósi falfeliratot, elolvastam; láttam benne a régi olvasás végzetes tévedését. Elővettem a Király Páltól kapott különös levelet, kiolvastam belőle titkait.

— Nem tévedtem. Tehát igaz. Attila kincsének felirata magyar. Magyar runajegyekkel írt és magyar a görögbetűkkel írt szöveg is. Csak ne lett volna oly nagyon is a mai nyelvünkkel azonos magyar! Az a néhány szó ami rajta van, a runairás elastikus olvasási módja szerint, megdöntheti e azt az áthatolhatatlan előítéletet, melynek barikádját a tudomány minden vívmánya rendszerében építették fel?

Ennek a barikádnak építőanyaga az a mesterségesen készített tudás, hogy a magyarok „*turkok*” avagy „*finnek*” voltak. Ha kutatásaim eredményét nyilvánosságra hozom, szemben találok magammal az egész tudományos világ zárt sorait s a mesterségesen preparált közvélemény szétszúzó erejét. Nem én, de az igazság tört volna össze, hogy romjai alá temetve, soha fel ne ébredjen.

Hallgattam és kerestem a bizonyítékokat.

Kutatásaim eredménye váratlan sikerekhez vezetett. Mindinkább kidomborodott előttem *Fanlmann Károly* „*Illustrierte Geschichte der Schrift*” című munkájában tett azon kijelentésének igazsága, hogy az emberiség előbb írt, mint beszélt s hogy a runa-írás ennek a nyelvelőtti kezdetleges írásrendszernek tökéletesbülése, hogy a runa a nyelvcsinálás szerszáma, s hogy a nyelvben visszatükröződik az írásrendszer hatása. A nyelvfejlődés titkának a kulcsa tehát a runa.

Ezzel a kulccsal a kezemben haladtam és nyitottam fel a titkok zárait. Végre ráakadtam a magyar nyelv ősi szófejlődésének a rendszerére.

Mivé vált az ősrás fontosságának jelentősége, mivé az őseink honfoglaláskorabeli kulturális állapotaik kérdése! Minő jelentéktelen a hunoktól leszármazásunk bizonyossága azon szófejlődési rendszer ősrégiségéhez képest, mely a hunok megjelenésének korszakát számtalan évezredekkel előzte meg s mely rendszer szóanyagába foglalja az emberiném kulturális fejlődésének összes őselemeit, bizonyítván, hogy a magyar nyelv ma is ez az ősrégi, melyben még a tájszólási árnyalatok is csak becses átmeneti formák jelenségei.

A magyar nyelv egy saját rendszere törvényeiben fejlődött ősnelv, melynek igen sok kulturális anyaga közös tulajdon a görög, latin, indo-árja, indo-szláv s minden más jelentékenyebb kultúrnépek nyelvanyagával, de azon jelentékeny különbséggel, hogy a szófejlődés rendszerének épsége csak a magyar nyelvben maradt fenn teljesen változhatatlan és tisztán felismerhető alakjában.

*
* *

Midőn az *ős szófejlődés, mint a magyar nyelv alapja* terén eszközölt 11 évi szakadatlan munkálkodásom eredményét a sajtó varja, a tapasztalatokból szerzett biztosság érzetével léphetek elő az ősz magyarírás rendszerének részleges ismertetésével.

Ősírásunk rendszere kétféle: runa-írás és betű-írás. Ez utóbbi csak annyiban különbözik bármely ma divó írásrendszertől, hogy betűi sajátos magyar képzésű idomok, melyekkel épen úgy írhatunk mint bármely más írásjelekkel, de azon előnyük van emezek felett, hogy összetett betűik nincsenek, s így egy jeggyel írhatok minden összetett jegyet, mert a „sz, zs, cs, ly, ly” s.a.t. hangokra önálló jegyekkel rendelkezik.

A betű írásrendszer átvette a runaírásrendszer összes fogalomjegyeit, de mert azok száma kielégítő nem volt, a hiányzókat pótolta. Mivel a kevés számú runajegyek — talán mindenike — polyphon (sok hangú) tulajdonsággal bírt, azaz bizonyos esetben egy vagy több hangnak sőt szótagnak a megjelölésére szolgált, az átvétel alkalmából ezen tulajdonságát elvesztette, s.p.o. a kereszt alakú + jegyből — mely eredetileg kettős „tt” volt a „d” hang; lett, kecskelábszerű állásban pedig a „ty” hangot képviseli.

A runaírásjegyek között csak ritkán fordul elő magánhangzó, s mint azt hiteles feljegyzések is igazolják, a magyarírás olvasása az „e” magánhangzónak a rendszeres közbetolása által eszközöltetett. Természetes, hogy ez csak ott eszközölhető, hol a hangvonzási törvény ezt megengedi. Az „e” betűnek kihagyása azon írásmódszer szerint is gyakran előfordul, mely már a mai írás szabálya szerint eszközöltetett, illetve betűírás volt.

Van olyan írásrendszer is, melynek szövege a ma divó írásrendszerben van ugyan írva, de előfordulnak benne, runaírászerű részletek is, ilyen a csik-szt-miklósi falfelirat szövege is, s mint azt a *Királyi Pál* gyűjteményébe bepillantásom alkalmából tapasztaltam, ezek szövege is ezen módszer szerint van írva; éppen ezért betűírás rendszerbeni olvasása sok olyan részletet tartalmaz, mely a szöveg értelmébe csak nehezen illeszthető be. A runajegyek módjára egybevágott betűk gyakran egész szót, sőt mondatrészt is jelenthetnek, ezáltal természetes, hogy a szöveg leírásának munkáját és idejét nagyban megrövidítik. Vannak végre oly írásszövegek is, melyekben a runajegyek módjára egybevágott jegyek tényleg csupán hely és munkakiméletből, vagy tán tetszetősebb forma végett vágattak egybe, de a régi — már gyakorlatból kiment — runaírás helyes tudata nélkül.

A vegyes módszerrel irt szöveg példáját az énlakai unitárius egyház fölíratában mutatom be. E szöveg sorozatában — melynek nagyrésze a ma divó rendszerben van írva — van egy szó, mely ettől eltérőleg „runaírás” módjára íratott.

Az ősz runa különös tulajdonsággal bíró írásjegy; nem egy közös megállapodás értelmét képviseli, ilyené csak a szokás hatása folytán válhatott. A runajegy nem mond, de kérdez, gondolatot ébreszt, melyet meg kell fejteni. A runa értelmét magunknak kell kitalálni, szerzője annak alakja ábrázolásával csak figyelmünket hívja fel. Ezért a runa olvasásának ismerete azonos a jóslás tudományának lényegével. A runát nem olvasni, de kitalálni kell. Szabályok erre csak a későbbi korban keletkeztek.

A runa lényege: hír és titok, egyidejűleg kérdés s felelet. A három mesebeli testvérkirályfi, ki törét a válaszuton a fa kérgébe vágta, hogy visszatérve az ejtett sebhelynek jeléből egymásról hírt halljanak, a néplélek visszaemlékezése az őstudomány homályos multjára, melyben az értesítések runajelek által eszközöltettek.

A runajegyek keletkezése szoros viszonyban áll a nyelv szavainak fejlődésrendszerével, mely rendszer egyik lényege, hogy az ősz szóalakok visszafele kimondva is értelmet adnak.

Ha a runák keletkezése szoros viszonyban áll a nyelv fejlődésével, kell, hogy maga a runa fogalmára vonatkozó szóanvag is viszonyosságban álljon a runajegy lényegével.

— Mi is tulajdonképpen egy runa?

— Egy *jel*.

Az első jel, mit az ember távollevő barátai értesítésére szánt, más nem lehetett, mint egy fatörzsre, kőre vagy a föld felületére húzott vonás, egy egyszerű vonal, minőt a rováson ma is vágunk, egy függélyes: |, vagy egy vízszintes: —, jel.

— És mi lehetett ennek a jelnek az értelme?

jel <-> lej.

Ime az őserdő mélyében eltévedt ember, meglelte módját társát értesíteni, tudtul adta neki: lej (-meg) s a keresésére induló megértette, hogy ez a híradás, egy: jel.

Jel-szavunk értelmével teljesen azonos értelme van „jegy” szavunknak is.

jögy <-> győj.

Ehhez viszonylik:

eregy <-> gyere.

Sőt kiavult összavunk a „réj” vagy *réülés*, melynek értelme: elválkozás, a léleknek ájulásszerű állapotban ideiglenes távolléte, s.a.t. szintén e fogalomcsoport keretéből való:

jer <-> réj,

azaz *rej-tőzz*, továbbá:

jár <-> raj

s a tagadó:

nem <-> mén,

illetve *megy*.

E kevés példából is láthatjuk, hogy hirasaink első módszere a „jel”-adás, s hogy az adott jelek mindenikének meg volt a maga fordított, illetve visszaválaszoló értelme, melyet az adott viszonyokból következtetve ki kellett találni.

A runairás tökéletesbülte következtében az egyszerű *jel*-hez valami más „jegy” csatoltatott s ez összefoglalás az eredeti jegynek a „*val*, *vel*” fogalmat kölcsönözte. Így fejlődött lassankint a nyelv szóanyaga, egybesimulva a nyelv tulajdonságainak lényegével egymás idomait felvéve, mint a kaptafán a csizma; amilyen a szó értelme, olyan alakú a runa formája.

Vannak runairások, melyek jegyanyaga egyetlen egy: „|” jegy különböző helyzetekbeni alkalmazásából áll, soron alul, soron felül, a sor közepére, különböző számarányok szerint csoportosítva. Vannak runajegyek — és ezek közé tartoznak a szibériai feliratok is — melyek, mint a magyar ősirás runajegyei, bizonyos hangokat képviselő jegyek egymásbavágása folytán a „*val*, *vel*” vagy „*jal*, *jel*” szótag hozzáadása folytán értelmükben kibővülnek s egyetemlegesen néha több szótagot vagy egész mondatot is képviselnek.

Tapasztalataim szerint a *val*, *vel* és a *jal*, *jel* szótagok alkalmazása a magyarrendszerű runaolvasás szabályainak leglényegesebb módszerét képezi.

És most vessünk egy pillantást nyelvünk szóanyagának azon elemeire, melyek abban az ősirásra vonatkozó azon kultúranyagot képviselik, melyet — *Beöthy Zsolt* szerint — a Volgamelléki török népek műveltségi és faji kötelékében alakult magyar, az őshazából hozott magával:

Az írásnak volt egy neme: tüvel szövetre jegyeket varrni. A runajegyek „*varázs*” jegyek, melyek vagy *rov*-ásva vágattak, vagy szövetre *var*-rattak. A tű a szövetre szemölcszerű „*var*”-okat „*varr*,” a kés a *rov*-ásra „*sáv*”-okat „*vás*” vagy „*vés*.” A tű munkája „*var*” és „*rés*” melyet a szöveten keresztül hatolva üt, a művelet, mely e munkát eszközli: „*var-rés*,” illetve varrás, a cél, melyért a *varrás* eszközöltetett: „*varázs*.” A fára metszett írás: „*rov*” és „*vás*” együttesen: „*rov'ás*”

Soha nem tudtam megérteni miért hívják a debreczeni — nádból készített — pásztorgunyhót „*vasalónak*.” Az ezredéves kiállításán a kecskeméti öreg gulyás megmagyarázta: abban tartják és vágják a különböző gazdák tulajdonát képező marhák állományát feltüntető rovásfüzéreket, mely egyszersmind a tejtermelés mennyiségét is feltünteti, ha a teheneket netán fejésre használják. A „*vás*-olás” tehát: „*rov-vás*”-olás, s hol a „*vás*”-ok állanak: vás „*álló*,” illetve „*vasaló*.”

A „*tű* <-> *üt*,” be + tű = üt + be. *Böty*-ü = *büty*-ő, *büty*-kő, *büty*-ök, illetve egy kis dudor, egy kis *var*, egy kis *begy*, egy kis *pety* vagy *peth*, egy kis „*pet-e*.” *Be-tű* tehát egy kis „*pont*” melyet a szövetbe *tű* varr be; fába az ár tű-hegye *üt be*.

Aki „*ir*” rovást „*ás*,” a rovás ásás: *ir*-ás, az írás „*hir*”-adás. A *hir* tehát „*ir*,” melynek hallása enyhülést szerez (*ir* = balzsam, kenőcs).

Rovás, *betű*, *írás* szavaink foglalatában, miért nem említé *Beöthy*: „*olvas*” szavunkat is, hisz a „*rá olvasás*” gyógykezelés, aki pedig:

olvas

orvos

Ki pedig:

sáv(o)ló = ol(o)vas-ó.

A rovás, az írás „*váz*”-a; az írásjegy a: „*sáv*”; a „*sáv*” egy „*vás*”-at, a „*vás*”-at a: *zav*, *szav*, *szan*, szó:

váz <-> zav <-> vás - sáv - vés.

E példák azon hangelválkozások lehetőségét mutatják, melyek a szófejlődés rendszerében előfordulnak.

Ugyane törvény szellemében fejlődnek a számnevek is:

Egy: | = „jegy”, az: | = „egy”; egy kezdő: | = „jel”, az: | = „el”-ső. Ha az (j-)el-ső jel ismétlődik: |, | = „más”-olódik vagy (meg) „más”-ódik (= másul); az első után álló jegy, a „második” vagy „más”-ik. A „más” azonban:

szám <-> másh.

Két „jel”, ha egymásba vágjuk: > = „ket-tes, kett-ös, köt-és, kett-ő, illetve egynek a másik egygyel a „köt”-ése.

Három „jegy”, ha egymásba vágatuk: $\supseteq$ = „hor”-módik” illetve „harmadik”, azaz „h-orum” vagy „’orum, mert egymásra „háram-lik” (=borul). E jegy mint „triangulum” = három-szög.

Négy „jegy”, ha egymásba vágatuk: $\square$ = négy-szög; „négy” szög = „nagy”-szög.

Folytathatnám tízig, de a még hátralevő 6 számjegynek ismertetése körülményesebb magyarázatot igényel.

Tizenkét Fischer által ismertetett alphabetünk közül hét esetben az egyenes: | = vonás az „sz” betűnek felel meg; egy alphabetből h ányzik. Négy esetben ugyan ez a vonás kissé dőlt és felső végén kerekdeden hajlított alakot kap. Az „r” betűk között kilencz a nagy „N” betű alakjára összekötött idomot mutat, ellenben három a következő: | idomot tünteti fel. Az „r” runajegy alakjában tehát a: „l-sz-e-r” szavunk értelme látszik érvényesülni: 1-szer, 2-szer, 3-szor, 10-szer; 100-szor, 1000-szer.

Ezer szavunk visszafelelő szóalakja:

e-z'er <-> ré(s)z-e.

A „szer” tehát „rész”. A „szer” azonban = gyűlés, melyben a „szer”-zett vagyont „rész”-ekre osztják, azok között, kik annak meg-szer-zésében közreműködtek, ezek tehát „rész”-esülnek.

Az egyenes alakú jegy : | =

egy : | szá|

egy : | szár

egy : | szőr

egy : | szer

egy : | rész

egy : | szám

egy : || másh (második szám).

De térjünk vissza e dolgozat tulajdonképeni céljához az énlakai unitárius egyház föliratának ismertetéséhez.

*

* *

A runairás — a már említett — a runajegyek egybevéágásán kívül (mely eljárásból a: „jal,” „jel” avagy a „val,” „vel” szótagok keletkeztek), használja még a késhegyével, a tüvel vagy az árhegyével ütött vagy alkotott pontot, mint a „ba, be, bi, bo, bö, bü” szócskát jelentő „be-tü-t,” továbbá a runajegyek vagy bizonyos jelek egymásra vagy egymás alá helyezését is. Ez eljárás következtében a val, vel és a jal, jel szótagokon kívül még az on, en, fen, len, fel, le szótagokat nyerjük, melyek mindenikét a szükséghez képest visszafele kimondva is alkalmazhatjuk.

Igen természetes, hogy néhány ily jegy kombinálása által a jegyek értelme igen kibővül, de az is bizonyos, hogy az ily írásmód olvasása nagyon bonyolulttá válik, s ha bizonyos megállapodásokat nem ismerünk, melyekből a szöveg értelmére következtetést vonhatunk az olvasási kísérlet könnyen kalandossá válhat.

A runajegyek olvasása általánosságban nagyon hasonlít az ugy nevezett betürejtvények megfejtésének módjához, p.o. ha ezt akarnánk betürejtvénybe írni: „nagyon szép” s azt a következő módon eszközölnénk: $\frac{szép}{O}$ illetve: a nagy „O” betűn (— O — n — a) „szép”.

Mind ebből láthatjuk, mennyire igaza volt Verancsics Antal 1537-ben elhalt esztergomi érseknek, midőn a székelyek írására vonatkozólag a következőket mondja:

„... egy legföljebb két ilyen sor (rovás), holmi pontok hozzátételével, a jegyek számához képest, igen sok értelmet ad ...”

Szép bizonyítéka ezen rendszernek az a monogramszerű jegy mely a nagy-szt-miklósi aranylelet egyik edényén — némi kis eltéréssel írva — egymás mellett áll. Ugyan az a jel ez, mint az, a szibériai feliratokon — csaknem mindeniken — gyakran többszörösen ismételve is, előfordul.

E jegy gyakran három runajegynek az egybevágásából keletkezett, ezek az: S. = > ; a: K. = < > a: TT. = X, melyek egybevágva a következő — úgy látszik a szerkötéseknel tipikussá vált — jegyet adják. <X. Ennek a jegynek értelme tehát: S'K'TT, illetve : e-S-K-ü-T-e-T. De olvashatjuk a következő módon is: T-e-T-e-S-e-K, K-ö-TT-és-(ben), e-S-K-ü-TT-e K. A: „kötés-ben” azért olvashatjuk, mert a „k” és a „tt” hangok runái a „s” hang runájának kebelében vannak „ben-ne”.

Azok, akik különböző disztések motivumaiban, subagallérban, szürcsatban, szijvégben, süvegben, kalap formájában s.a.t. a fajrokonsági kapcsolatokat keresik, e runajegy alakjában fel lelhetik a magyar: „vitéz-k-ö-t-é-s” alapvonásait.

Az alább következő felirat a jenlakai unitárius egyházban ma is megvan, az orgona feletti deszkamenyezetre festve, több más latin feliratokkal egyetemben, melyek a templom díszítését illetőleg sok és teljesen hiteles bizonyítékot tartalmaznak. A templom menyezetének kockázatos burkolata tulipános disszel van ékítve, mely díszítés csak akkor hiányzik, ha annak helyét valamely fölirat foglalja el.

Egyik latin felirat tartalma a következő:

„Ez egyházat, mely a kegyetlen tatárok dúló kezei által 1661-ben hamuba dőlt s a jenlakai (= *énlakai*) és martonosi lakosok jótéteményéből és isten iránti kegyes buzgóságából az egy igaz istentiszteletére menyezettel fedeztetett, festő mesterséggel díszesíti 1668-ban *Musnai György*, Árkosi János lelkipásztorsága idejében.”

Ebből a feliratról mindent megtudunk; az évszámot és a festő mestert, kit *Musnainak* hívtak, kinek családja valószínűleg a közeli *Musna* községből telepedett a mai „*énlakára*” mely község hajdan a „*J-enlaka*” nevet viselte.

Musnai Györgynek híressé vált — magyar írással irt — feliratát a könnyebb olvashatás tekintetéből megfordított sorrendben, azaz nem jobbról balra, de balról jobbra leírva közlöm, tehát nem az ősrás olvasási rendjében, de úgy, mint ahogy manapság olvasunk, t.i. balról jobbra. A betűk állását azonban meghagytam, úgy, mint ahogy azok a feliraton láthatók. A magyar ősrás ily visszafelé fordítása semmi zavart nem okoz, mert az összetett hangokra minők p.o. a „cs” vagy a „gy” a magyar alfabetnek külön önálló jegyei vannak.

A felirat székely-magyar betűi alá helyeztem azon latin betűket, melyek a magyar betűknek megfelelnek. A felirat szövegének latin része az olvasásnál figyelembe nem veendő.

† A N † N E C I V : I U A Q
GY A Z I S T E N. I V : T U E D.
A E C H † † M A B M A C A † F A S G
G E O R G Y I U S M U S N A I C S A K E.

Szabó Károly olvasása szerint a felirat hitelesnek elfogadott szövege a következő:

„G E O R G Y I U S M U S N A I C S A K E”

GY AZ ISTEN. (Deuteronomium: VI.)

E megfejtésnél szemünkbe ötlök azon sajtóságos körülmény, hogy a sorokat alulról kezdve felfele menő irányban kell olvasnunk, igaz ugyan, hogy ősmagyar írást jobbról balra fele kell olvasnunk, de nem alulról, hanem felülről kezdve a vízszintes sorokon végig. Itt azonban megfordított rendben halad az olvasás, azaz a sorok egymásutánjai alulról felfele következnek.

Miért van ez így, holott erre sem utasításunk nincs, sem egyetlen példával sem rendelkezünk?

Azért, mert a felülről kezdett olvasás szövegének a következő rendben kellene hangzania:

„Deuteronomium: VI. (e-)GY AZ ISTEN

GEORGYIUS MUSNAI CSAKE.

Honnan kerülne ez esetben a kezdősor „gy” betűje eleibe az „e”, melyet így azon sor utolsó betűjéből viszünk át, melylyel az olvasást kezdjük, t.i. a „*Musnai*” névvel kezdődő sorból. Ezen az „e” hang hiányán ugyan könnyen segíthetnénk, mert erre utasításunk is van, hogy ugyanis a magyar írásban a magánhangzókat nem szükséges kiírni s azok hiányát az „e” hangnak a szövegbe olvasása által helyettesíthetjük. Ámde ez esetben mit jelent a szöveg végén a „csake” szócska, mert *Musnai* kijelentheti, hogy: *Egy az isten!* Alá is írhatja kijelentését, mert ez az ő jelmondata, hite és vallása, de neve aláírása után mit keres a „csake” szó a feliraton. Ha azonban a feliratot alulról kezdjük olvasni, úgy azon kellemes helyzetben vagyunk, hogy a „csake” szócskában is kellemetlen és felesleges „e” hangtól megszabadulunk és a mondatnak ezt az elfogadható értelmet

adjuk: „*csak-e* gy az isten”. Ennek hát van értelme, ámbar a „*csak*” kijelentés itt is feleslegesnek látszik, mert ha azt mondaná: *jó* az isten, vagy *nagy* az isten, akkor helye volna a kijelentésnek, de „*csak egy az isten*” szinte levon a kijelentés ünnepélyes és mélyhatású értelméből. Ezen azonban könnyű segíteni, mire való a mindenkor használt feltevés, melynek segítségével a hibákat a felirat szerkesztőjének egyéniségére vagy tudatlanságára háritjuk. Ez a feltevés — mely gyakran igaz is lehet — már számtalan esetben kisegítette a tudományt, de sok károkat is okozott.

Ezen következtetések végett kell az énlakai feliratot alulról felfelé olvasnunk, mert különben ki kellene jelenlenünk, hogy annak tartalmát csak részben ismerjük.*

Fischer Károly Antal ugyan idézett művében — idevonatkozólag — megjegyzi, mondván:

„Különös, hogy e megfejtés szerint az alsó sor képezné az első sort. Ez, valamint hogy az *e*-t a *gy*-étől elválasztották volna nem igen hihető; továbbá a „*Musnai*” szó utáni betű nem is „*cs*” hanem „*p*.” Azt véljük tehát (mond a szerző) hogy a fölirat felső sora az első, mely így hangzik:

Deuteronom VI (*e*)gy az Isten.

a második sor pedig: *Georgyiusz Musnai pako*. Hogy e négy utolsó betű — mely nyilván rövidítés — mit jelenthet, most már még nem határozható.”

A feliratnak a *Fischer Károly Antal* művében megjelent másolatát kell hitelesnek vennünk, mert ő meg is mondja, hogy az előzetes másolatban némely betűk ferde állásuak, mintegy 5 cm. magasak, s hogy ő a feliratot nagy lelkiismeretességgel másolta le. Egyébként is a másolatok között az eltérések lényegtelenek.

Összehasonlítás kedvéért közlöm a felirat azon részét, melynek a „*csake*” szót kellene jelenteni, de felébe állítom e szó írását ősrásunk 12 alphabetjéből összeállított helyesírás jegyekkel is.

A 12 alphabetben 12 „*cs*” betű van, melyek közül 9 a nagy „N-hez hasonló merev állásu idommal bir, csak, hogy a két függélyes szárát összekötő vonal nem egy, de kettő, továbbá hogy ezek a harántos vonalnak nem balról jobbra, de felülről, jobbról balra kötik össze a függélyes és vastagabb metszésű vonalakat. Más két „*cs*” betű alakja annyiban különbözik az előbbiektől, hogy a betűk egész állása kissé balról jobbra perdült ; ez azonban lényeges különbséget nem okoz.

CS A K E

Ń Ą Ń Ą
F ą Ń Ą

Az összehasonlítással kitetszik, hogy az énlakai felirat olvasásában csak két betű helyes, az „*a*” és a „*k*”, ellenben az első helytelenül olvastatik „*cs*”-nek az utolsó, helytelenül olvastatik „*e*”-nek.

A helyesen irt (a felső sor) „*e*” betűjét az énlakai felirat „Isten” szavából vettem, mely „*e*” betű teljesen azonos az ugyan csak ebben a feliratban előforduló „*Georgyius*”, név „*e*” betűjével is; ellenben az a betű, melynek a „*csak-e*” szóban „*e*” betűt kellene képviselnie, teljesen azonos az ugyancsak az énlakai feliratban előforduló „*Isten és Musnai*” szavak „*n*” betűjével, mely betű a latin alphabet „*C*” jegyének felel meg, csakhogy nyílásával jobb oldalon, tehát megfordított állásban. A 12 ős-alphabet jegyei is kivétel nélkül mind ezt igazolják. Ugyan ez áll az „*e*” betűre vonatkozólag is, mely jegy 11 esetben ugyanaz, s csak egy esetben mutat némi lényegesebb eltérést. E jegy ugyanis teljesen azonos az ősrás „*n*” betűinek jegyeivel, csakhogy — mint az példákból is látható — derekán két vonással áthúzva; e jegynek állása is bal oldalán nyitott, tehát lényegében szintén a latin alphabet fordított „*C*” jegyével azonos.

Példáink ennek az állásnak épen ellenkezőjét mutatják, ennek oka, hogy az ősrás itt könnyebb olvashatás kedvéért balról jobbra és nem jobbról balra van állítva.

Fischer Károly Antal a kérdéses „*csak-e*” szóban az „*n*” jegyét „*o*”-nak olvassa — s bár több jogosultsággal, mint ugyanezt a jegyet *Szabó Károly* „*o*”-nak olvasta — de mégis hibásan. E tévedés oda vezethető vissza, hogy az „*o*”, „*ő*” és „*e*” jegyek mindenike, alapjában az „*n*” jegyhez hasonló „*C*” alakot mutat, melynek derekán keresztül áll két vonás, vagy nyílt szárainak valamelyikén áll egy jelző vonás, mint p.o. a latin alphabet „*G*” betűjén. Egészben véve az „*o*” és „*ő*” hangok írása a

* Nem tudom, szokásuk volt-e az unitáriusoknak avagy a szombatosoknak egymáshoz intézett köszöntésükre: „*Egy az isten. — Csak egy*” szóval válaszolni. Ha igen, úgy valószínű, hogy Szabó Károlyt ez vezette azon téves feltevésre, hogy az énlakai templomfelirat szövegének megfejtetlen részét, hibásan, a: „*csak-e*” szónak a szövegbe illesztése által olvassa; de épen e feltevés — melynek a Musnai György által írott emléketűi ellentmondanak — igazolja legjobban, hogy a szövegnek tulajdonított értelem nem a helyes olvasás, de a megfejtő feltevésén alapuló következtetés eredménye, mely eredmény — jobbnak hiányán — egész terjedelmében el lett fogadva.

legtökéletlenebb, mert e két hang írása között a legtöbb esetben megkülönböztetés nincsen is. A 12 alphabetben közlött különböző zűrzavaros „o” és „ö” hangok jegyei egészen más jeleknek voltak képviselői s azok csak később, midőn az ősirás már félig-meddig feledésbe ment, soroztattak ezen hangok képviselői közé.

Lehetetlen feltennünk, hogy *Georgyius Musnai*, ki gondosan szerkesztett feliratában kétszer helyesen írja az „e”-t és „n”-t a „csak-e” szónak vélt részben azon jeggyel, mely szintén az „n” jegynek felel meg, mást akarhatott írni, mint magát az „n” betűt.

A feliratnak kérdéses része, három betűje, tehát: „A K N”.

Figyelembe kell vennünk, hogy az a „K” jegy, mely e feliratban előfordul, az úgynevezett kezdő vagy vég „K” melyre vonatkozólag Kájoni 1623-ból eredő zűrzavaros feljegyzéseiből megtudjuk, hogy az egy olyan természetű jegy, melyet a szó elején vagy végén írunk, ha arra egy „a” betű következik. Kájoni maga sem értette tisztán, amit feljegyezni akart, igazolják ezt, azon kihagyott részek, melyeket valószínűleg bővebb értesülés után akart kitölteni. Annyit azonban máris megtudunk e feljegyzésekből, hogy a „K” betűre az „a” betű következik, ha t.i. ez a „ka” az úgynevezett kezdő vagy vég „K” melynek alakja a latin jegy „N” jegyéhez vagy ennek oldalra fektetett „Z” jegyéhez hasonlít.

Feliratunkban tehát ezzel a „K” jeggyel van dolgunk, minek következtében az olvasás a következőleg eszközözlendő:

A K a N.

Hátra van még a felirat részletének első jegye, melyet hibásan olvasnak „cs”-nek, mert ha ez a jegy tényleg a „cs” betűt jelentené, úgy esetünkben a felirat következőleg hangzanék: „Egy az isten. Georgyius Musnai csakan”, annak pedig szintén nincsen semmi értelme.

Fischer szerint ez a jegy a „p” jegyet képviseli: *pakan*. Ennek sincs semmi elfogadható értelme. De miért tartja *Fischer* e jegyet a „p” betűnek? Az általa közlött alphabetekben 9 jegy, mely a „p” betűt jelenti, teljesen megfelel a latin alphabet nagy „E” betűjének, csakhogy nyilasával jobbról balra, tehát megfordítva. Ezen merev „p” jegyek között van 3 melyeknek alakja már inkább a latin alphabet írott „f” jegyéhez hasonlít, azon hozzáadással, hogy lefele húzott szárán az írott „7”-es számhoz hasonlóan egy keresztvonalas van.

A jegy hasonlóságában tehát igaza van *Fischernek*, de mert ez a betű a felirat értelmébe sehogy sem beilleszthető, kétségtelennek látszik, hogy ez esetben a Harsányi és a két Kaposi alphabetek közé keveredett egy olyan jegy, mely nem a „p” betűt jelenti.

Az ős alphabetek „f” betűinek alapvonása a 7-es szám alakja, illetve egy vízszintes vastagabb vonás, melynek jobb végétől egy függélyes vagy kissé előreforduló vékonyabb és hosszabb vonal húzódik. Egészben véve teljesen azonos a mi esetünk ismeretlen jegyével, a hibásan „cs”-nek olvasott betűvel.

Ha tehát e betűn, a derekán áthaladó keresztvonalas nem lenne, úgy a jegyet minden kétség kizárásával „f”-nek kellene olvasnunk.

Musnai György uram feliratának van még egy sajtáságos tulajdonsága: az, hogy a benne előforduló „s” betűkön egy kis bokrástzerű jegyecské van. Miért épen csak az „s” betűkön? Feliratok betűit kiékesíteni, oly általános szokás, hogy arról nincs mit mondani; ámde esetünkben ez az ékítés csupán az „s” jegyeket illeti, s a többi jegyek ékítés nélkül maradtak, holott — ha már a betűk ékítettnek — az ékítés joga kiválóan a kezdőbetűket illeti, feliratunkban pedig ezek is ékítés nélkül maradtak.

Mit akart hát *Musnai* ezzel az ékítéssel elérni, csak sejtenünk lehet. Tapasztalati tény, ugyanis, hogy felfelefordított „V” alaku „s” jegy gyakran „sz”-nek is olvasandó, fel tehetjük tehát, hogy e hang kiejtését akarta az alkalmazott jegy által rögzíteni, még pedig csángós kiejtéssel „sz”-re, azaz „Egy az Iszten! Georgyusz Musznai.”

Valószínű, hogy a csángós kiejtés jobban megfelelt az ősirás szellemének mint a magyaros, de az sem lehetetlen, hogy épen ezen feltevés ellenkezőjét akarta elérni, t.i. a csángó kiejtés ellenében a magyaros kiejtést rögzíteni. Bár mint volt is, eljárásában a szándékosság tagadhatatlan.

Fel tehetjük tehát, hogy a felirat hibásan olvasott részének kezdőbetűjén az a vonás, mely azt eredeti formájából kikövetkezteti, szintén egy ily szándékosság műve, s hogy a szerzője ezen „jelet” célzatosan alkalmazta; s hogy ezen jegynek bizonyos jelentőséget kell tulajdonítanunk.

Az írásjegyekhez valamit adni, vagy azokat egymással összekötni, annyi mint azoknak valami más mellék értelmet kölcsönözni, vagy azon fogalmat kibővíteni, melyet valamely jegy eredetileg képvisel; így p.o. a csik-szt miklósi falfelirat

runáiban az egybevágott: és: lehet: *Te-GY-él*, vagy *jel-Té-gy*. De mi történik akkor, ha egy betűre nem egy másik betű, hanem csupán egy „jegy” vagy „jel” van felvágva. Azon esetben ezt a jelet vagy jegyet, illetve ezt a szótagot viszonyosságba kell hoznunk s azon betűjegy hangjának kimondásával, mely betű jegyére azon jelet vagy jegyet szándékosan felvágva találjuk.

Ha az enlakai felirat — nemhelyesen olvasott — kezdőbetűje „cs,” „p” vagy „j” volna, úgy a felirat ezen része a következőleg hangzanék „Georgyius Musnai, csákán, pákán vagy jákán.” Mind a három jól beillenék helységnévnek, mivel tudósaink már gyakran sok kényes kérdést bizonyítottak. Mit is írhatna még valaki mást a neve után, midőn jelmondatát kijelentve azt falra írja s nevét is alá helyezi.

Ezzel a magyarázattal teljesen beérhetnénk, ha *Musnai* uram a nevét *pákon*, *csákón* vagy *jákon* írta volna alá, sőt beérhetnénk azzal is, — bár kissé különösen hangzanék, — ha azt írta volna Georgyius Musnai *Musnán*, honnan neve kétségtelenül származott. Ám de a templom felirata ma is *jenlakán* áll, tehát *Musnai* uram csak „*jenlakán*” írhatta nevét azon kijelentése alá, hogy: „*Egy az Isten!*”

A feliratunkban hibásan olvasott rész kezdő betűjén, melynek idoma félreismerhetetlen tökélylyel és biztossággal rajzolja elének a „J” betű jegyét, tehát annak a keresztvonásnak, mely e „J” betű szárát átszeli, *Jenlaka* község nevének a kezdő szótagját kell jelentenie.

Előttünk áll a *J* (betű, mely) *cn* (keresztül egy) *jel* áll. A helyzet meghatározása tehát a következő: „*J-én jel*” mihez aztán még hozzá kell olvasnunk az utána következő „*akán*” vagy „*akon*” szótagokat, tehát: *Jenjel-akán*.

A feliratok magok bizonyítják, hogy a mai „*enlaká-t*” 1668-ban még „*j-enlakának*” hívták, ma azonban már a kiejtésből a „*j*” lekopott.

Jen-jel-aka. volt é valaha a mai *en-laka* község neve, avagy csak *Jén'l* aka, mellékes, mert a runairás az ily közbeeső „*jel*” vagy „*lej*” szótagot a körülményekhez képest mégis rövidítheti, s aligha csalódom, hogy a nyelvünkben annyira gyökeret vert „*ly*” betű hangja épen ezen összvonások hatásából keletkezett. Hű képét látjuk ezen folyamatnak, ha példánkat ily összevont kiejtéssel írva tüntetjük fel: „*Jen/laka,*” miből aztán — szinte kikerülhetetlen következetességgel kellett a „*Jenlaka*” nevének képződnie.

Ismerte-e *Musnai György* a runairás tudományát egész terjedelmében? lehet hogy nem, mert különben feliratát egész terjedelmében a runairás jellegében írta volna — mint azt a csik-szt-miklósi felirat másolatában láthatjuk.

Viszont feltehető az is, hogy a község lakosai — ezt a nagyobb intelligenciát követelő írást — nem tudták volna olvasni, ellenben a közönséges módon betűkkel írt feliratot mindenki könnyű szerrel olvashatta, ki a székely-magyar írásjegyeket ismerte.

Másként áll a kérdés azon runacsoportot illetőleg, mely a község nevét jelentette; ezt már hagyományból is tudhatták a lakosok, hogy a betűknek ilyenképeni csoportosítása és jelzése az ő falujuk nevét jelenti. Van még egy más oka is a miért *Musnai György* feliratát runajegyekkel alig írhatta, t. i. a felirat az „*egy*” és az „*az*” szavakon kívül tisztán négy névnek a leírásából áll; neveket runajegyekkel írni pedig azért igen bajos, mert először is feltételezni, hogy valamely jegycsoportosítás magánnevet jelentsen, csak ritka esetben lehetséges, másodsor a magánnev nem is lehet oly széles terjedelemben ismert, mint valamely közismert tárgynak vagy dolognak a neve. De különben is a runaszerű egybevonások legsikeresebben a „*val*, *vel*, *jal*, *jel*, *ban*, *ben*, *án*, *on*, *fen*, *len*, *lói*, *tői*” stb. ragok írására voltak legalkalmasabbak.

Ma a „*Jenlak*” szót régi, magyaros orthographiával akarnánk írni, ezt így kellene tennünk: *Jenuelac*, még helyesebben *Jenuelac*, sőt *Yenu'elac*, amiből aztán manapság körülbelül „*őne-lak*”-ot olvashatnánk, mi tényleg meg is felel azon kimondásnak, ahogy e községet manapság nevezzük, t. i. *Ēn-lak-ának*.

A runairás szabályai mélyen belenyulnak az Árpádkori nyelv — jól, rosszul alkalmazott — orthographiájába, innen ama sajátságos pogánymagyaros csengésük, melyet oly előszeretettel kedvelünk s melyről már megszoktuk hinni, hogy őseink ilyen csudahangzásu nyelven beszéltek.

Halottbeszédünk szerzője még teljes tudatossággal kezelte ezt az orthographiát, sőt a következő mondatrészben még a „*jeleket*” is alkalmazta, amennyiben a betűnek az ékezetét ilyen célra használta fel:

„es odutta vola neki paradisumut hazóá”.

A „*hazóá*” szót „*hazává*”-nak olvassák, holott a két ékezet, mint „*val*, *vel*”, vagy „*jal*, *jel*” rag a következő módon érvényesül: *haza-ly-a-jul*; még helyesebben: *haza-ly-a-wul*, illetve: *hazájának*.

Még sajátságosabb az Attilakincsen levő görögbetűs felirat orthographiája; e feliratban ugyanis az „*Omega*” és az „*Ēta*” hangok jegyei ruháztattak fel azon tulajdonsággal, hogy saját hangértékük mellett egyszersmind a *val*, *vel* illetve *jal*, *jel* ragokat is képviselhessék.

Kevés azon bizonyítékok száma, melyek segítségével a runa-olvasásra vonatkozó állításaimat igazolhatom, mindössze az enlakai felirat, a csik-szt-miklósi felirat, az Attila kincsen található runa feliratok s az ugyanazon kincsen található görögbetűs felirat, melynek egyrésze a „*ba*, *be*, *bi*” stb. ragot képviselő *pont* által és az *Alpha* valamint az *Omega* hangok jegyeinek kölcsönzött — már fentebb említett — tulajdonság által, szintén a runairás rendszeréhez sorozható; végül egy rabságban élő egyén titokban elküldött levele, mely a runairás tudományának valóságos remeke. Különösen ez utóbbi oly bizonyítékokat szolgáltat, minőt csak a rabságban élő egyén türelme, óvatossága és leleményessége eszelhetett ki.

Mindez együttvéve csekély száma ellenére is kétségtelen bizonyítékokat szolgáltat a *jelekkel* írás igazsága mellett s együttesen igazolja azon mérhetlen horderejű tény, hogy Attila népének nyelve teljesen azonos volt a magyarok nyelvével; téves tehát azon feltevés, hogy a magyarok „*türkök*” voltak, mert ez a szó, illetve elnevezés, csak azon felekezatiségnek avagy szövetségnek képezte nevét, melyeknek a magyarok is tagjai voltak.

Ez a szövetség ugyanis a „*kürt*” szövetség, mely szó visszafelelő szóalakjai: *türök, tülök, tül'k, tür'h, turuk, türk* („hug *turchucat* mige zocoztia vola.” Halotti beszéd.), *turok, toruk, torok*. Ugyan-e szóalakok visszafelelő szóalakjai: *kurut, garat, garad, garád* (körfalazatos tér), *keret, ker't, kürt-ő* s még számtalan más, fejlődmények, melyek mindenik-e a *kürt* és a *türk* szavak egymáshoz viszonyulását támogatják, melyekhez sorozandó: „*kurtugermatu*” szavunk is, mely már befoglalt értelmével is igazolja, hogy a *kürtöknek* gyarmataik is voltak. Vegyük még ehhez, hogy annak idején vitatárgyát is képezte: nem volna-e helyesebb „*Turul*” madarunkat a vogul „*Turk-ul*” madár nevének nevezni, mert e madár név „*torkolót,*” illetve *torkost*, falánkót jelent, ez a magyarázat pedig teljesen megfelel azon fogalomcsoporthoz, melynek szellemének, melynek symbolistikáját, a *kürt*, illetve azon *tülök*, vagy ivó-*türök* (*tür'k*) képviseli, melyet skytha őseink övükön lelógva viseltek, mely ivóedényt némely törzseknél csatos *csészék* helyettesítettek, s minő kehelyszerű edényeket a Lebediában eltemetett őseink kőbálványai kezében találhatunk.

Ugy vélem, ha egy nemzet élőtagjainak is ismertető jelvénye a *csésze* vagy az *ivó-tülök*, s e jelvényt még az emlékére emelt kőbálvány is kezében tartja, úgy annak más értelme, mint a keresztény sirja felett a keresztnek, nem is lehetett, azaz, hogy felekezatiségét jelképezze.

Mind ez igazságokról azonban egy legközelebb megjelenő terjedelmes művemben fogok beszámolni.

THE ANCIENT HUNGARIAN WRITING SYSTEM

In this new column we present a classical paper, published in 1902 in Budapest. The author, Ferencz Déry shares his views on the ancient Hungarian runic script and presents a new solution of the runic script fragment found on a Unitarian church in Transylvania.

ÍGY ÍRTUNK MI

HIGHLIGHTS FROM THE 20TH CENTURY HUNGARIAN PRESS IN THE WEST

~ Válogatás a XX. századi nyugati magyar emigráció sajtójából ~

Új Magyar Út

1950.

I. évfolyam 10. szám

Andreánszky István :

A szocialisták és a nemzeti érdek

A világlapok egyre gyakrabban felvetik a kérdést: mi lesz akkor, ha ledőlnek a kominform-államok börtönfalai, s a leigázott népek visszanyerik szabadságukat? Evégből reklamálták a minap az Egyesült Európa Mozgalomtól, hogy miért késedelmeskedik a Középeurópát illető tervek kidolgozásával. Sőt megmondták azt is, hogy a nyugatnak ezidőszerint nincs semmi elképzelése a holnapot illetően és voltaképpen Középeurópán múlik, milyen feladatok elé állítja a szabad világot, hogy a területén élő népek végre rendet és megnyugvást találjanak.

A nyugati gondolkozók és politikusok között jelentős helyet foglalnak el a szocialisták, milliós munkásszervezetek és imitt-amott munkáskormányok élén. A magyar szocialista emigráció feladata lenne tehát, hogy országunk tökéletes szabadságának elnyeréséért már most minden követ megmozgasson, odaállítva az összes rendelkezésre álló szellemi értékeit az előtérbe, s megragadva minden nemzetközi kapcsolatát — amelyekben gazdag — avégből, hogy hozzásegítse a magyar nemzeti emigrációt egy eredményekben gazdagabb működéshez és határozott formában járuljon hozzá a középeurópai népek jövőbeli nyugalmas életére irányuló tervezetek előkészítéséhez. Ez a feladat máma, s e fölött nem szabad szunyókálni. Szerencsés emigrációk céljaik realizálásáért éjszakájukat is nappalokká tették, így mindent idejében megcselekedtek és bámulatos erőfeszítéssel elérték azt, hogy nem őket győzték meg egy külső tervhez való alkalmazkodás helyességéről, hanem ők győzték meg a befolyásos hatalmakat saját igazságukról és így nemzetük javára is megszerezték e hatalmak jóindulatát.

A nyugati politikusok középeurópai kérdésekben valósággal megkívánják a középeurópai menekült nemzetek képviselőinek véleménynyilvánítását. Kíváncsiak elképzeléseikre, amelyek Középeurópa jövőjével kapcsolatosak. Mégha ez nem is így lenne, akkor is a nyugtalanság, a felelősség tudata és az otthoniakért felébredő lelkiismeret kell, hogy sarkalja a nemzet politikusát, hogy mint a szabadságától megfosztott országa népének és problémáinak avatott ismerője, felhívja a figyelmet mindazokra a feladatokra, amelyek az orosz erőszakuralom középeurópai megsemmisítésével egyidőben felmerülnek.

A magyar munkásság száműzött képviselőitől, miután egyfelől a nyugati munkáspártok, másfelől pedig a nagy súllyal bíró szakszervezetek bizalma bennük van, nemcsak a magyar nemzet ügye, hanem a nemzetközi kapcsolat révén e nyugati munkásszervezetek is azt várják, hogy az emigrációban eltöltött idejüket hazájuk munkásosztályának problémáin keresztül felvázolva országuk és népük jövőjének előkészítésével töltsék. Adják elő tehát elgondolásaikat és terveiket, amelyek a zsarnokság megdölte után alkalmasnak ígérkeznek egy nyugodt, rendezett világ kiformálására hazájuk portáján.

A nyugati világ munkássága most azért hoz nagy áldozatokat, hogy a szabadság és a megnyugtató béke erői kerekedjenek felül, s ott, Középeurópában is a ma rabszolgasorba taszított népek és nemzetek egy napon szabadnak tudják magukat. Ezek a munkásszervezetek ma általában mindenütt támogatják kormányaikat e cél érdekében. A nyugati munkásságot az nyugtatja meg, ha olyan erőfeszítések nyilvánulnak meg a politikában, amelyek kiküszöbölik a világból a zsarnoki uralmakat, minden népnek biztos életlehetőséget adnak s a bolsevizmus megdölte után kiemelik a világot az állandó háborúk állapotából. Szóval eltávolítják azokat az akadályokat, amelyek a népeket, s magát a munkásosztályt is fejlődésében visszavetik, ahelyett, hogy mindama építő és teremtő erő, amely a legkisebb népben és benne minden ország munkásságában megnyilvánul, a nemzetek általános javára válhatnék és így az emberiség ügyét szolgálhatná.

A nyugati világ munkássága Középeurópát s így Magyarországot illetően is akkor nyugszik meg, s akkor látja a maga életét is biztosítva a rend és béke szempontjából, ha az orosz megszállás után az ott élő nemzetek megteremtik demokráciájukat. Ez természetesen nemzeti demokrácia lesz, az illető nemzet belső és külső erői, viszonyai szerint kialakított demokrácia. A szociális jogokért küzdő munkások okultak abból a megpróbáltatásból, amely — Otto Bauer szavait idézve — az oroszok despotikus szocializmusa igájába hajtotta őket, és egy pillanatra sem vették el többé szem elől, milyen nélkülözhetetlen alapot jelent számukra nemzeteik külön-külön biztosított szabadsága.

A nyugati világ munkássága tudja, hogy a szabadságától megfosztott magyar nép mennyi áldozatot hoz a szabadság ügyéért. A mi népünk hősi ellenállása megrázta a nyugati munkástömegeket, s azok máris szolidárisnak nyilvánították magukat a mi küzdelmünkkel.

Rómában Saragat a parlamentben, a belga szocialisták pedig Brüsszelben tették szóvá a magyar nép szenvedését. Londonban a magyar szociáldemokraták lefogatásával kapcsolatos tiltakozó gyűlésen Crossman angol munkáspárti képviselő ezt mondta: „Nem bízhatunk a brit szigetek biztonságában akkor, amikor Európa más részén olyan súlyos sérelem esik a személyes szabadságon. Magyarországon vagy bármelyik más európai országban az elnyomás brit létérdeket sért.” Talán szokatlan magyar olvasó füleinek egy szocialista szájából az a fogalmazás, ahogy azt barátunk, az angol szocialista teszi, hogy midőn magyar elvtársait börtönbe vetik s ez ellen tiltakozik, ő akkor is a maga hazájára, a brit szigetek biztonságára gondol.

Nincs ebben semmi meglepő, hiszen a magyar szocialista munkástömegekben is ugyanazok az érzések élnek, mint az angol munkáspárti vezetőben, ami a hazát illeti. Vajjon tudnánk-e feledni a magyar munkástömegek spontán megnyilatkozásait, amelyeket Magyarország drámai helyzetében mutattak? Midőn ennek a magyar munkásosztálynak a szocialista meggyőződésén a nehéz hetekben is átütött tiszta hazafisága? Cselekedeteiben ez a hazafiság akkor úgy mutatkozott meg, hogy több szerepre érezte hivatva magát, mint csupán egy osztály a nemzetben. A magyar munkásság a mi népünkhöz tartozik és a történelmi magyar nemzet érdekeinek képviselője nem idegen tőle. Mielőtt erről szólnánk, álljunk meg egy kérdésnél.

Amikor Ausztria és az ő Monarchiája az első világháború végeztével összeomlott, s annyian fejvesztve álltak, a magyar munkásság nem veszítette el önmagát. Már a háború idején nem értette, hogy a magyar szociáldemokrata vezetők a stockholmi békekonferencián a Monarchia feltétlen fenntartása mellett foglaltak állást. A világ akkor tele volt a népek önrendelkezési jogának követelésével. Mikor pedig tudatosult a világban, hogy ezt a háborút Ausztria a németek oldalán elveszítette, a magyar szociáldemokrata párt vezetői, hogy az ausztro-marxistáknak szolgálatot tegyenek, a hazája jövőjéért aggódó osztrák szocialistának, Renner Károlynak Monarchiamentő terveit fogadták el s tették a nemzeti önállóságukat megteremteni akaró népek elé.

Spaak, a belga szocialista, külügyminisztersége idején elemezvén a marxista ideológiát, kijelentette: „A politikai és gazdasági realitás minden politikai ideológiánál fontosabb.” Rámutatott Spaak, hogy a munkásságnak minden másnál mennyivel fontosabbak a saját nemzeti érdekei.

Engels Frigyes, a marxi elmélet kimunkálója. Marxszal együttesen állapította meg, hogy volt idő a történelemben, amikor a monarchiák szükségszerűek voltak, de mind Marx, mind Engels az 1848-49-es magyar szabadságharc idején az osztrák törekvések oldalán álló monarchikus hű csehekkel szemben írásaikban a magyar nemzeti függetlenségi küzdelmet támogatták. Mert kétségtelen ugyan, hogy a nagyobb gazdasági egység, mint amilyen a Monarchia is volt, kedvez a népeknek, főként a munkásságnak, mert a munkásságnak minden előnyös, ami a tőkét koncentrálja; viszont a nemzetek szabadsága nélkül — az alapvető szabadságjogok nélkül — mindez nem ér semmit, mert a nemzetek demokratikus szabad szövetsége helyett a nemzetek elnyomása, a gyarmati jelleg ütközik ki, ami Ausztria esetében tagadhatatlanul megvolt.

Az ellentétes érdekű nemzetiségek klasszikus államképletében, a Monarchiában az osztrák szocialisták sem ismerték fel a nemzetek szabadságküzdelmének jelentőségét a maga súlyos voltában. Renner azt a felfogást vallotta, hogy a Monarchiának egy államot kell alkotnia (Karl Renner: Grundlagen). Később egy szövetséges állam tervét dolgozta ki Renner. s abban az Ausztriában élő nyolc nemzet számára biztosította a kulturális és gazdasági haladás feltételeit. (Karl Renner: Das Selbstbestimmungsrecht der Nationen in besonderer Anwendung auf Österreich. Leipzig und Wien. 1918.)

Ausztria nemzetei azonban többet akartak, mint amit a renneri szövetséges államterv ígért. Többet akartak s saját anyanyelvű helyi közigazgatásnál és egy egyszerű kulturális önkormányzatnál. Hiszen ekkorra már telekiáltozták a világot a Monarchia népeinek emigráns képviselői, hogy üdvöt csak a népek önrendelkezési joga hoz, hogy a demokratikus emberi jog révén minden nép maga határozzon sorsáról, ő mondja meg, hol akar élni és az ő sorsáról megkérdezése nélkül ne dönthessenek.

Az első világháború idején a népek önrendelkezési jogának Wilson-féle proklamálása felfigyeltette a világot és sokakra úgy hatott, mint egykor a francia forradalom emberi jogokat kinyilvánító igazsága. Maga a háború pedig olyan erőket hozott mozgásba, amelyeket a Monarchia nemzeteinek emigránsai ügyesen kihasználhattak.

Az antant hatalmai jó ideig fontolgatták, milyen módon kezeljék Ausztriát. Benes elmondja emlékiratában (Edward Benes: Nemzetek forradalma, Pozsony), milyen erőfeszítéseibe került, míg az amerikai, angol, francia kormányokat meggyőzte s a

külföldi közvéleményt megpuhította a cseh emigráció ama törekvései számára, hogy osszák fel a Monarchiát. Még a franciák sem határoztak, hogy különbékét kössenek-e a Habsburg-birodalommal, vagy léte alapjaiban döntsék-e meg. Angliának nem is volt saját álláspontja a Monarchiával kapcsolatban, azonban Angliában általában a Monarchia egysége mellett foglaltak állást, a munkáspártban és a liberális párt egy szárnyán. A Monarchia sorsa azonban eldőlt s a világot bejárták Wilson pontjai, amelyek közül az egyik azt mondta: „Népeket és tartományokat nem lehet egyik államfőiségből a másikhoz csatolni, mintha csupán tárgyakról és kövekről lenne szó.”

A Monarchia, a kétségtelenül összefüggő szerencsés gazdasági egység megszűnt és azt elfeledték pótolni. Középeurópa addigi gazdasági rendjét az új országhatárok megvonásával megszüntették. Merev határokat húztak, amelyek közé odaékeltek a kisantant gyűrűjével övezett, bebörtönzött Magyarországot, teljesen egyoldalúan, mert népeit elfelejtették megkérdezni a demokratikus wilsoni elvek alapján. A történelmi Magyarország területén, amely önmagában is a világ egyik legszerencsésebb gazdasági egysége, eleven gazdasági kapcsolatokat szakítottak szét. Már is kiütközött, hogy akik fegyverük számára megnyerték a háborút, népeik számára elvesztették a békét.

Nemcsak a nyugati világban hatott a népek önrendelkezési jogának deklarálása. Lenyűgözte az a másik nagy nemzetiségi államnak, Oroszországnak a népeit is.

A bolsevizmus elméleti kimunkálója, annak életrehívója, Lenin sem nélkülözte már a háború idején azt a koncepciót, hogy a népek nemzeti igényeivel számot kell vetni. Orosz volt. és csak Oroszországban tudott gondolkodni. Trotzki száműzetésében írt érdekes tanulmányában („A nemzeti Leninben”) elmond néhány apróságot Leninnek, az internacionalista orosznak nacionalizmusáról. Babits Mihály akkoriban a Nyugat-ban írt reflexiót Trotzki tanulmányával kapcsolatban. Lenin szinte a gögösséig orosz volt, s ez kiütközött belőle London utcáin csakúgy, mint Capriban, midőn a száműzetésben Gorkij vendégeként — erről viszont Gorkij írt Leninről szóló tanulmányában — minden idegszállával az orosz néphez kapcsolódott és alapjában minden gondolata Oroszországhoz fűzte. Még a caprii halászkok felé is csak megvető kézlegyintése volt, mondván: „A mieink ezt a Volgán jobban értik.” Száz és száz momentum hangsúlyozza, hogy Lenin először is orosz volt s mert orosz volt, úgy csinálta forradalmát, hogy az orosz birodalom a maga nagyságában megmaradjon; s hogy ugyanez a birodalom most könnyedebben őrizhesse biztonságát, Oroszország határát Lenin nevében kiterjesztik Európa nagy életforrásaiig, elnyelve Közép- és Kelet Európát.

Lenin szeme is szüntelen fürkészte a cári Oroszország megoldatlan nemzetiségi problémáit. Lenin pontosan számolt azzal, hogy az ő forradalma közepette az orosz birodalom ébredő nemzetiségei nem fognak aludni, hanem megragadják az alkalmat, hogy nemzeti önállósági küzdelmeiket megvívják. Az orosz birodalom nemzetei felé Lenin a nagy állam gazdasági előnyeit s a különválás autonómia szabadságát hirdette meg a nemzetek önrendelkezési jogának végrehajtásával. „Mi nem azért követeljük az elnyomott nemzetek szabad önrendelkezési jogát, függetlenségét, vagyis a szabad különválásra való jogát, mintha a gazdasági feldarabolásról, vagy pedig az apró államok ideáljáról álmodoznánk, hanem ellenkezőleg azért, mert nagy államokat akarunk, a nemzeteknek egymáshoz való közeledését, sőt egybeolvadását, igazi nemzetközi alapon, ami nem képzelhető el a különválás szabadsága nélkül. Amint Marx 1869-ben nem a feldarabolás kedvéért követelte Írország különválását, hanem Írországnak Angliával való későbbi szabad szövetkezése céljából.” (Lenin: Az imperializmus és a nemzetek önrendelkezési joga) A lenini elmélet a különválni akaró nemzet népszavazását fogadja el döntőül. Persze ilyenre Lenin országában nem volt példa, mert Lenin Oroszországában a mester tanítványa az orosz szovjet birodalom valemennyi népét leigazza, mert ez — túl a teórián, — a bolsevizmus nemzetelnyomó lényegéhez tartozik. Lenin az oroszokra gondolt elsősorban, s ezt minden egyéb szava sem képes immár előttünk elleplezni.

Lenin az első világháború utáni középeurópai területelrendezés után tisztán látta, hogy a győztes nyugati hatalmak az új országhatárokat azzal a céllal vonják meg, hogy a maguk számára az új országokban a bolsevizmus ellen szövetségeket találjanak. Lenin azonban így aposztrofálta a Népszövetséget: „Területfeldarabolók ligája”, s bolsevik feljegyzések árulkodnak arról, hogy Lenint szerfölött megnyugtatta az, hogy az első világháború után a győztes nyugati hatalmak úgy vonták meg az országhatárokat, amint az megtörtént. Kielezték az ellentéteket a középeurópai népek között, szétszaggatták a gazdasági egységet, még jobban felfokozták a középeurópai népek nemzeti érzékenységét, megnövelték az elégedetlenséget, a munkásságot nagyobb megpróbáltatásnak vetették alá, mert Középeurópában csak egy volt egységes, a nyomor. Lenin látta ezt, a bolsevikiek is tudták és megnyugodtak abban, hogy ez a szétzilált Középeurópa nem felelhet meg a hozzáfűzött reményeknek. Nem lehet védőgát a bolsevizmus ellen. S bizony Csehszlovákia, amelynek határait úgy húzták meg Kárpátalján, hogy minél közelebb kerüljön Oroszországhoz, egy vaktöltést sem adott le a bolsevizmusra egész léte alatt. Sőt a második világháború idején az angolszász politikusok minden rábeszélése ellenére Benes Moszkvába repült és a magyar államtestből bolsevista-ellenes céllal Csehszlovákiának juttatott Kárpátalját odaadományozta a Kreml urainak, így állítva befejezett helyzet elé a nyugati hatalmakat, s egyszersmind betolva az orosz birodalom határát a Kárpát-medencébe. S ma az a terület, amelyet a nyugatiak valamikor védőgátnak szántak a bolsevizmus ellen, gyilkos ékként ugrik elő, mint valami hídfőállás a szabad Európa felé, és első ütemben már meg is tette kötelességét Magyarország és szomszéd államai közvetlen közelében, ez államok bolsevizálására.

Magyarország katasztrófája pillanatában, midőn a Monarchia a történelmi Magyarországot is romjai alá temette, a magyar történelem színpadán magyar munkástömegek jelentek meg azzal a vággyal, hogy a dráma végkifejletét feltartóztassák. Nem a munkásságon múlt, hogy vezetői az összeomlás pillanatában kicsavarták kezéből a fegyvert s a magyar munkásságnak lefegyverzetten új fegyver után kellett nyúlnia, hogy megvédelmezze a történelmi magyar nemzet érdekeit. A sztrájk volt ez a fegyver. A magyar munkásság ekkor a magábaroskadt társadalom élére került. A magyar munkásság még megiratlan történelmének legszebb fejezetei azok, mikor a Wilson elnök által kinyilatkoztatott demokratikus népi önrendelkezési jog elvét védve, védelmezte a szabadságot. A munkásság ekkor Magyarországon népeit egy ma már az egész világ előtt nyilvánvalóvá lett katasztrófától védte, amelyet Középeurópa akkori rövidlátó politikusai a Wilson elnöknek adott szavukat megszegve idéztek fel. A szabadság gyakorlásához hozzátartozik hogyha népek sorsáról döntenek, azt az ő megkérdésük nélkül nem szerencsés megtenni. A magyar munkásság a Wilson által is kinyilatkoztatott szabadságjogtól, a népek önrendelkezési jogától és hazája szeretetétől vezettetve igyekezett akkor érvényt szerezni Magyarországon a szabadságának.

Wilson elnök külön szólt a tengerek szabadságáról. Nos, a mi sorsfolyónk, a Duna, a magyar élettenger büszkesége is megalázást szenvedett. A Duna, amely Nyugateurópát Magyarországon köti össze Keleteurópával, és arra van hivatva, hogy népünket és a dunamenti népeket a kereskedelem révén előbbre vigye és így a nyugati világ javát is szolgálja, az első világháború után nyomban vita tárgya lett. Benes azt követelte, hogy a Duna magyar szakaszán, Komárom és Baja között kizárólag cseh hajózás lássa el a hajóforgalmat. Ez ellen Budapesten a Múzeum-kertben 1919. március 13.-án tízezer dunai hajós és folyami munkás tiltakozó tüntetése volt a válasz. Fiúméban. Magyarországon tengeri kijáratánál pedig ugyancsak kikötőmunkások ezrei tiltakozó népgyűlésen követelték a szabad Fiúmé. Ez a népgyűlés irányította Simon Árpád munkást Budapestre, hogy a szociáldemokratapárt rendkívüli pártgyűlésén adja elő, milyen határozatot hozott Fiúméban a munkásság. Ez pedig így hangzott: Fiúmé legyen szabad és független kikötő. A Budapest-Fiúme-i vasút Horvátországon átmenő vonala pedig legyen nemzetközi. Simon Árpád munkás arra kérte a szociáldemokrata pártgyűlést, hasson oda a pártvezetőségnek, hogy az minden eszközzel támogassa a fiúméi munkásság mozgalmát.

Egész Magyarországon megmozdult a munkásság. A Magyarországgal szomszédos országok viszont elkezdtek kiterjeszteni országuk határát a történelmi Magyarországra, nem várva be a Páris-környéki békekonferenciát. Lázás sietséggel, még a fegyverszünet ideje alatt, elküldték fegyveres csapataikat, hogy azok szuronyuk hegyére tűzzék Magyarország népeinek szabadságát.

Így került sor a Felvidéken a magyar és szlovák munkások hatalmas sztrájkmozgulására és a megszálló katonaság sortűze 1919. február 14-én munkások életét oltotta ki. Ez ismétlődött meg 1919. március 15-én Kassán, midőn a magyar szabadság ünnepnapján a város terén emelkedő szabadság-émlékmű előtt a megszálló cseh katonaság az ünnepelő munkástömegbe lőtt, s itt is halottak jelzik a magyar munkásság küzdelmének útját. Ezért írta aznapi számában a magyar szocialista munkásság lapja, a Kassai Munkás: „A felszabadult milliók nagy ünnepén nem nyilváníthatjuk akarunkat olyan formában, mint ahogy szeretnénk, mert a mi márciusunk napja még mindig fénylő szuronyok hegyén csillog.

Amikor az országot előbb királya, majd pedig kormánya a Károlyi-kormány is egyre inkább magára hagyják, és a gyakorlati politikában járatlan teoretikusok (Jászi) a nemzetiségi kérdésben naiv módon kiengedik a vezetést a kézből, Erdély magyar és román munkássága 1918. december 22-én a gyulafehérvári határozatok után Kolozsváron népgyűlésen tiltakozik az annexió ellen. A magyar szocialista munkásság szóoka, Vincze Sándor ezen a gyűlésen a következőket mondta: „Ezen a gyűlésen Erdély összes népei fajra, felekezetre és osztályra való tekintet nélkül jelentek meg és szabad akaratukból emelik fel szavukat Magyarország területi integritásának megcsönkítése ellen.” A román munkásság nevében Avramescu György beszélt és ezeket mondta: „Magyarország népe nemzetiségre és fajra való tekintet nélkül gyűlt össze ezen a gyűlésen, hogy hallassa szavát. Amidőn örömmel fejezzük ki afölött, hogy Magyarország népei végre lerázták magukról a Habsburgok jármát, egyben tiltakozásunkat fejezzük ki az ellen, hogy a lerázott járom helyett most a Bratianu-dinasztia járma alá hajtunk a fejünket. A román munkásság nevében tiltakozom Erdély megszállása ellen és kijelentem, hogy Erdély népei a szabad és független Magyarország keretében óhajtják megtalálni boldogulásuk útját.”

Az erdélyi magyar és román munkásság 1919. január 20-án négynapos sztrájkba kezdett. Az erdélyi és bánáti vasutasok megtagadták a románok szállítását Magyarországon a megszállásához. Eggyéforrott Erdély minden népe és egész társadalma. Az erdélyi magyar polgárság erkölcsi és anyagi támogatását adta a munkásság küzdelméhez, hogy sztrájkmozgulását sikerrel vívhassa meg. A munkásság szabadságküzdelmét azonban letörték, s a megszálló hadsereg tábornoka, Neculcea generális a sztrájkbizottság tagjait, 75 bizalmi embert bebörtönzött, Kolozsvár lakosságára pedig 900 ezer korona hadisarcot vetett ki.

Temesváron a munkásság küldötteit a Temesváron járt amerikai bizottság fogadta. Az egész délmagyarországi munkásság nevében közölték a bizottság tagjaival, hogy a munkásság a wilsoni elvek alapján áll, és kijelenti, hogy a magyar állam keretében kíván élni. Az amerikai bizottság a temesvári Lloyd-palotában fogadta a kiküldötteket, s míg a tárgyalás tartott, munkások ezrei közt ott szorongott a város polgársága és köztisztviselői is. Temesvár is tiltakozó sztrájkban állt.

A Délvidék magyar, szerb és horvát munkásságának tiltakozása mellé sorakozik Pécs magyar munkásságának szabadságküzdelme. Pécsen 1919. február 21-én megállt az élet. Leálltak a vonatok, az üzletek bezártak, nem járt a villamos, a

posta nem kézbesített, a hivatalokban nem dolgoztak, szünetelt a tanítás. A pécsvidéki bányák tárnáiba nem szálltak le a bányászok. A város minden rendű polgára csatlakozott a munkásság mozgalmához. A pécsi szocialista munkásság 42 tagú küldöttsége 13 pontba foglalt memorandumot adott át Radovanovics szerb alezredesnek, aki a küldöttséget letartóztatta. A sztrájkoló munkásokat hadbírói eljárással és halálos ítélettel fenyegették. A pécsi munkásság kitört a városból, de Pécs nem kapitulált. A munkástelepeken asszonyokat és gyermekeket vertek meg, hogy kényszerítsék férjüket és apjukat a városba való visszatérésre, hogy ismét felvegyék a munkát. A pécsi munkásság küzdelme sikerrel járt, a megszálló szerb csapatok kivonultak Pécsről.

A magyar munkásságnak nemcsak osztályküzdelmei vannak, hanem ilyen múltja is. Ennek a szabadságküzdelemnek a mélyebb értelmét a nagy nyugati munkásszervezetekkel megismertetni, s általában mindezt a szabad világ elé vinni, a most orosz rabságban sínylődő magyar nép ügyének megértéséhez szükséges lépés, amely méginkább megerősíti a nyugatot abban a tudatában, hogy a magyar munkásság, amely most az orosz despotizmus leigázott áldozata, nemzete történelmének többi oszállyaihoz hasonlóan a szabadság ideálját hordozza magában. Ezért tudott küzdeni a múltban is, amint ezt mostani, gyakran példaadóan hősies ellenállásával ma is teszi.

A magyar munkásság a mi magyar népünkől sarjadt. Nagy teremtő és építő energiák hordozója. S amelyik népnek ilyen munkássága van, mint a magyar, ha elnyeri szabadságát, termelő munkájával és bennerejlő tehetségével erőssége lesz a demokráciának. A magyar munkásság öntudatát nem töri meg az orosz megalázás, az erőszak, amely a magyar munkásságban is, mint a parasztságban, a nemzet fizikai erejét próbálja összezúzni. Az orosz elnyomás, a kíméletlen sztahánovista kizsákmányolás csak megerősíti a szociális jogokért való igényét, s az orosz elnemzetlenítő törekvés, a pánszláv nyomás csak még jobban összeforrasztja munkásságunkat nemzetünk egyetemes szabadságküzdelmével.

A nyugati világ föderációs terveket vár Középeurópától. A szövetkezés alapja azonban csak az egészséges, egyenként erős, jól megépített társadalmak saját súlya és ereje lehet. Nekünk, dunai népnek, központi helyzetünk adta felelősségünknel fogva elsősorban kell megragadnunk ezt a koncepciót, de előbb el kell végeznünk a belső munkát, amelyben a munkásság kérdése alapvetően fontos.

~ ~ ~ ~ ~

Új Magyar Út 1955.

VI. évfolyam 1. szám

Wágner Ferenc :

„Átmeneti korszak” Magyarországon

Sztálin halála óta ismét előtérbe nyomult az a felfogás, hogy az orosz kommunizmus már nem az, ami volt a vajúdas forradalmi éveiben, hogy a rendszer letért a véres erőszak útjáról s minden téren az emberiség politikai megnyilvánulásának vagyunk a tanui. Ilyen — az élettől elszakadó — hangulatokban ringatják magukat azok is, akik a jelenlegi hazai fejlődést a nyugati eszmevilág szempontjából előnyösnek értékelik. Mi történik Magyarországon? Moszkvai kísérletezés, melynek útja a népi demokráciából átvezet a szocializmusba. Szakasztottan ugyanez történik valamennyi népi demokráciában, a szomszédos Csehszlovákiában és a távoli Bulgáriában egyaránt. De lényeges különbség van az „átmenet” megjelenési formáiban és az ezeket kísérő hivatalos megnyilatkozásokban. Míg ugyanis a Csehszlovák Kommunista Párt 10-ik kongresszusán (1954. július) a Szovjet Kommunista Párt Központi Bizottságának első titkára, N. S. Kruscsev az átmenethez szükséges viszonyokat mind nagyipari, mind mezőgazdasági termelési szempontból kielégítőeknek véli¹, addig a magyarországi tervgazdálkodás csődjét, gazdasági, politikai és kulturális vonatkozásaiban, egyre élesebb kifejezésekkel illetik.

Csőbőrből-vödörbe!

A hazai fejlődés több lépcsőfok után ért el a megtévesztésül „átmeneti”, vagy „új” szakasznak nevezett, 1953. júniusában kezdődött, korszakhoz. Kétségtelen, hogy 1945 után a polgári demokratikus forradalom feladatai voltak soron, majd ugyancsak átmeneti szakaszok érintésével egyre inkább a kommunizmus felé mutató népi demokrácia kérdései kerültek napirendre a három-, illetve ötéves tervgazdálkodás kereteiben. Az 1949. évi XXV. törvény² az első ötéves népgazdasági tervet 1950. január 1.-én indította el s főfeladatai közé iktatta: „Magyarország iparosításának meggyorsítását, elsősorban a nehéz- és gépipar fejlesztését” (1), „honvédelmünk, véderőnk kifejlesztését” (4), s végül: „Magyarország átalakítását agrár-ipari országból ipari-agrárországgá” (5). Az ilyen fő-feladatok köré csoportosított tervgazdálkodás következetes átgondolása után mindenki egyetért velünk abban, hogy az ország gazdaságföldrajzi adottságai ellen vétő politika szükségképpen fulladt kudarcba s vonta maga után az életszínvonal szédületes zuhanását. Az 1953. év folyamán félelmetes méreteiben kibontakozó és többé már el nem kendőzhető gazdasági és politikai válság a Magyar Dolgozók Pártja központi vezetőségét a júniusi határozat, az új kormányprogram kihirdetésére kényszerítette. Majd néhány nap múlva, 1953. július 4.-én, a moszkvai nevelésű Nagy Imre, a minisztertanács elnöke feltűnést keltő beszédet mond, melyben a népi demokrácia előző éveinek szokatlanul éles elemzését adja, az egyes termelési ágak (ipar, mezőgazdaság) arányos fejlesztését s a dolgozók életszínvonalának emelkedését ígéri. A rendszerrel elégedetlen parasztság termelési kedvének fokozását a paraszti magántulajdon elvének átmeneti elismerésével próbálták elősegíteni. Lényegtelen félmegoldások születtek, az új mezőgazdasági termelőlőszövetkezeti mintaszabályok, melyek jellemző módon tükrözik a MDP. központi vezetőségének 1953. június 27-28.-i határozatainak alapuló új kormányprogram célkitűzéseit: „a földet úgy a kilépő, mint a kizárt tagoknak ki kell adni, akár kérik azok, akár nem, szemben az eddigi alapszabállyal, amely szerint a kilépő vagy kizárt tagnak a földjét csak akkor kellett kiadni, ha azt a tag kérte.”³ Hogy ennek az új rendelkezésnek mi a gyakorlati értéke, élesen megvilágítja Rákosi Mátyásnak, a központi pártvezetőség képviselőjében elmondott beszéde: „Figyelmünket a termelőlőszövetkezetekre kell irányítani. Egy pillanatra sem szabad szem elől tévesztenünk, hogy a szocializmus építésének a falun ez az elkerülhetetlen útja s hogy előbb vagy utóbb, de minden paraszt meggyőződik helyességéről s rátér ez útra.”⁴ Ma már megállapítható, hogy az egyénileg gazdálkodó parasztság érdekében nem változott meg

¹ Projev N. S. Chrusceva. Nová mysl, VII. évf., Prága, 1954. július. B. Krotkov például Dicsőséges öt év címen ír a csehszlovák ötéves terv befejezéséről a Komszomolszkaja pravda 1954. évi 28. számában.

² Törvények és Rendeletek Hivatalos Gyűjteménye I. Törvények és törvényerejű rendeletek 1949. Közzéteszi a Minisztertanács Elnökének Hivatala, Bp, 1950, 83. old.

³ Az új mezőgazdasági termelőlőszövetkezeti mintaalapszabályról. Jogtudományi Közlöny, IX (új) évf. 1/2 sz. Bp, 1954. január-február, 20-25. old.

⁴ A MDP. központi vezetőségének beszámolója. Rákosi Mátyás elvtárs beszéde. Tanácsok Lapja, V. évf. 11. sz, Bp, 1954. június 4, 3. old.

lényegesen a helyzet⁵ s így a rendszerrel szemben kezdettől fogva bizalmatlan földművesek termelési kedvét sem sikerült a kívánt mértékben felfokozniok.

Erre mutat Nagy Imrének, az „új szakasz” próbaidejének leteltekor elhangzott beszéde, amely ravasz elhitező művészetével méltán sorakozik fel a régi idők bajbajutott korteseinek demagóg parasztfogásaihoz, mondván: „Egy régi magyar közmondás azt mondja, hogy: „Amilyen az adjon isten, olyan a fogadj isten.” A kormány július 4.-i programjával és azóta megtett széleskörű intézkedéseivel köszöntött a falu felé „adjon istent”. Most rajtuk a sor. És a falu jókedvvel, szívvel-lélekkel végzett munkájával, gazdag termés ígéretével köszön vissza „fogadj istent”.⁶ Népünk csalhatatlan politikai ösztönét azonban nem lehetett megtéveszteni, már jóval az MDP. Központi Vezetőségének 1954. évi október 2.-3.-i ülése előtt tudta, hogy nincs szó rendszerváltozásról, de még csak őrsváltásról sem, hanem kizárólag a mezőgazdasági termelés fokozásáról, az iparon belüli szerkezeti változásokról, nevezetesen arról, hogy a könnyűipar és az élelmiszeripar termelését az átlagosnál nagyobb ütemben kell növelni, hogy ezáltal az ország testére szabják a második öt éves terv egyik fő irányelvét, a szocializmus gazdasági alaptörvényének mind következetesebb alkalmazását, úgy ahogy ezt az MDP. III. kongresszusa kijelölte. Ezt a gazdaságpolitikai fordulatot támasztja alá az 1954. évi költségvetés is, melynek bevételei és kiadásai nagyjában az előző év szintjén mozognak, de előtérbe került a könnyű- és élelmiszeripar nyersanyagellátásának kiszélesítése s a mezőgazdasági termelés általános, nagyarányú fellendítése, — állapítja meg a költségvetést benyújtó beszédében Olt Károly pénzügyminiszter.⁷ Az új gazdaságpolitikai jelszót a népi demokrácia műnyelvén így fejezhetnők ki: „Arccal a mezőgazdaság felé”, melynek nyomán hatalmas munkaerővándorlás indult el a leállított ipari üzemekből a mezőgazdaságba, valamint a könnyű- és élelmiszeriparba. A dolgozóknak ez a kényszerű helycseréje alaposan megritkítja a tanulóifjúság sorait, mint ahogy ennek árnyékát már előreveti a Dolgozó Ifjúság Szövetségének (DISZ) a végrehajtás tárgyában kibocsátott rendelete az ifjúság mezőgazdasági munkálatokra való igénybeviteléről.⁸

Az „új szakasz” mögött lappangó csőd több, mint egyszerű gazdasági balsiker. A tömegek belső, fegyelmezett lázadása ez a marxizmus életformája ellen. Ezért kell új frázisokkal, s eleddig szóhoz nem jutó társadalmi rétegekkel feltölteni a tömegszervezetek új piramisát, a Hazafias Népfrontot. Az átmeneti korszak kétfelé kacsintgató, de a kommunizmus felé cselekvő politikusa, Nagy Imre, az új szakasz néven ismert politikai irány álarcát elég ügyetlenül vetette le most, október végén, a Hazafias Népfront budapesti megnyitó kongresszusán elhangzott felszólalásában. Van benne a termelési kedvet ösztönző, a nem-kommunista óriási többségnek szánt hazafias szóvirág, de ugyanakkor dicsőítő ódát zeng az általa már több ízben elmarasztalt 10 esztendő politikájáról: „A honszeretet történelemformáló erejét érezzük itt e teremben. Kilenc és félmillió magyar szívének együttdobbanását. Van-e magyar hazafi, ki ne állna e nagy célokért küzdők táborába, ki félre húzódná, mikor a legjobbak a háromszínű lobogó alatt gyülekeznek? Tíz év tapasztalatai és eredményei mutatják, hogy a két osztály szövetsége a legnagyobb államfenntartó erő.”⁹ Az új szakasz szokatlanul magyarosan csengő szavainak egyetlen értelme és célja a termelési erő fokozása, s e célból még a kezdettől fogva mellőzött rétegeket is igyekeznek bekapcsolni a politikai hangulatteremtés munkájába. Az októberi lapok híradása szerint országszerte mozgósították az ú.n. reakciós elemeket, akik ma a lakosság elhatározó többségének bizalmát élvezik, hogy vállaljanak vezető szerepet a Hazafias Népfront előkészítő bizottságaiban. Ehelyütt csak 2 kiragadott példára utalok. A Budapest-XII. kerületi Hazafias Népfront egyik vezetője vitéz Dr. Gyürky Tibor, aki 1945. előtt ugyanott vezető tisztifőorvos és az orvosi közelet egyik vezetője volt. De a legfeltűnőbb jelenségek egyikét Szegeden észlelhetjük, ahol a Népfront előkészítő bizottsági elnöke Tombácz Imre, régi dúsgazdag polgári család sarja, az 1945. előtti évek nem éppen demokratikus mozgalmainak egyik helyi szócsöve.

Így bosszulta meg magát a magyarság fogalmának a lenini elvek szerint történt megszüntetése, e téren így kényszerült védelembe vonulni a tömegbázis nélkül uralkodó vékony vezetőréteg, olyannyira, hogy még a szélsőségekre mindig hajlamos Írószövetség tagjaira is panaszokodik a moszkovita Hágy Gyula, mert azok beváltan káros módszerrel élnek: „nép” szóval nevezve a nép egy részét, kirekesztve a „nép” fogalmából a nép, a nemzet sokszor legértékesebb elemeit.”¹⁰ Hágy Gyula talán nem is döbbsen rá, hogy a tényeket vizsgáló szavaival voltaképpen a proletárdiktatúra nemzetiségi politikáját sebezte agyon, s

⁵ A MDP. központi vezetőségének és a minisztertanács 1080/1953 XII. 23. számú a mezőgazdasági termelés fejlesztéséről szóló határozat végrehajtását ismertető cikkek főként az Agrártudomány VI. évf. 1954-es számaiban találhatók. Jól összegezi a feladatokat ez a tanulmány: Legsürgősebb feladataink a III. pártkongresszus útmutatásai nyomán. Agrártudomány. A Micsurin Agrártudományi Egyesület folyóirata, VI. évf. 6. sz., Bp, 1954. június, 157-158. old.

⁶ Nagy Imre. A kormány félévi tevékenysége és az 1954. évi feladatok. Beszéd az országgyűlésen 1954. január 23-án. Szikra, Bp, 1954, 43. old.

⁷ Olt Károly. Az 1954. évi költségvetés. Pénzügyi Szemle, I. évf. 2. sz., Bp, 1954. június, 81-99. old.

⁸ A DISZ-szervezetek feladatai a mezőgazdaság fejlesztéséről szóló párt- és kormányhatározat végrehajtásában. A DISZ központi vezetősége XI. teljes ülésének határozata. Új Március, IV. évf. 2. sz., Bp, 1954. február, 5. old.

⁹ Nagy Imre elvtárs felszólalása a Hazafias Népfront kongresszusának vasárnapi tanácskozásán. Szabad Nép, XII. évf. 298. sz., Bp, 1954. október 25.

¹⁰ Hágy Gyula. Az írói méltóságról. Irodalmi Újság, V. évf. 15. sz., Bp, 1954. június 26, 1. old.

felismerésével újabb perdöntő adatot szolgáltatott ahhoz a történetfilozófiához, mely szerint Középeurópában zsákutcába jut minden olyan kísérlet, mely akár vallási, akár faji, vagy osztályalapon dönti el bárkinek a nemzetiségi hovatartozását.

Minden út Moszkvába vezet

A szovjetorosz előzmények ismerete nélkül megérteni nem, hanem csak félreérteni lehet a magyarországi helyzetet. A szovjet-magyar párhuzamból pedig sehogy sem lehet kiokoskodni egy olyan szemléletet, mely például a Nagy Imre-kontra-Rákosi látszólagos ellentétet úgy értelmezné, mint fokozatos átmenetet a népi-demokráciából valamilyen polgárosult titóizmusba. Az új szakasz nem visszafordulást, hanem határozott előremenést jelent a szocializmus közbeiktatásával a kommunizmus felé. A Szovjetunióban a húszas évek elején volt az első átmeneti korszak, röviden NEP (v.i. novaja ekonomiceszkaja politika — új gazdasági politika), mely a Nyugat várakozásával ellentétben, ahogy Sztálin mondta: „a proletár állam különleges politikájának” (osovaja politika proletarskogo goszudarsztva) bizonyult,¹¹ s Lenin szerint „az új szakasz Oroszországból fejlődött a szocialista Oroszország” (iz Rossii nepovskoï budet Rossija szocialiszticeszkaja).¹² Kevesen kísérték figyelemmel azt, hogy az „új szakasz” ideológiáját már jóval a júniusi fordulat (1953) előtt próbálták hazánk viszonyaira alkalmazni és ennek lehetőségét népszerűsíteni. Úttörő munkát a rendszer filozófusa, Fogarasi Béla, végzett 1950-től kezdve.¹³ Nagy Imre emlékeztetés (1953. július 4.-i) beszéde óta pedig már szinte könyvtárra menő magyarnyelvű irodalma van az új szakasz kérdéseinek. Javarást Leninre hivatkoznak, s a szemelvényekből kétségtelenül kitűnik, hogy a rendszer urai egyáltalán nem kergetnek polgári ábrándokat. Fogarasi Béla, az MDP. filozófusa az új szakaszból írva megállapítja, hogy „államformája a proletárdiktatúra, tartalma a szocializmus építése”.¹⁴ Rákosi Mátyás orosz mestereire támaszkodva veszi gyanús védelmébe az egyénileg gazdálkodó parasztokat: „míg a mezőgazdaságban túlsúlyban van a kisárútermelő gazdaság, addig minden lehető el kell követni annak érdekében, hogy ez növelje termelését”.¹⁵ Az ipar, mezőgazdaság és a kereskedelem frontján végbemenő változásokat hasonló mértékkel méri a Kassai Géza és Mód Aladár között legutóbb lezajlott, országos érdeklődést kiváltó vita is.¹⁶ Mindezekre a koronát Nagy Imre, a minisztertanács elnöke tette rá október 24.-én, a Hazafias Népfront már említett budapesti kongresszusán. Nagy Imre, akinek nevéhez fűződik a megennyhült légkör meséje, a megalkuvást nem ismerő elvtársainak a megnyugtatóására így nyilatkozott: „Akik pedig aggodalommal figyelték, vajjon a nagyszerű júniusi (1953) fordulat után nem fordítják-e vissza az ország szekerének rúdját, ma már láthatják, hogy semmi sincs ilyen aggodalomra. A Magyar Dolgozók Pártja, a kormány is szilárdan áll, nem áll meg félúton, következetesen halad előre”.¹⁷

Nem a régi program változott meg tehát. Mindössze annyi történt, hogy a hozzávezető utak váltak járhatatlanná, azokat kell tágitani, hogy Nagy Imre elgondolása szerint a proletárdiktatúra szekerébe be lehessen fogni a kilenc és félmillió, nagyobb termelési kedvvel dolgozó magyart a Szovjetunióba irányuló szállítmányok növelésére.

Új utakon?

A feltett kérdésre gazdasági és politikai vonatkozásban már megfelleltünk. Szükség van azonban a sokszínű élet egyéb területeinek is a feltárására, mert ezek egyenként is a perdöntő bizonyítékok végelláthatatlan sorát jelentik. Elegendő a rájuk való utalás, hogy feltáruljon előttünk a rideg valóság: a rendszer urai a régi nótát fűjják, de megtévesztő, új hangszerelésben. Más szóval: a csapat ugyanaz, csupán összetételében történik némi változás az ellenfél, elnyomott népünk taktikai megtévesztésére. Minket, akik a szabad kritika földjén élünk, még Tamási Áronnak a Magyar Nemzet (1954) november 21.-i számában kitűnő stílusban megírt Nyitott levele sem ejt kísértésbe, mikor az újszülött Hazafias Népfront ügyét érinti, s reméli a demokratikus kibontakozás lehetőségét. Próbáljon mást tenni! A tapasztalatlan olvasót tényleg meglepi az, hogy a város- és községgazdálkodási miniszter november eleji rendelete intézkedik az államosított kisebb házingatlanok és beépítetlen házhelyek értékesítéséről. De mi a biztosíték a jövőre nézve? Vagy a hiszékeny vevők elfelejtették, hogy valamikor Rákosi is sűrűn fogadkozott, hogy a kiskereskedelmet és a kisipart nem fogják államosítani? Csak jóadag színvaksággal lehet hinni abban az új szakaszban, amely a békemozgalmak mögé bújva folytatja háborús készülődéseit.

A köznapi tények arról tanúskodnak, hogy a nyugati életformáról továbbra is gyűlölettől fűtött hangon szólnak; az állam és egyház közötti viszony modern kivitelben a római idők tébolyult egyházüldözésére emlékeztet, s az új kormányprogramm

¹¹ G. Alekszandrov és tsai szerk. Politicseszkij Szlovar, Moskva 1940, 376. old.

¹² U.o. 377. old.

¹³ Fogarasi Béla. Társadalmi lét és társadalmi tudat az átmeneti korszakban (1950-ben elhangzott előadás), megj. Fogarasi Béla. Filozófiai előadások és tanulmányok. Akadémiai Kiadó, Bp, 1952, 28-49. old.

¹⁴ Fogarasi Béla. Lenin és az átmeneti korszak kérdései. Társadalmi Szemle, a MDP-jának elméleti folyóirata, IX. évf. 1. sz, Bp, 1954. január, 14. old.

¹⁵ A MDP. központi vezetőségének beszámolója. Rákosi Mátyás elvtárs beszéde. Tanácsok Lapja, V. évf. 11. sz, Bp, 1954. június 4, 3-4 old.

¹⁶ Társadalmi Szemle, IX. évf. 7. sz, Bp, 1954. július, 127. old.

¹⁷ Nagy Imre elvtárs felszólalása a Hazafias Népfront kongresszusának vasárnapi tanácskozásán. Szabad Nép, XII. évf. 298. sz, Bp, 1954. október 25.

meghirdetésével pontosan egybeesik a gyászosemlékű 1919.-es vörös terror eszményítése, mely pedig a bűnügyi krónikák hasábjaira tartozik. Hol van itt az új szakasz, amikor a novemberi lapok még mindig Rákosi, Gerő és Farkas Mihály nevével jegyzik a „választási” hadjáratot? Van-e külön Nagy Imre és külön Rákosi-probléma? Minden más híreszteléssel szemben leszögezzük, hogy nincs. Rákosi sorsa szerintünk kívülesik a belpolitika határain. Rákosi sorsa a külpolitika konstelláció függvénye. Tudnunk kell azt, hogy Gerővel együtt ő volt a MDP. megbízottja a Kominform 1948. júniusi értekezletén, ahol — Zsdanov és Malenkov jelenlétében — elhatározták Titóék kizárását. Bolgár Elek (akkor prágai magyar követ) és Stefan Bastovansky (a Szlovák Kommunista Párt főtitkára) 1948. nyarán tett egybehangzó közlése szerint a kizárási indítvány szövegezője és előadója Rákosi Mátyás volt. Ezekután könnyű elképzelni, hogyha a Kreml falain belül dulakodó csoportok között a győzelem kérdése végleg eldőlt, s a Moszkva-Belgrád közötti szívélyes egyetértés helyreállna, csakis ez esetben lennének Rákosi napjai megszámlálva.

Az előbbieken vázolt összképből nem maradhat ki Berei Andor személye. Ő lett 1947.-ben, mint Rákosi egyik bizalmasa, a Tervhivatal főtitkára. Igazi munkaköre azonban az volt, hogy szűkebb vezérkarával végső fokon ő intézte az elbocsátások és kinevezések ügyét. Berei Andor végezte tehát a magyar közélet megtisztításának hóhérmunkáját 1947. nyaratól kezdve. A Szabad Népből (1954. október 31) most arról értesülünk, hogy az Elnöki Tanács Berei Andort nevezte ki a Tervhivatal elnökévé. Minden jel arra mutat, hogy az átmeneti korszak szavalókommunizmusa leveti álarcát, s elnyomott népünk köznapi életében, miként ez a Szovjetunióban 1917. óta történik, leplezetlen formájában ismét megjelenik a vörös szörnyeteg, hogy ezzel a legilletékesebb hely maga cáfolja meg a megjavulásáról keltett dajkameséket.

~ ~ ~ ~ ~

Új Magyar Út

1955.

VI. évfolyam 1. szám

Kardos Béla :**A magyar szellemi élet „új szakasza” 1954-ben**

Ideje felvetnünk a kérdést, hogy az 1953. július 4-én Nagy Imre kormánya által bejelentett „új szakasz” hozott-e változást a magyar szellemi életben? Úgy látszik a kommunizmus is ismeri az „örségváltás”-t. Révai József, aki mint népművelési miniszter és főirodalmi-ideológiai diktátor eddig Göbbels-Luciferként állt a kiadóvállalatok, sajtótermékek, színházak és lektorátusok gillotinja mellett, egyelőre eltűnt a kommunista párt rejtelmes kulisszái mögött. Eleinte a „Társadalmi Szemlé”-nek, a Párt tudományos folyóiratának főszerkesztőjévé csökkentették a rangját, majd az utóbbi számokban már csupán egy a sok szerkesztő között. A Párt hivatalos napilapjában sem jelennek meg korábban fölényes hangú és egyesek által rettegett irodalmi bírálatok. A Magyar Írók Szövetségének 1954. júliusában tartott szokásos többnapos vitájában már részt sem vett, holott azelőtt ő tartotta mindig a nagy bevezető referátumot és a vita záróbeszédét. Most csak a kongresszus után a Margitszigeten tartott társasestélyen tűnt fel a meghívott vendégek között.

Révai utóda úgy a miniszterségben, mint az írók kongresszusán és a szellemi életben Darvas József lett. Ez az aránylag fiatal író, okleveles tanító, aki 1912-ben született orosházi, eredetileg szlovák parasztsaládból, mint „szociográfus”, továbbá a „Szakadékok”, a „Harangos kút”, „Város az ingoványon” stb. szerzője, a Nemzeti Parasztpárt balszárnyán át jutott az élvonalba. Általában a „szellemi örségváltás”-t úgy lehetne jellemezni, hogy a vörös kalapács mellett jobban kidomborodott most a vörös sarló, de mind-akettőt az írók inkább egymás elleni harcra vagy fejbekölöntésre használják, semmint a békés munka szimbólumaként.

Az irodalom

Az Írók Szövetségében a moszkovita Gergely Sándor volt elnök helyébe most Veres Péter került, a Hazafias Népfront országos elnöke pedig a másik parasztíró, Szabó Pál lett. (Műveiket az Új Magyar Út ismertette) Mindketten háromkötetes élet- és korrajzokon dolgoznak. Veres Péter azonkívül „Út közben” c. tanulmánykötetén, Szabó Pál pedig „Nagy temető” c. történelmi regényén munkálkodik. Az írói szabadság hiányára nézve azonban jellemző, hogy még Veres Péter is kénytelen volt megváltoztatni „Almáskert” c. szatirikus elbeszélését az újabb kiadásban olyan értelemben, hogy annak főhőse nem „egyéni becsületességéből” cselekedett, hanem „a kommunista párt útmutatásai alapján”. Viszont az írókongresszuson szóba került, hogy Kodolányi János is „bizonyos feltételek mellett” visszatérhet az írói életbe. Úgy látszik Erdélyi József e feltételeket teljesítette, mert „Visszatérés. Új versek 1943-1954” címen megengedték egy 122 oldalas verskötetének kiadását. Még Szabó Dezső neve is felemlítetett az írókongresszuson. Németh László fordítása oroszról díjkitüntetésben részesült és most drámát ír. A visszatértek között találjuk Tamási Áront is, akinek „Bölcső és bagoly” c. gyerekkori regényes önéletrajza, mint első kötet, majdnem egyidőben jelent meg hazájának, a Székelyföldnek az ágyuöntő Gábor Áronról szóló történelmi rajzával. („Hazai tükör. Krónika 1832-1853”)

Az erdélyi írók közül Asztalos István „Vád és panasz” címen adta ki 1938 és 1943 között írt karcolatait az erdélyi falvak életéből, túlzottan erős élel az „úri” foglalkozásúak ellen. Illyés Gyula is „Dózsa György” drámáját kezdte meg közölni folytatásokban. Úgy látszik a kiegyenesített sarló és véres kasza még divatosabb, mint a népdalok igazi paraszti sarlója. A paraszti írók közül még Sarkadi Imre és Urbán Ernő emelkedtek ki írásaikkal, az utóbbi „Uborkafa” című háromfelvonásos szatirikus szindarabjában egy kommunista „nemzeti vállalat” vezetőjének helyi szélhámosságait figurázta ki.

Ezek mellett a kommunista párt „úri fiúkból” lett írógárdája lényegesen gyengébben szerepelt. Déry Tibor „Hazáról, emberekről. Útjegyzetek” címen adta ki beszámolóit országjáró tapasztalatairól: egy baranyai faluban, a Bükk táján és miskolci új Műgyetemen, Diósgyőrött, Kisújszálláson és végül az ormánysági egyke-falvakban látottakat, sokszor meglepő őszinteséggel mutatva rá a nép különböző rétegeinek magatartására a rendszerrel szemben.

Illés Béla a III. kötettel befejezte „Honfoglalás” c. regény trilógiáját az ország katonai leigázásának képeivel, amint ő azt az orosz főhadiszállásról és a vörös hadsereg lapjának szerkesztőségéből látta. Aczél Tamás, Karinty Ferenc, Nagy Sándor, Ridegh Sándor és mások riportnovellákkal igyekeztek szépíteni a kommunista életmód kudarcait és tengődéseit. Bars Sári: „Emberek a gyárban” címen az ózdi munkásokról közölt riportsorozatot.

A tudományos élet

A tudományos élet szélkakasai nem tudnak olyan érzékenyen reagálni az „új szakasz” fuvallataira, mint az irodalom. Az Akadémián még nem történt őrsgváltás: muszkovita „kandidátusok és aszpiránsok” (ezek az új tudományos fokozatok) változatlan szívósággal szalutálgatnak moszkvai ideáljaik felé. Mindössze Erdey-Gruz Tibor fizikusprofesszor-akadémikusból lett közoktatásügyi miniszter.

Elköltözött az élők sorából Voinovich Géza, az Akadémiának hosszú időn volt főtítkára. Utolsó műve Arany János összes műveinek kritikai kiadása hat kötetben, műfajonként, időrendben, jegyzetekkel, tervekkel, levelezési anyaggal. Az eddigi könyvkereskedői kiadások a keletkezés tudományos szempontjaira nem terjedtek ki, töredékeket, zsenyéket, terveket és a keletkezésre vonatkozó egyéb adatokat alig közöltek. Az Akadémiának szép feladata, hogy most a kéziratokkal egybevetett, hiteles, kritikai kiadásokat kiadja. Eddig megjelentek József Attila összes versei két kötetben, Petőfi kritikai kiadása öt kötetben Varjas Béla szerkesztésében, és Balassi Bálint művei Eckhardt Sándor szerkesztésében. Összeállítás alatt állnak Juhász Gyula, Tóth Árpád összes művei. A régebbiek közül Sárosi Gyula és Erdélyi János írásait adták ki hiteles szövegben.

Az Akadémia égisze alatt alakult meg a „Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat” nevű alakulat e tudományok népszerűsítése érdekében, amibe sajnos mindig belé vegyül a kommunista politikai cél is.

Ki kell emelnünk a magas korban levő Horváth János irodalomtörténésznek ezévi „Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái” c. művét, de még inkább a tavaly megjelent „A reformáció jegyében. A Mohács utáni félszázad magyar irodalomtörténete” című akadémiai kiadványát (1951-ben jelent meg ugyancsak tőle a „Rendszeres magyar verstan”).

Mályusz Elemér folytatja „Zsigmondkori Oklevéltár”-át (I. kötet 1387-1399) és hasonló körben jelent meg Kumorovitz L. Bernát „Vezsprémi re-geszták 1301-1387” c. műve az Orsz. Levéltár kiadványai között, főleg a vezsprémi egyházi birtokok társadalmi és jogi viszonyaira vonatkozóan. Makkai László „I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratait” adta ki az 1631-1648 közötti időből. Újra megjelent Bolyai Appendixe és életrajza. Egyébb életrajzok közül kiemelhetjük Nagy Péternek Mórícz Zsigmondról írt Kossuth-díjas életrajzát, Sötér Istvánnak Eötvös Józsefről, Klaniczay Tibornak Zrínyi Miklósról, Bónis Györgynek Hajnóczy Józsefről, a Martinovics féle összeesküvés tagjáról készített életrajzát.

Nagyfontosságú az Akadémia újonnan megalakított Zenetudományi szakosztályának működése. Az összes kiadványok között messze kimagaslik az „Emlékkönyv Kodály Zoltán 70. születésnapjára” c. Szabolcsi Bence és mások szerkesztésében, amely nemcsak Kodály összes eddigi műveinek közli az adatait, de a Néprajzi Intézet háborúutáni munkásságának kitűnő áttekintését is adja. A másik nevezetes kiadvány „Jelen Napok” címen a Magyar Népzene Tára II kötete (1,248 old., 66 tábla és kép), amely a lakodalmak, karácsony, húsvét és egyéb ünnepek dalait és köszöntőit, játékeit és hagyományait közli a legnagyobb hitelességgel. Ki kell még emelnünk ennek korábbi első kötetén, a „Gyermejátékok”-on kívül Arany János népdalgűjteményének, továbbá Pálóczi Horváth Ádámnak „Ötödfélszázad énekei” c. korábban csak kéziratos (1813 évi) gűjteményének kiadását. Munkácsi Bernát vogul népgűjtési művének első kötete 1892-ben jelent meg, harmadik kötete azonban csak újabban! Az Akadémia malmai néha kissé lassan örölnek! Közben a molnárok fölé párttitkárokat tettek, a malmot államosították és átfestették vörösre.

A természettudományi tagozat mintha ezúttal kissé elmaradt volna a többiek mögött. Rapaics Rajmundnak „A magyar biológia története” című műve szolgalelkűen politikai szempontú összefoglalás. Koch Sándornak „A magyar ásványtan története” túl kisterjedelmű. Vadász Elemér: „Magyarország földtana” ugyan majdnem félezer oldalas, de elmarad a magyar geológia nagy mesterei mögött. Régebbi „Bauxitföldtana” és „Köszénföldtana” konkrétebb, míg „A földtan fejlődésének vázlata” ugyancsak vázlatos, eredetiség nélkül. Az agrártudományok régi művelője Kreybig Lajos „Az agrotechnika tényezői és irányelvei” c. művével díjat nyert. Zempléni Géza „Szerves kémia” című nagyterjedelmű akadémiai kiadványának értékét csak szakemberek tudják felmérni.

A művészettörténetek terén három akadémiai kiadvány emelkedik ki. Radocsay Dénes „A középkori Magyarország falképei” és Garas Klára „Magyarországi barokkfestészet” címen részben összefoglalták, részben új anyaggal egészítették ki egy-egy kor művészeti anyagát. Ugyancsak díszes albumszerű kiadásában jelent meg a „Magyarországi Műemlékek Topográfiája” sorozatnak második köteteként (az Esztergomról szóló első kötet után) Csatkai Endre és Dercsényi Dezső: „Győr-Sopron megye műemlékei” című kitűnő és súlyos monográfiája.

Érdekes forrás „A magyar sajtó 250 éve” c. műnek első kötete (287 old.), amely az első magyar hírlaptól 1919-ig foglalja össze a magyar újságírást és újságkiadás fejlődését, de természetesen marxista szempontból (Mihályfi Ernő szerkesztésében).

Áttekintő ismertetésünkben nem terjeszkedünk ki a kizárólagosan kommunista pártpropaganda-irodalomra, amely természetesen a legburjánzóbb és a legértéktelenebb. Nagy ezenkívül a kifejezetten technikai szakmunkáknak száma is, bár a nyugati technikai fejlődés elhanyagolása miatt nem mindig korszerűek. De e két pólus: pártideológiai szóáradat és technikai szakmunkák között leginkább hiányzanak a jelenkorral, a mai életstruktúrával foglalkozó társadalomtudományi és közgazdasági, valamint filozófiai művek a szó igazi értelmében. A Filozófiai Írók Tárat ugyan felújították, de csak Hegel, Feuerbach és általában a marxizmus előfutárjai vagy segédfilozófusaiként felfogott írók jelenhetnek meg benne. Szuverénul

elhanyagolják Platótól Kantig, Leibniztől és Schopenhauertől Spenglerig és Toynbee-ig mindazt, ami a marxizmus bölcséleti békaperspektíváját meghaladja. Újabban maguk a kommunista pártkongresszusok mutattak rá a filozófiai és a közgazdasági irodalom hiányára. Ezt nem pótolja a Kossuth-díjas Fogarasi Bélának „Logikája” bővített kiadásban sem, amely még így is olyan szűk, mint egy kommunista börtöncella. Lukács Györgynek „Adalékok az esztétika történetéhez” című tanulmánykötete csak vissza-kérődzi korábbi írásait német nyelven.

A három- és öt éves tervek kisiklását leginkább az okozta, hogy ma Magyarországon nincs közgazdasági irodalom. A főhiba természetesen a gazdasági statisztika adatok közzétételének tilalmában rejlik. Senki sem kaphat áttekintést a saját íróasztalát meghaladó élet felől. Így a közgazdasági irodalom siralmasabb, mint valaha, a Földes Bélák, Matlekovits Sándorok és Fellner Frigyesek kezdőkorában volt. Most ugyan megindítottak egy „Pézügyi Szemlét” és újra megnyitottak egy állami gazdaságkutató intézetet, de szabad véleményalkotás lehetőségének híján úgy az Akadémia illetékes szakosztálya, mint a közgazdaságtudományi egyetem (Marx Károly Egyetemmé átkeresztelve) a marxizmus-leninizmus tengelye körül forgó ideológiai ringlispilek lettek, ahol a tanárok és tanítványok szédülnek és egymást utálják a vörös korpával teli jászol felett.

Tehát a magyar szellemi élet múltévi mérlege és zárszámadása is azt mutatja, hogy ahol a szolid, tudományos módszerekkel tovább dolgozik a régi gárda vagy azok tanítványai, ott vannak figyelemre méltó eredmények. Ahol ellenben a marxizmus-leninizmus beletipor a szellemi életbe, vagy ahol ráerőszakolja magát a szellemi élet munkásaira, ott a gyümölcs elfagy és a kalászkokban nem fejlődik mag.

HIGHLIGHTS FROM THE 20th CENTURY HUNGARIAN PRESS IN THE WEST

In this selection one encounters several writings in Hungarian, all published in the periodical *New Hungarian Way* (*Új Magyar Út*).

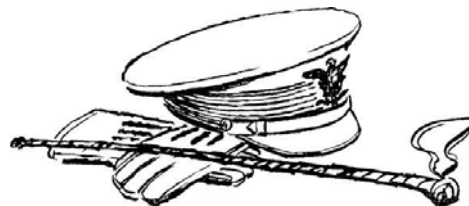
1. István Andreászky: *The Socialists and the National Interest*.
2. Ferenc Wágner: *“Interim Period” in Hungary*.
3. Béla Kardos: *The “New Period” of the Hungarian Spiritual Life in 1954*.

~ ~ ~ ~ ~

American Hungarian Federation 1955.

Andor Klay :

Riding Whip Diplomacy¹

HARRY HILL BANDHOLTZ, Brigadier
(later Major) General, United States Army. (From
the collection of Mrs. H. H. Bandholtz,
Constantine, Michigan)

Early one morning in the spring of 1949, people passing through Liberty Square in the capital of Communist-ruled Hungary slowed down their steps and stared incredulously toward the building of the American Legation. Something was conspicuously missing from its immediate vicinity. The bronze statue of a man in uniform had vanished from the select spot it had occupied since 1936.

The sturdy figure of Harry Hill Bandholtz, Brigadier General, United States Army, had mysteriously disappeared during the night.

To telephone callers who wisely chose to remain anonymous, a voice from the office of the leading Communist newspaper tersely announced:

"The statue has been removed for repair."

The rejoinder that as recently as the previous day nothing whatever seemed to be wrong with the statue drew a response reflecting the "irresistible logic" and "unshakeable proletarian discipline" of the Party's house organ:

"I repeat, Comrade: the statue has been removed for repair."

A sudden click in the receiver signaled the end of the case at the end of the line. Only someone foolish enough to risk being branded an "enemy of the people" would have pressed the matter further.

But the people of Budapest, retaining their long renowned "akasztófa-humor" ("humor under the gallows") even in the most tragic era of their nation's history of ten turbulent centuries, soon began to wag their sharp tongues—secret police or no secret police.

This article is reprinted with permission from the Foreign Service Journal, the monthly magazine of the American Foreign Service Association. It was first published in the February 1955 issue of the Journal. — Ed. Mikes International

¹ Reprinted from the FOREIGN SERVICE JOURNAL, publication of the American Foreign Service Association of 1908 G Street, N. W., Washington, D. C., of February, 1955.

For additional copies write to the American Hungarian Federation, Mills Building (Room 527), N. W., Washington 6, D. C.

"Have you heard?" one queried another. "After Rákosi's latest speech, Bandholtz shot his way back to the West!"

A note was found tied to a bush on the Square: "I shall return—with multitudes!"

Invisible hands scrawled "H.H.B.-U.S.A." on pavements of side-streets, across Communist posters on bill-boards, and even on doors—if only rear doors—of offices of the Party itself.

The alleged repair became the longest of its kind on record; after more than five years, the statue is still missing. Over there, innumerable people still know all about that man Bandholtz. Here, in his homeland, not one person out of millions can recall ever having heard of him. Mention Hungary, and our man on the street will surely call to mind ZsaZsa and the other Gabors; but as to how an American general became the greatest foreign hero of that far-away nation after the collapse of one Communist regime, and why his statue was stealthily removed by minions of another, he has no idea. Only some veterans of our diplomatic and military services who had worked together with Bandholtz remember the days of thirty-five years ago when that self-styled diplomat made irregular but successful diplomatic history on the shore of the not at all blue Danube.

Victors to the Aid of Vanquished

In the summer of 1919, in conjunction with the downfall of the short-lived but sanguinary Hungarian Communist dictatorship of Béla Kun, troops of Rumania—Johnny-come-lately ally of the Entente—entered the capital of war-loser Hungary.

The Communists collapsed under the combined pressure of passive resistance at home, invasion from abroad, and proscription by the Allied Powers. Lost was their first foreign crucible for world revolution, the testing ground on the crossroads of East and West through which the U.S.S.R. had hoped to extend its frontage as far as the Rhine. Soviet Russia, separated from Hungary by hostile forces, hard pressed by the armies of Kolchak and Denikin from South and East, was in no position to lend direct aid to its Gauleiter in the Danube valley who had received his original instructions directly from the horse's mouth: from Lenin himself. In vain had Lenin declared that the establishment of the Hungarian Soviet "perhaps plays a larger role in history than the Russian Revolution;"² the roof caved in over Kun and his lieutenants—among them Rákosi, currently Number One Communist in Hungary—and the Kremlin could do nothing but watch the dramatic spectacle.

A make-shift Social Democratic cabinet took over. It was booted out five days later by a group of nationalists through a ludicrous coup d'état fit more for an operetta than for history. But there was nothing farcical or unreal about the utter exhaustion, hunger and despair of the people which, in a war it had neither caused or desired, had one way or another lost nearly 60 percent of its military forces and was about to be deprived of some 72 percent of its prewar territory with 64 percent of the total population.

Clemenceau, the old "Tiger," acting on behalf of the Supreme Allied Council, sent a message to the new Government:

"Hungary shall carry out the terms of the Armistice and respect the frontiers traced by the Supreme Council, and we will protect you from the Rumanians who have no authority from us. We are sending forthwith an Inter-Allied Military Mission to superintend the disarmament and to see that the Rumanian troops withdraw."

Four general officers were immediately appointed as principal members of the Mission: Bandholtz of the United States, Gorton of Great Britain, Graziani of France, and Mombelli of Italy. Their task was to attempt the impossible: to create order out of political, economic and moral chaos. They were to direct Hungary's affairs until the shortly expected conclusion of a treaty of peace.

The Americans Arrive

A huge, black automobile, covered with scratches and mud patches, drew up in front of the Hungarian Royal Palace on August 10, 1919. Outside of a military chauffeur, two persons were sitting in the car. One of them, of sharp features but friendly mien, wore a sizeable mustache, an American uniform, a general's insignia, no decorations, and no weapon unless a riding whip be considered one. His companion, hair parted in the middle, round head rising out of a very high and stiff white collar, was dressed in a blue serge suit of obvious American manufacture.

General Bandholtz, late Provost Marshal of the American Expeditionary Force, accompanied by Mr. Herbert Clark Hoover, engineer turned food expert, arrived in the capital of ex-enemy Hungary.³

² Lenin's Address to the Factory Committees and Union Officials in Moscow; *Sochineniia*, 3d ed., XXIV, 261.

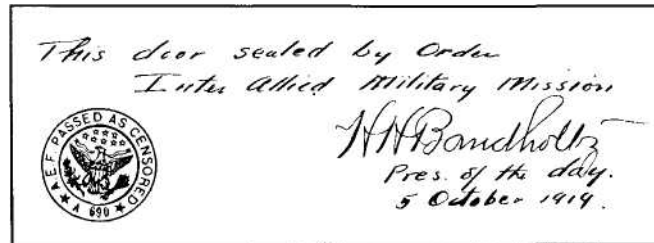
³ One of Mr. Hoover's assistants when the future President of the United States was chairman of the Allied Economic Council abroad, was a young lawyer from Ohio named Robert A. Taft; another, a former shoe salesman, future Rear Admiral and chairman of the Atomic Energy Commission, Lewis L. Strauss.

The General expected to stay for a few weeks only; but six hectic months were to pass before his departure. He thought his duties would be mostly of a routine nature; but they turned out to be extraordinary and at times nearly superhuman.

A group of Allied officers received the new arrivals at the foot of the huge marble staircase leading up to the Palace. As all but the chauffeur were walking up the stairs amid animated conversation, English-speaking Hungarian passers-by surrounded the car. One asked, "What sort of man is this General?"

More than three decades have passed since, but no better basic description of Harry Bandholtz has emerged to this date than that which the driver gave to his interrogator:

"Strictly a no-nonsense guy . . ."

"Undiplomatic Diary", Columbia University Press, 1933.

A facsimile of the seal used by General Bandholtz on the National Museum of Hungary.

The General was fifty-five at the time, member of a noted Michigan family of German origin, West Point Class '90, ex-professor of military tactics, veteran of the Santiago and Philippine campaigns. He had been Governor of Taya-bas Province in the Philippines, the only regular army officer actually elected to such a position. He had achieved notable success in maintaining law and order in the restive Islands, having destroyed the forces of Simeon Ola and Felizardo and forced the surrender of large groups of outlaws. After six years as chief of the Constabulary and subsequent service as chief of staff of the 27th New York Division on the Mexican border, he rose in World War I to the post of Provost Marshal of the A.E.F. before receiving the assignment that took him to Hungary. The Commander's Cross of the French Legion of Honor, the Distinguished Service Medal and numerous other high decorations evidenced his timbre.

The statue of General Bandholtz in Budapest, Hungary (removed by the Communists in 1949).

From the author's collection.

"An Undiplomatic Diary"

The opening page of an intimate record of events and observations, aptly entitled "An Undiplomatic Diary,"⁴ was filled with the General's bold handwriting within less than twenty-four hours after his arrival. His suitcases were still unpacked in two of the least resplendent among the countless rooms of the immense Palace, which Bandholtz had selected to serve as a combination office and living quarters, when an unexpected visitor rushed in, brushing aside the valet (depicted in the Diary as "Lugubrious Luke who comes in like a cloud of gloom, disturbs my rooms, speaks Hungarian, German, and I believe French, fluently and understands absolutely nothing"). The visitor was His Royal Highness the Archduke Joseph, provisional President of what one could have called accurately but not with impunity the Hungarian Royal Republic. The Archduke "came into the room scared nearly to death, holding in his hand what purported to be an ultimatum from the Rumanian Government requiring an answer by six o'clock ... to the effect that Hungary must yield to all Rumanian demands, giving up all of her war material and supplies of whatever nature, agree to back Rumania in taking away the Bánát country from the Jugo-Slavs, and ... consent to political union with Rumania, with the King of Rumania as ruler of Hungary, along the same lines as the former Austro-Hungarian Monarchy." Bandholtz told him "not to be afraid, and looking at me and trembling he replied: 'I am not afraid, I am a soldier just like you. . .' He asked me what he should do in regard to the ultimatum and was informed that in view of the fact that it had not been presented by the Rumanian Plenipotentiary, he could send word to the sender to go plumb to hell."

The tonic concocted out of diplomatic protocol and common sense immediately "relieved the strain on the Archducal physiognomy to a great extent, and he retired in good order."

The decisiveness displayed was as typical of the General as the language he used in this first of many subsequent encounters with "Archie"—his playfully irreverent name for the Hungarianized senior member of the fallen House of Habsburg.

One crowded week later, of which one would vainly try to offer even a bare outline within this article, "the Rumanians . . . began to loot Hungary, removing all automobiles, locomotives, cars and other rolling stock, took possession of and shipped to Rumania all the arms, ammunitions, and war material they could find, and then proceeded also to clean the country out of private automobiles, farm implements, cattle, horses, clothing, sugar, coal, salt, and in fact everything of value; and even after they were notified by the Supreme Council of the Peace Conference to cease requisitioning, they continued and are still continuing their depredations . . ." At the same time, so-called Hoover kitchens were feeding nearly 100,000 Hungarian children three times a day in Budapest alone. Winter was approaching, a season seldom mild and often exceedingly severe in most parts of the country. Rolling stocks were being rapidly depleted, nearing the point where the available meager produce could no longer be transported out of the provinces. As if anticipating what actually came to pass some three decades later, Bandholtz noted that "intentionally or unintentionally, every move made was in the direction of turning Hungary over to Bolshevism and chaos."

Amid the manifold activities crammed into working days often stretched to 18-20 hours, he observed with growing ire how the looters "were proceeding merrily with their seizure and general raising of hell; all this cannot last indefinitely, and something is sure to pop up before long."

His protests to the Supreme Council as well as to the Rumanians themselves—genuine Bandholtzian remonstrations complete with banging of desks and slamming of doors, —soon became almost daily occurrences. He even traveled to Bucharest to see the King of Rumania who "said that the Rumanians had taken no foodstuffs. As it is bad form to call a king a liar, I simply informed His Majesty that he was badly mistaken; and that I could give him extra facts in regard to thousands of carloads of foodstuffs that had been taken out of Budapest alone . . ."

His concept of his task is summarized in the Diary in unequivocal terms: "Neither my country nor myself had anything to gain; we desired nothing but fair play; America has always sympathized with and endeavored to aid unfortunate nations and people; if I had succeeded in impressing that idea, I had really accomplished my mission." But the policies of the Supreme Council were much less clear, its methods far less direct, and the General often registered considerable chagrin and even outright resentment over its directives. Perhaps the mildest criticism he expressed was this: "The Council sent *another last* ultimatum to the Rumanians" (*italics his*). The General's uncompromising straightforwardness alone would have made the blunt soldier-diplomat irreplaceable in those days of confusion.

⁴ The Diary, originally not intended for publication, was eventually released by the General's widow as a contribution to a better understanding of America's role in the post-World War I period. Edited by Prof. F. K. Krueger of Wittenberg College, Springfield, O., it was published by Columbia University Press in 1933. Excerpts from it are quoted in this article by permission of the publishers.

The Great Museum Robbery

As Bandholtz had expected, things indeed began "to pop up before long."

Item: "October 6. 1919. Last night [it was] reported that the Rumanians were at the National Museum with a whole flock of trucks and proposed to take away many of the works of art. At a meeting of the Military Mission on October 1. it was decided that . . . they should have none of these articles until passed upon by our committee . . . On the same date the Rumanian Commander-in-Chief was notified of our decision.

"Accompanied by Colonel Loree and one American soldier," General Bandholtz instantly marched out of the Palace and had himself driven to the Museum. He was armed, as always, with his trusty—riding whip. The stick had already become a sort of magic wand in the eyes of Hungarians who looked upon the American as their undoubtedly omnipotent protector.

"We found [the Museum] under a strong Rumanian guard. One man tried to stop us, but it did not do him much good." It is easy to picture the General even now, eyes flashing, "weapon" poised in mid-air. . .

"I had the director deliver the key to the storeroom to me . . . and left a paper worded as follows:

" 'To whom it may concern: As the Inter-Allied Military Mission is in charge of all the objects in the Hungarian National Museum at Budapest, the key has been taken charge of by the President of the Day, General Bandholtz, the American representative.'

"This was followed by my signature. I then had Colonel Loree place seals on each of the [three] doors, on which it was written:

" 'This door sealed by Order Inter-Allied Military Mission. H. H. Bandholtz, Pres. of the day. 5 October 1919.'

"As the Rumanians and all other Europeans are fond of rubber-stamp display, and as we had nothing else, we used an American mail censor stamp, with which we marked each of the seals."

At next morning's session the General "related to my colleagues my experience . . . and asked whether or not the Mission approved of the same, knowing in advance that General Gorton was with me ... I said I personally would take all the responsibility and slate that what I had done was done as American representative. At this, General Graziani very gallantly and promptly spoke up and said: 'No, I am with my colleague.' And that settled it. I then telegraphed the American Commission in Paris a statement of what had occurred, and wound up with the sentence: "In the meantime the seals are on the doors, and we await developments'."

Next day, General Mosoiu, chief of the Rumanian forces in Budapest, invited Bandholtz and his staff to lunch. "Seven of us went over and had an American-Rumanian love feast. At the entrance to the Hotel, they had an honor guard drawn up, with a band which sounded off with what was supposed to be the Star-Spangled Banner. After we had entered the dining room, the band came and repeated what was again supposed to be the Star-Spangled Banner but which was different from the first offense. When we finally left, they sounded off again with the third variety . . ."

General Mosoiu said that General Bandholtz "had put him between the devil and the deep blue sea. His orders were to seize articles in the Museum; he could not seize them without breaking my seals, and he, did not dare to break the seals, so all he could see was disaster approaching in large quantities."

A typical "policy move" by the self-trained diplomatist followed:

"General Mosoiu toasted 'Les États-Unis,' which was responded to with raucous Rumanian shouts. In return, I gave them 'the Allies and a lasting friendship,' thereby avoiding a direct allusion to any Greater Rumania"—a smooth trick indeed, motivated by the fact that the drafts of the Trianon Treaty (which was to attach Hungarian Transylvania to Rumania) were not yet in final form.

Amid a nerve-wracking and seemingly endless series of disturbing and sometimes alarming occurrences that kept demanding action through weeks and months to come, Bandholtz briefly noted on October 8 that "the seals on the Museum, by the way, are still intact." They remained affixed until November 15. On that date, the Rumanian troops having left Budapest on the previous day, the General returned to the director of the Museum the key to the storeroom and removed the seals.

On January 2, 1920, "Mr. de Pekár, the former Hungarian Minister of Liaison, insisted on seeing me . . . and gave me one of the medals of the National Museum with a dedication on it ['from the grateful National Museum'] to myself."

The General Leaves—and Returns

Before Bandholtz's departure from Hungary on February 10, 1920,—mission accomplished, the Rumanians out of the country, orderly administration restored—the Budapest magistrates decided to have his portrait painted. Noting in the Diary the slight discomfiture of sitting for a portrait, the General remarked that the famous artist assigned to the task ("the old duffer")

said to him that "he is putting his soul into the portrait ... I am curious to see what sort of composite will result from my physiognomy and his soul."

One wonders how the "no-nonsense guy" would have commented on a certain event which took place on August 23, 1936, eleven years after his colorful life came to an end at the old family home in Michigan.

On that date, Bandholtz once again appeared in Budapest: his bronze statue, strikingly true to life down to the riding whip, was unveiled on Liberty Square just across from the building of the American Legation. In attendance were the country's highest public figures, including "Archie;" notabilities from all walks of life; delegates of American Hungarian organizations; also present were vast throngs of those whom the General had loved most of all: the common people, frayed hats in hand, tired eyes glistening with tears as they once again looked up at "our General" and read the inscription engraved in the pedestal:

"HARRY HILL BANDHOLTZ. In glorious memory of the heroic American General, noble champion of justice, the grateful Hungarian nation. 1919.—'I simply carried out the instructions of my Government as I understood them as an officer and a gentleman of the United States Army.' "

A short streetcar-ride away loomed a monumental edifice with a facade in the style of a Greek temple: the National Museum. In its halls, the historic treasures of the people were safe, thanks to the American.

The General with the magic wand remained on guard until that spring night five years ago when the Communists, with mock thoughtfulness, decided to have it "repaired." A few months after the disappearance of the statue a Soviet memorial was erected in the Square "in honor of the great Stalin."

Since then, the removed figure of the man who in life could not be moved an inch by brute force has been preserved in countless small areas not to be found even on the largest of maps. Doctors say that each is usually the size of the fist of the person in whose chest it is lodged.

LOVAGLÓOSTOR DIPLOMÁCIA

Jelen írás 1955-ben jelent meg Klay Andor tollából, eredetileg a *Foreign Service Journal*-ban, majd az Amerikai Magyar Szövetség reprint kiadásában. Emléket állít HARRY HILL BANDHOLTZ amerikai tábornoknak, aki a Trianont közvetlenül megelőző vészterhes időszakban, katonai hűségesküjéhez méltón, igazságosan próbált viselkedni Budapesten, s ezzel kivívta a magyar nép tiszteletét és szeretetét. 1936-ban szobrot emeltek neki Budapesten, a Szabadság-téren, amelyet azonban a kommunisták jogtalanul eltávolítottak 1949-ben.

